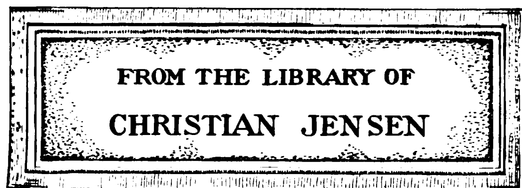

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

FROM THE LIBRARY OF
CHRISTIAN JENSEN

Fortidsminder

fra

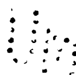
Vendsyssel.

Historisk-topografiske og kulturhistoriske Brudstykker.

Af

A. Peter Gaardboe,

Dbmd. og dekoreret med Guldmedaille,
Sognefoged i Raabjerg.

Aarhus.

Jydsk Forlags-Forretning.

1893.

Aarhus Stiftsbogtrykkeri.

Andreas Peter Gaardboe.

Den Mand, hvis Navn staar over disse Linier, og hvis Billede findes paa foranstaaende Side, er en af de interessanteste Personligheder i vort Land, og dog er der sikkert kun faa, der kjende ham. Den Beskedenhed, hvormed han bestandig har holdt sig tilbage, har bevirket, at hans Navn ikke er kommet saa vidt omkring som det fortjente, og det er først nu, da Gaardboe er bleven en ældre Mand og efter Opfordring fra forskjellige Sider, at han har bestemt sig til at udgive denne Bog.

A. P. Gaardboe er en af den Slags Fænomener, overfor hvilke man uvilkaarligt aftvinges den største Beundring. Alene den Omstændighed, at han, Bonden ved Skagen, bærer Belønningsmedaillen i Guld for sin videnskabelige Forskning, betegner ham som en af de sjeldne Undtagelser i Livet. Uden nogensomhelst ydre eller fremmed Assistance, ja endog uden engang at have besøgt en tarvelig Landsbyskole, har han paa egen Haand uddannet sin Aand og indsamlet et rigt Fond af Kundskaber paa Historiens, særlig Kulturhistoriens, Sprogforskningens, Topografiens og andre Omraader, en Kundskabsfylde, der endogsaa jævnlig har sat ham istand til at optage indgaaende Disputer med enkelte af vore fremragende Videnskabsmænd, blandt hvilke flere have sluttet sig til ham med stor personlig Hengivenhed.

Til Supplering af de Oplysninger, der foreligge Offentligheden om Gaardboes Liv og Virksomhed, føje vi den Biografi, Dr. O. Nielsen har skrevet til hans Navn i Dansk biografisk Lexikon:

Gaardboe, som er født 8de Maj 1825 i Sønder Gaardbo (syd for Skagen), er i egentlig Forstand Autodidakt. Han har ikke gaaet i Skole, men har paa egen Haand maattet tilfredsstille sin tidlig vaagnende Trang til Kundskaber lige fra sin Barndom. Han skaffede sig ogsaa tidlig en Bogsamling og erhvervede sig efterhaanden en solid Dannelse. Hans kjæreste Læsning var dog Historie, og hans Interesse for denne fik et bestemt Formaal, da han 1866 kom i Forbindelse med Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, for hvilken han har foretaget mange Undersøgelser og Fredninger i og udenfor Vendsyssel, og da Selskabet for jysk Historie og Topografi ved samme Tid blev dannet, idet han baade i Selskabets Tidsskrift og andetsteds har udgivet en Del Afhandlinger om sin Fødeegns Historie, hvortil han hentede Stoffet fra Arkiver i Forbindelse med en forstandig Benyttelse af Traditionen. 1855 overtog G. sin Fædrenegaard, som han solgte for nogle Aar siden; Aaret efter kom han ind i Sogneraadet og var dettes Formand i 20 Aar; siden har han været Sognefoged i 14 Aar og har i 30 Aar været Opsynsmand ved Redningsstationen i Aalbæk Bugt. Paa forskjellige Maader har han virket for Egnens Opkomst, har saaledes 1868 oprettet en Læseforening i Raabjerg Sogn og givet Ideen til det 1889 oprettede Samfund i Hjørring med tilhørende Museum.

Forlæggerne.

Indhold.

Side.

Side.

Forord.

Det er et skjønt Bevis paa det Ophøjede i Menneskets Natur, at det allerede, før Forstanden har opnaaet nogen Grad af Modenhed, stræber efter at faae Besked om dets Stamfædres Levevis saa langt tilbage i Tiden som muligt, og saavel det enkelte Menneske som Menneskeslægten overhovedet søger at tilegne sig baade det Forbigangne og det Tilkommende, hvilket Sidste, saavidt ske kan, kun opnaaes ved en omhyggelig Betragtning af det Førstnævnte. Heraf maa det vel forklares, hvorfor Alle, som have erholdt nogen Grad af Dannelse, den være videnskabelig eller ikke, med en ganske egen Interesse betragter saavel den almindelige Historie som ogsaa Kulturhistorien, som i vor Tid saa herligt belyses af den saakaldte indre Historie, som, navnlig siden Midten af dette Aarhundrede, har faaet mange Dyrkere saavel af Lærde som Lægfolk, og kunne de Sidstnævntes Arbejder, med Hensyn til Billeder af Folkelivet, paa hvilke vor Literatur desværre er saa fattig, undertiden have en større Værdi som nedskrevne af Folk, der, om de heller ikke just have levet det samme Liv, dog ere fødte og opdragne

iblandt Landbefolkningen. De her fremstillede Billeder af denne Egns ejendommelige Natur og Folkeliv ere saaledes Frugter af over 50 Aars personlige Jagttagelser af en Bondemand paa nært Hold, og da Skildringerne i det væsentlige passe paa Forholdene paa et betydeligt Landomraade i det nordlige Vendsyssel, har Forfatteren, af Interesse for at samle og bevare saa mange som muligt af vore Fortidsminder, fundet det formaalstjenligt i en Samling at meddele det Bedste af, hvad han i de sidste 30 Aar efter ringe Evne og Lejlighed har samlet og nedskrevet.

Uagtet Størstedelen af denne Bogs Indhold i Løbet af de sidste 25 Aar har været optaget som spredte Artikler dels i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi" og dels i de lokale Dagblade, mente jeg dog, da disse Kilder ikke ere tilgængelige for Almenheden, det kunde have Interesse, at det Hele fandtes samlet, og det saameget mere som de kulturhistoriske Efterretninger ere tro Billeder af Folkelivet, og de allerfleste af Oplysningerne, hvad den indre Historie angaaer (samlede i Hovedstadens Arkiver, navnlig i Gehejmearkivet, i de gamle Thingbøger i Amtsarkivet og i nogle Herregaardsarkiver o. fl. St.), ikke før have været trykte. — Egnens ejendommelige Natur er omhandlet i de heri meddelte Uddrag af mine hist.-topogr. Beskrivelser af Raabjerg, Tversted og Skagens Sogne.

Forfatteren.

Beskrivelse af Raabjerg Sogn.[1])

A. Topografi.

Raabjerg Sogn i Horns Herred, Hjørring Amt, har et Fladeindhold af 16,517 Tdr. Land geom. Maal med 97 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. $^1/_2$ Alb. Hartkorn og Gammelskat 564 Kr. 30 Øre. Den ældste Skrivemaade af Navnet Raabjerg er Robyergh paa Christoffer II.'s Tid i Anledning af Striden med Biskop Tyge 1330, fra 1408 haves først den næste Opskrift Robergh (se Petersen og Molbechs Udvalg af danske Diplomer, P. 365), og man kan vel deraf slutte, at Udtalen har været Raabjerg, især da den stemmer med den nuværende Udtale. Navnet maa altsaa udledes af Raa, ikke Ro. Raa betyder en Stang i Almindelighed, ogsaa til at tørre Fisk paa, deraf ogsaa Skibsraa, og er det sandsynligt, at der engang i Oldtiden har staaet en Stang i et eller andet Øjemed paa den Bakke eller Bjerg, som har givet Byen og senere Sognet Navn. — Af Arealet er kun $^1/_{12}$ opdyrket, $^9/_{12}$ er Flyvesand og $^2/_{12}$ Hede, Kjær og Mose. Mod Nord og Vest begrænses det af Vesterhavet eller Skagerak og mod Øst af Kattegat. 1801 udgjorde Befolkningen 805 Personer, 1822 821 i 158 Familier,

---

1) III. B. af „Saml. til jydsk Historie og Topogr.".

1840 932, 1860 1036 i 206 Familier, 1870 1062 Personer, 526 Mandfolk og 536 Kvindfolk, i 223 Familier, 1890 1166 Personer.

Uagtet Raabjerg Sogn, som tilligemed Elling, Tversted, en Del af Mosbjerg, Skagens Landsogn og selve Skagen udgjør Jyllands nordligste Odde og sidste Alluvialdannelse, hører til Landets mest øde og vilde Egne, turde dets Topografi og Historie dog have en særlig Interesse, formedelst saavel dets fysiske som økonomiske Ejendommeligheder og de store Forandringer, det i de sidste to Aartusinder har været underkastet som Følge baade af Havets og Sandflugtens Paavirkninger, og hvis ikke uventede Naturbegivenheder skulle gjøre sig gjældende, vil utvivlsomt den større Del af Sognet i Løbet af de næste 2 à 3 Aartusinder være bortskyllet af Vesterhavet.

At den lavere Landspids, hvoraf Raabjerg Sogn er en Del, i en vis Henseende er yngre end Høj-Vendsyssel, kan ikke betvivles, dog har den ganske vist i flere Aartusinder været „oven Vande". Vor berømte Naturforsker, Professor J. Steenstrup, som har vist mig den Velvillie at besvare flere af mig, angaaende Sognets geognostiske Forhold, gjorte Spørgsmaal, mener: „at de Tørvemoser, som ere blevne til Martørv, i deres nederste Lag ere ældre end Stenalderen, og saaledes maa Martørvens Underlag, Sandet, være betydeligt ældre; men da Strandsand, hvoraf Sognets Underlag i en ubekjendt Dybde bestaaer, antages oprindelig at hidrøre fra de yngste tertiære Dannelser, nemlig Brunkulsformationen, er der vist ingen Plet af Sognets Jordbund, der er ældre end den nuværende Jordperiode eller har andre Skabninger eller Levninger af saadanne end de nulevende og de med Menneskehaand udryddede, og for saa vidt er denne Danmarks nordligste Spids af en meget ung Alder".

Det højeste uforstyrrede Punkt af Sognets primære

Dannelse er den mærkværdige med Egekrat bevoxede Gaardboe Rimme, 4 à 500 Al. Øst for R. Gaardboe, som tilligemed de lidt Nord for Jennet beliggende, ligeledes med Egekrat bevoxede høje Bakker, udgjør en Del af Sognets fra Nord til Syd gaaende Højderyg eller Aas, som paa flere Steder, nemlig imellem Gaardboe Rimme og Jennets „Egebakker" og Sønden og Østen om Stederne Hvidemose, er afbrudt og forstyrret af Sandflugt. Gaardboe Rimmes Overflade eller højeste Punkt er, efter et af Forfatteren i 1868 foretaget Nivellement, 43 Fod over Kattegattets Overflade, og hvis det, som Professor Forchhammer har oplyst, forholder sig rigtigt, at Landet i denne Egn hæver sig 1/10 Tomme aarlig, har Sognets Aas i omtrent 5000 Aar været oven Vande. Da der sandsynligvis ogsaa i Raabjerg Sogn er foregaaet de almindelige Skovperioder, turde deri maaske ligge en Bekræftelse paa Rigtigheden af ovennævnte Beregning med Hensyn til Hævningen. Bæveraſp (P. tremula), som antages at være den første Skovvegetation som fremkommer, naar et Land er kommet oven Vande, findes hyppigt paa Højderyggen af Raabjerg Sogn, hvor der ogsaa er bleven funden Rødder af større Fyrretræer, og af den nuværende Skovperiodes fremherskende Vegetation, Bøg (Fagus), findes ogsaa enkelte Buske paa Gaardboe Rimme. At en voldsom Oversvømmelse, som den meget omtalte cimbriske Flod, i en meget fjærn Fortid blandt Andet ogsaa skulde have foraarsaget Sandflugten paa Jyllands Vestkyst og ødelagt betydelige Skovstrækninger der, er næppe rimeligt. Forandringerne i Vegetationerne og Skovperioderne ere vist ikke fremkaldte ved voldsomme Naturbegivenheder, hvorimod de forskjellige Afløsninger utvivlsomt ere fremkaldte ved den lige saa rolige som langsomme Udvikling, der fra de allerførste Tider har fundet og endnu finder Sted i Naturen. Hvis Sandflugten paa Jyllands Vestkyst ikke, som vist Ingen med Bestemthed kan vide, er ligesaa

gammel som Landet selv, er det meget sandsynligt, at de ved den engelske Kanals Gjennembrud utvivlsomt betydelig forandrede Strømforhold kunne have foraarsaget Sandflugten og den endnu stedfindende Bortskylling af Jyllands Vestkyst. Geografen og Mathematikeren Pytheas fra Massilia skal have været den Første, som omtrent 300 Aar før Christi Fødsel sejlede gjennem den engelske Kanal, og forudsat, at Dannelsen af de primære Klitter og Bortskyllingen af Landet ere begyndte samtidig med Atlanterhavets Gjennembrud imellem England og Frankrig, har disse Naturvirksomheder saaledes fundet Sted i mindst over to Aartusinder, og i Følge en geologisk Afhandling af Landinspektør, Etatsraad Juel til Oplysning om Jyllands nordligste Odde, meddelt i Prof. H. Krøyers „Naturhistorisk Tidsskrift", II. B., kan der i bemeldte Tidsrum af Raabjerg Sogns Vestkyst være bortskyllet ca. 3/4 Mil.

Med Hensyn til foregaaende Terrænforandringer er det ved historiske og naturlige Fakta godtgjort, at Raabjerg Sogn i Oldtiden og indtil den sidste Halvdel af Middelalderen ved et stort Vandbækken eller Sø har været delt i to Dele, en søndre og en nordre. Denne Sø har strakt sig fra Bunken mod Vest gjennem Troldsøen, forbi Kirken gjennem Raabjerg Sø, Sønden om Raabjerg og Skiveren og videre i samme Retning Sønden om Tranestedet i Tversted Sogn, i hvis Nærhed der findes ikke ubetydelige Lag af Martørv, hvilke fortsættes mod Øst i den foran betegnede Retning, og er fornævnte Raabjerg Sø ved Præstegaarden og den i 1886 udtørrede Troldsø usammenhængende Levninger af denne lange Fortids Sø, ligesom den i Matrikulen af 1662 omtalte „temmelig store" Sø imellem Raabjerg og Kyllesbæk [1]) ogsaa været en Del af den nævnte store Sø, som, med Undtagelse af de nævnte Rester, er bleven opfyldt

[1]) Kyllesbæk-Stederne laa dengang i NV. for Sovkrog.

af Flyvesand. Ved denne Sø var det Areal, som nu udgjør Raabjerg Sogn, delt i to Dele, som i det mindste ikke havde nogen Forbindelse eller Fællesskab i gejstlig Henseende. I Christian III.'s „Klemmebrev" over Aalborg Stift, dateret 9de Maj 1555 — findes paa Pergament i Aalborg Bispearkiv — er anført: „Præsten til Raabjerg skal have vor och Kronens Part af Tienden i Raabjerg Sogn, och Bønderne i Gaardboe Fang skal søge till Raabjerg Kirke och give Præsten og Kirken theris Tiende og anden Rettighed, som thennom bør at gjøre." — Samme Aar (1555) har Præsten i Tversted, i Følge en i Bispearkivet værende Indberetning, ytret Ønske om, at Bønderne i Gaardboe Fang maatte søge Raabjerg Kirke. Ved „Gaardboe Fang", hvis Beboere indtil 9de Maj 1555 søgte til Tversted Kirke, er ment alle de Steder, som laa og endnu ligge Sønden for den omhandlede lange Sø og som udgjorde Gaardboe Birk. I de ældste danske Arkivregistraturer III., P. 42, findes anført: „1338. Eth Henrichs Nielssøns (Gyldenstjerne?) skjødebrev paa Gardboe. 1546. Eth kong Christiiernus birche breff paa Gardboe." Gaardboe Birk maa saaledes antages at være oprettet 1546, thi hvad skulde ellers Birkebrev betyde, og da Birket, som bemærket, kun indbefattede omtrentlig den halve, søndre, Del af Sognet, er det rimeligt, at det har været et adeligt Birk, oprettet for Gaardbogaards underliggende Bønder. Til Støtte for den Mening taler ogsaa, at der i en Indberetning fra Præsten i Raabjerg 1689 til Biskoppen findes anført, at foruden tvende Byer er ogsaa „een Sæder" bleven ødelagt af Sandflugt. Ordet „Sæder" kan næppe være andet end Fejlskrift for Sædegaard, eller maaske Egnens Udtryk for dette Ord. Den ommeldte „Sæder" har i saa Fald naturligvis været Gaardbogaard, der rimeligvis, i alt Fald i i det 16de Aarhundrede, da den fik Birkeret, har været adelig Sædegaard og endnu 1689 kan være bleven benævnt

saaledes i daglig Tale. Af følgende interessante Thingsvidne, som er bleven fundet paa et løst Blad, liggende i Matrikulen fra 1663, sees, at Størstedelen af Gaardbogaards Marker have været ødelagte af Sandflugt allerede 1660. „Mads Knudsen i Aalbæk, den Dag siddende i Dommers Sted paa Gaardboe Birketing, Christen Christensen i Horsnab, Skriver ibid., Peder Madsen i Aalbæk og Christen Madsen ibid. gjør vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1660 Løverdagen, som var den 14de April, paa forskrevne Ting var skikket ærlig og velagte Mand Jens Madsen i Skagen, Delefoged til Asdal paa hans Hosbonds ædle og velbyrdige Fru Ide Skeel, sal. Frederik Rantzaus til Asdal, hendes Vegne, han der lovlig æskede, bad og fik et fuldt Tingsvidne af 8 trofaste Dannemænd, som var Per Madsen, Christen Madsen, Niels Andersen Gaardboe, Jens Nielsen, Christen Knudsen, Christen Pedersen, Anders Nielsen og Knud Madsen, alle i Aalbæk, hvilke forskrevne 8 Mænd, der alle vunde paa deres gode Tro og rette Sandhed, at de saae og hørte samme Dag paa forskrevne Ting, der for dennom stunde 4 Synsmænd, som var Mads Christensen i Uggerhall, Oluf Christensen paa Gaardboe Hede, Peder Christensen i Løt og Jens Pedersen i Aalbæk, de hjemlede og kundgjorde, eftersom de var lovlig taget af Tinge til at syne og see Gaardbogaards Ager og Eng, da var de paa Aastedet i Dag 8 Dage og saae forskrevne Gaardbogaards Ager og Eng, som Anders Pedersen ibor, saa og Jens Thomsen og Johanne Asmundsdatter paabor, og syntes dem, at de 3 Parter af Ager og Eng, som der tilligger, er fordærvet af Sandflugt. Det afhjemlede de for et fuldt Syn; at saa for Ting og Dom ganget er, som forskrevet staaer vinder vi og vores Signeter undertrykt. Actum ut supra.“

Efterfølgende Mageskifte, i hvilket Gaardboe, saavidt vides, nævnes første Gang, synes ogsaa at tyde paa, at

Gaardbogaard for over 500 Aar siden har været en større Gaard med Gods. 1335 den 7de September indginge Prioren og Priorinden Cecilia og det hele Convent af Wrethløv (Vreilev) Nonnekloster med Provsten af Borghlan (Børlum) og det ganske Capitels Samtykke et Mageskifte med den ædle og hæderlige Ridder Herre Henric Niclæssøn (Gyldenstjerne?), overlode ham deres Gods i Bakhætorp og Gyurrræthorp og finge igjen hans i Garthbuth (Gaardboe)[1].

Den af Sandflugt ødelagte Gaardbogaard har staaet omtrent 500 Al. SV. for Søndergaardboe, hvor der endnu findes Levninger af Bygningsmaterialier, Husgeraad og enkelte gamle Sølvmønter, og tyde de førstnævnte Fragmenter paa noget mere end almindelige Bønderbygninger i hine Tider, navnlig de mangfoldige Stumper af Mur- og Tagsten. I Midten af dette Aarhundrede var endnu en Levning af henved 20 Tdr. Land af Gaardbogaards Marker, som have udgjort flere Hundrede Tdr. Land, at se i Omfanget af Pladsen, hvor Gaarden har staaet, men ogsaa disse Rester ere ødelagte af Sandflugt og beplantede med Klittag.

Jennets Klit er dannet af den betydelige Sandflugt, som ødelagde Gaardbogaard og som opstod ved den stedfundne delvise Udtørring af Gaardboe Sø, som oprindelig var meget stor[2]).

Til Oplysning saavel om den ødelagte Gaardbogaard som ogsaa om Sognets saa betydeligt forandrede Terrænforhold anføres følgende i det kongl. Gehejmearkiv erholdte Afskrift af et Mageskiftebrev: „Kronen mageskiftede til Fru Karen Rønnov til Hvidkilde, sal. Jens Billes Efterladte, den 28. Juli 1577 (tilligemed flere Gaarde andetsteds) en Gaard kaldet Gaardbogaard, som Jens Mortensen iboer,

[1]) Suhms Danmarks Hist. XII., 265.

[2]) Min Beskr. af denne Sø i I. B. af „Saml. t. jydsk Hist.".

og som skylder 6 Pd. Smør [1]) og 3 Tdr. Aal [2]), saa ogsaa nogle Bunker [3]) udi Gaardboe Birk udi fornævnte Gaards rette Enemærkebygd, Peder Nielsen udi Et skylder aarlig 2 Pd. Smør, Peder Hansen i Urhall giver 2 Pd. Smør, Søren Sørensen i Skovkrog (nu Sovkrog) giver 2 Pd. Smør."

Navnet Gaardboe maa udledes af garth og buth. Garth er vort nuværende Gaard, der oprindelig havde en anden Betydning, nemlig et indgjærdet Sted, t. Ex. Urtegaard, Aalegaard o. s. v., og vort Gaard betyder egentlig Gaardspladsen. Buth, der er det samme som Bod, oprindelig en Ris- eller Fjælhytte, som blev opslaaet paa Mark eller Gade, og da der, som ovenfor bemærket, var 3 Tdr. Aaleskyld (= 12 Tdr. Hartkorn) paa Gaardbogaard, maa der meget tidlig have været et særdeles betydeligt Aalefiskeri i det nærliggende Afløb fra Gaardboe Sø, og har der selvfølgelig ved Aalegaarden været opført en Hytte for Vagtholdets Skyld. Endnu før Søen blev udtørret (1881), havde Forfatteren en saadan Fjælhytte ved sin Aalegaard sammesteds.

Endvidere 30 Bunker paa fornævnte Gaardbogaards Enemærke, hvoraf gives aarlig 18 Pd. Smør, 4700 Flynder [4]) og $8\frac{1}{2}$ Td. salt Fisk [5]).

Da et endnu friskt Sagn fortæller, at den sidste Sag, som blev behandlet ved Gaardboe Birkething, angik et Barnemord, udøvet af en Pige i Bunken, synes dette at antyde, at kriminelle Sager fra den nordlige Del af Sognet ogsaa ere blevne behandlede ved Gaardboe Birkething.

---

[1]) 6 Pd. Smør = 4 Tdr. Hartkorn.
[2]) 3 Tdr. Aal = 12 Tdr. Hartkorn.
[3]) Bunker betyder smaa Byggesteder.
[4]) 100 ɔ: 6 Snese Flynder = 2 Skpr. Hartkorn.
[5]) 1 Td. saltet Fisk = $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn.

Denne Barnemorderske skulde være bleven henrettet paa den saakaldte „Galgebakke“ lidt SV. for Stedet Skjødelund, Matr.=Nr. 13 i Gaardboe Ejerlaug. Omtrent 1 à 200 Al. NO. for Krøgstedet, Matr.=Nr. 15 i Hvidemose, ligger en temmelig høj og endnu nogenlunde stærk Lyngbakke, kaldet „Thingbakken“, om hvilke gamle Folk i de nærliggende Steder endnu (1890) sige: „Ja, dæ gjik da Folk op apaa i gammel Dav, næ de skul dømmes.“

Et interessant, endnu levende Sagn fortæller, at det engang for mange Aar siden hændte, da nogle Fiskere fra Aalbæk vare ude paa Havet for at drage deres Bundgarn, at en Mand faldt overbord og øjensynlig vilde være druknet, hvis ikke en anden Mand af Baadens Besætning havde bjerget ham med en Baadshage, men da Søen gik højt, var han saa uheldig at stikke det ene Øje ud paa den Forulykkede, som var saa utaknemlig at sagsøge sin Redningsmand, med hvem han ikke stod paa nogen god Fod, for Tabet af sit Øje, og da Loven siger: Øje for Øje og Tand for Tand, mente han, at denne skulde lide samme Skjæbne, og fortæller Sagnet videre, at da Birkedommeren ved Gaardboe Birk, hvorunder Aalbæk hørte, paa en Rejse dertil angaaende denne Sag kom forbi forannævnte Thingbakke, paa hvilke nogle Hyrder legede Retspleje, skulde han have spurgt disse: „Hvad bestille I der? „Vi afsige Domme,“ var Svaret. „Naa,“ sagde Dommeren, „saa afsig mig da en Dom i denne Sag,“ og han fortalte dem Ovenstaaende. Efter nogen Betænkning svarede Hyrdedommeren: „Parterne skulle fare ud paa Havet under samme Vejrforhold, som da Ulykken skete. Manden, som mistede Øjet, maa kastes overbord, og hvis han saa kan redde sig selv, maa den Anklagede staa til Ansvar for hans Øje, men drister han sig ikke dertil, bør Modparten være fri for hans Tiltale.“ — Birkedommeren skulde saa have afsagt en lignende Dom

i Sagen, men den Enøjede skulde ikke have fundet Behag i denne Afgjørelse.

At Thingbakken og Galgebakken i Gaardboe Ejerlaug have været afbenyttede ved retslige Handlinger i Gaardboe Birk, kan ikke betvivles, da det er historisk, at Thing lige indtil 1688 blev holdt under aaben Himmel [1]. Den 13de Marts s. A. udkom et Reskript om Herredernes Sammenlægning og Thinghuses Opførelse. I et Haandskrift af Kaspar Peter Rothe, som indeholder forskjellige Ting om Jylland, findes iblandt Andet: „Project til en Del Forandringer næsten i alle Stænder i Nørre Jylland" af Jørgen Bilde til Ellinggaard, der var Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift og døde 1736. Idet Bilde taler om de usle Retsbetjente, skriver han: „Birkernes slette Renommé er Alle bekjendt, dog findes i Landet den lovkyndigste og bedste Birkedommer ved Sæbygaards og Voergaards Birk, men den sletteste Birkefoged er ved Gaardboe, thi han er en fattig Fisker, som hverken kan læse eller skrive, og desaarsag, naar et Puds skal gjøres, søge slige Folk dette Thing." [2])

Gaardboe Birk har saaledes været i Hævd endnu i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, men af en Notits i Matrikulen af 1662 sees, at Birket allerede da var lidet søgt, og at Størstedelen af Beboerne søgte Horns Herreds Thing, hvori var indbefattet det nuværende Vennebjerg Herred, og bleve disse Herreder, som gik under Benævnelsen Horns Herred, først adskilte 1815. — Gaardboe Birk blev ophævet ved Reskript af 23de Juni 1797, og henlagdes da Beboerne i Gaardboe Fang under Horns og Vennebjerg Herreder. Af en Domsakt af 15de November 1779 fra Horns og Vennebjerg Herreders Thing sees, at den daværende

[1]) Saml. t. jydsk Historie og Topogr. I., 347.

[2]) „Donatio variorum" paa Universitetsbibliotheket.

konstituerede Sættedommer, Forvalter Andreas Brüchmann paa Asdal, tillige var Kongl. Maj. Birkedommer ved Gaardboe Birk. Sagnet fortæller, at den Dag, der paa Gaardboe Birkething skulde afsiges Dom i Sagen angaaende det udøvede Barnemord af forannævnte Pige fra Bunken, kom en Hyrdedreng til Sandemændene, som vare mødte før Dommeren, og da en af disse for Spøg spurgte Drengen, hvilken Straf han syntes Pigen skulde have, svarede han: „to a tykkes, hun skul aasaa uilyves" (undlives), og da dette ogsaa blev Resultatet af Dommen, blev Hyrdedrengen senere kaldt Dommer, et Tilnavn, der indtil vore Dage er nedarvet i Familien, af hvilken endnu lever en Mand i Klitlund ved Navn Thomas Dommer [1]).

Klitstrækningen Norden om Kandestederne kan antages at have for omtrent 300 Aar siden overfløjet en større Gaard ved Navn Høgenhav, som utvivlsomt da har staaet omtrent 1/4 Mil - NO. for Kandestederne ved Høgenhav „Hvarre", en Bæk, som løber i Havet. — Senere har Høgenhav tilligemed Stederne Hovkjær og Skjødelund (det Sidstnævnte rimeligvis en Levning af den af Sandflugt ødelagte By Skjødelund) staaet omtrent 2000 Al. i Vest for Starholm; men ogsaa derfra bleve Beboerne jagne af deres uforsonlige Fjende Flyvesandet, som tvang dem til atter at flytte deres Steder. Medens de havde boet paa det sidstnævnte Sted, havde Pælens Mile paa sin Vandring mod Øst efterladt og blottet en stor, fast Plæne med tildels Martørv-Underlag, og mærkværdigt nok bleve de nævnte Steder, af hvilke Høgenhav senere er bleven udparcelleret

[1]) Sandemænd kaldtes de 8 Mænd ved ethvert Thing, som i Følge Jydske Lov af 1241 under deres Ed efter Stemmeflerhed skulde paakjende visse vigtigere saavel civile som kriminelle Retsager. De skulde være Selvejere, ɔ: jordegne Bønder, og bleve udnævnte af Kongen paa Livstid.

i 3 Steder, i Aarene 1789 og 1790 flyttede omtrent ½ Mil mod VNV. og opbyggede paa den Slette, som var bleven overfløjet af den nævnte store Sandmile, og disse Steder ere de nuværende Kandesteder. Høgenhav omtales i Danske Atlas V. saaledes: „Om Høgenhav haves den gamle Underretning, at en Mand ved Navn Hans Eylerssøn i Kong Frederik I.'s Tid gjorde Mageskifte med Kongen og Kronen, saa at han fik en Kongelig Majestæts og Kronens Bondegaard til en Fri Gaard, liggende udi Vendsyssel i Horns Herred i Raaberg Sogn, som kaldes Høgende-Haffue og skylder aarlig en halv Løb Smør [1]), en halv Ask Honning [2]), 3 Skillinger Leding, 24 Skillinger Gjæsteri og 1 Skovsvin [3]). Derimod udlagde han til Kongen og Kronen en Gaard, liggende i Mosbjerg; thi stadfæstede Kongen samme Mageskifte, at Hans Eylerssøn og hans Arvinger skulde nyde og beholde Høgende-Haffue med al Tilliggelse saa kvit og frit som andre Riddersmænds Mænd udi Danmark have deres Arvegods friest. Dateret Flensborg Lørdag Aften efter Søndag Invocavit 1531."

Da Græsjorder i hine Tider blot gave Smørskyld, antyder det anførte Mageskifte, at Agerdyrkning i Raabjerg Sogn dengang (1531) har været liden eller ingen, og at Beboernes væsentligste Næring har været Kvægavl og Fiskeri, hvilket ogsaa fremgaaer af Matrikulen af 1662, hvori findes Fiskeskyld anført endogsaa af Stederne Sovkrog, Uggerhal, Lyngshede og Hvims. Ogsaa viser foranførte Mageskifte, at Høgenhav derved blev fuldkommen skattefri ligesom andre af Adelen beboede Sædegaarde. Det var i Forvejen en

[1]) 1 Løb Smør, 3 Pd. ɔ: 72 Marker = 2 Tdr. Hartkorn.
[2]) 1 Ask Honning ɔ: 4 Kander = 1 Td. Hrtk.
[3]) 1 Skovsvin = ½ Td. Hrtk.
Med Hensyn til Smørskyld af Græsjorder i Vendsyssel regnedes 1 Td. Smør lig med 12 Tdr. Hartkorn. Sammesteds var 1 Td. Smør 18 Pd. og der regnedes overalt 24 Marker til 1 Pd. Smør.

jordegen Gaard, hvilket svarer til nuværende Arvefæste under Baronier og Grevskaber. Dette kan sees af Ledingsafgiften, som betyder Selvejere, det vil sige jordegne Bønder, der vare Arvefæstere af Kronen eller Herlighedsejerne, men ingenlunde Selvejere efter Nutidens Begreber, thi saadanne gaves ikke. Hver Bonde havde sin Herre, og Kronen traadte til, naar ingen Anden vidstes; derom findes i „Danske Atlas" V., 201, et Kongebrev for Vendsyssel fra Frederik III.'s Tid, nemlig fra 1667.

Indtil i Midten af dette Aarhundrede saaes tydeligt ved nordre Side af „Studlimilen" lidt over 1/4 Mil SV. for Kandestederne flere Huspladser, Rudera af 13 til 14 Brøndsteder, mange Levninger af Bygningsmaterialier og Spor af Agerjord, og gamle Folk fortælle efter deres Forfædre, at en af Byerne Skjødelund eller Mødal har ligget her. Disse Byer have ligget imellem Raabjerg og Kandestederne, hvor de ere blevne overfløjede dels af de almindelige store Klitter og dels af de mægtige Sandmiler. At Sognets umaadelige Klitter, af hvilke nogle strække sig fra Vesterhavet til Kattegat, i Fortiden have anrettet voldsomme Ødelæggelser og helt ombannet denne oprindelig vilde, men romantiske Egn med Skove og flere større og mindre Søer, er desværre bekjendt nok, men naar Sandflugten er begyndt, er umuligt at sige, dog er saameget vist, at Klitterne ikke for 2 à 3000 Aar siden have været der, hvor de nu ere, da Stenalderens Folk, som dengang utvivlsomt have boet her i Sognet, hvor mange af deres Redskaber og Vaaben ere fundne, og dette Folk, hvis Hovednæring var Jagt og Fiskeri, kunde umuligt have ernæret sig i en øde og ufrugtbar Klitegn, men at de primære Klitter dengang kunde have existeret eller begyndt at danne sig paa Sognets Vestkyst er meget sandsynligt.

Naar de ovennævnte store Sandmiler, af hvilke den højeste (ca. 150 Fod) ligger omtrent 1/4 Mil lige i S. for

Kandestederne, der ere blottede for al Vegetation, beskinnes af Solen, kunne de sees flere Mile inde i Landet paa de højeste Punkter af jydske Aas, hvor de fortone sig som uhyre Snedynger.

De øvrige Klitter have indrettet sig paa en Maade, som tyder paa et længere, om ikke varigt, Ophold, og have de Fleste ogsaa faaet Tag over Hovedet, d. v. s. ere bevorede med Klittag, arundo arenaria.

En i Firserne paabegyndt Dæmpning af de østlige Sandmiler med 150 Læs Klittag aarlig synes at ville lykkes, og vilde i modsat Fald dette vældige Sandhav i Tidernes Løb have væltet sig ned over og ødelagt den i 1889 paabegyndte Træplantage (800 Tdr. Land) ved Bunken og ligeledes tildels begravet den i 1890 anlagte Jærnbane mellem Frederikshavn og Skagen.

I min forannævnte Beskrivelse af Raabjerg Sogn findes samtlige derværende Klitstrækninger udførligt beskrevne.

Om Raabjerg Præstegaard, som i Følge Præsteembedets Liber daticus blev flyttet og af Nyt opbygt, hvor den nu staaer, 1791 af Sognepræsten H. A. Wind, hedder det i Matrikulen 1662 [1]): „Dertil kan saaes Rug 3 Tdr., Byg 2 Tdr., Havre intet, kan avle 24 Læs Hø; der afgives til Bispen 1 Rdlr. Gjæsteri. Hartkorn 2 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. — Dertil ligger et lidet Egekrat, som dog ikke for Svins Olden kan taxeres, dertil er Fællig udi Raabjerg By. Ellers er Præstegaarden meget fordærvet af Sandflugt; dertil er temmelig Uddrift i Fællig.“ I Taxationsforretningerne af 1683, som danner Grundlaget for Matrikulen for 1690 [2]), findes følgende oplysende Bemærkninger: „Skjødelund By, Raabjerg By og Præstegaarden, hvis Agerjord af Sandflugt er ganske fordærvet

---

[1]) Findes i Ministeriernes Arkiv.

[2]) Matrikulkontorets Arkiv.

og ej mere dyrkes, og har det ganske Sogn ogsaa lidt stor Skade af Sandflugt, hvorved Beboerne ere geraadne i stor Armod, og maatte Boligerne kvittere (forlade), hvis ikke Gud gav dem nogen Velsignelse af Havet, hvoraf de dem maa nære og opholde."

Heraf fremgaaer, at Præstegaarden, som, vel at mærke, oprindelig har staaet i Raabjerg By, ogsaa 1683 endnu har staaet der, hvorfra den saa senere, men vist heller ikke meget senere, blev flyttet og opbygget paa søndre Side af Troldkjær tæt Sønden for Aalbæk Kirkevej, hvor den af Præsten H. A. Wind i Embedets Liber daticus omtalte faldefærdige Præstegaard stod 1790, hvilken han, som bemærket, byggede Aaret efter.

Gaarden Troldborg var 1662 et Bol og var Tjener til Asdal. Skyldte 1 Fdg. Smør, 1 Fødenød og 100 Flyndre [1]) og havde over $3^1/_2$ Td. Hartkorn. At Gaarden har staaet længere mod Nord, hvor Klitterne nu ere, viser tydelig nok følgende Bemærkninger i Taxationsforretningerne af 1683: „Troldborg Gaard. Øst for Gaarden et Indelukke, som fra fælles Overdrift ham af sin Principal er bevilget at indhegne. Norden og Vesten for Gaarden ligger, som løber med den nordre Ende til Sandklitten og med søndre Ende mod Engen." I et i Geheimearkivet værende Mageskiftebrev hedder det: „Kronen mageskiftede 11. Decbr. 1558, tilligemed flere Gaarde andetsteds, en Gaard kaldet Troldbjerg i Raabjerg Sogn, som Jens Christensen iboer, og som skylder 1 Løb Smør [2]), og Gjæsteri, til Iver Krabbe til Østergaard mod nogle denne tilhørende Ejendomme og Herligheder."

[1]) 1 Fdg. Smør = 3 Tdr. Hartkorn.
1 Fødenød = $^1/_2$ Td. Hrtk.
100 ɔ: 6 Snese Flyndre = 2 Skpr. Hrtk.

[2]) 1 Løb Smør = 2 Tdr. Hrtk.

At der i Oldtiden saavelsom ogsaa i Slutningen af Middelalderen paa flere Steder i Raabjerg Sogn har været Skov, bevises især deraf, at der flere Steder findes mange Træstubbe staaende samlede paa Roden; saaledes sees endnu i nordre Ende af den saakaldte Troldsø omtrent 20 Stkr. Ege-Træstubbe. — I nordre Side af Jennets Klit saaes i Midten af dette Aarhundrede mange paa Roden staaende Træstubbe, ligesom der ogsaa paa mange andre Steder saavel i Martørven som i flere andre Moser er bleven opgravet og endnu (1890) opgraves store Træstammer af Eg, Birk og El. I den nordøstlige Del af Jennets Klit blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede funden en meget stor Ege-Træstamme, hvori tydelig var indskaaren et „Bomærke", som fra Arilds Tid har været brugt og endnu bruges paa et gammelt Sted i Aalbæk (Matr.-Nr. 35), hvilket Fund turde antyde, at bemeldte Skovtræ i sin Tid er bleven kjøbt i Gaardbogaards Skove. Paa mange Steder i Knasborg Aa findes Levninger af store Ege-Træstammer, navnlig paa Strækningen igjennem Gaardboe Ejendomme. Ogsaa er det højst sandsynligt, at Egekrattet ved Nørregaardboe og Jennet ere Levninger af Fortids Egeskove. I de nævnte Egebuskadser findes ogsaa enkelte Bøgebuske og en Mængde Bæverasp. Flere Stednavne tyde ogsaa paa Skov, f. Ex. Rannerød, Skjødelund, Klitlund, Hjortlund, Skovkrog (nu Sovkrog) og Høgenhauge. At der for 200 Aar siden har været betydelige Skove paa Østkysten af Vendsyssel paa 1 Mil nær Skagen, sees af A. Berntsens „Danmarks og Norg. frugtbar Herlighed" (1656).

Ogsaa et over hundrede Aar gammelt Kort over Vendsyssel, som Forfatteren er i Besiddelse af, beviser, at der har været Skov i Raabjerg Sogn, navnlig i dets nordlige Del.

Martørven, som findes i eller rettere under Klitterne

ved Sognets Vestkyst, undertiden 3 à 4 Al. under Flyvesandet, er i længere Tid bleven betragtet af Danmarks Geognoster med stor Interesse. Efter Professor Forchhammers Forklaring skulde de organiske Levninger i Martørven, som tilligemed de deri fundne Kunstprodukter ved Tørvens antiseptiske Egenskaber ere meget vel konserverede, tydelig bevise, at dens Dannelse er foregaaet i den nuværende Jordperiode. I Følge nogle paa Forfatterens Erfaring grundede Fakta har Raabjerg Sogn endogsaa været beboet af Mennesker i Martørvens Dannelsestid. Jeg har nemlig i min Samling flere Redskaber og Vaaben af Sten, som ere fundne i forskjellige Dybder i Martørven, ja nogle endogsaa i de allernederste Lag. Den stærke Sammenpresning og Udtørring, Martørven har lidt ved de vældige Bedækninger af Flyvesand, har bevirket dens store Fasthed og meget stærke Varmekraft. Martørven, som oprindelig er almindelig Mosetørv, er brunsort og opløses ikke let i Vand. En Kubikfod deraf vejer omtrent 80 Pd. Kun i Raabjerg og Starholm Ejerlauge findes Martørv, og det er øjensynligt, at de der forefindende Lag ere Levninger af en større, almindelig Tørvemose, som utvivlsomt, før den blev begravet under Klitterne, har været af samme Udseende og Beskaffenhed med Rimmer og Dopper som „Sønderhede" ɔ: den nordlige Halvdel af Jerup Mose.

Ligesom i enhver anden Tørvemose sees i Martørven en horizontal Schichtning, som er meget mærkværdig, og denne er, vel at mærke, kun gjort tydelig, ikke frembragt, ved Sammenpresningen. Mosens Tilvæxt i en Vegetationsperiode, nemlig i eet Aar, er det, der danner de enkelte Lag, og ere disse saaledes Mosens Aarringe og kunne oplyse dens Alder, ligesom de analoge Ringe paa Træerne.

I den saa stærkt sammenpressede Martørv er den nævnte Schichtning udtrykt ved en mere tydelig Deling, hvoraf det sees, at Moserne gjennem Tiderne have udviklet

sig langsomt, og man maa her ligesom ved saa mange andre geognostiske Fænomener med Naturforskerne nu tilskrive Tidens Længde, hvad man før troede var udviklet i meget kort Tid. – Ogsaa i Martørven findes tydelige Spor af en undergaaet Skov, der fornemlig har bestaaet af Eg, Birk og El. Af fossile Dyrlevninger er der til forskjellige Tider i Martørven funden Tænder, Knokler og Horn af Landdyr, som nu ikke leve her, men desværre ere de fleste Fund hidtil forkomne. Forfatteren ejer en stor Tak af en Kronhjort og en mindre do., som ere opgravede dybt nede i Martørven. Saavidt vides er der aldrig i Martørven fundet Redskaber eller Vaaben af Jærn, hvilket kunde synes at antyde, at den Sandflugt, som har begravet Martørven, er indtruffen før Jærnets Brug blev almindelig i Norden.

B. Agerdyrkning og huslige Næringsveje.

At Sognets Landbrug formedelst de meget uheldige Naturforhold stedse har været og altid vil blive utilstrækkelig til at ernære Befolkningen vil let kunne indsees, naar man kjender Lokaliteterne og navnlig veed, hvormegen Gjødning der udfordres for at aftvinge de magre, sandede og tørre Marker en endda kun maadelig Afgrøde og uden en forholdsvis rigelig Høbjergning, som heldigvis ogsaa haves, dels i selve Sognet og dels i de betydelige tilkjøbte Engstrækninger i Tversted Sogn, vilde saadanne Marker ikke kunne dyrkes. Uagtet der ogsaa i Raabjerg Sogn i den sidste Halvdel af dette Aarhundrede er gjort betydelig Fremgang saavel med Hensyn til en bedre Behandling af Markjorderne som ved Anskaffelse af flere og bedre Avlsredskaber, kan der dog, formedelst de overhovedet ugunstige

Forhold, næppe være eller blive Tale om noget velindrettet Agerbrug. Dyrkningsmaaden er og maa som Følge af de meget forskjelligartede Jorder blive meget forskjellig. Hos Mange, som ere hildede af den gamle Slendrian, ere Markernes Inddeling saa uhensigtsmæssig og uforstaaelig, at det kunde synes umuligt, ogsaa for selve Ejeren, at hitte Rede deri. Saaledes sees ofte en enkelt Ager at være besaaet midt i en større Græsmark.

Det er endnu (1890) ikke ualmindeligt at tage Faarene ind paa Stuen, saasnart de have læmmet, selv ogsaa om det ikke er Frostvejr, og et „Lamfaar" holdes saaledes paa Stuen over 8 Dage, ligesom ogsaa Gjæs og Høns, naar de have Unger, i nogen Tid holdes paa Stuen. Disse i sanitær Henseende meget uheldige Skikke have deres Rod dybt nede i Fortiden. Efter den i August 1866, i Følge det statistiske Bureaus Skrivelse af 18de Juni s. A. foretagne Optælling af Kreaturer, forefandtes i Raabjerg Sogn 138 Heste, 12 Føl, 102 Trækstude, 528 Køer, 203 Stkr. Ungkvæg, 1257 Faar, 982 Lam og 82 Svin. I samme Aar var der udsaaet 284 Tdr. Rug, 101 Tdr. Byg og Havre samt lagt 192 Tdr. Kartofler.

Med Undtagelse af ganske faa Parceller have Beboerne i Raabjerg Sogn tilkjøbt sig den betydelige Engstrækning i Tversted Sogn, som benævnes Søvig Enge og som strækker sig langs med vestre Side af Nors Aa og Vestsiden af Gaardboe Sø helt fra Nordkap i Mosbjerg Sogn til lige i Øst for Stederne Horsnab i Tversted Sogn. Gaardejer Mads Jensen Gaardboe, Fader til Forfatteren, var den Første i Raabjerg Sogn, som 1830 kjøbte en Parcel af denne Engstrækning af omtrent 9 Tdr. Lands Størrelse for 150 Rdlr. og i 1837 en lignende tilgrændsende Parcel af samme Størrelse for 300 Rdlr., og saa betydeligt ere disse Parceller stegne i Værdi, at en saadan nu (1890) koster mindst 3000 Kroner.

Raabjergerne ere meget arbejdssomme og vindskibelige, og i Høbjergningstiden i gunstigt Vejr er det interessant at iagttage det kraftige Liv, som rører sig paa de omfangsrige Enge. Leens Klang, Pigernes Latter og muntre Viser lyde rundtomkring, og hvor der spises Mellemmad eller holdes Middag, seer man Karlene livligt spøge med de unge Piger.

Af Tørv sælges aarlig flere Hundrede Læs til Skagen, for Størstedelen Martørv, som graves i Klitterne, ofte 3 à 4 Al. under Flyvesandet.

Med Hensyn til huslig Industri turde det vist siges om Raabjergerne i Almindelighed, at de ere mere driftige end Befolkningen i Landets bedre Egne; thi ikke alene Kvindfolkene ere meget virksomme „inden Døre", og mange kunne i Vævning, Spinden og Strikning udføre mere end til eget Forbrug, men ogsaa det store Flertal af Mandsfolkene giver sig af med kvindelige Sysler eller, som det hedder, „indendørs Arbejde", og der gives saaledes flere endogsaa velhavende Gaardmænd, som „tage Spind", i Almindelighed Hør og Hamp fra Skagen, hvor Kvindfolkene give sig lidet eller intet af med disse Husgjerninger. — De Mandfolk, som ikke kunne spinde, lægge sig gjerne efter Kjøkkenforretninger, og enkelte kunne endogsaa bage Pandekager og Vafler, for at Kvindfolkene, som det hedder, kunne blive ved Rokken. Nogle kjøbe Uld og Hør, hvoraf laves Vadmel og Lærred til Salg. Hvor der haves Ris, flettes Fiskekurve, som tilligemed de forannævnte Gjenstande sælges i Skagen. Husfliden bringer saaledes mangen Skilling til Raabjerg Sogn og hjælper til, at dets Beboere kunne svare Enhver sit. Betegnende er følgende Vers af en af Sognets Lejlighedsdigtere:

„Nej, Raabjergeren er ikke seen,
Sit Arbejde han passer med Flid;
Ja, sysler endogsaa med Haspe og Teen,
For ikke at spilde sin kostbare Tid."

Mange af Sognets unge Mennesker, som om Efteraaret og i Vintertiden ere beskjæftigede med Fiskeri, drage i Høbjergningstiden og om Høsten ned i Vendsyssels sydlige Egne, ja Nogle sætte endogsaa over Limfjorden for at tage „fast Høsttjeneste" paa Herregaardene eller ogsaa arbejde for en bestemt Dagløn. For omtrent 60 à 70 Aar siden fik en voxen Karl kun 16 à 20 Kr. i aarlig Løn og en Pige kun 10 à 12 Kr.; men 1 Al. Vadmel kostede dengang ogsaa kun 33 Øre og 1 Al. Lærred 16 Øre. — Skindklæder vare da meget almindelige hos Mandfolk.

C. Kulturtilstande, Sæder og Skikke.

Det store Flertal af Raabjergerne ere meget vindskibelige, arbejdsomme, nøjsomme og sparsommelige og forstaa grundigt at holde Hus med eller leve af lidet, og med Henblik paa Sognets sandede og ufrugtbare Markjorder og de uvisse Indtægter af Fiskeri og Strandinger bliver det indlysende, at den haarde Nødvendighed tidlig har lært Beboerne at leve nøisomt, og denne gjennem Aarhundreder fra Slægt til Slægt i Folkekarakteren indprægede Vane er endnu stærk hos Befolkningen og synes nu ligesom at være medfødt. At Raabjergernes Sparsommelighed ikke gaaer saa vidt, at de, som det hedder, sulte sig selv, beviser noksom den Kjendsgjerning, at der vanskeligt overhovedet findes en kraftigere eller sundere Befolkning i noget Landsbysogn. Deres Levemaade til hverdags er vel omtrent den samme som hos Smaafolk i Almindelighed i Nabosognene; selvfølgelig spises der mere Fisk. Til Frokost — „Dovver" — spises hos de Fleste Sild, Makrel eller anden Fisk og Brød, hvortil hos de mere Velhavende lidt Smør; derefter kogt

Mælk og Grød, hvilken sidste Artikel er Levning fra Aftensmaden — „Natteri" —. Til Middag — „Uien" — spises først Kartofler eller Brød og Fisk med „Dippels" — en Art Vælling med Salt og Løg; til Eftermad enten Grød og Mælk, Vælling, Kaal, eller, som Flere ofte bruge, blot kold Mælk og Brød. Kaal og Ærtevælling gaa under Benævnelsen „Nejels". Til Aftensmad — „Natter" — nydes i Almindelighed varm Vandgrød og Mælk.

Paa flere Steder er det endnu Brug at bringe Madgryden ind i Stuen, naar der skal spises. Maden øses op i temmelig store Fade, og 4 til 5 Personer spise af samme Fad. — Det er ikke sjældent, at Husmoderen søber af Gryden, og er der et godt Forhold mellem Ægtefolkene, lader hun undertiden Manden søbe (spise) af Gryden for, som det hedder, at faae „Skovre" (den svedne Skorpe, som sætter sig paa Bunden af Kar, hvori Grød, Mælkemad o. s. v. koges), og som for de Fleste synes at være en Art Lækkeri. Skikken at tage Madgryden ind i Stuen maa være en Levning fra den fjærne Tid, da Arnested og Stue hos Smaafolk vare i et Rum.

De af Etatsraad Seidelin i hans Beskrivelse af Hjørring Amt (1828) omtalte „Kroppehoveder" laves og spises endnu af Fiskerne og tilberedes i Almindelighed saaledes: Hovederne af de ferske Kuller, som afskæres tæt bagved Ganen eller Gjellerne, vaskes og renses omhyggeligt for Sand og fyldes med en sammenæltet Grød, bestaaende af Vand eller, naar den haves, Mælk, Byggryn, Leveren af Kulleren, Allehaande og undertiden ogsaa Rosiner, hvorpaa de koges og spises dels varme, dels kolde. Med Undtagelse af enkelte Familier ved Kysterne drikkes ingen Kaffe til hverdags. I Strandingstilfælde og naar Fiskeriet giver noget af sig, drikkes der megen Brændevin, og desværre er Hang til stærk Drik ikke ualmindelig hos Fiskerne, navnlig i Aalbæk. Den gamle Uskik at samles i Byens Kro om

Vinteraftener, saavel hellige som søgne, vedligeholder sig uforandret, og selv Byens bedste Mænd tilbringe de fleste Aftener her. Det er naturligt, at et saadant Liv medfører om ikke Tilbagegang saa dog en Stillestaaen eller i alt Fald en meget langsom Fremgang i aandelig Udvikling; thi om ogsaa den Unge lærer noget i Skolen, følger det af sig selv, at de kun knapt tilmaalte Kundskaber snart svedes ud i Kroen i Stedet for at forøges ved nyttig Læsning og underholdende Samtaler i Hjemmet i de lange Vinteraftener. De ellers skikkelige Aalbækkere tilstaa selv, at det er forkert, og at de sætte mange Penge til i Kroen.

Der holdes sjælden noget Selskab, og sker det hos enkelte velhavende Folk om Julen, er det kun et Par Nærbeslægtede, der indbydes til et Aftenbesøg, og der bliver saa i Reglen trakteret med fint (sigtet) Smørrebrød, Brændevin og Kaffe med „Søsterkage". Hos de mere Velhavende opvartes tillige med Risengrød, stuvet Kaal og Flæsk og bydes ved Afskeden gjerne Kaffe med Rom og Sukker samt atter Kage og Vafler. Det hører nu (1890) til Sjældenhederne at holde stort Bryllup, det vil sige, med mange Gjæster, som ofre i Kirken. I Almindelighed akkorderer man med Præst og Degn om en vis Betaling for Vielsen og betaler i Reglen henholdsvis 5 og 3 Rdlr. for Forretningen; fattige Folk slippe vel ogsaa billigere.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede var det endnu Brug at holde Fæstensgilde („Fæisel"). De Forlovede kjørte, med et lige saa stort Følge som senere ved Bryllupet, til Kirke om Julen, almindelig 2den Juledag, og de Forlovede med deres Førere, Mand og Kone, og 4 Brudepiger toge før Gudstjenesten ind til Præsten, som paa en højtidelig Maade bekræftede Trolovelsen og holdt en Tale til de Forlovede. Næste Efteraar ved Mikkelsdagstid blev det egentlige Bryllup holdt.

Forøvrigt henvises til de efterfølgende Skildringer af

et Bondebryllup og en Begravelse i Raabjerg Sogn, hvilke Billeder passe paa Forholdene i Fortiden paa et større Landomraade i denne Egn.

I Barselgilder er Traktementet omtrent som ved de ommeldte Julebesøg.

I Stedet for Ægge-Pandekage, som indtil Midten af dette Aarhundrede var den almindelige Foræring til Barselkoner, gives nu (1890) af de Fleste en Konditorkage og en Portion Sødsuppe og, naar det skal være rigtig stort, tillige en Flaske Vin af den Slags, som anvendes i Kirken og som ogsaa Mange bruge som Medicin i Sygdomstilfælde. Naar en Kone har været i Barselseng, maa hun ikke „gaa i By", før hun har „gaaet i Kirke". En anden Kone skal saa „gaa med hende", og Barselkonen maa ikke gaa ind i selve Kirken, før Præsten har læst over hende i Vaabenhuset, for hvilken Forretning der af begge Koner maa ofres til Præst og Degn. Da denne Skik i vor Tid betragtes som indført for at skaffe Præst og Degn lidt mere Indtægt, er den nu ogsaa hos de Fleste ophørt.

I Reglen overdrages „Hjemmet" til et af Børnene, almindeligvis til en af Sønnerne, imod en vis Aftægt og, i Forhold til de økonomiske Forhold, en Del Præstationer til de øvrige Sødskende, og saa lidt stole Forældrene paa Børnenes Taknemlighedsfølelse, at de Fleste i Aftægtskontrakten udtrykkelig betinge sig uhindret Adgang til og Afbenyttelse af Stedets Brønd samt fri Befordring efter Læge og Præst og en hæderlig Begravelse. Det er sjældent, at Aftægtsfolkene vedblive at bo sammen med de Unge. Saasnart der kommer en ung Kone i Huset, kommer der gjerne Et og Andet i Vejen, og det er derfor i de allerfleste Tilfælde nødvendigt, at Aftægtsfolkene faae deres særskilte Beboelseslejlighed.

Klædedragten hos Mandfolk til hverdags bestaaer næsten udelukkende af „hjemmegjort" Vadmel, hvorimod der

nu (1890) af de Fleste til Rejseklæder bruges Klæde. For omtrent 100 Aar siden havde Mandfolkene en besynderlig Dragt til Kirkebrug, nemlig hvide, vide Lærreds-Knæbuxer i samme Form som de ved Fiskeri endnu brugelige „Vidbuxer", og dertil en blaa Vadmels-Trøje, en lang bredstribet Vest, hvide Strømper og Sko med Sølv-Spænder. Hovedtøjet var en sort, lavpullet Hat med bred Skygge, hvilken sidste blev hæftet op til Pullen paa tre Steder.

Kvindfolkene ere forholdsvis finere og mere moderne klædte end Mandfolkene. Forøvrigt er det kun til helligdags og naar de rejse ud, at Kvindfolkene gjerne ville bære pæne Klæder. Til hverdags gaa de meget tarveligt klædte, almindeligvis iførte Hvergarns-Kjole og heluldent, hjemmelavet Forklæde, og de vise i det hele taget deres daglige Toilette en meget ringe Opmærksomhed; thi ogsaa Kvindfolkene ere meget arbejdsomme, og de Fleste nænne ikke daglig at spilde noget af deres kostbare Tid paa at rede Haar eller vaske sig, hvilket i Reglen kun sker en Gang om Ugen og naar de skulle „fra Huse"; Mandfolkene, med enkelte Undtagelser, dele gjerne denne rigtignok rigelig gamle Skik med det smukke Kjøn. Om Søndag Morgen vasker og kæmmer hele Husstanden sig, og det bliver ofte ilde optaget af de Gamle, hvis de Unge til hverdags vilde vaske sig og rede Haar, og det hedder: „De Sturhjed ka godt uiværes."

De fleste Stuehuse ere af gammeldags Indretning, lange, lave og smalle og i Reglen med „Udskud" ved hele Bagsiden og en Del af Forsiden. I Midten af dette Aarhundrede fandtes faa Vægge murede af brændte Sten, hvorimod nutildags (1890) de fleste Stuehuse, „Rollinger", ere murede og mange endogsaa grundmurede. Af de overhovedet mere velhavende Kystbeboere er i de sidste 30 Aar opført flere nye, helt grundmurede Stuehuse. Indtil omtrent i Midten af dette Aarhundrede vare Sovekamre meget

sjældne i Raabjerg Sogn saavelsom i Nabosognene. Den lange Dagligstue benyttedes, ligesom paa mange Steder endnu, ogsaa til Sovekammer, og der fandtes gjerne i en saadan 3 à 4 Alkovesenge i det saakaldte Udskud og ligeledes 2 à 3 „Udskudsenge“ i Storstuen.

Udskudet, som har betydeligt lavere Vægge end Forsiden af Huset, er fraskilt Stuen ved en Fjælvæg, „Skod“, hvori er en særskilt Dør for hver Alkoveseng, og denne i sanitær Henseende saa fordærvelig Uskik at have Døre for Alkovesenge, hvorved Luften i disse bliver meget usund, vedligeholder sig endnu (1890), og det ansees endogsaa for en Art Luxus, at man, naar en gammeldags Stue moderniseres, lader Sengedøren gjøre i Spejl (med Fyldinger), og det gamle Skod bliver saa ombyttet med en Væg af ubrændte Sten, ligesom „Skodt“ — Fjællevægge ved Højbordsende med sin „Snabe“ ɔ: en med Kanten udstaaende Fjæl, i hvilken var een eller to Kroge til at hænge Klæder paa, borttages og erstattes af en muret Væg. Hos nogle faa Beboere, især de mere velhavende Strandfogder, er Storstuen forsynet med Vindovn og Sofa, ligesom saadanne Folk ogsaa i Reglen have to Gjæsteværelser med gode Senge.

Skjønt der i Almindelighed ikke er Mangel paa Sengeklæder, vise de Fleste dog ikke deres Senge nogen synderlig Opmærksomhed, hvilket især gjælder med Hensyn paa Sengeklædernes Renhed. Mange bruge aldrig Lagener, Nogle kun Underlagener, og de brugelige Olmerdugs Dynevaar, som ikke ere forsynede med Betræk, blive aldrig vaskede, hvorfor de brede Stribers oprindelige Farve i Løbet af faa Aar bliver vanskelig at udfinde. Raabjergerne, der, som foran bemærket, er et ualmindelig arbejdsomt og vindskibeligt Folkefærd, sove ikke meget, og heri ligger rimeligvis Grunden til deres Ligegyldighed med Sengeklæder.

Af Karakter ere Raabjergerne i Almindelighed god-

modige. Det flegmatiske Temperament er det fremherskende. Naar Fiskerne, navnlig i Aalbæk og Klitlund, beskyldes for Lumskhed, turde dette med en vis Begrænsning være berettiget; men denne Mangel paa Oprigtighed, navnlig mod Fremmede, ligger, rigtig betragtet, i og er ligefrem en Følge af deres Næringsvejs Natur. Deres daglige Dont fører det med sig, at de, om jeg saa maa sige, ikke kunne sige Sandhed, selv for hverandre indbyrdes. Har et Selskab f. Ex. opdaget en heldig Plads for Fiskeri eller et godt Sted for Afsætning af deres Fisk o. s. v., dølge de det saalænge som muligt, og det er ganske naturligt, at denne fra Slægt til Slægt indgroede Vane har præget sig dybt i Karakteren og ikke saa sjældent træder frem i deres øvrige Idrætter.

Egnens mørke og alvorlige Karakter har naturligvis afpræget sig i Befolkningens Sæder og Levemaade, og uagtet Flertallet er gjæstfrit og tjenstagtigt, ere de dog, navnlig Kystbeboerne, mistænksomme mod Fremmede og blive ikke let fortrolige med disse. Egnens isolerede Beliggenhed og ejendommelige Beskaffenhed medfører ogsaa ringe Samkvem med Fremmede, og for henved hundrede Aar siden i endnu betydelig ringere Grad. Fiskerne, og paa den Tid var Fiskeri samtlige Beboeres væsentligste Næringsvej, solgte dengang deres tørre Fisk til Skudehandlerne i Skagen, og dette i Forening med de næsten ufremkommelige Veje maatte jo have til Følge, at Beboerne havde liden eller ingen Forbindelse med Omverdenen. Selv indbyrdes have Raabjergerne, med Undtagelse af Byen Aalbæk, lidet Samkvem med hverandre, hvilket er en naturlig Følge dels af Stedernes spredte Beliggenhed, dels af Beboernes sjældne Virksomhed, navnlig ogsaa om Vinteraftener. Det kan ikke ligge i Racen; men de Fordringer, Livet i Følge Egnens ejendommelige Beskaffenhed gjør til disse

Mennesker, tvinge dem til kun at have Interesse for det Haandgribelige, det Materielle.

Uagtet Oplysningen som Følge af de Vanskeligheder, de lokale Forhold frembyde med Hensyn til Skoleundervisningen, ikke synes at kunne have den Fremgang som i andre Egne, er den dog tiltagen betydeligt, især i de sidste 50 Aar. For henved hundrede Aar siden blev Obscurantismen i den Grad hyldet af Præsterne i Raabjerg, at de ikke vilde tillade, at Børnene maatte skrive i Skolerne. Saaledes har Forfatterens Bedstefader fortalt, at paa den Tid, han gik i Skole, maatte Skrivning foregaa i Smug, og naar Præsten kom i Skolen, maatte Børnene putte Skrivebøgerne i Madskuffen under Bordet. Fra Arilds Tid og indtil 1865 var der nemlig i den største Del af Sognet kun „Omgangsskolehold", saaledes at Skolen flyttedes fra det ene Sted til det andet, og Undervisningen maatte saaledes gaa for sig i den samme Stue, i hvilken Familien befandt sig. Kun for Aalbæk og Klitlund blev der 1828 opført en „fast" Skole.

Det var først i 1868, at det ved en ministeriel Resolution blev bestemt, at der i Løbet af de næste 10 Aar skulde opføres 4 nye Skolebygninger, nemlig i Rannerød, Bunken, Hvidemose og Uggerhal.

I Raabjerg Sogns Skoleplan, dateret 1ste Decbr. 1816 og approberet af Kancelliet den 13de Marts 1821, findes følgende saavel med Hensyn til Skolevæsenets daværende Tilstand som ogsaa til Befolkningens Kultur ret karakteristiske Bemærkning: „Skolelærerne i Raabjerg Sogn have hidtil været et ubestemt Antal, 4, 5 til 6 i Tallet, mestendels Søfarende eller og Ynglinge af Sognets egne Børn, nylig konfirmerede. Valget af disse Personer skete ikke efter Duelighed og Sædelighed, men efter billigste Vederlag for Arbejdet. Disse Lærere nøde da om Vinteren fri Kost og Nattehold samt 4 til 6 Rdlr. D. C. — Om

Sommeren passede de Kvæget eller pløjede Søen. At Oplysningen fra saadanne Stjærner maatte blive svag, vil let erkjendes, og i Folkets Karakter synes Frugten ogsaa at vise sig, skjønt for Nationens Hæder blandt Fremmede det ikke vilde være ugavnligt, om Strandbeboerne, som de der jævnlig besøge og besøges af Udlændinge, besad mere Kultur og noget mere end almindelig Tro, ligesom og muligt, at mange Uheldige, som paa disse fjærne Kyster strande, derved vilde vinde ved en humanere Behandling, end man siger hidtil har fundet Sted."

Med Undtagelse af Ceremonierne er der almindelig Agtelse for Religionen, dog kan det nok siges, at Befolkningens Religiøsitet ikke udspringer saameget af Kjærlighed som af Frygt for Straf i det ukjendte Hinsides. En Del ældre Kvindfolk — mærkeligt nok ingen selvstændige Mandfolk — ere i de sidste 3 à 4 Aar af Firserne mere og mindre blevne paavirkede af den saakaldte indre Mission, som synes at have meget tilfælles med Pietismen i det 17de og 18de Aarhundrede, og navnlig er en nær til Foragt grændsende Ufordrageligheb, forenet med aandeligt Hovmod, overfor anderledes Tænkende, et Særkjende hos disse saakaldte „Hellige", under hvilken Benævnelse de saa gjerne ville gaa; men det væsentlige ved deres Hellighed synes i Almindelighed at bestaa i udvortes Andagtsøvelser for ikke at sige Skinhellighed, og der har, med Hensyn paa de „Hellige"s Vandel, ikke sjælden været Anledning til at mindes følgende karakteristiske Linier i en gammel Salme: „Store Helgen ogsaa haver Adams Kjød og Klæder paa, deres høje Himmelgaver de i Lerkar bære maa."

Husandagt er nu meget sjælden, især hos yngre Folk, og det er kun hos ganske faa, der læses i Huspostil om Søndagen eller synges Salmer om Aftenen, ligesom Bordbønnerne ved Maaltiderne ogsaa aldeles ere gaaede af Brug. I Midten af dette Aarhundrede var det endnu

temmelig almindeligt med daglige Bordbønner, ligesom der ogsaa hver Søndag, naar Husfaderen ikke var i Kirke, af denne blev læst en Prædiken i Brochmanns eller Müllers Huspostille og sungen nogle Salmer, og næsten hver Aften blev der affungen nogle Salmer og læst en eller flere Bønner, hvilken sidste Del af Andagten skete med en særegen Pathos eller rettere var en Art Messe, vel en Levning fra de katholske Tider.

Forfatteren har kjendt en gammel Mand, som formodentlig var bange i Mørke, der selv havde digtet følgende Vers, som han læste højt hver Aften, før han sidste Gang gik ud i Stalden: „Saa tag mæ da, o Jesu, i dit Favn; thi gaar a ud i Kristi Navn."

Det kan desværre med Sandhed siges, at en ikke ringe Del af Befolkningen i det nordlige Vendsyssel — ligesom overalt i Landet mere eller mindre befinder sig under Overtroens Aag. I Skiveren og Raabjerg var der — og er vel ogsaa nok endnu — indtil for faa Aar siden næsten altid noget i Vejen med Hensyn til Hexeri, og det var ingen Sjældenhed, at saavel Mennesker som Kreaturer, de sidste lige ned til Høns, vare „forgjorte". En gammel, fattig Mand i Raabjerg fik i Reglen Skyld for alle de Ulykker, som skete, og man var yderst bange for, at denne Egnens Bussemand skulde komme til at røre f. Ex. ved en Kalv, da man saa, især naar man ikke havde givet „den gamle Trold" rigelig Mælk i hans Krukke, var temmelig sikker paa, at Dyret vilde krepere, og nægtede man „Troldemanden" en Kylling — han gav sig lidt af med Hønsehandel —, skete det ofte, at den paagjældende Hønseflok næste Morgen laa stendød. Selv i Præstegaarden skete dette engang. En ældre Hexemester i Tversted Sogn var imidlertid saa uegennyttig at lære en yngre Mand i Raabjerg saa meget af „den sorte Kunst", at han kunde tilintetgjøre den gamle Hønsekræmmers Koglerier. En ellers

agtværdig Mand i Raabjerg fortalte Forfatteren i Vinteren 1865 ganske troskyldigt, at da bemeldte Elev af Hexemesteren fra Tversted første Gang skulde kurere en forhexet Gris for ham, anvendte han for stærke Ord, saa Grisen, medens han læste over den, døde imellem hans Hænder. En yngre Mand i Hvidmose fortalte mig i 1867, hvorledes en vis Nabokone, Datter af en afdød „Pulverhex", havde „forgjort" hans Lam, af hvilke ogsaa et Par Stykker kreperede, før det lykkedes ham hos en anden Nabokone, hvis Gjæs Sommeren i Forvejen havde været forherede, at erholde Oplysning om, paa hvad Maade han kunde modvirke Hexeriet. Det anvendte Middel, som efter Mandens Overbevisning var ganske probat, bestod i, at der fra selve „Troldkvinden" skulde stjæles et Kaalblad og lidt Vand, og begge Dele stiltiende gives det forhexede Dyr.

I Søvig, Raabjerg Sogn, døde for henved 30 Aar siden en gammel Mand, som i sine yngre Dage gjaldt for at være en god Hexemester og det var, som sædvanlig, i fjærne Egne, han havde sin største Praxis. Endnu i Sommeren 1860 blev han med en „pæn" Bondevogn hentet helt ned til Hjørring-Egnen for der at gjøre noget tilrette. Denne „kloge Mand" har fortalt Forfatteren, at han med Ord kunde stille Blod og løbske Heste, ligesom han ogsaa kunde signe for 4 Slags Tandorme, og han paastod, at han ved Trylleord kunde standse Vandets Løb i hvilken som helst Aa eller Bæk i 24 Timer.

For flere Aar tilbage søgte man i det nordlige Vendsyssel i Almindelighed Raad mod Hexeri hos „kloge Folk" i fjerne Egne, og det var navnlig en „klog Kone" i Nærheden af Løgstør, man henvendte sig til i vanskelige Tilfælde. En Profet er jo sjælden agtet i sit eget Land.

Naar Børn have den saakaldte engelske Syge, hedder det, at de ere „skøjsete", og denne Skavank bliver anseet for at være en Følge af, at en fremmed, løsagtig Mand

eller Kone har seet Barnet paa et vist Sted, og anvendes mod dette Onde et af følgende Midler: Enten maa man se at faae laant Skadesmandens Skjorte eller Særk, hvilket maa ske denne uafvidende, og i den skal det syge Barn sove, eller ogsaa bringes det syge Barn paa Kirkegaarden, hvor man stiltiende af Tørvene paa den sidst tilkastede Grav opstiller 3 Stykker saaledes, at de to sættes paa Enden og den tredie lægges ovenpaa, og igjennem dette Hul trækkes det „skøjsete" Barn 3 Gange. Nogle „kloge Folk" give sig ogsaa af med at læse over saadanne Børn. For omtrent 70 Aar siden vare Folk endnu meget bange for, at de saakaldte „Ellefolk" — som man troede boede i Bjerge og Bakker — skulde forbytte deres spæde Børn, og for at forebygge denne Ulykke, blev der stukket en Nøgle med Kors i Kammen under Svøbet paa Barnet, indtil det havde været i Kirke. I Midten af dette Aarhundrede boede en „klog Mand" i Frederikshavn, som ogsaa praktiserede i Raabjerg og flere Sogne og som nød en stor Anseelse, fordi han boede i Kjøbstaden.

Til disse Meddelelser om Overtro i vor Tid føjes følgende fra Fortiden:

1. Fanden lister sig til at kjøre med en Mand.

En ældre Mand i Kandestederne har fortalt Forfatteren, at da han omtrent i Midten af dette Aarhundrede en mørk Aften kjørte over Nordstranden fra Gammel Skagen til sit Hjem, bleve Hestene, efter at han havde kjørt Halvvejen, paa engang saa trætte, at han ikke kunde piske dem af Stedet. Manden, som havde døjet meget med „Spøgeri", troede strax, at han ogsaa her havde med noget saadant at gjøre, og han vidste, at Fanden — hvem han kaldte „Bitte Skam" — før havde listet sig til at kjøre med hans Naboer paa samme Vej; men han vidste ogsaa, at man kun ved at kige gjennem en af Hestepuderne kunde se denne ubehagelige

Passager. Han trak derfor Puden lidt frem paa Halsen af den ene Hest for derigjennem at se hen paa Vognen, og — hvad seer han? En stor, sort Tingest sad ganske rigtig paa Vognskrinet. Hvad var nu herved at gjøre? Forlade Heste og Vogn turde han ikke, og spænde fra og ride hjem turde han heller ikke, da han saa var overbevist om, at „Bitte Skam“ ogsaa vilde ride med ham. Efter at have betænkt sig lidt, kom han i Tanker om, at hans Fader i sin Tid havde lært ham en vis Trylleformular, ved Hjælp af hvilken man skulde kunne jage Fanden fra sig, naar man samtidig stødte efter ham med sin Kniv. Manden tog da sin Kniv af Lommen, og idet han højt og lydeligt fremsagde sin Formular, foer han imod den sorte Skikkelse paa Vognen og stødte Kniven dybt ned i Laaget paa Vognskrinet uden at træffe den ubudne Passager, som i det samme forsvandt, og Manden kjørte saa uden videre Uheld til sit Hjem. Ved næste Morgen at undersøge Vognskrinet, saa han paa Laaget af samme, foruden det dybe Spor af Knivstikket, tillige 3 Bloddraaber, og han var saaledes overbevist om at have saaret sin tunge Rejsefælle, med hvem han heller ikke senere var kommen i Berøring.

2. Hexen forgjør Mælken.

I et lille Hus lidt i Vest for Starholm boede i Begyndelsen af dette Aarhundrede en Kone ved Navn Met Lasses, som beskyldtes for at være en Hex. Engang var hun bleven fornærmet paa en Kone i Tranestederne i Skagens Sogn, fordi denne havde nægtet at give hende Mælk i sin Krukke, og efter denne Dag blev Mælken af Tranestedets Køer saa sejg og blaaplettet, at den tilsidst blev aldeles ubrugbar. Det blev naturligvis anseet for afgjort, at den slemme Met Lasses havde forhexet Mælken, og for at føre Raad derimod befalede Manden en Dag sin Kone at gjøre Bagerovnen gloende varm og imidlertid lukke alle

Døre paa „Rollingen". Da nu Ovnen var bleven rigtig hed, tog Manden, som kjendte enkelte Husraad mod Hexeri, et Fad af den forhexede Mælk og slog, idet han fremsagde en Trylleformular, denne ind i den gloende Ovn, hvilket foraarsagede et skrækkeligt Rabalder; faa Minuter efter bankedes der heftigt paa Døren, og ved at kige igjennem Nøglehullet saa Manden Met Lasses staa tæt op mod denne. Uagtet Hexen boede omtrent 3/4 Mil fra Tranestedet, blev hun dog ved Hjælp af Trylleformularen i Forening med Forbrændingen af Mælken i Hast fremmanet. Under saadanne og lignende Omstændigheder, fortælle de Gamle, maatte og kunde Hexene forvandle sig til Harer for at komme hurtigt afsted. Manden, som nu troede at vide, hvem hans „Skadesmand" var, aabnede hurtigt Døren, greb Hexen i Haaret og truede med at slaa Benene i Stykker paa hende, hvis hun ikke ufortøvet gjorde hans Mælk god igjen. Den ulykkelige Met Lasses lovede at gjøre sit Bedste, rimeligvis mere af Skræk end i Bevidstheden om sin Magt. Konen i Tranestedet, som ikke var mindre opbragt paa Hexen, overslog hende med en Spandfuld af den forhexede Mælk, hvorved hendes røde Trøje fik et forunderligt Udseende. En for flere Aar siden afdød Kone, Datter af Folkene i Tranestedet, har fortalt Forfatteren denne Historie som en virkelig Tildragelse, hun selv tydelig kunde huske. Mælken paa Tranestedet kom virkelig i Rigtighed igjen, men siden, fortalte den gamle Kone, havde hendes Forældre meget Vanheld paa deres Kreaturer.

3. En Nisse paa et Orlogsskib.

I Aaret 1780 indstrandede Orlogsfregatten „Kronborg" i Aalbæksbugten imellem Rannerød og Bunken, hvor dens Vrag endnu kan sees. Sagnet fortæller, at der et Par Aar i Forvejen flere Gange var bleven mærket Varsel

for denne Stranding, nemlig hørt Kanonskud og seet en myldrende Menneskesværm paa Stranden. Fregatten havde en Besætning af 3 til 400 Mand. I gamle Dage skulde ogsaa ethvert større Skib have havt sin Nisse, der blev anseet som dets Genius, og saaledes ogsaa „Kronborg“; men faa Dage før Fregatten afsejlede fra Kjøbenhavn, saae flere af dens Mandskab Nissen smutte bort fra Skibet langs Bovsprydet med en lille Bylt paa Nakken, hvilket blev anseet for et slemt Varsel, som Mandskabet ogsaa tilskrev Skibets paafølgende Undergang.

4. Varsler for Strandinger og andre Søulykker.

En gammel Fisker i Aalbæk har fortalt Forfatteren, at han mange Gange tydelig har seet Varsler for indtrufne Strandinger i Aalbæksbugten. Disse Varsler, som Andre ogsaa ville have seet, ere Skibe, som ved Nattetid tydelig synes at staa paa det Sted, hvor saa Stranding senere indtræffer. Ogsaa skrækkelige „Varselsskrig“ skulle undertiden være blevne hørte ved Stranden, og som efter Fiskernes Mening bebude, at enten Skibbrudne eller nogle af Fiskerne i en nær Fremtid skulle drukne. Der fortælles, at der endnu i de senere Aar skal være bleven hørt og seet sligt i Aalbæksbugten; men saa almindelig som „i gamle Dage“ er det nok ikke.

5. Overtro hos Fiskerne.

Fiskerne, fortæller den nævnte gamle Mand fremdeles, tro endnu mere eller mindre, at „Skarnsfolk“ kunne forhexe saavel deres Baade som Fiskeredskaber; „men,“ hedder det, „Gud ske Lov, haa vi da no paalidele Raad mod saaent no Troldgjøgl.“ — Korstegn, anbragte f. Ex. paa Forsiden af Baadmasten, paa Stagene af Baadene og Varerredskaberne til Bundgarnene m. v., skulle være et sikkert og endnu almindelig brugt Middel mod al „Tryllemagt“.

Forøvrigt henvises til, hvad senere vil følge, „Om Overtro før og nu i det nordlige Vendsyssel".

I kulturhistorisk Henseende kunne følgende historiske Efterretninger om Bisp Tyge i Børglum og nogle mærkværdige Præster i Raabjerg have særlig Interesse.

Imod den nævnte Bisp, der 1327 eller 1328 tiltraadte Bispestolen i Børglum, udstedte Christoffer II. 22de September 1330 et heftigt Klageskrift, der viser, at han havde sluttet sig til Kongens Fjender. Deri forekommer: „Johannes, som da var Præst i Raabjerg (som her nævnes første Gang), har klaget for Kongen, at Bisp Tyge, iført sin Embedsdragt, havde, da han holdt Sommer-Landemode, skilt ham ved hans Embede og alle hans Ejendele, uden at han var anklaget eller overbevist om noget, undtagen at han ej vilde forlade sit Kald og overlade det til Tyges Broder; han fik heller ikke sit Kald igjen, førend han havde betalt Bispen 200 Mk. Penninge[1]).

Palle Madsen, Præst i Raabjerg fra 1667 til 1675 (Søn af Præsten Mads Mogensen i Tversted), havde 1673 en Sag for Landemodet mod Formandens Enke, Kirsten Clausdatter, angaaende en Kontrakt, han Aaret før havde indgaaet med hende, som han ansaae for stræng og ham for nær til at holdes. Da Enkens Tjenestefolk beviste ham Modvillie og Fortræd med Kontrakten, formente han samme forbrudt og sig fri for videre Pension til Enken. Paa hendes Vegne mødte Kapellanen i Skagen, Gert Sørensen, som oplyste Retten om, hvad Hr. Palle var for en Person. Landemodets Dom blev da saaledes: „Saasom i Sagen Hr. Palle Madsen mod Kirsten Clausdatter forefalde adskillige Tvistigheder og Irringer, som er af stor Consequens baade ved Præstens uskikkelige Levnet og de store Beskyldninger mod ham, saa og Kontraktens Stridighed mod Hs.

[1]) Suhms Danm. Hist. XII., 210.

kgl. Majestæts naadigste Forordning, saa er da saaledes for Retten afsagt. 1. Angaaende Hr. Palle Madsens Slagsmaal og uskikkelige Forhold, da er han med mange og skarpe Ord sat til Rette derfor, og efter han havde lovet og tilsagt Bod og Forbedring, er han tilkjendt at give til Hs. Velærværdighed Biskoppen en Forpligt, at han under sit Kalds og Embeds Fortabelse skal herefter føre et bedre og skikkeligere Levnet uden al Forargelse i alle Maader.

2. Anlangende den Beskyldning, som Peder Hansen i Raabjerg Præstegaard i mange Vidners Paahør haver graveret ham med, at han er en Tyv og Morder, da skal han ved Lov og Ret lægge slig skammelig Vanrygte fra sig som stridende mod hans Embeds Hellighed.

3. Belangende Kontrakten, da, som den ikke er afrettet efter Hs. kgl. Majestæts naadigste Ordre om deslige Kontrakter af Dato 28. Septbr. 1670, er den annuleret og derimod sluttet, at en Provst og to Præster i Nabolaget strax skal beordres at mægle Parterne imellem, saa at Enken efter Kaldets Lejlighed faaer en forsvarlig Genant og ingen af dem paa begge Sider nogen Uret vederfares."[1]) Hr. Palle opsagde sit Kald her 1675 og blev 12te Oktober 1678 Sognepræst i Aggersborg i V. Hanherred, hvor han døde 1703. Ogsaa der havde han Strid med Formanden Henrik Kampmanns Enke, Sofie Jensdatter Bloch, der indstævnede ham ved Landemodet 30te April 1679 angaaende Pension af Kaldet.

Ved Foraars-Landemodet 1693 fik Provsten Befaling til at have Indseende med Hr. Palle og give tilkjende, om han endnu befandtes mod sin sidste Forpligt og Løfte her i Aalborg at befatte sig med den suspecte Cuur hos de urolige og efter Folks Tanker besatte Mennesker, saasom der paany siden var hørt Rygte derom[1]).

[1]) Landemode-Protokollen.

„Efter Visitatsen 1695 talte Biskoppen i Enrum med Hr. Palle og foreholdt ham alvorligen det Spargement, som gaaer iblandt Alle om den suspecte Cuur, hvilken han sub specie sanctitatis med de Syge bruger o. s. v. — Hr. Palle gjorde nok for de ham tillagte Vildfarelser store excuses, dog gav hans synderlige Ord og særdeles hans Physiognomi Biskoppen passelige (ɔ: maadelige) Tanker om ham. Gud maa være Dommeren.“ [1]) „Ved Visitatsen den 17de Juni 1701 gjorde Hr. Palle en besynderlig og umærksom Prædiken over den forlorne Søns Historie. Efter Børnevisitatsen foreholdt Biskoppen Hr. Palle, at som hans Alderdoms Skrøbeligheder i adskillige Maader tog Overhaand og han ikke syntes sit Embede til Menighedens Opbyggelse bekvemmeligen at kunne betjene, maatte han være betænkt paa sig en Comministrum at antage, hvortil han syntes noget uvillig.“ Døde i Januar 1703 i Aggersborg [2]).

Niels Jørgensen Myggind. 1713—1751. Født 1675 i Myggind i Holevad Sogn i Fyen. Blev 1705 personel Kapellan for Braa, Emb og Serritslev og 1713 Sognepræst i Raabjerg og resignerede 1751. Var gift med Karen Pedersdatter Schytte. Om denne Præstekone, som gik og endnu gaaer under Benævnelsen Kaai Raabjerg, fortælle gamle Folk, hvis Forældre have kjendt hende, at hun var en meget dygtig og virksom Kone, som flere Gange rejste til Kjøbenhavn for at tale med Kongen om Sognets Anliggender, navnlig om Afslag i Skatterne formedelst den Ødelæggelse, Sandflugten foraarsagede paa Sognets Jorder. Præstegaarden havde dengang Studebesætning, og Præstekonen førte selv Tilsyn med Studene, som bleve græssede i den saakaldte Studlidklit, der fik Navn af Kaai Raabjergs Stude. Hun var ogsaa noget af en Dyrlæge og eftersaae

[1]) Bircherods Dagbøger, S. 306.
[2]) Bircherods Dagbøger, S. 389.

selv Klovene paa Studene, naar de fejlede noget, ligesom hun i det hele taget forestod Præstegaardens Drift og tildels ogsaa røgtede Præsteembedet for sin sløve og dovne Mand; der fortælles saaledes, at hun kjørte omkring i Sognet for at døbe Børn i Husene og berettede gamle og syge Folk. Hun var selv Kusk, og da hendes ene Hest var meget doven, ytrede hun ofte: „ja, de æ no saant æ Spøgels lisom vo Faaer." Hun gav dog altid den raske Hest af Pisken, „thi," sagde hun, „den villige tager saa alligevel nok den dovne med sig." Hendes Mand skulde have været en stor Kujon, som blev meget ængstelig hver Gang Karen til Vinteren lod sine velplejede Stude drive hjem i Gaarden.

Hans Adolp Wind, 1790—1810. Født 26de Februar 1762 i Brøns. Fik N. C. til theologisk Attestats 1786. Blev i August 1788 ordineret til Feltpræst i den norske Armee. 12te Marts 1790 Sognepræst for Raabjerg og forundt 500 Rdlr. af Kongens Kasse til Hjælp til Opbyggelse af den aldeles ubeboelige Præstegaard. Blev 5te Maj 1810 Sognepræst for Spandet i Ribe Stift, hvor han døde 1832. Gift 19de Juli 1790 med Madam Sara Cathrine Lyder fra Kjøbenhavn.

Af de mange historiske Oplysninger, der ere Forfatteren meddelte af flere saavel allerede døde som endnu levende Raabjergere om denne i flere Henseender højst originale Præst, meddeles følgende:

Hr. Wind forstod at indbilde Raabjergerne, at han nøjagtig kunde vide alt, hvad der passerede, visselig intet Tegn paa Dumhed hos Præsten, som ogsaa selv fortalte, at han havde gaaet i den „sorte Skole", i hvilken man paa den Tid skulde kunne lære en hel Del Hexekunster og tillige en Art Alvidenhed indenfor visse Grænser, og han fortalte videre, at han, da han tilligemed Andre skulde tage sin Examen i denne Skole, nær var bleven et Offer for den Onde, som under Examinationen flere Gange i Skikkelse

af en sort Hane viste sig paa Skolens Bord, hvorfra Mesteren dog til Nød kunde jage den. Hr. Wind var nemlig den mindste og svageste af Kandidaterne, som efter endt Examen løb omkap ud af den sorte Skole, og blev saaledes ogsaa den sidste, der efter gammel Vedtægt skulde tilhøre Fanden; men da denne vilde sætte sig i Besiddelse af Wind, løste han i Hast sit venstre Strømpebaand, som han tilkastede Fanden, der tilstod ham Frihed, indtil han havde anskaffet sig et andet Strømpebaand, hvilket han imidlertid aldrig gjorde og undgik saaledes at komme i den Ondes Vold.

Hr. Wind var i flere Henseender en ualmindelig Særling. Saaledes maatte ingen af de Husdyr, som fødtes i Præstegaarden, aflives, hvilket ogsaa gjaldt Hunde og Katte, af hvilke Dyr Gaarden derfor ogsaa tilsidst var næsten overfyldt. Der var selvfølgelig i en saa talrig Hundeflok ogsaa nogle sorte, hvilke om Helligdagene af Aalbækkerne, naar de kom i Kirke, betragtedes med begjærlige Blikke, fordi Skindet af disse afgav et ypperligt Pelsværk til en Slags runde Fiskerhuer, kaldet „æ Trindsoer". Var en af Fiskerne saa uforsigtig, hvilket undertiden hændte, naar der saaes „i rigtig pæn sot Hui" (Hund), af Præsten at forlange sig et saadant forsultet Dyr overladt for Betaling, blev „Faaer" saa bister, at han udskjældte Fiskeren for en Barbar og ufølsom Dyrplager, og efter at Hr. Wind var bleven bekjendt med den „barbariske Uskik" at aflive sorte Hunde for at faae Skindet til Huer, betragtede han ved enhver Lejlighed nøje og mistroisk Fiskernes Hovedbedækning. De større Husdyrs Mangfoldighed nødte hvert Aar Præsten til, af Mangel paa Foder, midt om Vinteren at slaa dem løse ud i Klitterne, hvis mange Ræve levede godt af de mange Køer og Faar, som kreperede af Sult og Kulde. Naar et Husdyr, især Hunde og Katte, hvilke særlig vare Gjenstand for Præstens Forkjærlighed, døde, blev det

indsvøbt i Linned og ordentlig begravet under „Faaers“ personlige Tilsyn. Forresten blev nok mange af Hr. Winds sorte Hunde bortsnappede, og det var næppe uden Grund, at han saae skjævt til de runde Huer, som ogsaa bares til Kirke af Fiskerne, som ikke tog det saa nøje med Forskjellen paa „Mit og Dit“.

Naar Biskoppen kom til Præstegaarden, maatte den nærboende Degn sørge for, at alle Hundene, i Reglen omtrent 50 Stykker, bleve omhyggeligt indespærrede under hans Ophold der; men Degnen, som var en Skjelm, havde engang faaet det indrettet saaledes, at hele Præstens Hundeflok blev løsladt i samme Øjeblik, som Bispen kjørte ud af Gaarden. Hs. Højærværdighed, som med Forfærdelse saa uventet saae sin Vogn omringet af Hundesværmen, skulde ikke senere, medens Wind var Præst i Raabjerg, have ladet sig se der.

Hr. Wind skal have været en god og utrættelig Prædikant, og naar Dagene vare korte, vedblev han ofte at prædike ved Lys til langt ud paa Aftenen.

Med Konen levede han ikke godt sammen, og hans Opførsel mod hende skal i flere Henseender have været saa slet og forargerlig, at hun efter faa Aars Forløb saae sig nødsaget til at forlade ham og rejse tilbage til sin Fødeby Kjøbenhavn, hvor hun kort Tid efter aflivede sig selv.

En gammel Kone, som havde tjent Fru Wind i Raabjerg og var fulgt med hende til Kjøbenhavn, har fortalt Forfatteren, at den ulykkelige men brave Præstekone elskede sin Mand lidenskabeligt, og at hendes Længsel efter ham bragte hende til Fortvivlelse.

Siden Konen forlod Wind havde han til Husholderske en Pige fra Bjørnager ved Navn Maren „Piester“, som havde tjent i Præstegaarden ogsaa medens Konen var der, og til hende skal han have staaet i et meget intimt Forhold. Denne Maren Piester var ikke nær saa klog som

Præsten og havde navnlig en daarlig Hukommelse. Hun vidste saaledes aldrig nogen Besked om, hvem der var Fader til de flere uægte Børn, hun fødte i Præstegaarden; men Sognefolkene, og især Præstens øvrige Tjenestefolk, vare overbeviste om, at Hr. Wind vidste god Besked derom, og det var jo naturligt nok, da han, som før nævnt, kunde vide alt, hvad der passerede i Sognet. Maren Piester og hendes Børn rejste med Hr. Wind til Spandet. I Præstegaardens Liber daticus findes anført: „Cancelliskrivelse til Hr. Biskoppen, at Sognepræsten Hr. Winds Ansøgning om Tilladelse til at indgaa Ægteskab imod Lovens Forbud, skal blive Hs. Majestæt allerunderdanigst foredraget, naar han kan blive forflyttet til et andet Sted. Dateret 29de April 1809." Fra Spandet haves den Efterretning, at der ikke var noget godt ved hans første Kone der, sandsynligvis den foran omtalte Husholderske fra Raabjerg; siden blev han gift med en Præstedatter fra Brøns. Forøvrigt skal han have været forfalden til Drik — hvilket ogsaa var Tilfældet med Maren Piester —, men dog paa Grund af sin Godmodighed afholdt af Menigheden og anseet for en retskaffen Mand.

Jens Faber Lihme, 1810—1820. Født i Kjøbenhavn 1777. Gift med Pauline Bay; 2 Sønner og 1 Datter. Blev 1804 Skolelærer og Kirkesanger i Kastrup og 12te Oktober 1810 Sognepræst i Raabjerg. 7de April 1820 forflyttet til Linaa og Dollerup i Aarhus Stift. † 1830.

For at bøde lidt paa Embedets ringe Indtægter drev Hr. Lihme en ikke ubetydelig Høkerhandel, hvilken Forretning, som rimeligt er, ofte skal være kommen i Kollision med hans præstelige Virksomhed. Saaledes har en gammel Fisker i Aalbæk fortalt, at da han engang fandt Anledning til at sige den gejstlige Høker, at det var en daarlig Skraatobak, han havde til Salg, svarede han ganske roligt: „Ja, seer Han, Niels, da jeg nu er bleven „narret" med den

daarlige Tobak, er jeg nødsaget til ogsaa at narre mine Kunder," hvortil Fiskeren gánske naivt svarede: „Ja, ja, to de æ sku da rimmele nok, saa Faaer ka da int brug aalt de vagh Tobak siel."

Matthias Matthiassen, 1820—1847. Tog 1ste Maj 1799 theologisk Attestats med h. ill. Var en Tid Lærer for Howitzerne og dernæst i 17 Aar — 1803—20 — Huslærer hos Proprietær Bergh paa Steensbæk og Kjærsgaard. Blev 15de Septbr. 1820 Sognepræst i Raabjerg. † 16de Marts 1847, ugift.

Hr. Matthiassen levede bestandig ugift, men den Frue, i hvis Hus han havde været Lærer og som var skilt fra Manden (fornævnte Bergh, som kom paa Fattigvæsenet i Tornby Sogn), tog han i Huset til sig tilligemed hendes to yngste Døtre, hvem han adopterede, og af hvilke den yngste lignede ham paafaldende, hvilket Raabjergerne, i Følge en gammel overtroisk Mening, vare overbeviste om kunde hidrøre fra, at Hr. Matthiassen var den første, hvem Moderen efter Undfangelsen havde mødt, og dette maatte jo let kunne ske, da M. paa den Tid var Lærer i Huset.

Da Hr. Matthiassens Personalhistorie i kulturhistorisk Henseende er lige saa mærkværdig som hans to Formænds, bør den lidt nærmere belyses. Medens han var Lærer paa Kjærsgaard, drev han Heste- og Studehandel og var i det hele taget meget verdslig sindet; men desuagtet forstod han mesterligt for hele sin Embedstid at hævde sin Værdighed som Præst med en Art kongelig Anseelse, og naar en af Sognebeboerne ønskede at tale med ham, maatte han iføre sig sine bedste Klæder og allernyeste „Trindsoer"[1]). Ankommen til Præstegaarden turde han kun gaa ind i Folkestuen, „Vorrestovn", hvor han endda uden Vanskelighed ved

[1]) Laadden Faareskindshue

Hjælp af den kvindelige Nysgjerrighed kunde faae en af Pigerne i Tale, og som i Reglen bad ham sætte sig ned og, var det en net Mand, føjede til: „Aa væh saa guhd a ta Kaien;“ en stor Trækande med Øl henstod bestandig paa Bordet i Folkestuen. Et saadant Tilbud lode Fiskerfolk sig ikke sige to Gange; naar Sognemanden havde styrket sig med en god „Slurk“ af Ølkanden, skulde der igjen tænkes paa at faae „Faaer“ i Tale, og for at bringe Sagen et Skridt videre, spurgte han gjerne Pigen, om det ikke var muligt at komme til at tale med Jomfru Trine, hvortil Pigen almindeligt svarede: „Ja, to no skal a si ætter et,“ og forsvandt derpaa i Kjøkkenet. Naar saa endelig Jomfruen lod sig se i Kjøkkendøren — var det „i knøv Mai“, gik hun ogsaa helt ind i Folkestuen —, maatte der hos hende andrages om at komme „te a snahk med Faaer“; men forinden der kunde foretages videre i Sagen, udspurgte Jomfruen ham om Nyheder i Sognet, og først da kunde Underhandlingerne om Audiensen indledes. Jomfruens større eller mindre Beredvillighed til at skaffe Adgang til „Faaer“ rettede sig efter Udbyttet af de erhvervede Nyheder, havde dette været tilfredsstillende, gjorde hun ingen Vanskeligheder, i modsat Fald gaves der gjerne den tvivlsomme Besked: „Ja, vil Jens vente, skal jeg nok melde ham hos Præsten.“ Det endte dog i Reglen med, at Manden fik den ønskede Samtale.

Hr. Matthiassen, som var meget pengegjerrig, havde i høj Grad ladet sig paavirke af Egnens Ejendommeligheder, navnlig Kystforholdene, med hvilke han blev meget fortrolig. Han var Forbjerger ved de mange i hin Tid forefaldende Strandinger paa Sognets tvende Kyster, ligesom han ogsaa modtog og uddelte Sognets Bjergelodder, hvilken indbringende Forretning undertiden forvoldte den gejstlige Forbjerger Ubehageligheder. Det hændte nemlig nok, at enkelte af de mere klartseende Raabjergere knurrede,

fordi de, og det vist ikke uden Grund, mente, at Udgifterne ved Strandingsaffærerne, særlig Præstens Honorar, vare beregnede temmelig højt; men Hr. M. fandt sig deri med Taalmodighed og blev fed og rig i Raabjerg.

D. Oldsager i det allernordligste Vendsyssel.

I den fjerne Oldtid har det mærkværdige Lavland, hvoraf Raabjerg Sogn er en Del, utvivlsomt, saaledes som er vist i Beskrivelsen af Gaardboe Sø[1]), ved et dybt og paa mange Steder bredt Vand været skilt fra Højvendsyssel, og da Stenalderens Folk, af Hensyn til Naturforholdene, foretrak og maatte foretrække at bo paa Øer eller i alt Fald ved Kysten, var det naturligt, at disse vilde, ukultiverede Mennesker, som øjensynligt have havt fast Bebyggelse i Nabosognet Mosbjerg, ogsaa ere dragne over til Raabjerg Sogn, ja, ganske vist ogsaa til den nordligste Del af samme, der, som foran er vist, dengang var en Ø, fraskilt fra den søndre Del — det senere Gaardboe Birk — ved et temmelig stort, langstrakt Vand eller Sø. I hin fjerne Tid har den nordlige Del af Sognet strakt sig længere mod Nord, hvor Havet nu er, og de daværende ikke ubetydelige Skove, Havet og de temmelig store Indsøer maa have kunnet gjøre Fyldest med Hensyn til Betingelserne for Urindvaanernes fordringsløse Existens. Især have disse Forhold været gunstige i den nordlige Del af Sognet, hvor Havet baade i Øst og Vest rigeligt kunde bidrage til et saadant Kystfolks Næring med sine Fisk, og det er ogsaa netop her, man finder umiskjendelige Spor af en fast

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I., 423.

Bebyggelse i Stenalderen. Paa en Plæne med et temmelig tykt Muldlag, dog uden Vegetation, som har været overføjet af de vældige Sandmiler, omtrent 1/4 Mil SV. for Kandestederne og omtrent 1/8 Mil fra Vesterhavet, findes nemlig flere Dynger af Flintflækker. Disse Dynger, af hvilke der utvivlsomt findes flere under de Plænen omgivende høje Klitter og Sandmiler, ere ganske vist Levninger eller Affald fra Urfolkenes Værksteder, hvor de have forfærdiget deres Flinteredskaber og do. Vaaben. I og tæt ved Flintdyngerne har Forfatteren selv fundet flere meget brugte Tilhuggerstene og Stykker af bearbejdede, men mislykkede Redskaber, ligesom det ogsaa tyder paa fast Bebyggelse, at der saavel i den senere Tid som tidligere paa den nævnte Plæne i Nærheden af de mærkværdige Dynger af Flintflækker er bleven fundet mange Levninger af Stensager, navnlig Redskaber, f. Ex. Flintører, Smalmejsler og Vaaben, især Pilespidser o. s. v., tilligemed mange Spor af meget forraadnede Træstumper, som kunne antages at være Levninger dels af det øverste af Jordhytter og dels ogsaa af ubrugte Skovtræer. — At den sydlige Del af Raabjerg Sogn i det mindste har været besøgt af Stenalderens Folk for Jagtens Skyld, derom vidne de ikke faa Stensager, især Pilespidser, som ere fundne paa mange Steder og som tyde paa, at der ved Kysterne af Gaardboe Sø i hin Tid er bleven udøvet Fuglejagt, hvilket synes tydeligt at fremgaa af, at der i en vis Afstand fra Søens ældgamle Bredder paa den udtørrede Søbund er bleven funden flere smaa Pilespidser.

Vor berømte Oldgransker Kammerherre Worsaae, som har vist mig megen Opmærksomhed og Velvillie og blandt andet givet mig en Forklaring over Betydningen af de af mig i Raabjerg Sogn samlede Redskaber og Vaaben fra Stenalderen, har i en af sine Skrivelser til mig blandt andet ytret: „Naar man overseer de i Raabjerg Sogn

fundne Oldsager fra Stenalderen, vil det ganske vist ikke kunne nægtes, at Pilespidserne spille en anseelig Rolle og at de nok, i det mindste tilsyneladende, kunde støtte den Slutning, at Deres Egn fortrinsvis i Stenalderen havde været besøgt for Jagtens og Fiskeriets Skyld. Men paa den anden Side maa det ikke glemmes, at der i Stengravene i det nordlige Jylland, i Dysserne og Stenkamrene foreligge utvivlsomme Vidnesbyrd om en fast Bebyggelse af disse Egne, ligesom jeg i det hele taget fra andre Kjendsgjerninger paa Jyllands nordligste Kystegne maa anse det for afgjort, at Stenalderens Folk fra den allertidligste Tid have havt deres Sæde, ja maaske endog et af deres Yndlingsopholdssteder der. Baade Land og Hav frembød jo rigelige Midler til Underhold for et saadant jagende og fiskende Kystfolk som det, der har efterladt sig Affaldsdyngerne eller Kjøkkenmøddingerne, og jeg er ganske enig med Dem i, at man sikkert en skjøn Dag vil opdage Spor af disse ældgamle Fortidsminder i Deres Nærhed. De har jo allerede opdaget store Samlinger af Flintflækker, sandsynligvis Levninger af en paa Stedet foregaaet Forarbejdelse af Stenredskaber, hvilket ogsaa er iagttaget paa en Del andre Steder Nord for Limfjorden."

Ogsaa Etatsraad J. Steenstrup, som i naturvidenskabeligt Øjemed har berejst Raabjerg Sogn, og med hvem jeg har korresponderet om Sognets geognostiske Forhold, har blandt andet i en af sine Skrivelser ytret, at der efter hans Mening ikke kan være den ringeste Tvivl om, at Raabjerg Sogn ikke alene har været besøgt, men ogsaa beboet i Stenalderen.

Det er naturligt, at Raabjerg Sogn ogsaa har været beboet i Broncealderen, og blandt de i Martørven fundne og velbevarede Sager fra denne Kulturperiode kunne nævnes nogle til det kongelige Museum for nordiske Oldsager tidligere indsendte Gjenstande, nemlig en Mængde 3" lange

Broncecylindre, af hvilke hver enkelt er dannet af en tynd og smal sammenrullet Plade; i enkelte af disse Cylindre sidde endnu Levninger af Uldtraade, ved Hjælp af hvilke de have været anbragte tæt ved Siden af hverandre og saaledes dannet et Bælte; en opvunden Spiral af Broncebaand, 3 Stykker Tutuli, 2 store Broncekuapper, 1 smukt prydet Skjoldplade med en fremstaaende Spids paa Forsidens Midte, 1 smuk Fibula af Bronce og en Broncekniv, hvis Haandtag ender i et Hjul med 4 Eger [1]).

Paa den sydlige Del af Marken til Stedet Matr.-Nr. 15 i Hvidemose blev omtrent i Midten af dette Aarhundrede i et paa en Ager opblæst Hul funden 12 à 14 Urner, staaende i 3 regelmæssige Rader fra Vest til Øst, og over hvilke det var tydeligt, at der i Oldtiden havde været opført en lille nu udjævnet Jordhøj eller ogsaa have Potterne været nedgravede i en naturlig Høj. I Potterne, som vare meget skjøre, fandtes noget, der lignede sort Muld, formodentlig forbrændte Menneskeben.

I Engen, som hører til Stedet Matr.-Nr. 6 i Søvig, blev der for omtrent 40 Aar siden, kun nogle faa Alen fra Nors Aa, hvor der i Broncealderen har været et dybt Vand, 1 Al. nede i Tørvejorden funden Stykkerne af en temmelig stor, sort Potte, ved hvilken der laa nogle smaa Haandsten, sandsynligvis et Spor af den Begravelsesmaade, som Snorro omtaler i Heimskringla Ynglinga-Saga, Kap. 8.

Da det næppe kan betvivles, at der jo ogsaa imellem denne Egns tidligere og vilde Befolkning maa have fundet i det mindste Smaaskærmydsler Sted, turde der vist være Sandsynlighed for, at de i Martørven fundne krigerske Attributer saavel fra Sten- som Broncealderen tyde paa stedfundne Sejrsofringer, og der kan vist være grundet Haab

[1]) Jvfr. Antikv. An. IV. B., 609 og 611. Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed III. B., 317.

om i en kommende Tid at opdage endnu flere og bestemtere Beviser for, at saadanne have fundet Sted.

At den oprindelig nordligste, nu tildels bortskyllede Del af Raabjerg Sogn har været højere og ældre end den tilbageværende Del af samme er meget sandsynligt. Navnene Raabjerg og Troldbjerg tyde herpaa, og at denne Del af Sognet, endogsaa i den sidste Halvdel af Middelalderen, har været en Ø, kan aldeles ikke betvivles, ligesom det ogsaa maa ansees som afgjort, at i det mindste denne Ø har været beboet i Stenalderen[1]).

At Svenskerne i 1643 som Fjender under General Torstenson antagelig ogsaa have været i Raabjerg Sogn, fremgaaer maaske af følgende Bemærkning i Kirkeregnskabet for samme Aar: „Aff den Aarsag, at Landsens Fiende Cronenn Sueriges Kriesfolch haffde bemechtiget sig Indland och borttog Kirchernis Korn och andre Forraad huor det fandtis, er af høi Offrighedt, betinkendis Kirchens Indkomnis, Tiende och andit efterladt, saa der ingen affgift schal giffues af Kirchens Tiende for det Aars Affgrøde 1643."

Den saakaldte Kongetiende, som ejedes af de katholske Biskopper indtil Reformationens Indførelse (1536), hvorefter den tilfaldt Kronen, blev 1658 skjænket til Præsteembedet i Raabjerg.

Da der i 1865 blev lavet en ny Altertavle til Raabjerg Kirke, fandtes der under det gamle Alter en net tilhugget firkantet Kampesten, 12 Tm. lang, 7 à 8 Tm. bred og høj. I Midten af samme var indhugget et firkantet Hul med Affats foroven til et Laag, som ogsaa var tildannet af Sten. Heri stod en lille simpelt dannet Æske af Bly med løst Laag, hvori der laa en Relikvi, bestaaende af et Par smaa Splinter af et Ben. Stenen med Æsken staaer endnu paa Gulvet under Alteret.

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. B., S. 34.

Kongen solgte Kirken og jus vocandi den 5te Juni 1758 for 681 Rdlr. til Ejeren af Bøgsted, som igjen den 11te Maj 1811 solgte den til sin forhenværende Godsforvalter, Christen Jacobsen af Slynge, efter hvem dennes Svigersønner, Kirkens nuværende Ejere (1870), Brødrene Peder Jensen Gaardboe af Slynge og Mads Jensen Gaardboe af Søndergaardboe arvede den 1835. Kongen solgte Kirken paa den Betingelse, at Renterne, 4 pCt. pro anno, af Kjøbesummen skulde tilfalde Præsteembedet, hvortil den svares af Kirkeejeren. Den aarlige Kirketiende, i Følge Tiendeforening af 12te Maj 1814 og 22de Juli 1818, er i 1867 berigtiget efter Lov 23de Januar 1862 og udgjør 31 $^{5}/_{8}$ Td. Rug, 30 $^{5}/_{32}$ Td. Byg og 21 $^{31}/_{32}$ Td. Havre.

I kulturhistorisk Henseende turde følgende virkelige Begivenheder angaaende Strandingsvæsenet og Strandtyveri paa Sognets tvende Kyster fortjene at blive kjendt i en videre Kreds.

For lidt over 70 Aar siden strandede ved Kandestederne paa Sognets Vestkyst et Skib, ladet med Hvede. Ladningen blev bjerget, og $^{1}/_{3}$ deraf som sædvanlig givet Bjergerne for deres Ulejlighed. Saalænge en saadan Ladning (eller andre Varer) henlaa paa Stranden, blev der i hin Tid, endogsaa om Dagen, stjaalet deraf. Efter Datidens Begreber om strandet Gods betragtedes saadant ikke som Tyveri. Det hed blot blandt Kystbeboerne „at ta en Smol opaa Stranden", og man besværede sig kun over at skulle bære Sagerne saa langt som fra det saa fjernt og afsides liggende Kandestederne. Af de Mange, som udøvede Langfingreri ved bemeldte Stranding, var ogsaa en ældre Kone, som beskyldtes for at være en Hex, fra Knasborg. Af de nævnte tvende Dynger Hvede tilhørte den største den strandede Kaptejn, og naar han ikke var tilstede, var hans Dynge især Gjenstand for Kystbeboernes forannævnte tilvante Industri. Præsten var Forbjerger, det vil sige for

kun at erholde den ikke ubetydelige Indtægt, hvormed denne Funktion i hin Tid blev lønnet. Degnen, som ogsaa var Lærer, var i Virkeligheden Forbjerger og maatte paa Præstens Vegne udføre de forefaldende Forretninger paa Stranden. Skolen maatte saaledes i Strandingstilfælde skjøtte sig selv. Den daværende Degn var en ualmindelig jovial Mand, og for at drive Spas med Hexen fra Knasborg og den strandede Kaptejn, som var en Tysker, sagde han til Konen, at hun ikke behøvede at lade sig forskrække af Kaptejnen, hvis han, som var lidt nøjeseende og gnaven, vilde forhindre hende i at fylde sine Poser med Hvede. Hexen, som var en kraftig og tillige bidsk Kjærling, takkede for god Underretning og forsikrede Degnen, at hun ikke lod sig skrække af en pjalt Tysker, da hun ved en lignende Lejlighed, rigtignok i sine yngre Dage, paa Østkysten havde banket en Normand. Hun gik derfor ganske roligt i Værk med at fylde sine Poser af den store Dynge Hvede, og netop som hun havde fyldt den første og begyndte at øse i den anden, kom Kaptejnen, som havde været til Middag i Kandestederne, tilstede. Flux ilede han til Hexen, udskjældte hende for en Tyvekjærling, og uagtet hun ikke forstod et Ord af, hvad han sagde, kom hun dog snart i Affekt og trakterede ham rundelig igjen med gemene Grovheder. Kaptejnen, som var klejn af Legemsbygning, greb endelig Kjærlingen i Armen for at trække hende bort fra sin Hvede. Nu var Hundrede og Et ude. Kjærlingen slængte Posen og foer med Heftighed i Skjægget paa den arme Kaptejn, hvem hun skrammede slemt i Ansigtet, og efter at have jaget ham bort, fyldte hun, efter først at have rettet lidt paa den Uorden, Kaptejnens Fingre havde anrettet i hendes stride, røde Haar, ganske roligt sine Poser, hvorpaa hun trak Strømperne af, bandt Skjørterne op til Knæerne og takkede endnu engang Degnen, hvem hun kaldte Hr. Søren, for hans Venlighed. Idet hun gik bort, truede hun den slukørede Kaptejn med

sine Hexekunster, og da han et Par Aar senere strandede ved Skagen, vare Raabjergerne overbeviste om, at denne hans Ulykke var ham paaført af Hexen i Knasborg.

Fornævnte Præst, for hvem Degnen fungerede som Forbjerger, havde en temmelig stor Interesse for Strandingsvæsenet, og Provsten, som var en sjælden djærv Mand, kaldte ham derfor den gamle Strandtyv i Raabjerg. Ved et Besøg hos Nabopræsten i Tversted havde han engang beklaget sig over at være kommen i Fodertrang, hvortil den sidstnævnte, som var meget vittig, skulde have svaret: „Ja, men kan Broder ikke i Stedet for Hø give Kreaturerne noget af den megen Hør, De har i Laden,“ hvormed sigtedes til en Fordel, Præsten i Raabjerg skulde have gjort sig ved en Hørstranding ved Bunken.

Faa Aar efter det foran omtalte Strandingstilfælde ved Kandestederne stjal Strandfogderne i Raabjerg en paa Stranden ilanddrevet Tønde med Rom. Efter gammel Skik og Brug fik Præsten, især naar han, som her var Tilfældet, var Forbjerger, en Part af saadanne lækre Sager, og fik derfor ogsaa ved denne Lejlighed et Anker Rom. Imidlertid havde en Fisker, som havde noget udestaaende med Strandfogderne, faaet Nys om dette Tyveri og anmeldt det til Politimesteren, som jo saa var nødsaget til at lade de ellers saa velsete Strandfogder indkalde til Forhør i denne Anledning. Strandfogderne følte sig dog ilde berørte af denne Indvarsling, hvorfor ogsaa den ene af dem strax begav sig til Præsten for at faae et godt Raad; men Hs. Velærværdighed blev endnu mere forskrækket end Strandfogden, foer med Forskrækkelse op og udraabte: „Ja, det er ingen Spøg, jeg kan Gud forbanne mej miste min Krave, hvis jeg bliver overbevist om Delagtighed i dette Tyveri;“ men Præsten kom dog snart i Tanker om, at Degnen (hans Assistent ved Strandinger) var en Slags Universalbalsam, d. v. s. kunde i Reglen klare de mest vanskelige Sager, og

han beordrede derfor strax Strandfogden til ufortøvet at hente Degnen, som virkelig ogsaa var en forslagen „Klitræv“ og endogsaa særdeles snilt agerede „klog Mand“ og kunde stille Blod med Ord, vise igjen eller ved Fandens Kunster slaa et Øje ud paa Tyven (Saml. til jydsk Historie 2. R. I. B., S. 53). Den kloge Degn trøstede nu den forskrækkede Præst saa godt han kunde og blandt andet mindede om, at han (Degnen) tidligere havde klaret endnu mere vanskelige Sager. Resultatet af Raadslagningen blev, at Degnen skulde følge med Strandfogderne den Dag, de skulde møde i Retten, og der skulde saa efter Degnens Recept medbringes en Dunk af den skjæbnesvangre Rom, som i al Stilhed, før Retten blev sat, skulde praktiseres ind i Kjøkkenet og overgives til Politimesterens Kone med en forsigtig Bemærkning om, at det var en liden Paaskjønnelse for den Humanitet, hvormed de (Strandfogderne) stedse vare blevne behandlede af hendes Mand. Strandfogderne og Anmelderen kom nu for Retten, hvor Politimesteren med alt andet end blide Udtryk spurgte den førstnævnte, om han kunde bevise Rigtigheden af sin Anmeldelse, og da han nu ikke kunde dette, blev han med mange Skjældsord jaget paa Døren og af Politimesteren (der satte megen Pris paa en god Kognak eller gl. Rom) advaret mod ikke oftere at fremkomme med slige løgnagtige Meldinger. Strandfogderne forlode Raadstuen med glade Ansigter og styrket i Troen saavel paa Politimesterens Medgjørlighed som paa Degnens Ufejlbarlighed som Raadgiver under slige vanskelige Forhold.

Da den omtalte Tønde Rom blev byttet, vare, som sædvanlig, Degnen og Sognefogden tilstede, da de ligesom Præsten hver fik en Part. Sognefogden var bleven saa tung i Hovedet af den stærke Rom, at Degnen døjede ondt med at holde ham i Balance paa Hjemvejen, som gik tæt forbi Kirken, og da Degnen, der jo ogsaa havde smagt paa

Rom'en, nu var træt af at slæbe paa Sognefogden i den mørke Nat, besluttede han at lægge ham ind i Kirkens Vaabenhus, hvor han anbragte ham paa en der staaende Ligbaare, og den snilde Degn fortalte den fortumlede Sognefoged, at de nu var naaet til Degneboligen, hvor han gjorde bedst i at forblive indtil næste Morgen, og snart var Sognefogden omfavnet af den blide Morpheus.

I kulturhistorisk Henseende kan det have Interesse at vide, at den ene af de paagjældende Strandfogder for omtrent 30 Aar siden selv har fortalt Forfatteren Historien om „Romtønden".

For omtrent 40 Aar siden strandede paa Sognets Vestkyst en engelsk Damper, ladet med Vikker. Fra Skibet, som blev henstaaende paa Stranden for at tages af Grunden til næste Foraar, blev midt om Vinteren bortstjaalet et Spand Vant og i Slutningen af Vinteren ligeledes et Klyverstag.

Over dette dristige Tyveri bleve Strandfogderne meget forbitrede og rekvirerede Undersøgelse af Politiet hos en Mand, som var stærkt mistænkt for at have udøvet dette grove Tyveri, og som Følge af meget mistænkelige Indicier blev Manden arresteret samme Dag, og man mente, at han maatte blive straffet til Skræk og Advarsel for Ligesindede. Paa samme Tid boede paa Sognets Vestkyst en fornem Strandfoged, hos hvem en Broder til Arrestanten havde tjent nogle Aar i Forvejen, og denne skulde strax have henvendt sig til bemeldte Strandfoged med den besynderlige Anmodning, at han endelig maatte se at gjøre noget for, at hans Broder kunde komme ud af Arresten, da der ellers let kunde komme Ild i den bevidste Olietønde, og hvor underligt det end lyder, og hvor stærkt Strandfogden end havde bidt om sig til Svar paa denne mystiske Opfordring, skulde Arrestanten dog være bleven løsladt uden videre Tiltale et Par Dage efter. Den fornemme Strandfoged skulde

nemlig, medens Arrestantens Broder tjente hos ham, paa en Maade, som stred imod det syvende Bud, have tilegnet sig en paa Stranden ilanddreven Tønde med kostbar Olie.

Da Pladsen ikke tillader at meddele flere af de mange mig bekjendte uhyggelige Historier om Strandtyveri, maa jeg indskrænke mig til at bemærke, at dette florerede endnu stærkt i Midten af dette Aarhundrede, og det maa være den fremskridende Civilisation, og, med Hensyn til, hvad herom foran er meddelt, ikke den gejstlige Virksomhed, der har bevirket, at det nu stedfindende Strandtyveri (skjønt det vistnok er mere, end man troer) er ubetydeligt mod Fortidens.

Mærkværdigt nok haves saa godt som ingen Exempler paa, at en Strandfoged nogensinde har anmeldt noget Strandtyveri til Politiet; men den almindelige Mening, naar Talen er herom, udtrykkes ogsaa altid ved at fremdrage det gamle Ordsprog: „Den ene Kniv holder den anden i Skeden."

Uagtet der i de senere Aar af og til i de offentlige Blade er fremkommen Anke over formentlig stedfundne Pligtforsømmelser ved Tilsynet med Stranden, naar, som ikke er sjælden, Strandinger, forbundne med Tab af Menneskeliv, ere indtrufne, er dog intet blevet oplyst til Forklejnelse af de respektive Strandfogder; men ligesaa vist som det er (eller i alt Fald burde være), at Strandfogdernes Forklaringer til Strandingsprotokollen under saadanne Forhold sætte deres Virksomhed i et fordelagtigt Lys, ligesaa vist er det og maa staa klart for Enhver, som har nøje Kjendskab til disse Forhold, at Lovgivningen om Strandingsvæsenet overhovedet er forældet, og at der især højlig trænges til et bedre Tilsyn med Stranden, hvilket jo ogsaa vilde kunne opnaaes dels ved Afskedigelse af forefindende Strandfogder over 60 Aars Alderen og dels ved Oprettelse af stadigt Vagthold i faste Huse umiddelbart ved Stranden,

hvor saadant maatte findes nødvendigt paa lange og menneske-tomme Kyststrækninger. Ja, det vilde unægtelig være en saare god Gjerning at medvirke til Forebyggelse af de store Lidelser og Dødsfare, som Skibbrudne ere udsatte for, især paa den meget farlige Vestkyst, og i denne Oplysningens og Humanitetens Tid, i hvilken der ogsaa gjøres meget for at beskytte Dyrene, kan denne nødvendige Reform heller ikke være fjern.

Om Fiskeriet i Raabjerg Sogn, som endnu i Slutningen af forrige og et godt Stykke ind i dette Aarhundrede udgjorde de fleste af Beboernes Hovednæring, bemærkes, at dette nu, med Undtagelse af lidt Fiskeri med Bundgarn om Foraaret, giver saa godt som intet Udbytte, hvilket antages at være en Følge af det betydelige Fiskeri, som i Løbet af de sidste 10 Aar er bleven drevet med omtrent hundrede større Kuttere i Skagerak og Kattegat. Paa dette Næringstab, særlig for de jordløse Fiskere i Aalbæk, kan der bødes en Del ved det Arbejde, der nu haves dels paa den nye Gaardbogaard og dels i de tvende i Sognet af Staten anlagte Træplantager, nemlig en ved Bunken (omtrent 800 Tdr. Land), paabegyndt 1889, og en ved Aalbæk, anlagt 1892.

Beskrivelse af Tversted Sogn.[1]

Tversted Sogn i Horns Herred, Hjørring Amt, har et Fladeindhold af 10,808 Tdr. Land med nyt Matrikuls Hartkorn 149 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. $^{3}/_{1}$ Alb., Gammelskat 2402 Kr. 20 Øre. Efter Matrikulen af 1690 var Hartkornet 175 Tdr. 6 Skpr.

Befolkningens Antal var i 1840 712, i 1845 775, i 1850 799, i 1855 933, i 1860 1024, i 1870 1167, i 1880 1404 og i 1890 1378.

Hvad de geognostiske Forhold angaa, henvises til min Beskrivelse af Raabjerg Sogn[2]), med hvilket det i saa Henseende, med Undtagelse af enkelte Strøg i dets vestlige Dele, overhovedet kan sammenlignes.

Navnet Tversted maa vel afledes af Tved, som betegner Vandskjel eller en større eller mindre Odde imellem tvende Vande eller Vandløb, som forene sig eller flyde sammen ved Enden af en saaledes dannet Landtunge[3]). Terrænformerne ved Øster Tversted stadfæste ogsaa Rigtigheden af denne Antagelse, idet Tversted Aa og den Fordybning eller for-

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V. B.

[2]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. B.

[3]) Ann. f. Nord. Oldk. 1863, P. 250.

dums Vandleje, i hvilken Bivejen Nr. 2 nu gaaer fra Tversted mod SØ., ganske tydeligt vise i sin Tid at have dannet en saadan Landtunge eller Tved, som utvivlsomt i endnu ældre Tider har omfattet, foruden Størstedelen af Terpet og det meste af Øster Tversted Jorder, ogsaa samtlige Nørre Elkjærs Marker. Sagnet fortæller ogsaa, at Bredningsøen — hvis udtørrede Bund er den saakaldte „Bredning" imellem Elkjærs og Østenkjærs Marker — i fordums Tids skal have havt Afløb i den nævnte Fordybning, som ved Øster Tversted har forenet sig med Tversted Aa, og det er højst sandsynligt, at den Sandflugt, som sees tidligere at have været i de lidt NV. for Elkjær Mølle liggende Bakker, har tilstoppet det oprindelige Afløb fra Bredningsøen. Yderligere bekræftes Rigtigheden af denne Forklaring dels ved, at Navnet Tversted i Almuesproget udtales Tvehsted, og dels ved, at flere saadanne tidligere Landtunger i tvende Sandemændsbreve fra 1479 og 1595, angaaende Skjelsætning imellem Tversted og Horsnab Fang, benævnes „Tueed". Den første Bebyggelse af Tversted Sogn maa saaledes have fundet Sted paa den omhandlede Tved, paa hvilken Størstedelen af Sognets ældste By, Øster Tversted, endnu ligger.

I de historiske Oplysninger, jeg har kunnet bringe tilveje, har jeg ikke seet Tversted nævnt før i Slutningen af det 14de Aarhundrede. I Langebeks Excerpter nævnes nemlig en Præst i Tversted, Johannes de Thwerstedh, Sacerdos 1394.

I den sydøstlige Del af Sognet ligger den store Sørig Mose, hvis sydvestlige Del, hvor der graves Skudtørv, benævnes Tryd Mose, af det oldnordiske Trød — en indhegnet Græsmark —, og hvoraf en Del hører til Bindslev Sogn. Sørig Mose bestaaer, ligesom Jerup Mose i Raabjerg og Elling Sogne, af Rimmer og Dopper, i hvilke sidste findes mange og store Levninger af fordums Skove,

nemlig Buller af Eg, El og Birk, ligesom der ogsaa paa flere Steder i Dopperne, som bestaaer af Tørvejord, omtrent $^1/_2$ Al. under Overfladen er bleven funden og opgravet Stammer og Rødder af store Fyrretræer, som, kløvede i lange, tynde og smalle Spaaner, benyttes af Mosens fattige Kolonister i Stedet for Væger (smække Tællelys) „til at gaa med" og kaldes „Tyrrepinde", af det oldnordiske Tyra (lidet og svagt Lys). Efter Sagn skulde der for omtrent 200 Aar siden kunne hugges Læssestænger i et Birkekrat paa Sørig Mose.

Med Hensyn paa disse tydelige Spor af flere Skovpartier maa denne store Mosestrækning i flere Aartusinder have været oven Vande, og af tidligere Folkestammer have Stenalderens Folk ogsaa beboet eller i alt Fald for Jagtens Skyld fra det betydelig højere beliggende Mosbjerg Sogn[1]) besøgt denne i hin Tid skovbevoxede Mose, hvilket fremgaaer af de mange paa Mosens Rimmer fundne Stenredskaber og Vaaben, blandt hvilke have været saavel simpelt forarbejdede som fint tildannede og slebne Sager.

Da Bebyggelsen af den sydlige Del af Sørig Mose i kulturhistorisk Henseende er særdeles interessant, fortjener den en udførligere Omtale. Den første Bebyggelse af Mosen fandt Sted 1835, idet en Gaardmand, Jens Andersen Rendborg af Maastrup, i Nabosognet Mosbjerg da vandrede derned og byggede paa en fra Tversted kjøbt Parcel et Hus og opdyrkede med saadan Kraft og Indsigt Ejendommen, at han efter Forløbet af faa Aar kunde holde en Besætning af 3 à 4 Køer og et Par Trækstude. Opmærksomheden var nu af den nævnte indsigtsfulde og energiske Nybygger henledet paa denne store Moses Brugbarhed til Opdyrkning, og flere smaa Parceller bleve herefter kjøbte

[1]) De mange og store Gravhøje i dette Sogn vidne om en stærk Bebyggelse i Stenalderen.

og bebyggede, men da dette kun skete af fattige Folk, af hvilke maaske nogle kunde og vist ogsaa skulde betale lidt af Kjøbesummen for Ejendommen, bleve mange af de første Byggeforetagender meget primitive. Ja, mærkværdigt nok og formodentlig eneſtaaende i hele Danmark boede virkelig i Midten af det 19de Aarhundrede mange Familier her i flere Aar i Huler under Jorden. Det var ikke Mangel paa Kultur, men den haarde Nødvendighed, der bød de fattige Nybyggere, som gjerne vilde sætte Foden under eget Bord, at bo paa denne Vis, og man har heri et slaaende Bevis paa Befolkningens kraftigt udviklede Selvstændighedsfølelse.

I Mosens højeste Rimmer dannede Nybyggerne deres underjordiske Boliger ved at grave større eller mindre Grave, omtrent 3 Alen dybe, over hvilke der rejstes et simpelt Spærværk af Skovkvas, som tækkedes med Tørv eller Lyng, eller ogsaa dannede man et fladt Dække over Hulen med større Grene, paa hvilke der, for saa godt som muligt at aflede Regnvandet, ophobedes en Del Lyngtørv. Hulerne bleve i Reglen gravede ind fra den østre Side af en Rimme, og den yderste Ende af Hulen blev saa igjen lukket med en tyk Væg af Tørv, hvori Indgangen dannedes og hvori ogsaa anbragtes nogle gamle Vinduesruder.

Ved en Væg af Tørv blev en Del af Hulen fraskilt den egentlige Stue til Ildsted, „Steges". Kakkelovnen, ved hvilken blev muret et Stykke Væg af raa Sten, var dannet af en gammel Jærngryde eller af Mursten. Ogsaa Sengestederne lavedes af Tørv, hvilket Materiale ogsaa maatte tjene til Fod under Bordet, hvis Blad almindelig bestod af et Par løse Brædder. De mest fattige Kolonister havde og have endnu (1870) i Stedet for Sengeklæder blot nogle usle Pjalter eller Faareskind. Skjønt Flertallet af disse Moseboere ere fattige, have de dog nu, med Undtagelse af en, der endnu boer halvt under Jorden, ordentlige men simple Huse; men uagtet der af flere af de nu

bebyggede Parceller paa Sørig Mose, som samtidig med Altonahusene bleve udparcellerede fra N. Elkjær, med Tiden kunde blive temmelig gode Smaasteder, vil der dog vanskelig kunne udvikle sig nogen Velstand hos Befolkningen. I 35 Aar var der ikke nogen Skolegang paa Sørig Mose, hvis Aarsag mange Børn derfra ogsaa bleve konfirmerede uden at have lært at kjende Bogstaver; men i Sommeren 1870 er der omtrent midt i Mosen bleven bygget en grundmuret Skole. Samme Aar er der ogsaa, efter Andragende fra Beboerne, af Amtsraadet gjort Skridt til, at der i en nær Fremtid vil blive opført en offentlig Bivej igjennem Mosen, hvorved Kommunikationen og Kulturen betydeligt vil lettes og udvikles.

I Tidernes Løb have de forandrede Vandforhold ligesom overalt ogsaa i Tversted Sogn betydelig omdannet Landets Overflade. Saaledes har den nordøstlige Del af Sognet for omtrent 3 à 400 Aar siden dannet en Landtunge imellem Gaardboe Sø, som da naaede til Slynge, og den i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn (S. 34) omtalte Sø imellem Kyllesbæk og Raabjerg By. Stederne Horsnab, som oprindelig have ligget længere mod Nord og Vest, kunne antages at have faaet Navn af en saadan Landspids eller Horn, og i Langebeks Excerpter i et Dokument fra 1419 nævnes Horsnab eller „Hornsnab“, hvorhos bemærkes, at Fiskerne i Skagen, som i daglig Tale bruge flere oldnordiske Ord end de øvrige Vendelboere, endnu den Dag i Dag (1892) kalde den allerydersre Spids af Skagens Gren Nabbe, oldnordisk Nabbi, liden Udstaaenhed ɔ: Finne.

Om de i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn omtalte Sørig Enge i Tversted Sogn, hedder det i Taxationsforretningerne fra 1683[1]): „Løbe med den østre Ende mod Gaardboe Sø og med den vestre Ende mod Sørig Mose;

[1]) Grundlaget for Matriklen af 1690.

samme Engbund er besværlig at bruge, da den er en Mil fra Byen (Tversted), og der tilmed er store Moradser i den, saa Høet tildels skal bæres i Land." — Af denne Bemærkning kan det med temmelig Sikkerhed sluttes, at den østlige og laveste Del af Engstrækningen for omtrent 4 à 500 Aar siden har været en Del af Gaardboe Sø, hvilket naturligvis samtidig maa have været Tilfældet med de tilgrænsende „Søndre Enge" i Raabjerg Sogn.

Da det efterfølgende i N. Elkjærs Arkiv forefundne Thingsvidne paa et Sandemændstog har megen Betydning med Hensyn til Oplysning om de i Løbet af de sidste 400 Aar saa betydeligt forandrede Terrænforhold, og de i samme Tidsrum fremkomne Klitter i Sognets (Tversted) nordøstlige Del, ligesom det ogsaa har Interesse i linguistisk Henseende, har Forfatteren ment at burde meddele det ordret.

„Søffrenn ienßen y thollne domer till huornß herritzthingh iens schriffuer christen søffrensen y skiørpiingshiede och niels christennßen y lychegaardt giøre witerligt att aar epther guds byrdt mdxcv mandag som er thenn 21 Julli war skecket for off paa forne thingh erliig och welbyrdiige mand erick lunge till stougaardt huelcken ther loligenn bedis och fich ytt tingswinde aff wiij trofast dannemendt som war chrestenn søffrensøn y skiørpingshied niels chrestensøn y lyckegardt chrestenn søffrenßenn y høfftuedt Suend Ibsøn y slaetuedt niels laurißen y aaßen morten nielßen y holltegardt iens nielßen y grøntuedt och chresten ienßen paa lildholt huelcke forn. wiij dannemendt alle endrecteligenn wonde paa throu siell och sandhedt atthy hørde och soe her y Dag for tingsdom att som erlich och welbyrdiige mendt offue lunge till oddenn och erick lunge till stougardt dieres fuldmøndige fogder anders Iffuerßen fogidt paa oddenn och niels søffrenßen y stabech begierde fyldingh paa sandmendt som thy paa forschne thieres hosbunders wegne haffde opkallit at skulle giøre och suerge marckeskiell ymellom østertuersted

westerthuerstedt och terpet marck paa thenn enne och horsnab skram thuenn kuornholm sløng och huiss andre huss gorde och bøger (Bygninger) som y forschne horsnab schram thuenn march bøgit och sat er paa den anden Siide, da fremlagde niels schriffuer y Søttrup it Sandmendsbreff vnder sin Datum mcdlxxix mandagen for pauli conversionis liudendis att Sandmendt udi huornß herrit haffde giort dieris thou om horssnab och horssnab fangh først suord dy nør fra stranden floebeck opadt vesten wed horssnab, och saa Sønder till dy weje som ligger offuer liergraffuen, fra liergraffuen och saa sønder ygennom klittenn, och saa søndenn och westenn omkring denn furskorenn iordt: och saa rett vester paa horssnab skov, och saa Sønden omkring det espehollt ud paa it hieder lille tueedt, saa Sønder om engi tueedt paa en hollm som ligger en opkast Digge paa bade sider, saa od paa stuer tuedt som ligger och it opkast digge paa, och saa sønderst aff stuer tueedt som ligger en lav siig paa och saa sønderst paa det Bierg som liger sønderst paa den lau siig, och denn remme aff det biergh och nør y gaardbo weje, och saa gaardbo weje øster ad saa lang till dy ßamme weje kommer øster till enn stuer remme skiuder paa it heder hoffuitsnab och saa der igennom och till en stour siig skiuder igennom Sørickshoffuit och denn ßamme siig neder y gardboesøe, och saa aff gardboesøe y Kiøllisbech ock Kiøllisbeck op till mittstrømme ind till Kiøllislund och møtt y lunden: och saa deraff och møtt i westerlunnet och saa klitten igennom nør, ud y haffuet, der effter lod forschne niels schriffuer leeße høybemelt salig Jhukommelze konning hanßes stadfestels paa ßamme Sandmendzbreff att wy thitte hørde och soe leeße for oss stadfester wy med woris wmseller datum anno die et loco ut supra."

Af dette Sandemændsbrev fremgaaer den interessante Oplysning, at Gaardbosø for omtrent 400 Aar siden har naaet op til Gaarden Slynge. Gaardboe Veje have gaaet

fra Østenkjær lige mod Øst, hvorefter de have bøjet Østen om Mosestrækningen „Østerskov", fra hvis nordøstlige Hjørne de have løbet lige mod Øst til og videre i samme Retning paa „Møllerimmen", hvis østre Ende dengang, ligesom endnu, naaede til Skjellet imellem Tversted og Raabjerg Sogne.

Benævnelsen „Gaardboe Veje" hidrører fra den Tid, Beboerne i Gaardboe Fang i Raabjerg Sogn hørte til Tversted Kirke, hvilket var Tilfældet, indtil det ved „Klemme-brevet" over Aalborg Stift, dateret 9de Maj 1555, blev bestemt, at de skulde „søge Raabjerg Kirke og give Præsten efter Ordinantsen".

Naar det hedder, at fornævnte Sandemændstog er gaaet „nør i Gaardboe Veje", er dette sket langs med østre Side af bemeldte „Østerskov", hvor endnu (1870) sees meget gamle, dybe Vognspor, og naar Toget er gaaet videre mod Øst ad Gaardboe Veje til en stor Rimme, maa dette være sket Norden om N. Horsnabs og Skrams nu-værende Jorder til Møllerimmen, lidt Norden for Slynge, hvor ogsaa sees dybe Spor af „Gaardboe Veje". Toget er gaaet til østre Ende af bemeldte store Rimme, hvortil Gaardboe Sø dengang (1479) naaede. Derfra er Sande-mændstoget gaaet mod NV. med „Kjøllesbæk", hvilken Bæk dengang ligesom endnu tildels har dannet Skjel imellem Tversted og Raabjerg Sogne og udmundet i Gaardboe Sø omtrent ved nordre Ende af den senere ved Søens delvise Udtørring dannede „Bækkereng".

Nørre Elkjær.

Borggaarden paa denne Danmarks nordligste Herregaard bestaaer af 3 Længder med kun et Stokværk, og af hvilke den søndre og den østre, der ere sammenbyggede, ere murede i Bindingsværk, og begge have af den forrige Ejer, Peder Ring, været underkastet Hovedreparationer, ligesom denne Ejer ogsaa af Nyt har ladet opføre det vestre grundmurede Hus, som er indrettet til Mejeribrug. Ladegaarden bestaaer, foruden af Laden, der ligger østen i Gaarden, af 3 Staldbygninger og et Vognhus. Laden, som var bygget af svært Egetømmer, nedbrændte tilligemed de øvrige Udhuse den 9de Oktober 1875. Om N. Elkjær findes anført i Matriklen af 1662: „Elkjær Hovedgaard, Velbaarne Erik Seefeldt tilhørige med des underliggende Ejendom Ager og Eng samt Sæd og Avl er tilsammen taxeret for 32 Tdr. og 2 Skpr. Hartkorn. Udsæden 12 Tdr. Rug, 9 Tdr. Byg og 30 Tdr. Havre. Af Hø avles 150 Læs.

I Nærheden ligger et Ellekrat, hvorudi er god Græsning og ellers ingen Herlighed. Paa Borggaarden er et nyt Hus og to gamle forfaldne Huse mellem Stolper, staaer paa Fald. Paa Ladegaarden ere fire Huse mellem Stænger [1]), to forfaldne og to ved Magt. En Grøft er omkring Borggaarden, dog tør og tilgroet, en Abildhave, som er øde."

I Taxationsforretninger fra 1683 [2]) staaer:

„Elkjær Hovedgaard tilhører Admiral Marqvar Rodsteens Arvinger og er bortforpagtet til Niels Christensen, (Elkjær): 1. Tørveskjær til Fornødenhed. 2. Nogen Skovhug i Mostrup (Maastrup) og Volstrup Skove, deraf Hjultømmer. 3. Bygningstømmer maa kjøbes ved Nørstrand. 4. Ved Engene er Buskads til Gjærdsel, dog bruges

[1]) D. v. s. med klinede Vægge af Ler.

[2]) Grundlaget for Matriklen af 1690.

Rom'en, nu var træt af at slæbe paa Sognefogden i den mørke Nat, besluttede han at lægge ham ind i Kirkens Vaabenhus, hvor han anbragte ham paa en der staaende Ligbaare, og den snilde Degn fortalte den fortumlede Sognefoged, at de nu var naaet til Degneboligen, hvor han gjorde bedst i at forblive indtil næste Morgen, og snart var Sognefogden omfavnet af den blide Morpheus.

I kulturhistorisk Henseende kan det have Interesse at vide, at den ene af de paagjældende Strandfogder for omtrent 30 Aar siden selv har fortalt Forfatteren Historien om „Romtønden".

For omtrent 40 Aar siden strandede paa Sognets Vestkyst en engelsk Damper, ladet med Vikker. Fra Skibet, som blev henstaaende paa Stranden for at tages af Grunden til næste Foraar, blev midt om Vinteren bortstjaalet et Spand Vant og i Slutningen af Vinteren ligeledes et Klyverstag.

Over dette dristige Tyveri bleve Strandfogderne meget forbitrede og rekvirerede Undersøgelse af Politiet hos en Mand, som var stærkt mistænkt for at have udøvet dette grove Tyveri, og som Følge af meget mistænkelige Indicier blev Manden arresteret samme Dag, og man mente, at han maatte blive straffet til Skræk og Advarsel for Ligesindede. Paa samme Tid boede paa Sognets Vestkyst en fornem Strandfoged, hos hvem en Broder til Arrestanten havde tjent nogle Aar i Forvejen, og denne skulde strax have henvendt sig til bemeldte Strandfoged med den besynderlige Anmodning, at han endelig maatte se at gjøre noget for, at hans Broder kunde komme ud af Arresten, da der ellers let kunde komme Ild i den bevidste Olietønde, og hvor underligt det end lyder, og hvor stærkt Strandfogden end havde bidt om sig til Svar paa denne mystiske Opfordring, skulde Arrestanten dog være bleven løsladt uden videre Tiltale et Par Dage efter. Den fornemme Strandfoged skulde

nemlig, medens Arrestantens Broder tjente hos ham, paa en Maade, som stred imod det syvende Bud, have tilegnet sig en paa Stranden ilanddreven Tønde med kostbar Olie.

Da Pladsen ikke tillader at meddele flere af de mange mig bekjendte uhyggelige Historier om Strandtyveri, maa jeg indskrænke mig til at bemærke, at dette florerede endnu stærkt i Midten af dette Aarhundrede, og det maa være den fremskridende Civilisation, og, med Hensyn til, hvad herom foran er meddelt, ikke den gejstlige Virksomhed, der har bevirket, at det nu stedfindende Strandtyveri (skjønt det vistnok er mere, end man troer) er ubetydeligt mod Fortidens.

Mærkværdigt nok haves saa godt som ingen Exempler paa, at en Strandfoged nogensinde har anmeldt noget Strandtyveri til Politiet; men den almindelige Mening, naar Talen er herom, udtrykkes ogsaa altid ved at fremdrage det gamle Ordsprog: „Den ene Kniv holder den anden i Skeden."

Uagtet der i de senere Aar af og til i de offentlige Blade er fremkommen Anke over formentlig stedfundne Pligtforsømmelser ved Tilsynet med Stranden, naar, som ikke er sjælden, Strandinger, forbundne med Tab af Menneskeliv, ere indtrufne, er dog intet blevet oplyst til Forklejnelse af de respektive Strandfogder; men ligesaa vist som det er (eller i alt Fald burde være), at Strandfogdernes Forklaringer til Strandingsprotokollen under saadanne Forhold sætte deres Virksomhed i et fordelagtigt Lys, ligesaa vist er det og maa staa klart for Enhver, som har nøje Kjendskab til disse Forhold, at Lovgivningen om Strandingsvæsenet overhovedet er forældet, og at der især højlig trænges til et bedre Tilsyn med Stranden, hvilket jo ogsaa vilde kunne opnaaes dels ved Afskedigelse af forefindende Strandfogder over 60 Aars Alderen og dels ved Oprettelse af stadigt Vagthold i faste Huse umiddelbart ved Stranden,

hvor saadant maatte findes nødvendigt paa lange og menneske-tomme Kyststrækninger. Ja, det vilde unægtelig være en saare god Gjerning at medvirke til Forebyggelse af de store Lidelser og Dødsfare, som Skibbrudne ere udsatte for, især paa den meget farlige Vestkyst, og i denne Oplysningens og Humanitetens Tid, i hvilken der ogsaa gjøres meget for at beskytte Dyrene, kan denne nødvendige Reform heller ikke være fjern.

Om Fiskeriet i Raabjerg Sogn, som endnu i Slutningen af forrige og et godt Stykke ind i dette Aarhundrede udgjorde de fleste af Beboernes Hovednæring, bemærkes, at dette nu, med Undtagelse af lidt Fiskeri med Bundgarn om Foraaret, giver saa godt som intet Udbytte, hvilket antages at være en Følge af det betydelige Fiskeri, som i Løbet af de sidste 10 Aar er bleven drevet med omtrent hundrede større Kuttere i Skagerak og Kattegat. Paa dette Næringstab, særlig for de jordløse Fiskere i Aalbæk, kan der bødes en Del ved det Arbejde, der nu haves dels paa den nye Gaardbogaard og dels i de tvende i Sognet af Staten anlagte Træplantager, nemlig en ved Bunken (omtrent 800 Tdr. Land), paabegyndt 1889, og en ved Aalbæk, anlagt 1892.

Beskrivelse af Tversted Sogn.[1]

Tversted Sogn i Horns Herred, Hjørring Amt, har et Fladeindhold af 10,808 Tdr. Land med nyt Matrikuls Hartkorn 149 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. 3/4 Alb., Gammelskat 2402 Kr. 20 Øre. Efter Matrikulen af 1690 var Hartkornet 175 Tdr. 6 Skpr.

Befolkningens Antal var i 1840 712, i 1845 775, i 1850 799, i 1855 933, i 1860 1024, i 1870 1167, i 1880 1404 og i 1890 1378.

Hvad de geognostiske Forhold angaa, henvises til min Beskrivelse af Raabjerg Sogn[2]), med hvilket det i saa Henseende, med Undtagelse af enkelte Strøg i dets vestlige Dele, overhovedet kan sammenlignes.

Navnet Tversted maa vel afledes af Tved, som betegner Vandskjel eller en større eller mindre Odde imellem tvende Vande eller Vandløb, som forene sig eller flyde sammen ved Enden af en saaledes dannet Landtunge[3]). Terrænformerne ved Øster Tversted stadfæste ogsaa Rigtigheden af denne Antagelse, idet Tversted Aa og den Fordybning eller for-

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. V. B.

[2]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III. B.

[3]) Ann. f. Nord. Oldk. 1863, P. 250.

dums Vandleje, i hvilken Bivejen Nr. 2 nu gaaer fra Tversted mod SØ., ganske tydeligt vise i sin Tid at have dannet en saadan Landtunge eller Tved, som utvivlsomt i endnu ældre Tider har omfattet, foruden Størstedelen af Terpet og det meste af Øster Tversted Jorder, ogsaa samtlige Nørre Elkjærs Marker. Sagnet fortæller ogsaa, at Bredningsøen — hvis udtørrede Bund er den saakaldte „Bredning“ imellem Elkjærs og Østenkjærs Marker — i fordums Tids skal have havt Afløb i den nævnte Fordybning, som ved Øster Tversted har forenet sig med Tversted Aa, og det er højst sandsynligt, at den Sandflugt, som sees tidligere at have været i de lidt NV. for Elkjær Mølle liggende Bakker, har tilstoppet det oprindelige Afløb fra Bredningsøen. Yderligere bekræftes Rigtigheden af denne Forklaring dels ved, at Navnet Tversted i Almuesproget udtales Tvehsted, og dels ved, at flere saadanne tidligere Landtunger i tvende Sandemændsbreve fra 1479 og 1595, angaaende Skjelsætning imellem Tversted og Horsnab Fang, benævnes „Tueed“. Den første Bebyggelse af Tversted Sogn maa saaledes have fundet Sted paa den omhandlede Tved, paa hvilken Størstedelen af Sognets ældste By, Øster Tversted, endnu ligger.

I de historiske Oplysninger, jeg har kunnet bringe tilveje, har jeg ikke seet Tversted nævnt før i Slutningen af det 14de Aarhundrede. I Langebeks Excerpter nævnes nemlig en Præst i Tversted, Johannes de Thwerstedh, Sacerdos 1394.

I den sydøstlige Del af Sognet ligger den store Sørig Mose, hvis sydvestlige Del, hvor der graves Skudtørv, benævnes Tryd Mose, af det oldnordiske Trød — en indhegnet Græsmark —, og hvoraf en Del hører til Bindslev Sogn. Sørig Mose bestaaer, ligesom Jerup Mose i Raabjerg og Elling Sogne, af Rimmer og Dopper, i hvilke sidste findes mange og store Levninger af fordums Skove,

nemlig Buller af Eg, El og Birk, ligesom der ogsaa paa flere Steder i Dopperne, som bestaaer af Tørvejord, omtrent ½ Al. under Overfladen er bleven funden og opgravet Stammer og Rødder af store Fyrretræer, som, kløvede i lange, tynde og smalle Spaaner, benyttes af Mosens fattige Kolonister i Stedet for Væger (smækre Tællelys) „til at gaa med" og kaldes „Tyrrepinde", af det oldnordiske Tyra (lidet og svagt Lys). Efter Sagn skulde der for omtrent 200 Aar siden kunne hugges Læssestænger i et Birkekrat paa Sørig Mose.

Med Hensyn paa disse tydelige Spor af flere Skovpartier maa denne store Mosestrækning i flere Aartusinder have været oven Vande, og af tidligere Folkestammer have Stenalderens Folk ogsaa beboet eller i alt Fald for Jagtens Skyld fra det betydelig højere beliggende Mosbjerg Sogn[1]) besøgt denne i hin Tid skovbevoxede Mose, hvilket fremgaaer af de mange paa Mosens Rimmer fundne Stenredskaber og Vaaben, blandt hvilke have været saavel simpelt forarbejdede som fint tildannede og slebne Sager.

Da Bebyggelsen af den sydlige Del af Sørig Mose i kulturhistorisk Henseende er særdeles interessant, fortjener den en udførligere Omtale. Den første Bebyggelse af Mosen fandt Sted 1835, idet en Gaardmand, Jens Andersen Rendborg af Maastrup, i Nabosognet Mosbjerg da vandrede derned og byggede paa en fra Tversted kjøbt Parcel et Hus og opdyrkede med saadan Kraft og Indsigt Ejendommen, at han efter Forløbet af faa Aar kunde holde en Besætning af 3 à 4 Køer og et Par Trækstude. Opmærksomheden var nu af den nævnte indsigtsfulde og energiske Nybygger henledet paa denne store Moses Brugbarhed til Opdyrkning, og flere smaa Parceller bleve herefter kjøbte

[1]) De mange og store Gravhøje i dette Sogn vidne om en stærk Bebyggelse i Stenalderen.

og bebyggede, men da dette kun skete af fattige Folk, af hvilke maaske nogle kunde og vist ogsaa skulde betale lidt af Kjøbesummen for Ejendommen, bleve mange af de første Byggeforetagender meget primitive. Ja, mærkværdigt nok og formodentlig enestaaende i hele Danmark boede virkelig i Midten af det 19de Aarhundrede mange Familier her i flere Aar i Huler under Jorden. Det var ikke Mangel paa Kultur, men den haarde Nødvendighed, der bød de fattige Nybyggere, som gjerne vilde sætte Foden under eget Bord, at bo paa denne Vis, og man har heri et slaaende Bevis paa Befolkningens kraftigt udviklede Selvstændighedsfølelse.

I Mosens højeste Rimmer dannede Nybyggerne deres underjordiske Boliger ved at grave større eller mindre Grave, omtrent 3 Alen dybe, over hvilke der rejstes et simpelt Spærværk af Skovkvas, som tækkedes med Tørv eller Lyng, eller ogsaa dannede man et fladt Dække over Hulen med større Grene, paa hvilke der, for saa godt som muligt at aflede Regnvandet, ophobedes en Del Lyngtørv. Hulerne bleve i Reglen gravede ind fra den østre Side af en Rimme, og den yderste Ende af Hulen blev saa igjen lukket med en tyk Væg af Tørv, hvori Indgangen dannedes og hvori ogsaa anbragtes nogle gamle Vinduesruder.

Ved en Væg af Tørv blev en Del af Hulen fraskilt den egentlige Stue til Ildsted, „Steges". Kakkelovnen, ved hvilken blev muret et Stykke Væg af raa Sten, var dannet af en gammel Jærngryde eller af Mursten. Ogsaa Sengestederne lavedes af Tørv, hvilket Materiale ogsaa maatte tjene til Fod under Bordet, hvis Blad almindelig bestod af et Par løse Brædder. De mest fattige Kolonister havde og have endnu (1870) i Stedet for Sengeklæder blot nogle usle Pjalter eller Faareskind. Skjønt Flertallet af disse Moseboere ere fattige, have de dog nu, med Undtagelse af en, der endnu boer halvt under Jorden, ordentlige men simple Huse; men uagtet der af flere af de nu

bebyggede Parceller paa Sørig Mose, som samtidig med Altonahusene bleve udparcellerede fra N. Elkjær, med Tiden kunde blive temmelig gode Smaasteder, vil der dog vanskelig kunne udvikle sig nogen Velstand hos Befolkningen. I 35 Aar var der ikke nogen Skolegang paa Sørig Mose, hvis Aarsag mange Børn derfra ogsaa bleve konfirmerede uden at have lært at kjende Bogstaver; men i Sommeren 1870 er der omtrent midt i Mosen bleven bygget en grundmuret Skole. Samme Aar er der ogsaa, efter Andragende fra Beboerne, af Amtsraadet gjort Skridt til, at der i en nær Fremtid vil blive opført en offentlig Bivej igjennem Mosen, hvorved Kommunikationen og Kulturen betydeligt vil lettes og udvikles.

I Tidernes Løb have de forandrede Vandforhold ligesom overalt ogsaa i Tversted Sogn betydelig omdannet Landets Overflade. Saaledes har den nordøstlige Del af Sognet for omtrent 3 à 400 Aar siden dannet en Landtunge imellem Gaardboe Sø, som da naaede til Slynge, og den i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn (S. 34) omtalte Sø imellem Kyllesbæk og Raabjerg By. Stederne Horsnab, som oprindelig have ligget længere mod Nord og Vest, kunne antages at have faaet Navn af en saadan Landspids eller Horn, og i Langebeks Excerpter i et Dokument fra 1419 nævnes Horsnab eller „Hornsnab“, hvorhos bemærkes, at Fiskerne i Skagen, som i daglig Tale bruge flere oldnordiske Ord end de øvrige Vendelboere, endnu den Dag i Dag (1892) kalde den alleryderste Spids af Skagens Gren Nabbe, oldnordisk Nabbi, liden Udstaaenhed ɔ: Finne.

Om de i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn omtalte Sørig Enge i Tversted Sogn, hedder det i Taxationsforretningerne fra 1683[1]): „Løbe med den østre Ende mod Gaardboe Sø og med den vestre Ende mod Sørig Mose;

[1]) Grundlaget for Matriklen af 1690.

samme Engbund er besværlig at bruge, da den er en Mil fra Byen (Tversted), og der tilmed er store Moradser i den, saa Høet tildels skal bæres i Land." — Af denne Bemærkning kan det med temmelig Sikkerhed sluttes, at den østlige og laveste Del af Engstrækningen for omtrent 4 à 500 Aar siden har været en Del af Gaardboe Sø, hvilket naturligvis samtidig maa have været Tilfældet med de tilgrænsende „Søndre Enge" i Raabjerg Sogn.

Da det efterfølgende i N. Elkjærs Arkiv forefundne Thingsvidne paa et Sandemændstog har megen Betydning med Hensyn til Oplysning om de i Løbet af de sidste 400 Aar saa betydeligt forandrede Terrænforhold, og de i samme Tidsrum fremkomne Klitter i Sognets (Tversted) nordøstlige Del, ligesom det ogsaa har Interesse i linguistisk Henseende, har Forfatteren ment at burde meddele det ordret.

„Søffrenn ienßen y thollne domer till huorntz herritzthingh iens schriffuer christen søffrensen y skiørpiingshiede och niels christennßen y lychegaardt giøre witerligt att aar epther guds byrdt mdxcv mandag som er thenn 21 Julli war skecket for oss paa forne thingh erliig och welbyrdiige mand erick lunge till stougaardt huelcken ther loligenn bedis och fich ytt tingswinde aff wiij trofast dannemendt som war chrestenn søffrensøn y skiørpingshied niels chrestensøn y lyckegardt chrestenn søffrenßenn y høsftuedt Suend Jbsøn y slaetuedt niels laurißen y aaßen morten nielßen y holltegardt iens nielßen y grøntuedt och chresten ienßen paa lildholt huelcke forn. wiij dannemendt alle endrecteligenn wonde paa throu siell och sandhedt atthy hørde och soe her y Dag for tingsdom att som erlich och welbyrdiige mendt offue lunge till oddenn och erick lunge till stougardt dieres fuldmøndige fogder anders Jffuerßen fogidt paa oddenn och niels søffrenßen y stabech begierde fylldingh paa sandmendt som thy paa forschne thieres hosbunders wegne haffde opkallit at skulle giøre och suerge marckeskiell ymellom østertuersted

westerthuerstedt och terpet marck paa thenn enne och horsnab skram thuenn kuornholm sløng och huiss andre huss gorde och bøger (Bygninger) som y forschne horsnab schram thuenn march bøgit och sat er paa den anden Siide, da fremlagde niels schriffuer y Søttrup it Sandmendsbreff vnder sin Datum mcdlxxix mandagen for pauli conversionis liudendis att Sandmendt udi huorns herrit haffde giort dieris thou om horssnab och horssnab fangh først suord dy nør fra stranden floebeck opadt vesten wed horssnab, och saa Sønder till dy weje som ligger offuer liergraffuen, fra liergraffuen och saa sønder ygennom klittenn, och saa søndenn och westenn omkring denn furskorenn iordt: och saa rett vester paa horssnab skov, och saa Sønden omkring det espehollt ud paa it hieder lille tueedt, saa Sønder om engi tueedt paa en hollm som ligger en opkast Digge paa bade sider, saa od paa stuer tuedt som ligger och it opkast digge paa, och saa sønderst aff stuer tueedt som ligger en lav siig paa och saa sønderst paa det Bierg som liger sønderst paa den lau siig, och denn remme aff det biergh och nør y gaardbo weje, och saa gaardbo weje øster ad saa lang till dy samme weje kommer øster till enn stuer remme skiuder paa it heder hoffuitsnab och saa der igennom och till en stour siig skiuder igennom Sørickshoffuit och denn samme siig neder y gardboesøe, och saa aff gardboesøe y Kiøllisbech ock Kiøllisbeck op till mittstrømme ind till Kiøllislund och møtt y lunden: och saa deraff och møtt i westerlunnet och saa klitten igennom nør, ud y haffuet, der effter lod forschne niels schriffuer leese høybemelt salig Ihukommelse konning hanses stadfestels paa samme Sandmendzbreff att wy thitte hørde och soe leese for oss stadfester wy med woris wmseller datum anno die et loco ut supra."

Af dette Sandemændsbrev fremgaaer den interessante Oplysning, at Gaardbosø for omtrent 400 Aar siden har naaet op til Gaarden Slynge. Gaardboe Veje have gaaet

fra Østenkjær lige mod Øst, hvorefter de have bøjet Østen om Mosestrækningen „Østerskov", fra hvis nordøstlige Hjørne de have løbet lige mod Øst til og videre i samme Retning paa „Møllerimmen", hvis østre Ende dengang, ligesom endnu, naaede til Skjellet imellem Tversted og Raabjerg Sogne.

Benævnelsen „Gaardboe Veje" hidrører fra den Tid, Beboerne i Gaardboe Fang i Raabjerg Sogn hørte til Tversted Kirke, hvilket var Tilfældet, indtil det ved „Klemmebrevet" over Aalborg Stift, dateret 9de Maj 1555, blev bestemt, at de skulde „søge Raabjerg Kirke og give Præsten efter Ordinantsen".

Naar det hedder, at fornævnte Sandemændstog er gaaet „nør i Gaardboe Veje", er dette sket langs med østre Side af bemeldte „Østerskov", hvor endnu (1870) sees meget gamle, dybe Vognspor, og naar Toget er gaaet videre mod Øst ad Gaardboe Veje til en stor Rimme, maa dette være sket Norden om N. Horsnabs og Skrams nuværende Jorder til Møllerimmen, lidt Norden for Slynge, hvor ogsaa sees dybe Spor af „Gaardboe Veje". Toget er gaaet til østre Ende af bemeldte store Rimme, hvortil Gaardboe Sø dengang (1479) naaede. Derfra er Sandemændstoget gaaet mod NV. med „Kjøllesbæk", hvilken Bæk dengang ligesom endnu tildels har dannet Skjel imellem Tversted og Raabjerg Sogne og udmundet i Gaardboe Sø omtrent ved nordre Ende af den senere ved Søens delvise Udtørring dannede „Bækkereng".

Nørre Elkjær.

Borggaarden paa denne Danmarks nordligste Herregaard bestaaer af 3 Længder med kun et Stokværk, og af hvilke den søndre og den østre, der ere sammenbyggede, ere murede i Bindingsværk, og begge have af den forrige Ejer, Peder Ring, været underkastet Hovedreparationer, ligesom denne Ejer ogsaa af Nyt har ladet opføre det vestre grundmurede Hus, som er indrettet til Mejeribrug. Ladegaarden bestaaer, foruden af Laden, der ligger østen i Gaarden, af 3 Staldbygninger og et Voguhus. Laden, som var bygget af svært Egetømmer, nedbrændte tilligemed de øvrige Udhuse den 9de Oktober 1875. Om N. Elkjær findes anført i Matriklen af 1662: „Elkjær Hovedgaard, Velbaarne Erik Seefeldt tilhørige med des underliggende Ejendom Ager og Eng samt Sæd og Avl er tilsammen taxeret for 32 Tdr. og 2 Skpr. Hartkorn. Udsæden 12 Tdr. Rug, 9 Tdr. Byg og 30 Tdr. Havre. Af Hø avles 150 Læs.

I Nærheden ligger et Ellekrat, hvorudi er god Græsning og ellers ingen Herlighed. Paa Borggaarden er et nyt Hus og to gamle forfaldne Huse mellem Stolper, staaer paa Fald. Paa Ladegaarden ere fire Huse mellem Stænger[1]), to forfaldne og to ved Magt. En Grøft er omkring Borggaarden, dog tør og tilgroet, en Abildhave, som er øde."

I Taxationsforretninger fra 1683[2]) staaer:

„Elkjær Hovedgaard tilhører Admiral Marqvar Rodsteens Arvinger og er bortforpagtet til Niels Christensen, (Elkjær): 1. Tørveskjær til Fornødenhed. 2. Nogen Skovhug i Mostrup (Maastrup) og Volstrup Skove, deraf Hjultømmer. 3. Bygningstømmer maa kjøbes ved Nørstrand. 4. Ved Engene er Buskads til Gjærdsel, dog bruges

[1]) D. v. s. med klinede Vægge af Ler.

[2]) Grundlaget for Matriklen af 1690.

Tørvediger. 5. Omkring Borggaarden er Grave med Vand; ligeledes en liden Park i Marken."

Før nogen Fraparcellering skete ved Nørre Elkjær, havde den et Areal af omtrent 3000 Tdr. Land, hvoraf Størstedelen Mose og Klit, med 30 Tdr. 7 Skpr. 2¾ Alb. Hartkorn. Med Hensyn til N. Elkjærs Oprindelse haves ingen historiske Oplysninger. Trap siger ogsaa i sin Beskrivelse af Danmark, at det ikke vides, naar Gaarden først er anlagt og bemærker blot med Hensyn til tidligere Ejere, at den i det 17de Aarhundrede har tilhørt Familierne Lunge og Ramel. I min forannævnte Beskrivelse af Tversted Sogn (5te Bind af Saml. til jydsk Hist. og Topogr.) findes Oplysning om tidligere Ejere af Elkjær til 1652. 1869 lod Henning Ring, som siden 1859 har ejet og endnu (1892) ejer N. Elkjær, et Stykke Hedejord og en Del Eng, omtrent 6 à 700 Tdr. Land med ca. 2 Tdr. Hartkorn, fraparcellere Gaardens Jorder; 1870 er derpaa opført Ladegaardsbygninger, og denne nye Gaard er efter et tidligere Engvogterhus bleven kaldt „Vaagholt", hvilken Ejendom er bortforpagtet, og der er allerede kraftigt taget fat paa dens Opdyrkning, ved hvis Fortsættelse Vaagholt med saa lidt Hartkorn og tiendefri med Tiden vil kunne blive en fortrinlig Gaard.

I Slutningen af forrige Aarhundrede maa der have været stor Armod og Elendighed hos Fæstebønderne paa N. Elkjær Gods. Af en Dom, dateret 10de Januar 1780, fra Horns—Vennebjerg Herreders Ret, ligesom ogsaa af flere Fæstebreve, sees det, at næsten alle Godsets Bønder for „Gaardsforsiddelse" ikke alene bleve forpligtede til skadesløs at betale deres Restancer af kongelige Skatter, Landgilde og Laanekorn med videre — hvilke Restancer for hele Godset tilsammen androge 1941 Rdlr. 29 Sk. —, men ogsaa fradømte deres Steder og Gaarde. Af den Paastand, hvormed Husbondens Sagfører indlod denen

Sag til Dom, fremsættes tvende Poster: „2. ifølge Lovens 3. B. 13. Cap., 1ste og 2den Artikel, at have deres tilfæstede Huse og Steder forbrudte; 3. at de i Mangel af Betaling tildømmes ifølge Tugthusfundats og Forordng. af 6te December 1743 at dømmes til Arbejde i Tugthuset."

Da efterfølgende Fæstebrev indeholder Oplysning om flere Forhold fra hin Tid, meddeles det i sin Helhed:

„Anders Brønsdorph til Estvadgaard og Nør Elkjær etc. Kjendes hermed at have stæd og fest til Christen Jensen barnfød i Bunken i Raabjerg Sogn, halfparten af hans Faders Jens Erikssens paaboende Bolig samesteds, som han godvillig for hannem oplod, hvilchet anpart bolig med al sin rete tillæg, som nu og af alderstid der til lagt haver, forn[t]: Christen Jensen, sin lifstiid schal og maa hawe niude bruge og besidde med saaschiel, hand deraf aarl. og i retetiid betaler alle kongl. Schatter og dend sædvanlig landgields-afgift til hver martine med anden retighed at give og giøre, og biugningen derpaa steden at forbedre og i god heufd at holde og sig i alle maader efter Kongl. mayst. allernaadel. lov og forordninger at rete og forholde; fornt. anpart bolig er hanem i feste forundt for Tiuge Rdlr., hvoraf Treten Rdlr. Tre Mk. mig betalt er, resten betaler han inden dette Aars Udgang; naar hans fornt. fader ved Døden afgaaer, niuder han dend øfrige halfwepart i feste imod lige festes erleggelse, dog ei imod sine for Eldres tilladelse at gifte sig saalænge de begge lever, og dend lengstlevende at forsiune med nødtørftig underholdning der paa steden; des til witerlighed under min Haand, Nørre Elkjær den 23. Decbr. 1713.

A. Brønsdorph."

Flere Fæstebreve indeholde den Klausul, at Fæsteren enten har lovet eller er forpligtet til at ægte den forrige Fæsters Enke eller Datter. Matriklen af 1662, den saakaldte

Landegildsmatrikel, viser, at den væsentligste Del af Landgilden da har været Naturalier, f. Ex. Byg, Smør, Svin, Fødenød, Staldøxne, enkelte Steder Flyndre og saltet Kuller samt Gjæsterihavre. Af Pengeafgifter i Landegilde nævnes Kopenge, Honningpenge, Gjæsteripenge og Huspenge, hvilke sidste kun findes anførte ved Gadehuse, af hvilke flere gjorde Ugedage og gave saa intet videre. Næsten uden Undtagelse sees i hvert Steds Landegilde anført de saakaldte Smaabede, f. Ex. Gjæs og Høns, og denne Afgift har ikke for nogen Gaard eller Sted været mere eller mindre end en Gaas og to Høns.

I første Halvdel af forrige Aarhundrede har det ikke været ualmindeligt, at naar en Gaard eller et Sted bortfæstedes til en Soldat, Husbonden da i Fæstebrevet forpligtede sig til ved første Session at skaffe en Karl til Soldat i Stedet for Fæsteren.

Et Fæstebrev, udstedt af Jens Brøndlunds Enke den 6te November 1784 paa $^1/_2$ Gaard i Øster Tversted, indeholder følgende mærkværdige Klausul: „Fæsteren Lars Mikkelsen har overdraget til mig sine 5 Sønner, navnlig Mikkel 22 Aar gammel, Peder 20 Aar, Bertel 18 Aar, Jørgen 15 Aar og Jens Christian 13 Aar, imod at de paa Forlangende bliver meddelte fri Pass og Affkeed fra N. Elkjær Ejere for Betaling 20 Rdlr. for hver af bemeldte hans Sønners Pass, hvorimod Fæsteren er frigivet for Indfæstning, samt for al Restancen og Kongl. Skatter af Stedet til 1784 Aars Udgang, saavel som Kornskat 1785; ligesom han og er accorderet at nyde til Vaarsæden 1785 3 Tdr. Havre og 1 Td. Byg, samt 10 Rdlr. til Bæsts Indkjøb, hvorimod han afleverer til mig det paa Stedet værende brune 19 Aars Føløg og brune Føl. Ovenmeldte 5 Sønner skal være fri for at afgives (sælges?) til Soldat, siden de ere Selvejers frie Børn, der godvilligen er overdraget mig.“ Fæsteren Lars Mikkelsen havde været Selvejer

af og boet paa Kirkegaard i Hellum Sogn. Af flere Fæstebreve fra det 17de og 18de Aarhundrede erfares, at der af Husbonden er bleven betinget forsvarligt Ophold med „Husværelse, Kost, Klæder og anden Forplejning samt efter Døden anstændig Jordfæstelse“ til den fratrædende Fæster og Kone, naar disse vare gamle og affældige.

At Bønderne paa N. Elkjær Gods ogsaa have lidt under Bestemmelserne i Forordng. af 8de Februar 1724 om Stavnsbaandet og de senere skærpede Lovbestemmelser i Forordn. af 5te Marts 1731, 4de Februar 1733, 12te Oktober 1742 samt endelig og særdeles Forordng. 1ste Juli 1746, 21de August 1767 og 30te Juni 1741, kan ikke betvivles. Vel er det ikke sagt i sidstnævnte Forordng., at der maatte gives eller tages Betaling for det af Herremændene til de gevorbne Regimenter saa hyppigt afgivne Mandskab; men at dette alligevel ikke var nogen Sjældenhed, derom haves endnu mange paalidelige Vidnesbyrd i mundtlige Oplysninger fra Folk, hvis Forældre have levet under og fortalt om disse sørgelige Forhold. Følgende af Forfatterens Fader fortalte Tildragelse, hvortil hans Fader havde været Øjenvidne, turde fortjene at anføres som Bidrag til Oplysning om den Vilkaarlighed, hvormed Herremændene i hine Tider behandlede deres Fæstebønder ogsaa med Hensyn til Udskrivning til Krigstjeneste før Stavnsbaandets Løsning ved Forordningen af 20de Juni 1788. Ved den Extrasession, der endnu mindes under Navn af „den store Session“, som i Følge den nævnte Forordng. § 12 blev afholdt i Aalborg, blev der, efter at Sessionen var tilendebragt, af Krigskommissæren — Driberg — rettet den almindelige Forespørgsel til Mandskabet, om Nogen havde noget at klage over sin Proprietær, hvorpaa en Karl fra Nørre Elkjær Gods, der samtidig laa i Garnison i Aalborg, traadte frem og ganske frejdigt ytrede: „Ja, a æ bløven solgt te gevorren Soldat,“ og da Sessionen forlangte

nærmere Oplysning, navnlig om af hvem han var bleven solgt, svarede Karlen: „To de var ham Skindpungen — L. B. Schmidt — fra N. Elkjær, som va bløven faa-nærmt opaa mæ, aa saa solgt hai mæ faa 12 Daaler.“ Schmidt, som var tilstede ved Sessionen, vel med den i fornævnte Forordng. § 12 nævnte Rulle over Mandskabet paa Elkjær Gods[1]), var under Løbet af denne Samtale gaaet udenfor; men da Thomas (Laang), som var født i Raabjerg, af Sessionen var bleven gjort opmærksom paa, at han kunde faae de 12 Rdlr., for hvilke han var bleven solgt, naar han kunde bringe Schmidt tilstede igjen, forlod han strax Sessionslokalet og vendte snart tilbage, trækkende den slugørede Schmidt veo Armen, og denne blev, efter at han først af Krigskommissæren i ublide Udtryk havde maattet høre ilde for sin umenneskelige Handel med Karlen, af Sessionen tilpligtet at betale denne den for ham erholdte Betaling, 12 Rdlr., som i hin Tid blev anseet for en ikke ubetydelig Sum, og som Hr. Schmidt heller ikke havde ved Haanden, men maatte laane i Aalborg, for at tilfredsstille den lige saa paatrængende som dristige Thomas (Laang), om hvem det endnu fortælles, at han var den sidste, som fra Elkjær Gods blev solgt til „gevorren“ Soldat.

Ogsaa imellem hverandre indbyrdes dreve Herremændene Handel med Bønderkarlene, og det vides med Vished, at fornævnte Schmidt paa Elkjær engang til Ejeren af Odden solgte en Bondekarl, for hvilken han fik en lukket Vogn i Betaling. Forfatterens Moder, Karen Margrethe, født Jacobsen, kunde tydelig huske, at hendes Fader, som før 1788 i flere Aar havde været Godsforvalter paa Bøgsted ved Hjørring, ofte har fortalt, at naar hans Principal

[1]) Schmidt, senere Ejer af Elkjær, var dengang Fuldmægtig hos Ejerinden, Enkemadame Brøndlund.

blev fornærmet paa en Bondekarl, truede han bestandig med, at han vilde sælge ham til gevorben Soldat, hvilket ogsaa ofte skete.

Af følgende kongelige Brev af 28de Juni 1568 sees ogsaa, hvorledes Adelen paa den Tid forurettede Bønderne: „Vore Undersaatter i Tversted og Tversted Terp, som Ove Lunge til Tirsbæk havde i Pant paa sine Broderbørns Vegne, klage over, at Lunge formente dem deres Fædrift og en stor Del af Kronens Ejendom, som deres Forældre for dem og de selv har haft i Haandhæfd og Bygning, især „Kjærsager", som Broderen — Christoffer Lunge — Ejer af N.-Elkjær — tiltog sig, og „Sletings Aas", som Ove Lunges Foged har taget fra Bønderne i Tversted Terp, hvorfor Lunge fik en Irettesættelse og Befaling til at give det tilbage, som Bønderne havde, da han fik det i Pant, og tilholde sin Foged, at han vore og Kronens Bønder lader være i Fred og dem ikke truer og undsiger eller i nogen Maade forurettter."[1])

Saadanne kongelige Befalinger og Irettesættelser vise vel, at Regeringen misbilligede den haarde Medfart, de adelige Godsejere paa den Tid og over 200 Aar senere lod vederfares Bønderne, men Forholdene vare saaledes, at saadanne kongelige Befalinger i de fleste Tilfælde fik liden eller ingen Betydning, og at fornævnte „Sletings Aas" heller ikke blev tilbagegivet Bønderne i Tversted Terp sees af, at den i Matriklen af 1662 nævnes blandt N. Elkjærs Marker. Ogsaa Præsterne vare undertiden Gjenstand for Herremændenes Raahed og Overlast. I Biskop Bircherods Dagbøger findes saaledes S. 334 anført: „1697 den 19de Februar besværede Præsten Gjessing i Tversted sig over, at Adelsmanden Ritmester Levetzau til Elkjær havde over-

[1]) Gehejmearkivets Tegnelser over alle Lande X., 84.

faldet ham i hans eget Hus, fordi han ikke vilde afstaa et Stykke Jord til ham."

Da Tverstedboerne i Almindelighed med Hensyn til Oplysning og Dannelse staa omtrent paa samme Trin som deres Naboer Raabjergerne, vil næsten alt, hvad jeg i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn[1]) har oplyst om Kulturtilstande der, kunne anvendes paa Befolkningen i Tversted Sogn, og det synes, som om Selvstændighedsfølelsen er mindre udviklet her, hvilket vel kan antages at være en Følge af Trældomsaaget, Hoveriet, under hvilket mangen Tverstedboer endnu sukkede i Begyndelsen af dette Aarhundrede, og skjønt det da skete under en meget human Husbond (Peder Ring), er Indtrykket deraf endnu ikke udslettet af Folkekarakteren, og det er med en synderlig ubevidst Respekt Beboerne endnu tale om og se til Herregaarden N. Elkjær. Vel vide de Fleste nu, at de ere uafhængige saavel af Herremanden som Præsten, og at deres borgerlige og politiske Rettigheder er lige, men de føle tydeligt, at Oplysningens Svælg adskiller dem, og dog vil Bevidstheden om Nødvendigheden af en bedre Uddannelse i aandelig Henseende ikke ret vaagne hos dem. Mandfolkene befatte sig ikke, som i Raabjerg Sogn, med Fruentimmerarbejde (karte, strikke og spinde), og de, som ikke læse eller gaa til Kroen, ligge gjerne „paa Bænken" de lange Vinteraftener, og i de fleste Huse findes endnu (1871) ikke anden Lekture end Salmebøger og en gammel Huspostil. Med Hensyn til Sæder og Skikke bemærkes, at der endnu hos Gaardmændene af og til holdes „store Bryllupper", i hvilke der ofres i Kirken og bæres „Faaen" til Bryllupsgaarden af de indbudne Gjæster, saaledes som findes omtalt i mit „Et Bondebryllup i Raabjerg Sogn for 30 (nu 50) Aar siden"[2]).

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. III.

[2]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. I. B., P. 305.

Uagtet Husandagt er meget sjælden og Faa gaa i Kirke, er Moraliteten dog god og Forbrydelser af den grovere Slags yderst sjældne. Som Følge af den mindre gode Oplysning spiller Overtroen endnu en ikke ubetydelig Rolle her, dog er det mest med Hensyn til Uheld med Kreaturer og indtræffende Vanskelighed ved at kjærne Smør, at Troen paa Hexeri gjør sig gjældende. Den i min Raabjerg-Beskrivelse omtalte Hexemester her i Sognet (Tversted), som ogsaa har havt en Del Praxis i Raabjerg Sogn, har tabt meget af denne i Tversted Sogn som Følge af, at det flere Gange skal have slaaet ham fejl med „at skaffe Folk deres Smør igjen", og den over hele Vendsyssel bekjendte og benyttede Overhexemester „Hals Præst" (boende i et af Nabosognene til Tversted) er nærved at gjøre Hexemesteren i Tversted overflødig. Den store Sortekunstner i — skal nemlig ikke alene med Lethed kunne bringe Smørret i Rigtighed igjen m. m., men er tillige, efter Fleres bestemte Paastand, endogsaa i Stand til at kunne fremmane „Skadesmanden". Saaledes har en ellers paalidelig Mand fortalt mig, at da han engang havde havt „Hals Præst" for at gjøre noget tilrette, og denne tillige vilde vise ham „Skadesmanden", kom denne paa Hexemesterens Trylleord løbende af alle Kræfter og kun iført Underbenklæder og een Strømpe. Den uimodstaaelige Ordre var nemlig indløben, medens Manden klædte sig paa. Naar der saaledes, som Følge af Urenlighed eller andre naturlige Aarsager, indtræffer Vanskelighed ved Kjærningen, beskyldes gjerne en af Nabokonerne for „at have taget Smørret", og naar Kreaturerne have tabt Ædelysten eller ikke ville drikke, troer man, at „Skarnsfolk" have taget Foderet eller Vandet fra dem.

Efter en den 15de Juli 1871 i Følge Indenrigsministeriets Skrivelse af 16de Juni s. A. foretaget Optælling af Kreaturer forefandtes i Tversted Sogn 210 Heste, 6 Føl, 996 Stkr. Hornkvæg, 1774 Faar, 245 Svin og 107 Bistader. I samme Aar var der bleven udsaaet 33 Tdr. Hvede, 402 Tdr. Rug, 224 Tdr. Byg og 783 Tdr. Havre samt lagt 378 Tdr. Kartofler. I samme Aar henlaa som Eng et Areal af 394 Tdr. Land. Af Hedejord var i 1870 opdyrket 279 Tdr. Land. Til betydelig Skade for Agerbruget, navnlig et godt Kreaturhold, var Bortsalget af den store Engstrækning i Sørig[1]), hvilket skete for at tilveiebringe Kjøbesummen for Fæstestederne paa Elkjær Gods.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede dyrkedes hovedsagelig kun Vaarsæd, og Faa spiste andet end Havre- og Bygbrød. Mange grundmurede Huse ere opførte i de sidste 20 Aar, og kun faa ere tilbage af de gamle Rønner, sørgelige Minder fra Hoveriets Tider, da kun Herremændene og Præsterne boede som Mennesker.

Om Fiskeriet er i Matriklen af 1662 bemærket, at i Øster Tversted 2, i Vester Tversted 5 og i Terpet kun 1 Beboer har givet Fiskeskyld, nemlig fra 1 til 400 Flyndre, og i Taxationsforretningerne fra 1683 er anført om Øster Tversted: „Fiskeri til Husbehov, Flyndre, Hvidlinger o. a.;" om Vester Tversted: „Fiskeriet bruges ikke meget, da Faa ere saa formuende, at de kunne anskaffe Redskaber;" heraf fremgaaer, at Fiskeriet, vel som Følge af Landbrugets Udvikling, allerede da (1683) kun har udgjort en ubetydelig Del af Beboernes Næring; men at Fiskeriet 100 Aar tidligere

[1]) Min Raabjerg-Beskrivelse P. 68.

har været om end ikke den væsentligste saa dog en betydelig Del af Sognets Erhverv, er ganske vist; thi i Kolderup Rosenvinges gamle Herredagsdomme IV., 67, kan sees af et Thingsvidne af Horns Herredsthing den 18de April 1580, at 4 Lodsejere i Jerup havde „udi Retten ladet dele[1]) Raabjerg Sognemænd, Tversted Sognemænd og Uggerby Sognemænd, for de drager ind udi Elling Sogn (paa Østkysten) for Jerup Mark og Fællig og grave Voldgrøft (ved Havet) efter Orme, og derfor begjært Høring over dem.“ Naar man nu heraf seer, at Beboerne i Tversted og Uggerby Sogne for over 300 Aar siden have maattet rejse over 3 Mil for ved Østkysten at hente Strandorme (arenicola piscatorum), som brugtes og endnu (1892) bruges af Fiskerne i Aalbæk til Agn paa Fiskekroge, synes dette tydelig at tale for, at Fiskeriet dengang kan have været Beboernes Hovednæringsvej. Nu drives kun ubetydeligt Fiskeri af enkelte Beboere i Vester Tversted og Klitstederne.

Om Fugle og vilde Dyr bemærkes følgende: For omtrent 30 Aar siden fandtes der endnu i Sørig Mose en ikke ubetydelig Del Urfugle, og Forfatteren har flere Gange deltaget i Urhønsejagt i Mosen, hvis foran ommeldte Bebyggelse blev denne dejlige Fugls Tilintetgjørelse i det nordlige Vendsyssel[2]). Af Brokfugle fandtes for 40 Aar siden hyppigt Flokke paa flere Tusinde; nu forekommer

---

[1]) Dele ɔ: sagsøge. Se D. Lov 1. 1. 3, og Nørregaards Privatret § 1375.

[2]) Saavidt vides findes der endnu Urfugle i den store Vildmose i det sydlige Vendsyssel.

denne Fugl i et meget ringe Antal, som med hvert Aar bliver mindre.

Siden Sørig Mose er bleven bebygget, har Ræven fit Tilhold i Klitterne og Tversted Plantage.

Imellem 1720 og 1730 huserede Ulvene i Følge paalidelig Oplysning endnu i Østerskov — nu kaldet Østerskov Mose —, og Sagnet fortæller, at en Hest, tilhørende en Mand i Øster Tversted, en Nat blev overfaldet af Ulve i Østerskov og havde værget sig saa godt, at om Morgenen 3 Ulve laa døde i Tøjerslaget ved den. Da de sidste Efterretninger, man har om Ulvenes Tilværelse saavel i Nabosognet Raabjerg som i dettes Nabosogn Elling, ogsaa ere fra Tiden imellem 1720 og 1730, kan man med temmelig Visshed antage, at Ulven er forsvunden i det nordlige Vendsyssel i første Halvdel af det 18de Aarhundrede.

Af Oldtidsmindesmærker findes Gravhøje fra Broncealderen eller den ældre Jærnalder paa Terpets og Vester Tversteds Hedelodder.

Paa Præstegaardens Hedelod ligger en temmelig stor Høj, kaldet Rogers Høj, i hvilken efter Sagn en Oberst Roger skal være begravet.

I en Lyngbakke, kaldet Tveden, lidt i Syd for Østenkjær ere flere Gravurner med brændte Ben blevne opgravede. Denne Tved har i sin Tid dannet en Halvø eller Landtunge i nordre Side af den udtørrede Bredningsø, og her har været en af Oldtidens fælles Begravelsespladser, af hvilke der træffes hyppige Spor, særdeles i Nærheden af udtørrede Søer eller større Vande. I den nordlige Del af Sørig Mose er der bleven funden mindre Stensætninger af Gravkamre fra Broncealderen. Om Fund

af Redskaber og Vaaben fra Stenalderen paa Sørig Mose er foran talt.

Ligesom jeg paa mine Vandringer for at udfylde antikvariske Kort for det oldnordiske Museums antikvarisk-topografiske Arkiv i flere Sogne i det nordlige Vendsyssel i Nærheden af Kirkerne har opdaget Navne paa Steder og Marker — t. Ex. Hovbæk, Hovkjær, Hovstrup, Hovsig og Hoven m. fl. —, der tyde paa hedenske Gudehuse, paa hvis Tomter de kristne Kirker i Reglen bleve opførte, saaledes forekommer i Taxationsforretningerne af 1683 over Tversted Sogn[1]) Navnet Hovbæks Agre i Vest for Kirken, hvilket upaatvivlelig hidrører fra Stedets Hov eller hedenske Gudehus.

Som Bidrag til Oplysning om Retsforvaltningens Beskaffenhed i det 15de Aarhundrede, meddeles efterfølgende interessante Sognevidne, som er ført paa Tversted Kirkegaard 1487, angaaende Ejendomsretten til et Stykke Jord i Nærheden af Gaarden Ejaas i Bindslev Sogn. Denne Maade at føre Bevis paa i Ejendomstrætter maa paa denne Tid have været almindelig, og mærkeligt nok blev dette Sognevidne ført paa Tversted Kirkegaard, uagtet „Jegaas (nu Ejaas) og Abeltoft“ laa og endnu ligge i Bindslev Sogn, hvilket tyder paa, at Sognestævne kun maatte sættes paa Hovedsognets Kirkegaard. Bindslev var dengang og indtil 1890 Annex til Tversted.

„Alle men thette breff seer eller høre læse, helser Jens Symenssen presth i Tversted, Palli bond, Jens Persen ok Las Persen kierligh met guth, kongiør vi met thette

---

[1]) Grundlaget for Matriklen af 1690.

vorth obne breff ath aar effther gutz børd mcdlxxxvii then syndag nesth for kiørmes dagh var skicket for oss ok flere dannemen apaa Tverstedh kirki gardh beskedhen man Nis Persen esket ok fek et twlth sogne wynne aff XII dannemen som er Las Persen, Jes Persen, Oss Skredher, Anders skyndher, Staphen Kieldssen, Palli bondh, Michel, Persen, Nis Knwdssen, Nis Star, Knwdh Jenssen, Erland ok Torkil Christhensen, hvilckæ XII dannemen vonne tro ok sanne, ath the saa samæ dagh, ath III danne men som var Nis Jensen, Pawl Hordh ok Nis Michelsen vonne for thennom paa scel ok sanne ath i Per Hordes tiid ok i Jes Hordes tiid ok sydhen, tha haver Abeltoffth væreth Jeegaaſʒ rettæ jordh och then hodhæ agher met ok aldher Per Nielssen plowet længher end till then howedh agher i sinæ daghæ ok ath ford. Per Nielssen heyndhæ ford. jordh met riis ok stawer. Ath thee soo vonne thet vynne vy met vore enciglæ. Datum anno die & loco ut supra."[1])

Sognevidnerne ere i sit Slags mærkværdige som Levninger af Tilstandene i Hedenold, i hvilken Gudsdyrkelsen og Retsplejen foregik paa et og samme Sted og forvaltedes af en og samme Person, ligesom endnu for omtrent 400 Aar siden var Tilfældet med Sognestævnet, som efter Gudstjenesten blev sat paa Kirkegaarden af Præsten, der fungerede som Formand, og 2 eller 3 af Sognemændene. Den Part, som vilde føre Sognevidne, synes at have fremstillet sine Vidner, som i Reglen vare 12, der, skjønt de formodentlig ogsaa bivaanede Gudstjenesten, vel kunne antages at være blevne opfordrede til at give Møde, og deres Kjendelse eller Vidnesbyrd blev nedskrevet af Præsten og Dokumentet forsynet med hans og Medhjælperes Segl. — Det kunde synes, som om Sognevidnerne paa Kirkegaardene ere gaaede af Brug her i Egnen i Slutningen af det 15de

[1]) Gehejmearkivet.

Aarhundrede; thi 1501 blev der paa Horns Herredsthing ført et fuldt „stannennis“ Thingsvidne angaaende Ejendomsretten til samme Stykke Jord („Abeltofftħ“).

I Tversted Sogn fandtes der 1890 34 Gaarde og 223 Huse.

Da mine Beskrivelser af Elling og Uggerby Sogne, der ere optagne henholdsvis i 7de og 9de Bind af „Saml. til jydsk Hist. og Topogr.“, næppe kan siges at indeholde noget, der kan siges at have almindelig Interesse, har jeg undladt at levere Uddrag af disse, hvorimod min efterfølgende Beskrivelse af Skagens Landsogn (5te Bind af nysnævnte Samlinger) vistnok tør siges at fortjene en videre Læsekreds saavel i historisk-topografisk som i kulturhistorisk Henseende.

Historisk-topografisk Beskrivelse af Skagens Landsogn.

Skagens Landsogn grænser mod Syd og Vest til Raabjerg Sogn, mod Nord til Vesterhavet og mod Øst til Skagens Bys Klitter og Kattegattet. Befolkningen udgjør for Tiden (1874) 78 Individer i 15 Familier. Sognets Hartkorn er 6 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. 1/2 Alb., Gammelskat 13 Rdlr. 30 1/2 Sk. Om Sognet har været bebygget i Stenalderens Tid eller kun bleven besøgt for Jagtens og Fiskeriets Skyld, kan ikke afgjøres, men saa meget er vist, at denne Kulturperiodes Folk have været der og efterladt af deres Redskaber og Vaaben saavel af Sten som Ben, af hvilke flere ere fundne i Martørven og paa Stensletterne i Klitterne. Derimod kan det siges med Vished, at Sognet har været bebygget i Broncealderens Tid, og som umiskjendelige Beviser herfor anføres, at der i Sognets Klitter til forskjellige Tider, i Nærheden af Raabjerg Sogneskjel ikke langt fra Havet, ved Martørvgravning er bleven funden ikke saa faa Redskaber og Vaaben af Bronce, f. Ex. Kelter, Skjoldbukler, Kaarder og Lansespidser o. s. v.[1]). — I

[1]) I afsides Egne har Brugen af Bronce holdt sig meget længe, vel endog til Kristendommens Indførelse i det vestlige og nordlige Jylland, saa der vanskelig lader sig udfinde nogen bestemt Tid for disse Fund.

Forfatterens lille Oldsagsamling forefindes en Lansespids, som i 1873 af Husmand Christen Pedersen blev opgravet $1^1/_4$ Alen dybt nede i Martørven og som er mærkværdig derved, at den er hul indvendig[1]), hvilket tyder paa en betydelig udviklet Duelighed i Støbekunsten, hvilket ogsaa særdeles fremgaaer af en i bemeldte Samling værende smuk Kaarde af Bronce, som ogsaa er opgravet i Martørven. Paa den nævnte Plads i Klitterne fandt Sognefoged Christian Krøgh ved at grave Martørv den 15de April 1874 en Del Broncesager, bestaaende af tvende Hængekar, 8 Stkr. brede Armbaand, 1 brilleformet Fibula, 1 større Kniv, 1 lancetformet do., 2 Brudstykker af en Kniv eller Skraber, som ved Pigge har været sat fast i et Skaft, 2 Brudstykker af en Lansespids, 1 lille do. af et Sværd og 4 do. af en støbt Ring. Disse Sager, som laa samlede omtrent $^1/_2$ Al. dybt i Martørven og vare omviklede med større Stykker Birkebark, bleve indsendte til Museet for nordiske Oldsager og stamme, efter Etatsraad Worsaaes Forklaring, fra Slutningen af Broncealderen, omtrent ved 3die Aarhundrede efter Kristus. Med Hensyn til dette Funds Ælde, og naar man veed, at Martørven findes under Klitterne, kan det ansees for temmelig vist, at det ikke i det højeste kan være mere end omtrent 15 à 1600 Aar siden, at Sandflugten opstod paa Vestkysten af Skagens og Raabjerg Sogne. Forresten er det højst sandsynligt, at der ikke, da den første Bebyggelse af Skagen fandt Sted (som maa være foregaaet i det 12te eller 13de Aarhundrede der, hvor den gamle Kirke, hvis Taarn staaer endnu, senere blev bygget), har været Sandflugt paa Sognets Vestkyst, eller at den i alt Fald har været ubetydelig.

De mange Spor af Huspladser, som findes næsten overalt i Sognets Klitter, tilhøre naturligvis Tiden efter

[1]) C. F. Herbst: Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1866, 2.

den ovenfor nævnte Bebyggelse af Skagen og vise tydeligt, at Beboerne i Tidernes Løb ere flyttede et Stykke efter det andet helt fra Vesterhavet til Kattegattet, drevne af den i hine Tider ubetvingelige Sandflugt, som og saa i dette Aarhundrede har ødelagt to Beboelser, nemlig de to nordligste af de saakaldte „Trondsteder“ ved Kattegat. Sognets 15 Steder ligge nu i dets sydlige Del paa den samme af Klitter helt omgivne Slette, som strækker sig et godt Stykke ind i Raabjerg Sogn, hvor Stederne Starholm og Rannerød ligge, paa den vestlige Del af samme. 1787 var der kun 10 Steder i Skagens Sogn, og da dette altid har hørt og endnu hører til Skagen i verdslig og kirkelig Henseende og i sin Tid som Følge af Sandflugten er skilt fra det oprindelige Skagen, vil jeg meddele nogle historiske Oplysniger om den første Bebyggelse af denne By.

1299 tilbyder Kongen Jens Grand i Godtgjørelse en Del Gods. Dokumentet er yderst slet afskrevet og Originalen tabt, men det er let at se, at der begyndes fra Nord i Jylland. Det første, der nævnes, er Hialmesløff, maaske Hilderslev i Thy, derpaa Scagnen, læs Scaghen, derpaa Hiørning, læs Hiørring, derpaa Hedegaard, saa 2 ukjendte Steder, hvorefter Nykjøbing paa Mors; blandt de følgende kan kun Mols og et Sted ved Vejle kjendes, og dernæst kommer en Del sønderjydske, der saa godt som alle ere skrevne i en gjenkjendelig Form. (Langebeks Scriptores VI., 359.) Da den ældste Omtale af Skagen i Dokumentet af 1355 i de ældste Arkivreg. I., 101[1]) er ufuldstændig,

[1]) Dette Brev findes i 2 temmelig enslydende Redaktioner; den ene, hvoraf ovenfor er leveret Oversættelse, er det først udstedte Thingsvidne; det andet er Kong Valdemars Vidnesbyrd om, hvad de omtalte Mænd have udsagt paa Kongens Retterthing i Aalborg, dateret samme Dag (19de April); dette sidste er det, der er optaget i et Thingsvidne af Viborg Landsthing af 13de Juni og trykt i Viden-

turde det vist have Interesse at anføre Originalen, som er trykt hos Suhm XIII., 828—29, og lyder i Oversættelse (af Dr. phil. O. Nielsen) saaledes:

„Alle som dette Brev see, hilser i Herren Thorkel Hwal, 100 Aar, Tyge Tuesøn, 70 Aar, Niels Soby, 70 Aar, Niels Blyskæ, 50 Aar, Jens Nielsen, 40 Aar, Niels Andersen, 50 Aar, Sven Henriksen, 60 Aar, og Germund Smed, 50 Aar, Selveierbønder i Vendsyssel. Kundgjøre vi alle Nærværende og Tilkommende, at vi i Sandhed tilstaae og forpligte os til at tilstaae i Fremtiden, hvis vi nogensinde skulde blive æskede dertil, at vi i Sandhed har hørt af vore Forfædre, at en fordums Konge i Danmark paa Jagten gjæstede hos en Bonde ved Navn Thorkil Skarpæ, der da boede i Corn, og paa hans Bøn overdrog samme Thorkel hele Skaghen tilliggende Mark til Græsning for hans vilde Stod. Hyrden for disse vilde Heste ved Navn Trond(er) fandt først paa at fiske paa Skaghen og byggede det første Hus paa Skaughen Mark paa samme Thorkels Vegne. Og siden efterhaanden havde mange flere bygget der paa foreskrevne Thorkels Vegne. Desuden veed vi forvist og vidne i Sandhed, at fra den Strøm østen for Hosyø og Refen og lige til det yderste Skaugheref har fra gammel Tid været Kongens Strandbred, kaldet Kunghs-forstrand, og erkjendes for at være det endnu, ligesom at den (Forstranden) aldrig har været bebygget af nogen, førend Jylland for faa Aar siden blev ødelagt og undertrykt ved Herrernes Krig. Desuden tilstaae vi Foreskrevne, at Besidderen af foreskrevne Skaughen Mark plejede at oppebære til egen Brug saakaldte Markfiske, nemlig 2 Fisk

skabernes Selskabs Skrifter 1. Række IV., 215—17. Dette sidste indeholder Navnene paa 2 50aarige Vidner mere end det første og den Oplysning, at Strømmen Østen for Hosyo kaldes Hyerthbek.

af hver Bod eller ogsaa 6 Sterling for Brændsel og andre Fornødenheder, som frembringes af samme Mark.

Til Vitterlighed ere vore Segl hængte under. Givet Herrens Aar 1355 anden Søndag efter Paaske i Aalborg."

Da Orn eller Oorn er den ikkejydske eller ældre Form for Worn, og man f. Ex. veed, at Baggesvogn tidligere har heddet Worn (æ. Arkivreg. og Dueholms Diplomatarium S. 63), kan det antages, at Byen Vogn i Mosbjerg Sogn ogsaa tidligere har heddet Worn og oprindelig Orn. Endnu i Midten af det 17de Aarhundrede blev Vogn By i Mosbjerg Sogn skreven Voen[1]), og det kan saaledes, naar ogsaa de lokale Forhold tages i Betragtning, næppe betvivles, at den ommeldte Bonde, Thorkel Skarpæ, som Kongen besøgte, jo boede i Byen Vogn i Mosbjerg. Dennes Hyrde, Thronder, var det, som byggede det første Hus paa Skagen, og da de foran nævnte „Throndsteder" i Skagens Sogn bestandig ere blevne kaldte „Thronderne", er det mere end sandsynligt, at bemeldte Steder (der nu skrives Karred) have faaet Navn efter Hyrden Thronder eller hans Efterkommere.

Benævnte Thrond(er), hvis Tid maa ligge langt tilbage, formodentlig i det 11te og 12te Aarhundrede (derpaa tyder ogsaa Nominativmærket —r), har naturligvis først bygget der, hvor den gamle Skagens Kirke senere blev opført, og hvor dens Taarn staaer endnu, og derfra er rimeligvis det Sted eller de Steder, som have faaet Navn efter ham, blevne flyttede for Sandflugten længere og længere mod Syd dertil hvor Karredstederne nu staa, som den Dag i Dag kaldes „Thronderne".

Da det ikke kan betvivles, at de foran ommeldte Spor af Bebyggelse i Jernalderen i Sognets Klitter tilhøre Tiden efter den omtalte første Bebyggelse af Trond(er), kommer man, med Hensyn til en utvivlsom Bebyggelse ogsaa i

[1]) Horns Herreds Thingbog.

Broncealderen, til det sikre Resultat, at Egnen i et længere Tidsrum, umiddelbart før Thrond(er)s Fremtræden, har været øde og ubeboet, formodentlig siden Broncealderens Slutning. Da der aldrig, saavidt vides, nogensinde er bleven funden Jernsager i Martørven, ligger det nær at antage, at de Moser, hvoraf Martørven senere er dannet (ved Sammenpresning af Klitterne), have været udtørrede og deres Vært afsluttet paa den Tid, Thronder begyndte at bygge paa Skagen.

Naar Hvidtfeldt beretter, at „Skaffuen" 1284 blev plyndret og afbrændt af de Norske, er det urigtigt, da alle ældre Krøniker undtagen 1 have Skanør (se Traps stat. topografisk Beskr. 2den Udgave, S. 30). Skagen var ogsaa paa den Tid et Sted af saa liden Anseelse, at man ikke vilde optegne en saa ringe Ting som dens Plyndring.

Da Sandflugten ganske vist har begyndt sine Ødelæggelser her paa samme Tid som i Nabosognet Raabjerg, henvises med Hensyn hertil og til Martørvens Dannelse til min Beskrivelse af dette Sogn[1]).

Den største bekjendte Ødelæggelse af Sandflugten fandt Sted alminddelig Bededag 1775, da Sandet med en voldsom Storm af NV. trængte helt ind til og forbi den gamle Kirke, der hidtil havde været fri, og tildækkede Byens Marker og Enge, som laa deromkring. Rimeligvis er ved denne Lejlighed den Ferskvandssø, Hoffsø kaldet, som laa imellem Kirken og Vesterby, bleven opfyldt med Flyvesand. Efter Olavius skulde den have været $^{1}/_{16}$ Mil lang, 100 Favne bred og 5 à 6 Favne dyb.

At Beboerne enten af Nødvendighed eller Uvidenhed, og maaske begge Dele, kraftig have bidraget til at befordre Sandflugten er ganske vist, og en gammel, endnu levende Kone, Marie Krøgh i Hulsig, har fortalt mig, at i hendes

[1]) Saml. til jydsk Historie III. B.

Forældres Tid, navnlig før Forordning af 19de September 1792 om Sandflugtens Dæmpning udkom, var det en almindelig Regel, at hver Mand om Efteraaret ikke alene fyldte den halve Lade med Klittag, som brugtes til at fodre Kreaturerne med, men solgte endogsaa aarlig flere Læs til samme Brug i Skagen. I Sognets Klitter findes flere store Sandmiler, som vandre fra Vesterhavet over hele Landtungen, og af hvilke en Del allerede ere naaede til Kattegattet, som ikke synes at ænse den umaadelige Mængde Sand, som disse Miler udgyde deri. Navnet Mile maa være kommen af det oldnordiske melar, som betyder Sandbanker, bestaaende af løs Sand.

I Skagens Sogn findes for Tiden (1874) følgende 15 Steder:

1. Hejselholt. Var 1684 Tjener til Fedder Hansen Høyer i Skagen og havde 7 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn. Er nu det eneste Sted i Sognet, som har over 1 Td. Hartkorn, nemlig 9 Skpr. 2 Fdkr. $1/2$ Alb. Navnet tyder paa Skov, og endnu findes paa Ejendommen et lille Egekrat, som nu er det nordligste af de flere Partier af Egekrat, der med visse Mellemrum mærkeligt nok findes i en næsten lige Linie langs Aasen eller Højderyggen af dette Lavland. Fra Syd findes de første Spor af Egekrat paa en høj Rimme Sønden for Stedet Rød i Raabjerg Sogn og træffes igjen ved Jennet, Gaardboe, Heden og Lodskovad i samme Sogn. Om dette kun er en Følge af, at Højderyggen, som først er kommen oven Vande, ved sin Ælde har kunnet frembyde de Betingelser, Egeskovens Fremkomst fordrer, eller at Leret her ligger højere, kunde maaske afgjøres ved en geologisk Undersøgelse. Hejselholt har tidligere staaet

længere mod NV., omtrent lige Øst for Klarup, og det var af Frygt for Sandflugten, at det 1810 blev flyttet saa langt som muligt mod SO. næsten til Raabjerg Sogneskjel. Aar 1637 skjødede Dorthe Friis, sal. Mogens Godskes til Lidemark, til Fru Sophie Brahe til Odden noget Gods i Skagens Sogn, nemlig Hejselholt, som skyldte 2 Tdr. saltede Kuller (ɔ: 3 Tdr. Hartkorn), og Skaffuelsager, som er øde og et øde Bol[1]). Navnet Skaffuelsager kjendes ikke mere.

2. Lundholm, bestaaer nu af 4 Steder. Den 16de November 1394 førtes et Thingsvidne paa Horns Herreds Thing af en Jacob Pedersen paa Christen Vendelboes Vegne. Han fremførte og fik et fuldt Thingsvidne, at den Grund, paa hvilken Gaarden Lundholm er bygget, af gammel Tid har tilhørt Ridder Niels Bugge, og at Christen Vendelbo havde faaet den ved sin Hustru Elne Buggesdatter. Suhms D. H. XIV., 334. Blandt Vidnerne var Nicolai Muus af Kagyltweth, Præst[2]), og de vidnede blandt andet, at Gaarden Lundholm da nylig var bygt. Den 9de Juni 1401 (Molb. og Petersens Udv. af utr. Br. og Dipl., Pag. 113) tilskjødede Elne Bugges Datter (Chr. Vendelboes Enke) Dronning Margrethe Lugneholm i Vendsyssel med Bygning og med saa megen Ret, som hun havde og ejede udi et andet i Nærheden værende Sted, der hedte Galgeberg, hvilket Navn tyder paa, at her har været et Rettersted, men man kjender nu hverken Stedet eller Navnet. (Gehejmearkivet). Det sees af en paa Skagens Bything den 31te Januar 1653 afhjemlet Vurderingsforretning over noget ilanddrevet Talg, at Lundholm da stod Vesten for Høyen eller Gl. Skagen, og Beboerne i Skagens Sogn veed ogsaa at fortælle, at Lundholm har staaet i vester Ende af den saakaldte Kjaalkit, hvilket godt passer med det nysnævnte

[1]) Gehejmearkivet.

[2]) I Mygdal Sogn.

fra 1653. Om Lundholm da bestod af en Gaard eller flere smaa Steder, vides ikke, og i Skagens Bythings Bog fra 1653, som Forfatteren helt har gjennemlæst, forekommer ingen Thingsvidner om Ødelæggelse af Mark eller Eng ved Sandflugt, men omtrent 20 Aar senere kan man se af efterfølgende Thingsvidne af 2den November 1674, at der har været flere Steder med Navnet Lundholm, hvilke jo maa have været byggede paa Resterne af den oprindelig store Gaard Lundholms af Sandflugt nu ødelagte Ejendomme. „Iffuer Gierdzøn Procurator i Schaufn paa Søfren Pedersøns Wegne i Lundholm, Niels Bertelsøn, Niels Olufføn ibid. och Peder Olufføn i Kared, paa dieres Gunstig Hosbonders och egen Wegne, et Winde. Saa fremkom Jens Nielsøn, Jens Madtzøn, Søfren Espens, Søffren Jensøn, Simen Chrestenzøn, och Jens Michelsøn borger i Schaufn, Och Afhiemled Saasom de løfflig war thagen Aff Thinge, at Siune Bunckern i Schauffogn ligendes Marck, Jord och Eyendom, Saa haffuer de weret paa Aastederne och Siunet et Bolig welfornemme Mand Borgemester Peder Hansøn Høyer i Schaufn thilhørende, Som Søfren Pederzøn i Lundholm paaboer, och schatter aff en halff thønde hart Korn, Att dets Ager och Eng Jord och Eyendom fædrøfft och thørre Grøfft er alt Gandsche fordærffuet aff Sandfluct och øde. Der Nest Saae de et Bollig Lundholm og bemte Borgemester Peder Hansøn Høyer tilhørende och Niels Bertelsøn paa boer, och schatter aff en Td. hart Korn, at dets Ager och Eng Fædrøfft och thørre Grøfft, de threi Parter aff er Gandsche Aff Sandfluct forderffuet och øde, och den fierde Part liger for et Aabenbare Sandløb til dets forderffuelse. Noch Saae de et Bolig Sl. Affgangne Hr. Heinrich Rantzaus Arffuinger tilhørende i forn. Buncher, som och kaldis Lundholm, som Niels Olufføn paa boer, schatter aff en tønde hart Korn, att di threi parter aff dets Ager och Fædrøfft och thørre Grøfft er Slet forderffuiet Aff

Sandfluct, och øde, och den fierde part liger for et Aabenbahre Sandløb och er Snart deraff forderffuit. Noch saae de en Bolig i forn. Buncher Naffnlig Karred Welbrn. Mogens Scheel tilhørende, som Peder Oluffføn paa boer, och schatter aff halff Anden tønde hart Korn, Alt halff parten dets Eng er forderffuet af Sandfluct och øde. Dette affhiemled forne Jens Nielsøn, Jens Madtzøn, Søfren Espens, Simen Chrestensøn och Jens Michelsøn for et fuld Siun. Och effter slig forberørte Sandschade, aff høyeste fornødenhed fraa sagde forn. Iffuer Gierdzøn paa forne Søffren Pedersøns Wegne sig samme Iboen de øde Bollig, saa som han ey Nogen Auffling och Biering effter denne Dag der kand haffue, huor for hand ey heller der aff Kand Rette for nogen Schyld eller Schat, Niels Bertelsøn, Niels Oluffsøn och Peder Oluffsøn formoder forlindring paa Schyld och Schat for den Deel af Iboende Bolliger, som er forderffuet och aff Sandfluct øde. Wonde och bestod Svend Jespersøn Byens tiener och Søfrin Christensøn Møeborg ibid. effter Recessen, at de for famme Winder lofflig Warsel haffuer giffuet."

I Klitegnene har Kollektivet Bunker saaledes almindelig betegnet flere smaa enlige af Sandflugt ødelagte Steder [1].

Det fremgaaer af flere Thingsvidner, at Sandflugten i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede har anrettet store Ødelæggelser saavel paa Skagen som i Landsognet. I en Fortegnelse, som Forfatteren ejer over nogle Steder i Skagens Sogn fra 1684, er anført 3 Steder med Navnet Lundholm med lidt over 4 Skpr. Hartkorn paa hvert, og det hedder om det ene: „Proprietæren, Borgmester Feder Hansen Høyer, bruger selv Gaarden." Heraf fremgaaer, at den oprindelige gamle Lundholm Gaard ikke var mere, og de nævnte Steder maa paa den Tid have ligget i Omfanget

[1] Saml. til jydsk Hist. III., 58.

af den gamle Kirke, da Proprietæren, som boede i Skagen, ellers ikke kunde have brugt det ene af dem.

At Lundholm, efter hvad Suhm beretter i sin Danm. Hist., kan have været en befæstet Borg, er muligt, men at den 1667 endnu var en Ladegaard er, efter det foran oplyste, ikke sandsynligt. For omtrent 70 Aar siden levede en meget gammel Mand i Skagens Sogn, efter hvem gamle Folk der paa Egnen endnu fortælle, at han i sine yngre Dage havde tjent i et Sted ved Navn Lundholm, som da stod lidt i Vest for den gamle Kirke, og efter hans Beretning var der dengang ikke flere Steder med dette Navn. Det østre af de nuværende Lundholmssteder (Matr.-Nr. 4) blev formedelst Sandflugt flyttet 1780 af den nuværende Ejers Bedstefader. Stedet, som, før det flyttedes, hedte Karred og stod i Klitterne omtrent $1/4$ Mil i Nord for Hulsig, blev kaldet Lundholm, fordi det nu blev opbygget paa Heden, der laa til et af de tidligere flyttede Lundholmssteder (Matr.-Nr. 5 a).

Manden, som flyttede Stedet, hedte Christen Madsen med Tilnavnet „ved Bækken". Der løb nemlig en Bæk, Karredsbæk, igjennem en til det af Sandflugt ødelagte Karredsted hørende frugtbar Eng. I dette nybyggede Lundholm Sted logerede Chefen og en Del af Mandskabet fra Orlogsfregatten „Kronborg", som 1780 strandede der i Nærheden, og Chefen lod sin Hængekøje anbringe over Bordet „Skyven" imellem 2 Loftsbjælker.

3. Klarup (Clavius: Klaa-Rumpe), 3 Steder. Endelsen rup tyder paa et ældre thorp, men dette behøver jo ikke at have været en By, en Udflyttergaard er jo det oprindelige. I daglig Tale benævnes disse Steder endnu stadig „Rumpen".

4. Hulsig, 2 Steder. Var 1684 flere Steder og øde af Sand og vare Tjenere til Fedder Hansen Høyer i Skagen. Blev sidste Gang flyttet formedelst Sandflugt for

omtrent 100 Aar siden og stod da længere mod Nord omtrent 1/4 Mil inde i Klitterne ved en større Bæk eller Rende, kaldet „Hovsig“, der er den samme, som endnu løber igjennem Heden og videre mod Øst Norden om Christen Pedersens Sted, Matr.-Nr. 9 a, ud i Kattegat.

5. Karred, 5 Steder. Var 1684 et Bol med 1 Td. 5 Skpr. 2 Fdkr. Hartkorn og var Tjener til Odden. Navnet kan muligvis hidrøre fra den foran nævnte Karredsbæk. Stedet er tidligere bleven skreven Karild, f. Ex. i Holbergs Geograf. V., 412 o. f. St., men det rigtige Navn er, som Olavius ogsaa bemærker, Karred, som ogsaa passer med den folkelige Udtale, og det kan maaske være kommen af det gamle Mandsnavn Kaare ɔ: Kare.

Navnene paa de foran nævnte Steder stamme alle fra de i Fortiden af Sandflugt ødelagte Gaarde og Steder, som alle have staaet længere mod Nord, hvor de vældige Klitter med deres imponerende Sandmiler have lejret sig over den skjønne Egn og ødelagt alt fra det ene Hav til det andet og tvungen de sejge og nøjsomme Beboere til flere Gange og sidste Gang at flytte deres Huse dertil, hvor de nu forefindes, og hvor de sandsynligvis ogsaa i mangfoldige Aar ville kunne leve i god Forstaaelse med deres gamle Fjende og nære Nabo (Klitterne), der vel kan antages, forudsat, at den bliver fornuftig behandlet, at være bleven træt af sit Ødelæggelsesværk.

Af en gammel Skattebog, som Forfatteren ejer, sees, at Skagens Sogns Beboere, med Undtagelse af Stedet Karred, 1684 have, tilligemed 10 Steder i Raabjerg Sogn, været Tjenere til Borgmester Fedder Hansen Høyer, der ejede en større Avlsgaard i Skagen, til hvilken de endnu ogsaa vare Tjenere i Slutningen af forrige Aarhundrede tilligemed nogle Beboere i Raabjerg Sogn. Denne Avlsgaard maa utvivlsomt oprindelig have været Hoffsøgaard. Af Gehejmearkivets Tegnelser sees, at Skagens Borgere

1546 fik Brev til Ejendom paa deres Bys fri Græsgang og Uddrift paa Kronens Gaard „Hoffsiøgaard“ og Grund. Som foran meldt havde Kongen forlenet Thorkel Skarpæ med Skagens Mark, og han og Efterkommere oppebare ogsaa en vis Afgift af de Fiskeboder, som i Fisketiden bleve opslaaede paa Stranden. Derimod vedblev Kongen at være den egentlige Ejer, der formodentlig ogsaa oppebar en Afgift af Thorkel Skarpæs Efterkommere, ligesom han ogsaa havde Forstranden endnu. Derfor kunde Kongen ogsaa 1299 falbyde den Sjettedel af Skagen (S. R. D. VI., 359).

Rimeligvis har Kronen mageskiftet eller solgt hele Skagen og Hoffsøgaard, der naturligvis er det i Dokumentet af 1355 nævnte Hofyo og ganske vist ogsaa den samme Gaard, hvortil der endnu forrettedes Hoveri i Slutningen af forrige Aarhundrede. En Byfoged Ferslev ejede da Gaarden og det dertil hørende Bøndergods. Gaarden, som Fæstebønderne bestandig kaldte Hovgaarden ligger nu i vestre Ende af Byen og har ikke noget særskilt Navn. Besætningen paa denne Gaard er nu 2 Heste og 6 Køer. Den brændte 1729. Paa den nybyggede Gaard var der over en gammeldags Kamin i Salen anbragt et temmelig stort Brædt med en smukt forarbejdet og forgyldt Ramme. Paa dette Brædt, som endnu opbevares paa Gaarden, staaer med forgyldte gothiske Bogstaver følgende Vers:

„Jeg bygget er paany Og grundet paa Guds Naade,
Før var jeg fri fra vand, Men ei fra Ildens vaade,
Men Herre Du som saae, Hvor jeg i skarnet laae,
Du byde Ild og vand herefter fra mig gaa!“

En gammel nu afdød Kone herfra Sognet, Ingeborg i Sovkrog, har fortalt mig, at hun som ung Pige i Slutningen af forrige Aarhundrede havde gjort „Hovarbejde“ ved fornævnte Gaard i Skagen. Husbonden, Byfoged Ferslev, var en god og human Mand, som ofte gav hende

Tobak med hjem til hendes Fader. Hun fortalte endvidere, at Sandflugten i Marts 1799 anrettede stor Skade ogsaa paa „Hovgaardens“ Jorder, og da Ladefogden var i Skagens Sogn for at bøje (tilsige) Bønderne til at kjøre Sand fra „Hovgaardens“ Huse, red han op paa en Sandmile, som laa helt op ad Vinduerne paa hendes Hjem i Klarup. — At Bønderne ikke bleve godt behandlede af den forannævnte Proprietær Fedder Hansen Høyer, kan man slutte af, at Biskop Birkerod siger om ham: „Han var i al sin Tid en saare urolig Mand, der gemeenligen laae i Trætte og Kiv nu med en, nu med en anden der paa Stedet.“

Befolkningen er meget arbejdsom og nøjsom, og Kulturtilstanden, Sæder og Skikke samt Levemaaden er i Almindelighed her som i Nabosognet Raabjerg, og herom kan eftersees min ommeldte Beskrivelse af dette Sogn[1]). Velstanden er god, og der gives ingen Fattiglemmer i Sognet. Skjønt Beboerne ere meget fredsommelige og gjæstfrie, kan en naturlig og stræng Selvstændighedsfølelse dog siges at være bevaret her længere end i andre Egne, og det kunde i kulturhistorisk Henseende vist have Interesse for Efterslægten at bevare et Par karakteristiske Exempler herpaa.

For omtrent 70 Aar siden var Byfogden engang rejst til Kjøbenhavn. Et ungt, upraktisk Menneske bestyrede i hans Fraværelse Embedet. Beboerne her saavelsom i Gl. Skagen have aldrig været at bevæge til at frede Klitterne for Faarene, og kan denne selvtagne Frihed i en vis Forstand siges at være berettiget, da Faarene ingen Skade

[1]) Endvidere I. B. af Saml. t. jydsk Hist., Pag. 305.

foraarsage i Klitterne. Den unge Fuldmægtig fik imidlertid det uheldige Indfald at ville i Byfogdens Fraværelse hævde Lovens Forbud mod Ufred i Klitterne, og samlede derfor en skjøn Dag i Sognets Klitter en talrig Flok af Faar, som han med Loven i den ene Haand og en Stok i den anden drev til et af Stederne i Sognet, hvor han med megen Værdighed forlangte Manden til at hjælpe sig med at drive Faarene til Sognefogden; men Konen paa Stedet, som var af en sjælden djærv og alvorlig Karakter, indsaae strax det uheldige for Sognet i en saa brat og uventet Forandring i det Bestaaende og resolverede derfor paa en radikal Maade at kurere „Fuldmægtigen" for sine reformatoriske Indfald. I en Hast greb hun et ved Haanden værende Stykke Rørtag, som hun stak under sit lange Forklæde, gik ud til den vigtige Fuldmægtig og spurgte ham, hvem der havde bedet ham at gjøre saadanne Kunster, hvorpaa hun, uden at oppebie noget Svar, gjennemprylede ham saa eftertrykkeligt med Rørtaget, at Stumperne af samme fløj ham om Ørene, og forfulgte den flygtende og forskrækkede Fuldmægtig, saalænge der var noget tilbage af Rørtaget, et godt Stykke udenfor Gaarden, og det vides ikke, at Nogen senere har forsøgt paa at faae Klitterne fredet for Faarene. — Ved samme Tid hændte det sig, at en Mand i Skagens Sogn blev tiltalt og truet med Straf for en vis Lovovertrædelse paa Stranden; men Sognefogden og en anden „god Mand", som fandt, at Manden ikke burde straffes, paaberaabende sig det gamle Ordsprog, at man hænger de smaa Tyve og lader de store gaa, rejste til Amtmanden, for hvem de paa en lige saa naiv som sandfærdig Maade forklarede Sagen og føjede med Eftertryk til, at hvis Manden endelig skulde straffes, skulde Byfogden i Skagen ogsaa tiltales, hvilket han lige saa godt fortjente som Manden fra Skagens Sogn, og Resultatet blev, at de

Begge slap fri. Den samme Byfoged, som ikke var nogen god Økonom, undlod i det første Aar af sin Embedstid at udbetale Strandfogderne i Skagens Sogn deres Del af Indkomsten for ilanddrevet Gods; men Strandfogderne gik til ham og fordrede med Strænghed deres Ret, som de vel ogsaa rigelig fik. Byfogden vendte nemlig i Strandfogdernes Paasyn sine tomme Lommer og sagde, at han ikke havde eller næppe nogensinde kunde vente at faae samlet det dem tilkommende Pengebeløb og gav i forsigtige Udtryk Strandfogderne at forstaa, at det fornuftigste var, at de fremtidig lønnede sig selv, hvormed de ogsaa lode sig tilfredsstille og forlangte ikke siden nogen Opgjørelse med „Kancelliraaden". — Den samme ellers meget afholdte Embedsmand mødte engang ved højlys Dag en Mand med en svær „Dragt" Hamp, som han havde stjaalet ved en Stranding, og han havde taget en saa stor Portion, at han ikke kunde se for Hampen, der hængte ham ned over Øinene, og kom saaledes til mod sin Villie at møde „Kancelliraaden", der blot indskrænkede sig til at sige til den dristige Strandtyv: „Skam Dig, din slemme Kat." Manden hed P. Kat. Dette turde være nok til Oplysning om, hvorledes man paa denne Tid omgikkes med strandet Gods paa Skagen, hvortil føjes følgende interessante Oplysninger om de samme Forhold i en fjernere Fortid, og det er næppe rimeligt, at Moraliteten i denne Retning har været bedre i Landsognet. Over det paa Skagen stedfindende Strandtyveri gav Tolderen dersteds den 19de Januar 1653 paa Byens Thingsted „Last og Kære" som følger:

„Jffuer Nielsen Kongl. maystz tolder i schaffuen att hand gaff tilkende ett Vinde efftersom her befindes stoer Vschicheligheed med Røffren och pløndren och anden Ulouffig gierning som høiligen paa Klages att Naar Nogen fattig Søfarende mand gud bedre diswerre Kommer her til schaade

paa Kongl. Maystz strand med schib och godtz aarsagen att en partt løber baade Natt och Dag paa forn. Ko. May. strand Naar Nogett Wrag indstrander Alleneste att di will Røffue och stielle och anden vlofflig brug att begaae Huor for forn. Jffuer Nielsen paa Kongl. Ma. Wor allernaadigste heris Wegne Saa wel som paa Woris gunstig her Lens-mandz Wegne, strenggelligen och Alworligen forbyder att ingen effter denne Dag, Natt eller Dag komer paa Kongl. May. strand Naar Nogett Wrag indstrander eller sig i Ringeste maade dermed befatter ihvo som helst det och werre Kand førend di louffligen efter Kongl. May. brev och forordning bliffuer dertill forordnedt paa det andre gott folck icke derfor for Nogen ander Lettferdig scharns folck schulle Kome i Nogen Bløcke och schaade effterssom stuor Rob och Klau paa giffues, at huo som helst herimod befindes att giøre derfor som for anden obenbarlig tiuffueri effter Kong. May. Naad digste forordning der for will straffes Dog ikke (det gud forbyde) om Nogen Kunde hende att Kome till schaade icke hermed mient er, en fattig søfarende mandz liff att Rede och bierge Naar behoff giøres och i Alle maader till hielp at Kome som Christelig och Rett er och for gud och øffrigheden agtter att forsuare."

Endvidere findes anført i Skagens Thingbog for den 16de August 1653:

„Jffuer Nielsen Kongl. May tolder i schaffuen itt Winde at han forbød Nogen alle och en huer att løbe strandlengs effter Wrag entten Natt eller Dag i dett der stoer tiffueri begaaes effterssom der nu Nyelligen paa Nør-strand som Kongl. May. tilhører en Nye schøitte [et mindre Skib] er sønder hugen och meest bortt Røffuen och bortt stollen."

Da det er højst sandsynligt, at de grove Forseelser, for hvilke Skagboerne 1606 bleve dømte i Kongens Naade og Unaade, have bestaaet i Tyverier paa Stranden, om

ikke noget værre, sluttes disse Bidrag til Strandtyveriets mørke Historie i Fortiden med følgende kongelige Skrivelse af 18de Oktober 1606:

„Efterdi Indbyggerne i Skagen for nogen Tid siden formedelst deres grove Bedrift og Forseelser og ved foretagende ordentlig og lovlig Dom og Sentens ere blevne dømte udi Vores Naade og Unaade, hvorudover Vi noksom vare foraarsagede paa det høieste ved Livsstraf og i andre Maader over dem paa det strængeste vilde lade procedere og forfare, dog paa det de formedelst nogen billig dog lidelig Straf kunde bevæge sig slig Modvillighed og imod Guds forsvarlige Bedrift ydermere at afholde og dog ikke være aldeles strafløse, skulde de have 50 Baadsmænd i Borgerleje mere end ellers.“ (Jydske Tegn. V., 313.)

Hovednæringen for de fleste af Beboerne er vel Landbrug, og Størstedelen af Markjorderne ere endnu temmelig frugtbare, og der haves en ikke ubetydelig Høbjergning paa Klitsletterne, men det kan forudsees, at i Tidernes Løb ville Markjorderne blive for tørre og Græsbunden paa Sletterne i Klitterne forvandles til Lyngland, dog ville de nøjsomme Beboere ganske vist endda kunne ernære sig ved Hjælp af Fiskeri og Indtægt af Strandinger, hvilke Indtægtskilder væsentlig maa tilskrives den almindelig gode Velstand i dette ejendommelige Sogn.

Kreaturholdet i hele Sognet er for Tiden (1874) 17 Heste, 68 Køer, 56 Unghøveder og 150 Faar. — 8 af Beboerne ere tokjørende. Der gives ingen jordløse Huse.

Fisken, som fanges, er for Størstedelen Flynder og

Kuller, som sælges dels til de mange svenske Fiskere, som om Efteraaret krydse med store Baade ved Skagen og i Aalbæksbugten, og dels ogsaa til Fiskerkvaser fra Kjøbenhavn, ligesom ogsaa en Del afsættes dels tørret og dels fersk til Landmænd i det nordlige Vendsyssel.

Den saakaldte gamle Skagens Kirke (St. Laurentii), hvis Taarn endnu staaer i Klitten som et sørgeligt Minde om fordums Herlighed, tilhørte Rundbuestilen og maa være bygget i det 13de Aarhundrede. Efter hvad forannævnte Ingeborg i Sovkrog (som var konfirmeret i denne Kirke) har fortalt, var denne Kirke rigt prydet med forgyldte Billeder fra den katholske Tid. Den var hvælvet og af Størrelse som en af vore større Landsbykirker. Ved kongl. Reskript af 5te Juni 1795 blev det tilladt at nedlægge Skagens Kirke, imod at det i Byen værende Kapel skulde udvides til Gudstjenestens Holdelse. I Løbet af de næste 2 Aar er den bleven nedbrudt, da Kancelliet den 29de December 1798 tilskrev Bispoppen angaaende, hvorledes der skulde forholdes med den for Skagens Lavkirke indkomne Kjøbesum, 1200 Rdlr., som var deponeret hos Kirkeinspektøren[1]).

Hegnet om Kirkegaarden var opført af Mursten, og ved sammes nordvestlige Hjørne var en særskilt Aabning med Led, hvorigjennem Ligene af Selvmorderne bleve baarne.

Altertavlen i den gamle Kirke forestillede Korsfæstelsen med en korsfæstet Røver paa hver Side. Over Altertavlen

[1]) Bispearkiv.

stod et smukt Billede, forestillende Marie med Jesusbarnet, holdende en Verdenskugle i højre Haand.

At Kirken, som var opført af Mursten og med Blytag, skulde, som Nogle mene, være bygget af hollandske og skotske Fiskere, synes der at være ringe Sandsynlighed for.

Skagens Sogn har fælles Skole med Rannerød i Raabjerg Sogns Skolevæsen, og dets Bidrag har i de senere Aar været 50 og 60 Rdlr.

Historiske Efterretninger

om

Herregaarden Store Rugtved i Dronninglund Herred.

Det kan næppe betvivles, at den første Bebyggelse af Jylland har fundet Sted paa Østkysten, og at de større Gaarde dersteds ere ældre end dem paa Vestkysten. Den førstnævnte Kyst med dens umaadelige Urskove frembød jo netop Betingelserne for et jagende og fiskende Folks Existens, og senere i Vikingetiden (800—1000) var denne Kyst med dens mange Fjorde, af hvilke flere i Tidernes Løb ere svundne ind til større og mindre Aaer, ligesom skabt for Vikingefolks Levevis. Senere, medens Landet var inddelt i Styrishavne eller Havnelægd, ere Fjordene og de større Aaer paa samme Kyst ganske vist blevne benyttede som Havne til Datidens (den yngre Middelalders) 12 Aarers Krigsfartøjer, hvis Besætning var 12 Rorkarle, en Bueskytte og en Befalingsmand, kaldet Styrismand. Et saadant Havnelægd, bestaaende af 2 à 3 Sogne eller lige saa mange større Landsbyer, maatte holde et saadant Krigsskib og under Ledding (Krig) holde sig selv med 3 Maaneders „Fetalje, Vaaben og Verie, som var Spyd, Jærnhat og 3 Tylter Pile". (Arent Berntzen.) — Af et kongeligt Brev

af 1561 til Borgmestrene i Skagen og Hjørring (som findes i Gehejmearkivets „Tegnelser o. a. Lande" VI., 472) synes at fremgaa, at Inddelingen af Landet i Styrishavne da var ophørt.

Da flere af Herregaardene ved Kysten og Fjordene sandsynligvis ere grundlagte af Vikingehøvdinger og vel ogsaa af Styrismænd, hvilke sidste ogsaa benævnedes Høvdinger eller Befalingsmænd over Havnelægdene, og da det i denne Videbegjærlighedens Tid maa antages at kunne have Interesse, navnlig for mine Standsfæller, som udgjøre den store Hob, at erfare lidt om disse Forhold og tillige faae en Smule Idee om de i de sidste 4 à 500 Aar foregaaede betydelige Forandringer med vort kjære Modersmaal, har jeg af Interesse for Oplysningens Fremme ikke villet undlade i Forbindelse med foranførte om en af Vendsyssels ældste Gaarde at meddele følgende Oplysninger, som jeg lejlighedsvis har samlet ved min ringe Syslen med den indre Historie.

Store Rugtved, beliggende tæt ved den store Rugtved Aa i Albæk Sogn, er et meget gammelt Herresæde, som sandsynligvis har existeret i Vikingetiden. Ogsaa Artsordet i Navnet Rugtved tyder paa høj Ælde. Tved betegner nemlig Vandskjel eller en større eller mindre Odde imellem tvende Vande eller Vandløb, som forene sig ved Enden af en saaledes dannet Landtunge, hvilket ogsaa i en fjærn Tid har været Tilfældet ved Store Rugtved. Med Hensyn til de stedlige Forhold, som Meddeleren heraf tog i Ojesyn i April 1877, kan det ikke betvivles, at Store Rugted jo er ældre end den nærliggende Vorsaa By („Worthæsaa og Torpæ"), som nævnes 1328 i et utrykt Dokument i Gehejmearkivet. Worth betyder et indkastet Stykke Jord, som Havet ikke kan oversvømme. Saavidt vides findes Store Rugtved dog ikke nævnt før 1377 i efterfølgende Uddrag af et paa Plattysk skrevet Dokument i Gehejmearkivet. „Albert

Andersen Eversteen havde Slottet Ruchtved i Pant af Margrethe, Dronning i Norge og det Aar af hendes Regeringsaar i Danmark, hvilken Ejendom hun arvede efter sin Fader, der havde erhvervet det af sine Fjender for 400 lybske Mark." Dokumentet er oprettet i Nyborg den 8de Juli 1377, og Vidnerne vare Hds. kgl. Majestæts Marschal Hr. Evert Moltke, Niels Torstenson, hans Søn Nielsen (Rosenkrants'erne), alle Riddere. For at stække Vingerne paa den overmodige og mægtige Adel lod Dronning Margrethe efter 1377 mange af dens befæstede Borge nedrive; i Sverrig bleve saaledes alle de nedbrudte, som vare opførte i de sidste 40 Aar.

Iblandt de mange, der bleve raserede i Danmark, var ogsaa det gamle, faste Rugtved Slot, som hun skjænkede til „Biskoppens Bord i Børglum" og hvorom haves Oplysning i følgende i Gehejmearkivet værende interessante Dokument: „Wi Sven medh guts nathe Biscop i Borglom[1]) oc Prowest oc Kapitel i then samme stecht, heelse alle them, som thætte breff høre oc see ewinneleke (evindelig) medh wor Herræ. Wi kwngøre thet alle men, at efter thet, at Erlich førstinne frw Margrethe medh guts nathe Norghes oc Swerikes Drottning oc Ræt arwing og førstinne Rikesens i Danmark Hawer ont oc giwet og scøøt oc affhent fran sich og sine arwinger oc effterkomende, till biscopens boorth i Borglom till ewerdelich eghe then garth Rugthueet, som ligger i Skowbohærith i Nørriutland, meth all then garths tilliggelse, oc meth all then ræt, som hun oc hennes fadher ther till køpte, oc hun oc hennes fadher ther till have hafft oc have, ehwat thet helst er, engte wndentakit, meth swo skel, at bygningen bothe steen og træ, som nw er pa then fornempte garth Rwgthwet scal genist (strax ɔ: uden Henstand) nether brydes, oc scal komme thill Domkirkens

[1]) Det bemærkes, at w overalt her benyttes, hvor vi skrive u.

bygning i Borglom oc ingen annen sted doc wndentakit thet goz, som then fornempde Drotning Margarethe haver wnt till Hwndzlwnd kloster, oc meth swo skel, at Biscopen aff Borglom scall lathe thettæ gøres, som hereffter fylgher. Først att der scall nw genist bygges et altarr i then fornempde Domkirke i Borglom oc wighes fadher oc søn oc then helghe and till, oc holdes en swngen messe af fadher oc søn oc then helghe and hwer dach in til domen, oc methens messen siwnges, tha scall brennes eet lyws. Thettæ scall gøres till fornempde Drotning Margrethes fadhers oc hennes foreldres oc hennes veners oc hennes eghen siæle gafn oc bestandelse. Alle thyssæ forscreffne stykke stathghe faste oc wbrydelike at holde oc at fuldkomme ewerdelike (evindelig) i alle mode, som nw tillforn stander screwit, tha biude wi biscop oc prowest oc capitel i Borglom oss oc wore efterkommende till meth thettæ breff till forwarelse alle thyssæ forscrewne stykke, tha hawe wi fornempde biscop Swen oc prowesten oc capitelet i Borglom ladit wore Insigle hængis for thettæ breff, som gifwet er effter wor Herres føthelsesaar thusind aar oc thyhundrith aar oc halwfemtesintywghe aar oc paa thet thretiæ aar, ottendæ daghen effter sanctæ Pethers oc sanctæ Powls Dach apostolie (6te Juli 1393)."

Efterfølgende Pergaments-Dokument i Gehejmearkivet viser yderligere Dronning Margrethes venlige Sindelag mod Gejstligheden, Datidens mægtigste Stand.

„Wi Pæther mæth guds nahde Bischop i Borglum kænnes mæth thette wort opne breff, At høygborne førstynne wor nadhighe frwe Drotning Margrethe i gudhs oc wor frwes hedher oc til hænnes fadhers oc forældres oc hænnes weners oc hænnes siæls gagn og bestandelse, aff thet goths, som gudh hawer hænne ont oc forlænt, tha hawer hun mæth Ja, gothwilghe oc kærlichæt ont skøøt oc affhænt thette efterscrefne goths, swosom er først i Skoubohærith

then gardh Rugthweed. Item . . . . . . (her nævnes 20 Gaarde og Boel i forskjellige af de østsige Sogne i Vendsyssel) oc meth sit opne breff oplader, afhænner, wnner oc skøder oss fornæfnde bischop Pæther, som nw er bischop i Borglum oc vore efftèrkommere bischoper oc til bischopsborthet i Borglum meth all oc hwer besynderliche thisse forscrefne gardher oc gothsers tilliggelse oc tilhørelse, aghræ, ænge, schowe, fægange, fischewahn, møller, møllestede, wat oc thywst, øde oc bygdt, ænkte ondentakte e hwat thet helst hedher eller er til ewinnelich æye. Oc hawer fornæfnde wor nahdighe frwe drotning Margrethe antwordhet oss forucæfnde bischop Pæther wpo wore oc wore efterkommeres bischopers wægne i Borglum alt thette forscrefne mæth alle breff oc rætichet i et hwat made the hælst ær, som hænnes father konning Valdemar, hwis siæl guth hawer, thette forscrefne mæth fik oc hafthe oc hun æfter hanum til thette forscrefne goths hauer haft oc hauer i alle made, som her fore oc efterscrevet star. Thoch swo at wi fornæfnde bischop Pæther af Borglum oc wore efterkommere wile oc scule for thette forshrefne goths hwært aar in til domedagh upo mandagh næst æfter otende dagh . . . . . gøre fornæfnde wor nahdige frwes fathers conning Valdemars oc hænnes foreldres oc hænnes weners oc hænnis aartijdh upo en bekvem stedh i wort fornæfnde Burglum bischopsdom mæth thre oc thræthyuge præster oc mæth thre oc træthyuge mænner, mæth rigelije almoser, gudheligbe bøner, math oc øll oc andre gothe gerninger, som ther til høre, oc sywnge en messe, oc swo, at upo thænne forscrefne stedh Rugthweed scal aldrig bygges noghet slot eller fæste wthen efter fornæfnde wor nadhige frwes drotning Margrethes oc hænnes arfuinger oc efterkommeres radh oc wilyhe. Oc at wi fornæfnde bischop Pæther oc wore efterkommere bischopper i Borglum scule gøre oc holde oc at all thing scule sthadighe bliwe oc fulkompnes ewæudelighe in til domedaghe, tha

tilbinde wi oss oc wore efterkommere bischopper i Borglum som wi wille for gudh andsware, oc til mere bewaring, winne oc stadfæsthelse hawe wi ladit wore Incigle mæth willii oc witscap hængis for thette breff. Datum Alburgis Anno domini millesimo quadringentesimo octavo tertia die Pasche." (17de April 1408.)

Da jeg i Foraaret 1877 paa en antikvarisk Rejse var paa Store Rugtved, fortalte Gaardens daværende Ejer, Hr. Ahnfeldt, mig, at paa Slotspladsen i selve Bastionen, som har ligget et Stykke forud for, hvor Porttaarnet har staaet, da han kom til Gaarden, fandtes en Ovn, 3 à 4 Alen under Jorden, som kunde rumme ca. 3 Tdr. og som næsten var opfyldt af haarde, runde Kalksten af den Slags, som faaes ved Rugaards Strand. Hr. Ahnfeldt, som fortrød, at han ikke havde bibeholdt denne Indretning, mente, at de nævnte runde Stene vare Slyngestene, som, naar fornødent gjordes, bleve gjorte gloende i den nævnte Ovn. Ikke langt fra denne fandtes en af Mursten dannet Rundel, som kunde antages at have været en Brønd, hvis Bund var flere Alen over den nuværende Vandstand i Jordens Overflade udenfor Slotsbanken, hvilket beviser, at Vandet i den forbi Gaarden flydende Aa har staaet betydeligt højere, medens den gamle, befæstede Borg eksisterede, og det er sandsynligt, at Vandet fra Aaen har kunnet ledes ind i Slotsgravene. Den omhandlede Slotsplads, som er omgivet med tredobbelte Volde og Grave, ligger tæt Østen for Gaarden.

Det Slot, som i Følge det forannævnte Dokument af 1393 blev nedbrudt, var opført af de saakaldte Munkesten, af hvilke der endnu findes Levninger paa Slotspladsen, og da man først i den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede begyndte at forarbejde Mursten i Danmark, kan Rugtved Slot 1393 kun have været højst et Par Hundrede Aar gammelt, men Gaarden kan, som foran bemærket, antages

at have været grundlagt før, og sandsynligvis have samtlige dens Bygninger i denne skovrige Egn oprindelig været Bulhuse, hvilken Bygningsmaade af Hensyn til Fredning af Skovene blev forbuden ved Forordning af 28de Oktober 1554. Naar man tænker sig, hvilke store Forandringer der ere foregaaede med Vandforholdene i Vendsyssel, turde det synes at have været umuligt for 500 Aar siden at transportere de omtalte Bygningsmaterialier af det nedbrudte Slot over Land fra Store Rugtved til Børglumkloster (fra Kattegattet til Vesterhavet), og det ligger derfor nær at antage, at de søværts ere bragte fra Rugtved gjennem den forbiløbende Aa ud i Kattegat og videre op i Limfjorden, fra hvilken der paa den Tid formodentlig har været Sejlads, i alt Fald med Baade, mod Nord, hvor Vildmosen og de store Engstrækninger nu ere. Saa meget er vist, at Vandet paa den Tid har staaet flere Alen højere i Rugtved Aa, som endnu paa længere Strækninger, navnlig mellem Store Rugtved og Vorsaa, er omtrent 30 Fod dyb, og man veed med historisk Vished, at for omtrent hundrede Aar siden kunde mindre Fartøjer (Jagter) sejle op til Vorsaa By.

Omtrent midtvejs mellem Vorsaa By og Store Rugtved i en større, tildels udtørret Bugt af Aaen vises den Plads, hvor efter et gammelt Sagn en Viking eller en Sørøver, som i fordums Tid boede paa Store Rugtved, skal have havt sin Havn, og hvor der ogsaa for omtrent 50 Aar siden blev opgravet en Ankerstok og flere Stykker Skibsvrag. Lige saa vist som det er, at den i Nærheden af Vorsaa By værende Sandrimme, som især sees tydeligt sønden for Byen, hvorfra den, saa langt Øjet kan naa, fortsættes mod Syd, i sin Tid har været Strandbredden, lige saa vist er det ogsaa, at den store Rugtved Aa den Gang har været sejlbar for større Skibe, og det kunde synes at ligge i Forholdenes Natur, at de Søfarende, og

saaledes ogsaa Vikingerne, i Stedet for Havne, som jo ikke havdes, have maattet benytte Datidens Fjorde, Vige og større Aaer, af hvilke mange, som Følge af Hævningsforholdene, i Tidernes Løb ere blevne betydeligt mindre eller aldeles udtørrede. — Om den forannævnte Sørøver (Knud Søhane) paa Store Rugtved haves følgende Sagn. Da Kongen engang sejlede forbi, spurgte han: „Hvilken Hane er det, som bærer saa høj en Kam, at ingen af vore Slotte kunne maale sig dermed?", hvorpaa der, efter at det var blevet ham forklaret, at det var Røveren Knud Søhane, fra Kongens Skib blev mærket med en Kridtkugle paa Rugtved Slot for at se, om det kunde naas, og da dette viste sig, blev det nedskudt.

Senere skulde det igjen være bleven opbygget, men da Glasruderne i det høje Taarn vendte ud mod Søen for saaledes ved falsk Fyr at vildlede den Søfarende, for siden at tilegne sig det strandede Gods, befalede Kongen, at det skulde nedbrydes. Skjøndt der nu ikke haves noget historisk Bevis for, at en Sørøver har boet paa Store Rugtved, kan der dog næppe være nogen Tvivl om, at en saadan og formodentlig flere have havt befæstede Borge paa Østkysten af Vendsyssel, og i Dansk Atlas haves følgende Bemærkning, som synes at bekræfte Rigtigheden af denne Antagelse: „I Sognet (Understed) findes en Bakke, kaldet Slottebakken, hvorved er Kjendetegn af tvende Vindebroer. Der skal have staaet et Slot, hvor en Søhane Knud af Borg skal have boet." Disse meget gamle Mindesmærker findes endnu i Gaarden Sønderknudens Ejendom mod Øst i Kanten af det temmelig stejle Højland, hvortil Havet øjensynligt i sin Tid har naaet. Efter Sagnet skal der i gamle Dage ogsaa have boet en Vikingehøvding ved Sæby paa det saakaldte Gedebjærg, i hvilket hans Skatte skulle have været nedgravede. Medens Havet, som foran bemærket, stod højere, har den store Sæby Aa, som løber

igjennem Sæbygaards Skov, selvfølgelig været fejlbar, og Stedet maa som Opholdssted kunne have frembudt de samme Fordele for en Sørøver som ved Store Rugtved, hvor Aaen ogsaa flyder igjennem den nærliggende Skov.

Omtrent midtvejs mellem Store Rugtved og Vorsaa By, paa søndre Side af Aaen, og kun omtrent 300 Alen fra den ommeldte Plads, hvor efter Sagnet Sørøveren Knud Søhane skal have havt sin Havn, har der ligget 5 Gravhøje, som nu alle ere sløjfede. I den, som sidst blev raseret, fandtes 2 Gravkamre, som efter Anmodning af Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring bleve aabnede og undersøgte af Meddeleren heraf den 9de April 1877. I det ene af disse Kamre, som var 3 Alen langt, 1 Alen bredt og 17 Tommer dybt, fandtes en Del Stykker af forbrændte Ben af et voxent Menneske samt et Stykke af en Broncesav. I det andet, som var 2 Alen langt, saaes kun enkelte Spor af forbrændte Ben, som ganske vist have tilhørt et Barn. Efter Kammerherre Worsaaes Forklaring var denne Gravhøj fra Broncealderen og kunde saaledes antages at være omtrent et Par Aartusinder gammel, og det kan næppe betvivles, at Kattegattet paa den Tid, denne Høj blev opført, har naaet til den foran ommeldte Sandrimme, som tydelig nok har været den gamle Strandbred.

Et Bondebryllup i Raabjerg Sogn for 30 Aar siden.

Da det med Hensyn til et Folkefærds Historie og til Oplysning om dets Udvikling i Dannelse og Velstand har Interesse at kjende Beskaffenheden af disse til forskjellige Tider og i forskjellige Egne, har Forfatteren heraf, der selv er bondefødt, troet at burde efter Evne i det nævnte Øjemed levere følgende paa personlig Erfaring grundede Bidrag fra Vendsyssels nordligste Sogn, hvis Beboere, som Følge af Egnens golde Natur, isolerede Beliggenhed og daarlige Kommunikationsmidler, langtfra med Hensyn til Udvikling i materiel Henseende kunne holde Skridt med Landets bedre Egne.

For omtrent 30 Aar siden var det en Regel, fra hvilken der vist sjelden gjordes Undtagelse, at man i Raabjerg Sogn holdt Bryllup om Efteraaret i Slutningen af Oktober eller Begyndelsen af November. Brudeparret havde i Almindelighed, som det hedder, „været Kjærester“ flere

Aar iforvejen, og det kan siges til Ære for Datidens strængere Sædelighed, at det var sjeldnere end i vor Tid, at Brudens Tilstand ved Bryluppet øjensynlig lod vente en Forøgelse af den nye Familie for det første.

Før Tillysningen, som skete nogle Uger før Bryl-luppet, turde Bruden ikke flytte til sit nye Hjem, om ogsaa hendes Forlovede „trængte" til hende, for at bestyre Hus-væsenet. Naar der var lyst fra Prædikestolen, begyndte snart Forberedelserne til Bryluppet. Det første, der blev taget fat paa, var Bryllupsklæderne, og saa sjeldne vare dengang Frakker i Naabjerg Sogn, at det blev anset for en højtidelig Begivenhed og en stor Bekostning, at Brud-gommen maatte anskaffe en ny, blaafarvet Vadmels Frakke eller „Bruiekjovl", som siden tilligemed de øvrige Bryllups-klæder, hvoriblandt gjerne var en Kattuns Vest, omhyggelig opbevaredes i Mandens Skatol eller, naar han var mindre velhavende, Klædekiste. Disse Klæder bleve senere kun brugte, naar man skulde til Bryllup eller Alters, og efter nogle Aars Forløb omskiftedes da ogsaa Navnet „Bruie-klæer" med „Gudsbordklæer". Det lader sig saaledes nok forstaae, at en Bondemand paa den Tid ikke for hele sin Levetid lod anskaffe mere end een Frakke, nemlig hans „Bruiekjovl". Til almindelig Kirkebrug bare Mandfolkene bestandig kort Trøje, og endnu saaes flere ældre Mænd gaa i Kirke med Knæbuxer og hvide Strømper.

Hos velhavende Folk var det ikke saa sjelden, at det ældgamle Lergulv i Storstuen blev ombyttet med et af Fjæl til Bekvemmelighed for de dansende Gjæster.

Omtrent 8 Dage før Bryllupsdagen begyndte for Alvor Forberedelserne til Højtideligheden i Brudens Hjem. Gjæsterne vare nu indbudne, hvilket gjerne skete af Brud-gommen.

Ved de saakaldte store Bryllupper, og om et saadant hos en velhavende Gaardmand er her just Tale, var det

Skik, at de indbudne Gjæster gave et eller andet til Konen i Bryllupsgaarden, f. Ex. Høns, Ænder, Æg og Smør m. v. Disse Gaver ydedes under Benævnelsen „Faaen“; som Verbum brugtes „at faaen“. Naar der f. Ex., som jo kunde ske, i Bryllupsgaarden blev talt om, at en vis Kone havde givet rigeligt af de nævnte Sager, saa hed det: „Met Nielsdær eller Kjesten Kræsdær faaent rigti godt“, og blev hertil gjerne føjet den Bemærkning: „De maa vi hov apaa, nær di skal ha No ajen hæfraa.“

At det Gamle saavel i Sæder som Skikke og Sprogbrug vedligeholder sig længere i Raabjerg Sogn end i andre Egne, er en afgjort Sag, og man maa vel antage, at dette er en Følge af Befolkningens mindre Samkvem med Fremmede, hvilket jo maa medføre, at det Nye vanskeligere finder Indgang, ligesom Egnens ufrugtbare Beskaffenhed ogsaa byder, at man sparsomt maa omgaaes med unødvendige eller moderne Fornødenheder.

Den saakaldte „Faaen“ gik for sig i den første Halvdel af Ugen før Brylluppet. Det var naturligvis Kvindfolk, som skulde „faaen“, og det var med en vis Højtidelighed og øjensynlig Nysgjærrighed, at Koner og Piger gik til Bryllupsgaarden med deres Kurve, som strax modtoges af nogle af de flere tjenstgjørende Kvindfolk, af hvilke ogsaa nogle under „Kokkekonens“ Vejledning vare beskjæftigede med at vaske, skure og skrabe i næsten alle Kroge af Huset, og en saadan grundig Rengjøring paa de fleste Steder var i hin Tid ogsaa nødvendig, da denne Gren af Husgjerningen i Reglen blev gaaet over med en Harefod. Den vordende Brud opvartede, naar hun ikke allerede var flyttet til sit nye Hjem, dem, som bragte „Faaen“, og Traktementet bestod gjerne i Smørrebrød og en Snaps paa en Tallerken, hvilken den fremmede Kone eller Pige maatte sidde med paa Skjødet, og paa samme Maade serveredes Kaffen, som ogsaa blev buden til de mere Ansete; efter at

denne var drukken, skulde Brudepynten tages i Øiesyn, og det var højst interessant at høre, hvorledes de fremmede Kvindfolk, naar flere vare samlede, kappedes om at overtræffe hverandre i Lovtaler over „Bruiekjovli aa de aant Stads". Datidens Brudepynt kan naturligvis hverken i Skjønhed eller Kostbarhed sammenlignes med Nutidens, som ogsaa koster næsten lige saa mange Rigsdaler som dengang Mark. Var Husmoderen tilstede i Dagligstuen, naar de fremmede Kvindfolk vendte tilbage efter at have betragtet Brudepynten, hvilket gik for sig i Storstuen, udviklede der sig gjerne en Samtale af omtrent følgende Indhold. Husmoderen: „Naa, hvad tykkes I om vo Marens Stads?" De Fremmede (som i Kor): „Ja, vi tøkkes jo, de æ saamø pænt aaltsammelt." En af de fremmede Kvinder: „Især tykkes a da Kjovli æ saamø stadsens; saa pæn Mernam haar a ino olle[1]) sit, di hæ Riis di sie da saamø lyvagtig." En Anden: „Da vil a sue te[2]), dær heller oller haa vat saa gjøv æ Sjal i Raabjerre Kjerk forri, — ja de ær endda aasaa æ stort Klæi, Nammen haa mæ da no olle sit Mag te, aa saa saaent Frøiser; men si, de haar aasaa kost Peber saaent æ Klæi; (vendende sig mod Moderen) haar en hal Snes Mark ku løst et?" Moderen (med Selvfølelse): „Ja a skal semæi olle lyv en Skjelling, de haa saa liig kost halvøllent[3]) Mark." — En Tredie: „Ja dæ komme no jen Mod høver end en naaen[4]) A tøt, de va svært dæigaang a skul ha Bryllup, a fæk æ Sjal dæ kost en hiel Sæel[5]), men si de haar et No aa sæi no."

I de næste tre Dage og Nætter før Bryllupet steg Travlheden til det Høieste, og selv Mandfolkene maatte

---

[1]) aldrig.

[2]) svare til, indestaa for.

[3]) halvellevte.

[4]) en anden.

[5]) en hel Seddel ɔ: 1 Rdlr.

tage Haand i Hanke med, f. Ex. med at plukke Høns, pudse Messing-, Kobber- og Tintøj med mange andre Smaapillerier.

Til Løverdag Aften maatte Alting være klart. Man holdt dengang, med meget sjeldne Undtagelser, Bryllup om Søndagen, og tidlig om Morgenen blev Bruden pyntet. En eller flere „Skræderpiger" i Sognet, af hvilke dog kun een blev brugt ved hver Lejlighed, gave sig af med eller gjorde en Slags Forretning af at pynte Brude, i hvilket Øjemed de vare forsynede med Noget, som gik under Benævnelsen „Bruiesmyk", det vil sige en Art Brudekrans, hvis mangfoldige brogede Bestanddele vare af temmelig store Dimensioner og ragede omtrent 3 eller 4 Tommer over Brudens Hoved, og allerøverst sad gjerne en stor Haarkam, kunstigt omviklet med brogede Perlesnore eller en Guldkjæde. En saadan Haarkam med Tilbehør havdes paa den Tid til Udlaan af Præstekonen eller en Jomfru i Præstefamilien tilligemed et Par forgyldte Ørenringe med Perler, og naar Brudens Pynt senere enten af denne selv eller hendes Moder blev omtalt, blev det med en særegen Betydning fremhævet, at hun ogsaa havde havt Jomfrn Marens eller Trines store Haarkam og Guldkjæde.

Paa hver Side af Dagligstuen, som hos de Fleste ogsaa tjente til Sovekammer, blev tidlig om Morgenen med hvide Duge dækket et eller to ved Enden af hinanden staaende Borde, forsynede med flere Tallerkener med Smørrebrød, gamle, høje og smalle Kruse med Tinlaag, fyldte med Øl, og ligeledes flere Flasker med Brændevin.

Klokken mellem 8 og 9 ankom sædvanlig Gjæsterne, og den ene Vogn efter den anden rullede nu ind i Gaarden. Man brugte paa den Tid meget lange og smalle Vogne, gjerne blaamalede med sorte Ruder udvendig paa de høje Bagsmække (Govl) og med 2 eller 3 Agestole, ikke bredere end at kun een Person kunde faae Plads i hver.

Rejsetøjet var simpelt, og kun de mere velhavende Gaardmænd vare forsynede med en saakaldet Chenillie, en Art lang, smal Frakke med flere „Slag", det ene lidt længere end det andet, af hvilke det nederste og længste kun naaede til midt paa Armene. Ogsaa endel af Gaardmandskvindfolkene vare forsynede med et Stykke sortfarvet Rejsetøj, som ligeledes benævnedes Chenillie, men i Form var noget forskjelligt fra Mændenes og kun havde eet „Slag" eller nedhængende bred Krave, kantet med Fløjl.

I Gaarden bleve Gjæsterne først modtagne af Brudens Fader og Brødre. Kudsken svang sig strax med et vældigt Sæt ned fra sit Sæde, et saakaldet Vognskrin, og derefter bleve Kvindfolkene med megen Forsigtighed løftede ned fra Vognen af Mandfolkene, hvorpaa der hilsedes venligt med kraftige Haandtryk og lydelige Kys. I Stuen bleve Gjæsterne med lignende Venskabsyttringer modtagne af det glade Brudepar og de allerede ankomne Gjæster. Om Formiddagen blev der kun opvartet med varmt Øl med Sirup i, Smørrebrød og Brændevin. Da Stuerne, naar det var en Familie med mange Slægtninge, gjerne bleve propfulde af Mennesker, var der undertiden en besværlig Trængen og Skubben, særdeles om Morgenen, da Gjæsterne sjelden sade rigtig tilbords, før man havde været i Kirke. De kvindelige Gjæster flokkedes saa tæt som muligt om Bruden; men naturligvis maatte flere af de lavere og de, som vare yderst i Kredsen, foreløbig lade sig nøje med af Brudesmykket kun at se lidt af den ommeldte store Haarkam. Ogsaa fra de mandlige Gjæster rettedes mange nysgjærrige Sideblikke paa det glimrende „Bruiesmyk", ligesom de ogsaa omhyggeligt mønstrede de unge, sjæleglade, rødmussede Piger.

Forinden man kjørte til Kirke, blev der af 2 eller 3 af de mest ansete blandt de kvindelige Gjæster taget Bestemmelse om, i hvilken Orden man skulde offre i Kirken,

saaledes at samtlige Gjæster bleve ordnede parvis, Mand og Kvinde, og det var tydeligt, at de „Unge" vare meget spændte paa Resultatet af denne Deling, som naturligvis ikke kunde falde ud efter Alles Ønske. En fast Skik var det, at Brudeparrets Førere skulde offre sammen, ligesom ogsaa Brudepigerne, af hvilke der mindst maatte være fire, offrede sammen med de ridende Karle.

Henved Klokken 10 var man i Reglen færdig til at kjøre til Kirke. Vognene kjørte frem i Gaarden og besattes af de glade Gjæster, og den samlede Bryllupsskare, som i Almindelighed hos en Gaardmand bestod af 10 eller 12 Vogne og 4 eller 6 Forridere, drog nu i lempelig Fart ad Kirken til; naar Forriderne vare komne denne paa omtrent et tusind Alen nær, skulde der, til Ære for Brudeparret, rides i strakt Karriere til Kirken, og, efter blot flygtigt at have hilst til den lige saa talrige som nysgjærrige udenfor Kirkegaarden staaende Menighed, gik det i strygende Fart igjen tilbage til den kjørende Del af Bryllupsskaren for at byde denne og navnlig Brudeparret „Velkommen til Kirke", og saaledes blev der ofte gjort 3 eller 4 Vendinger mellem Kirkegaarden og „de Kjørende". De raskeste og modigste af Forriderne opnaaede undertiden at ride helt hen til den bageste Vogn, hvorimod de mindre behjertede eller kluntede, af hvilke ikke sjelden een eller flere til Moro for Menigheden og de unge kvindelige Bryllupsgjæster bleve Græsryttere, maatte nøjes med at komme til den forreste eller „Brudevognen".

Bryllupsfolkene satte sig i de øverste Stole i Kirken, Bruden og Brudgommen yderst i de to øverste, og naar Pigen, som besørgede Brudepynten, havde borttaget det snehvide Tørklæde, som havde bedækket denne, for at rette paa de mulig fremkomne Uordener i Brudesmykket, var Nysgjærrigheden hos den yngre og navnlig kvindelige Del af de øvrige Kirkebesøgende stegen til det Høieste, og saa-

mange af disse, som kunde rummes, stege under ivrig Skubben og Trængen op paa det øverste af Stolene, og var det „æ rigti pæn Bruiesmyk", gav deres Beundring sig Luft, først i lydelige og senere, naar denne var noget afkølet og Præsten var kommen i Kirken, i hviskende Lovtaler, og tilvisse, der var en vid Mark for denne deres Virksomhed, da Brudesmykkets mangfoldige, skjøndt smagløse Enkeltheder saa specielt som muligt maatte mønstres og bedømmes af de Nærmeststaaende.

„Efter Tjenesten", det vil sige, efter at der var bleven sunget og prædiket, blev Vielsen foretaget, efter at først nogle Vers af Salmen „I Jesu Navn skal al vor Gjerning ske" vare sungne. Brudgommen førte selv sin Brud til Alteret, ledsaget af Brudepigerne, som under Vielsen bleve staaende parvis bagved Brudeparret. Lidt efter at Vielsen var tilendebragt, sang man Salmen „Af Højheden oprunden er", og samtidig hørtes en almindelig Raslen, som kom fra de kvindelige Bryllupsgjæsters Kridthuse[1]), af hvilke Offerpengene nu bleve fremtagne. Offringen skulde nu paabegyndes, hvilket naturligvis skete af Brudeparret. Denne Handling eller kirkelige Pengeforretning gav nyt og rigt Stof for Nysgjærrigheden hos den kvindelige Del af Menigheden, hvis Latter blev lydelig, naar, som ikke var sjelden, nogle af de unge, kejtede Karle bare sig forkert ad med Offringen, f. Ex. ved at gaa paa højre Side af Pigen, med hvem han offrede, eller, som ogsaa hændte, ved at blive staaende og bukke uafladelig ved Alteret, indtil Præsten endelig vendte sig om, for, som Karlen troede, at

[1]) En Art smal Daase eller Boddike af Messingblik, lig en Fyrtønde, med dobbelt Laag og to Rum, hvoraf det ene afbenyttedes til Opbevaring af lidt Sukker og Allehaande og det andet til at gjemme Lommepenge i.

gjengjælde hans besværlige Kompliment, eller, som var mere rimeligt, for at se, hvormeget der blev offret.

Indgaaelse af Ægteskab blev dengang i Almindelighed betragtet med mere Alvor og Højtidelighed end i vor Tid, og det var dengang, i det mindste i Raabjerg Sogn, yderst sjeldent, at et Ægteskab blev ophævet. Almuen lod sig i hin Tid lettere bøje under Gejstlighedens og Kirkens Magt, og Forskjellen mellem Da- og Nutidens Respekt for Kirkens Tjenere er virkelig slaaende, — det turde vist være nødvendigt, at den unægtelig aftagende religiøse Tro af Regjeringen søgtes erstattet ved Udbredelse af mere Oplysning og Dannelse hos Massen af Folket. Det havde dengang meget at betyde og blev omtalt med en vis hellig Følelse, at man havde staaet for Alteret med sin Ægtehalvdel, om ogsaa dennes Omgang i Ægteskabet blev nok saa utaalelig.

Naar Forriderne ved Hjemkomsten fra Kirken første Gang naaede ind i Gaarden, hvilket skete i flyvende Fart, bleve de trakterede med Brændevin, og dette i Forening med, at Spillemanden modtog dem med en lystig Fanfare, bidrog øjensynlig til, at de senere Vendinger mellem Gaarden og de efterfølgende Vogne bleve udførte med en næsten til Vildhed grænsende Hurtighed, og det var ingen Sjeldenhed, at en eller flere af de forvovne Ryttere i deres voldsomme Fart tabte deres høje, pyramideformige Filthatte, som vare i Mode paa den Tid, og det vilde være bleven anset for Mangel paa Agtelse for Brudeparret, om man, istedetfor at holde ud med til den allersidste Vending, vilde have forsøgt paa at optage sin Hat. Var der i Nærheden af Bryllupsgaarden eller paa Vejen til Kirken en Mand, der ejede en gammel Bøsse, gaves der gjerne Bryllupsskaren et eller flere Æresskud.

Klokken mellem 2 og 3 vare Gjæsterne i Reglen igjen tilbage i Bryllupsgaarden, hvor der under de nu sted-

findende Lykønskninger trakteredes med Smørrebrød, Brændevin og Øl, og hermed hengik gjerne en god Time, før det egentlige „Maaltid" begyndte, hvilket bebudedes med at der blev spillet et eller andet muntert Musikstykke, og nu hed det, „at Maden blev spillet paa Bordet". Denne Musik gav tillige Signal til en Virksomhed ogsaa hos de kvindelige Gjæster, som nu gav sig ifærd med, ved Hjælp af Knappenaale, at hæfte hvide Lommetørklæder paa Brystet af Mandsfolkene, for at disse ikke skulde spilde Suppe eller andre flydende Varer paa deres Kattuns Veste, hvilket rimeligt nok var den egentlige Hensigt med denne Foranstaltning; men Udtrykket i de oprømte mandlige Ansigter vidnede tydeligt nok om, at de tillige betragtede denne uvante Prydelse med en vis hemmelig Stolthed, og denne var mærkelig kjendeligere, jo hvidere Tørklædet var. Naar endelig samtlige Borde vare besatte med den første Ret, som gjerne var Kjødsuppe, ophørte Musikken, og Degnen, som var en stadig Gjæst ved ethvert Bryllup, traadte nu frem i den øverste Ende af Stuen og læste med megen Salvelse et Par Bordbønner og sang et Par Salmevers. Endvidere serveredes Fisk med Sennop, Sødsuppe („Byg-sup") med Svedsker, Hønse- og Lammesteg og endelig som Dessert vældige Portioner Søsterkage og Vafler, og enhver især af Retterne blev „spillet paa Bordet". Medens Gjæsterne endnu sade tilbords, blev der saavel af Gamle som Unge udført en mærkværdig Leg, som utvivlsomt er en svag Levning af den ældgamle Skik hos vore Forfædre, naar de i deres hjemlige Gilder for Spøg kastede hverandre Knoklerne af Stegene i Ansigtet; men som Følge af de nu mildere Sæder var den nævnte Leg ved Bryllupper og andre Gilder indskrænket til, at man kastede hverandre Svedskestene i Ansigtet. Et godt Kvarter morede man sig med denne sære Leg, og Svedskestenene fløj i alle Retninger i Stuen; kun Brudeparret, som naturligvis sad til Højbords,

skulde spares, og var Nogen saa uheldig ved et Baadekast at slaae en Svedskesten mod Brudesmykket, erkjendte han med synlig Fortrydelse sin Forseelse, for hvilken der gjordes skyldig Afbigt.

Endelig, efter at Degnen igjen havde læst nogle Bønner, rejste man sig fra Bordene og takkede for Mad, hvilket ledsagedes af Haandtryk og Kys, hvorpaa de kvindelige Gjæster gik i Værk med at samle de omdelte Portioner „Bagertøj", de Gifte toge tillige deres Ægtehalvdels. Disse Sager, der under Benævnelsen „Godt" medbragtes til Hjemmet, bleve indpakkede i de omtalte hvide Lommetørklæder.

Var det velhavende og „pæne" Folk, blev Præstefamilien ogsaa indbuden til „at komme hen og spise", og der blev saa i Almindelighed dækket til dem og 2 eller 3 af de mere ansete Gjæster i Storstuen. Efter Maaltidet, eller i alt Fald efter at have drukket Kaffe, tog hans Velærværdighed hjem igjen, og saa stor var Datidens Respekt for Præsten, at man gjerne opsatte Dansen, indtil „Faaer" var taget bort. At Præsten havde været med til Bryllup, blev senere i længere Tid omtalt med stor Betydning.

Klokken 5 eller 6 bleve Bordene i Dagligstuen baarne ud i Gaarden eller flyttede ind i Storstuen, for at man kunde begynde Dansen, som regelmæssigt aabnedes af Brudeparret og dets Førere med en „Totur", saaledes at Bruden dansede med Brudgommens Fører og omvendt. Denne Dans, i hvilken det hed, at „Brudgommens Fører dansede Bruden til ham", blev udført med megen Værdighed, og det var øjensynligt en stor Nydelse for Gjæsterne at se Bruden danse og høre det klingre i Brudesmykket. Naar Bruden „var danset til Brudgommen", dansede Brudepigerne og de ridende Karle, og først efter at der var danset et Par Timer, blev der skiftet Klæder, hvilket gjerne skete i Nabostederne. Dansen fortsattes med Lyst og

Jver hele Natten. Man dansede paa den Tid Totur, Tretur, Firtur, Ottemandsdans, Federmikkel, Reel, Vals og lang Engelsk, hvilken sidste meget komplicerede Dans kun Degnen til Fuldkommenhed kunde hitte Rede i. Violinens hvinende Toner og Gulvets hule Drønen af de vældige Spring, hvormed Karlene pleje at gjøre Ære af Pigerne, lød i vid Afstand fra Gaarden. Alt var Liv og Munterhed. De ældre Gjæster spillede Kort, røg Tobak og drak Brændevin, og det gjorde godt at se de yngre, lykkelig gifte blandt Gjæsterne, da disse ligesom paany syntes at opleve deres Bryllupsfest; naar de ikke dansede, sad de gjerne parvis paa en Stol eller Alkovesenq, hjertelig kjærtegnende hinanden, og ejede Manden en lille sølvbeslagen Pibe med silke Duske og Glasperler ved det gammeldags Rør, blev denne af hans glade Halvdel med skjult, uskyldig Stolthed pudset blank, ligesom hun ogsaa af og til med kjærlig Omsorg rettede paa hans Halstørklæde og Krave.

Langt ud paa Aftenen blev der budt Kaffe, og mod Slutningen af Natten spiste man stuvet Kaal og Flæsk, hvorpaa Dansen og Kortspillet atter fortsattes indtil næste Dags Middag, til hvilken Tid man spiste Fisk og Grød. Efter at dette sidste Bryllupsmaaltid var endt, skulde der gives „Brudeskænk“ (Pengegaver til Bruden) og offres til Kogekone og Spillemand. Brudeparret blev nu siddende til Højbords. En tom Tallerken blev sat paa Bordet foran Bruden, og et dæmpet Musikstykke bebudede, at nu skulde Gaven bringes. Kun de mandlige Gjæster gav Brudeskænk, hvorpaa de ved Højbordsenden bleve trakterede med en Snaps Rom eller Pommerantsbrændevin. En saadan Brudeskænk beløb sig sjelden til mere end mellem 20 og 30 Rdlr. ialt. Brudegaven havde dog allerede paa den Tid tabt sin oprindelige Betydning og blev af Gjæsterne, som ikke yndede den, betragtet mere som en Art Betaling for det, man havde fortæret ved Bryllupet. Faa Aar

derefter var denne Skik ogsaa aldeles ophørt. En besynderlig Skik var det, at Bruden skulde græde, mens Brudeskænken blev given, og naar det ikke lykkedes hende at komme i en saa bevæget Sindsstemning, løb det med Hvisken mellem Gjæsterne: „De var en haard Brui, hun fælt oller en Taar." En let Graad blev anset for anstændig og passende. Græd hun derimod meget, bleve undertiden flere af de ældre kvindelige Gjæster ogsaa bløde om Hjertet og døbte endnu engang Erindringen om deres fejlslagne Ungdomsdrømme med stille Taarer, og det løb saa ofte med hjertelig dirrende Stemme, men med forsigtig Hvisken i de kvindelige Øren: „Ja, de gjø mæ sku rigti ondt for dæi, sølle Maren, for a tror int hun glemmer Niels (en tidligere Kjæreste) saa let, si saa mø ved a." Naturligvis var det dengang ligesom endnu ikke sjelden, at Giftermaalspartierne mellem Gaardmandsfolk bleve bragte i Stand af „de Gamle", som vidste, at det var godt „at have Noget", og som oftest ogsaa personlig havde prøvet, at en Kamp mellem ideelle og materielle Interesser i Reglen falder ud i de sidstes Favør. — Ja, Tiden har, navnlig hos den arbeidende Klasse, om ogsaa langsomtvirkende saa dog sikkre Lægemidler mod ethvert Hjertesaar, og, som Goldschmidt etsteds meget rigtig har bemærket, er det sjelden, at der blandt Landbostanden i saa Henseende forekommer enten særdeles lykkelige eller ulykkelige Katastrofer.

Undertiden blev der endnu danset lidt, efter at Brudeskænken var given. Henimod Mandag Aften begyndte Gjæsterne at forlade Bryllupsgaarden. Brændevinsflasken gik nu meget hyppig omkring (Punsch kjendte man dengang i Raabjerg Sogn kun af Navn), ja helt ude i Gaarden blev der endnu budt Brændevin til de under Musik og Sang bortdragende Gjæster. Spillemandens Virksomhed paakrævedes nu mest ude i Gaarden, hvor han undertiden en hel Time maatte, som det hed, „spille Gjæsterne hen",

hvilket i Tilfælde af Rimfrost var et mindre behageligt Arbejde; men det blev i hin Tid anset for en stor Ære og en god Fortjeneste „at spille til et Bryllup". Saaledes kjender jeg en gammel Spillemand fra hin Tid, som, naar dertil gives Lejlighed, sætter en stor Ære i at yttre: „A haa bestemt spilt te hans (eller hendes) Bryllup," og vil man dertil svare: „Ja, Søren har vist spillet til mange Brylluper," siger han oprømt videre: „Ja, Gjøsses, a ha jo aasaa spilt næsten over hile Sovnt."

Uagtet man, som foran bemærket, i Raabjerg Sogn i Sammenligning med Landets bedre Egne kommer, som det hedder, meget langt og ufuldkomment bagefter med Hensyn til Moder og nye Skikke, er Forskjellen paa en Bryllupsfærd da og nu ikke liden saavel i materiel som i intellektuel Henseende. I Nutidens Gilder drejer Samtalen sig, med Undtagelse af Beretninger om Sæd- og Kreaturpriser, næsten udelukkende om politiske og kommunale Anliggender. I hin Tid derimod blev der kun talt om Udbyttet af Fiskeriet saavel ved Sognets egne Kyster som ogsaa ved Skagen. Bestyrelsen af samtlige Kommunens Anliggender laa og maatte ligge i Præstens Hænder, og hvis en Mand ved en saadan Lejlighed var saa djærv eller uforsigtig (Brændevin kan undertiden ogsaa gjøre en Løve af en Hare) at ytre sin Misnøje med Et eller Andet, f. Ex. Uddelingen af Bjergelodder, som ogsaa udførtes af Præsten, var det tilstrækkeligt til at forhindre enhver yderligere Udtalelse af den Natur, at den næsten allestedsnærværende Degn, som naturligvis med Iver tog Præsten i Forsvar, svarede: „Ja no ka vi snak hvodant vi vil, men a æ, S. annammer mæ, sikker apaa, de Præisti gjør et int ailis (anderledes), om hai saa aasaa skal skryv lig ind i Cancellije."

Beskrivelse af Gaardboe Sø.

For tusinde Aar siden maa Vendsyssel have set helt anderledes ud end i vor Tid. Mange Steder, hvor der nu findes Mose- og Engstrækninger, have dengang utvivlsomt været blanke Søer eller Moradser.

At Raabjerg og Elling Sogne, tilligemed Dele af Mosbjerg, Tolne og Tversted Sogne, er en meget yngre Dannelse end det tilgrænsende Højland i Aasted, Tolne og Mosbjerg Sogne, er en afgjort Sag, og der er al Sandsynlighed for, at dette Lavlands senere Fremkomst kan tilskrives den i geologisk Henseende saa mærkværdige Naturvirksomhed, nemlig den Hævning af Landet, som, efter Professor Forchhammers Forklaring af Stribningsfænomenet og Hævningsforholdene i Norden, stadig men regelmæssig ogsaa foregaaer i den Del af Jylland, som ligger norden for Nissum Fjord; som Følge af denne Hævning, i Forening med Opskylling af Vesterhavet og Kattegattet, er Egnen i Tidernes Løb forvandlet til tørt Land, med Undtagelse af Gaardboe Sø, hvor den oprindelige Havbund har været af større Dybde, eller hvor der muligvis senere, ved plutoniske Kraftyttringer, er foregaaet en Sænkning. Til Støtte for denne Hypothese kan anføres, at der paa flere Steder i Søens Sandbund findes betydeligt udstrakte og

indtil $^1/_2$ Alen dybe, sammenskyllede Lag af flere Slags Muslingskaller — hvoriblandt ogsaa Østersskaller —, og af hvilke flere Sorter endnu ere temmelig holdbare.

De Dele af det ommeldte Lavland, som senest have staaet under Vand, ere øjensynlig den Mose- og Engstrækning, som begynder ved Herregaarden N. Elkjær og strækker sig mod Sydost langs Højlandet helt ned til Kattegattet lidt Nord for Frederikshavn, tilligemed den Eng- og Mosestrækning, som begynder ved Gaarden Slynge i Tversted Sogn og strækker sig mod Syd langs Grænsen mellem Raabjerg, Tversted og Mosbjerg Sogne — Gaardboe Sø og Nors Aa — ned norden om Blæsbjerg, Bollehede og Vien i sidstnævnte Sogn. Imellem Vien og Gaarden Vesterholmen i Elling Sogn bøjer denne Engstrækning mod Sydvest og forener sig med den førstnævnte.

At det omhandlede store Fortids Vandbækken, som øjensynlig har strakt sig fra Vesterhavet ved Tversted til Kattegattet ved Frederikshavn, har været sejlbart, derfor taler den Omstændighed, at en ikke ubetydelig Indsænkning eller Kløft umiddelbart mod vestre Side af det saakaldte „Møgelbjerg" i Eskjær Skov endnu benævnes „Møgelbjerg Havn", og denne naturlige og til Havn velskikkede Bugt, hvis Bund endnu er i Niveau med den tilgrænsende Mose, maa ogsaa have kunnet afgive et sikkert Tilflugtssted for Datidens mindre gode Fartøjer, naar Vesterhavet, hvis vældige, dumpe Toner, umiddelbart efter en Storm, endnu kunne høres ved „Møgelbjerg", har væltet sine Bølger mod det nu saa langt fra sin fordums Nabo, Havet, fjernede ældgamle Højland. — Det er ogsaa vitterligt, at der lidt Nord for Dvergetved i Tolne Sogn i oftnævnte Mosestrækning eller Fortids Havbund for omtrent to hundrede Aar siden er bleven opgravet et Skibsanker, ligesom der ogsaa 1826, af Gaardmand Christen Pedersen i Blæsbjerg ved Tørvegravning 3 Alen under Jordens Overflade blev

funden 2 Egetræes Aarer i Mosen lidt Nord for „Møgelbjerg Havn".

Gaardboe Sø, som i 1852 endnu indeholdt omtrent 1400 Tdr. Land og var henved 2 Mil i Omkreds, er naturligvis en Levning af den nordre Arm af formeldte Fortidens større Sø eller Fjord, og endnu den Dag idag er den i umiddelbar Forbindelse med den ommeldte Engstrækning lang Nors Aa og ligger paa Grænsen mellem Raabjerg og Tversted Sogne med omtrent Halvdelen i hvert og strækker sig paalangs fra Nord mod Syd mellem Gaarden Slynge i Tversted Sogn og Søriggaardene i Raabjerg Sogn, hvilke sidste ligge 500 Al. fra den gamle „Søbrink" (Søbred) og den første 800 Al. fra samme. Gaardboegaardene i Raabjerg Sogn, 4 i Tallet, ligge 640 Al. Øst for Søen, de 2 paa søndre og de 2 paa nordre Side af Knasborg Aa, i hvilken Søen har Afløb i Kattegattet. Mod Vest begrænses Søen af de saakaldte Tversted Sørigenge, og for omtrent 15 Aar tilbage, medens den havde den ovennævnte Størrelse, var den langs vestre Side omgivet af et paa de fleste Steder over 50 Al. bredt Belte, tæt bevoxet med henved 3 Al. høje Siv, hvor, saavelsom i Knasborg og Nors Aaer, af hvilke den sidste løber til Søen, Forfatteren heraf for en Snes Aar siden har deltaget i mangen stor og fornøjelig Andejagt. De nævnte Aaer, som dengang, med Undtagelse af enkelte dybe Huller, kun havde 1 Alens Dybde, vare i Bunden tætbegroede med Aakander og enkelte Steder med Rørtag.

Som Følge af, at Søen i hin Tid manglede tilstrækkeligt Afløb, bleve dens sandholdige Bredder, navnlig i Vintertiden, naar Isen brød op og stærke Storme dreve den mod Land, oprevne, og Søen udvidede sig aarligt ikke ubetydeligt. Ved en, i Anledning af den nye Matrikuls Indførelse og ifølge Plakat af 24de Juni 1840, i Sommeren 1843 foretagen Undersøgelse blev det oplyst, at

Gaardboe Sø siden 1811 alene af Gaarden Slynges Enge havde bortskyllet $3^1/_2$ Tdr. Land, og for at raade Bod paa denne Ulempe blev der i Sommeren 1854 ved Landvæsenskommissionsmøde for Knasborg Aaes Vedkommende affattet et Regulativ, ifølge hvilket en lavere Vandstand i Søen skulde tilvejebringes ved at uddybe Aaen i Mundingen, hvilken Foranstaltning havde til Følge, at Aalejet, efter at dets omtalte Bevoxning med Vandplanter var bortryddet, i den løse, kun af lutter Strandsand bestaaende Grund er bleven 5 à 6 Alen dybere, og at Søen som Følge deraf nu er udtørret indtil Halvdelen af dens tidligere, og senest i 1852, havte Størrelse.

Ved Knasborg Aaes tiltagende Dybde og Søens fremskridende Udtørring ere de nærliggende Gaardboegaardes Indmarkslodder, som bestaa af Strandsand med et meget tyndt Grønsvær, blevne saa udtørrede, at de næsten allerede ere uskikkede til at dyrkes, ja endogsaa true med at bryde op i Sandflugt, og ligesom den til Gaardboegaardenes Ejendomme grænsende Jennets Klit, af hvilken en Del endnu benævnes „Gaardboe Gammelmark", øjensynlig er fremkommen ved en lignende i en fjern Fortid foregaaet delvis Udtørring af den oprindelig meget store Gaardboe Sø, saaledes vil det ufejlbarlig ogsaa ske, at de nævnte Gaardes Indmarkslodder ved en fortsat Udtørring af Søen ville bryde op i Sandflugt.

Endnu ses tydeligt Søens ældgamle Bredder (Brinker), begyndende lidt Øst for Nørresørig i Raabjerg Sogn, hvorfra de, i omtrent $1/_8$ Mils Udstrækning, gaa lige i Øst og derefter bøje næsten lige mod Nord og omtrent naa hen til Gaardboe. Den nævnte Bøjning af de gamle Søbredder skeer ved de saakaldte „Fiskerbakker", hvilken Benævnelse tyder paa, at Fortidens Fiskere der have havt en Art Baadhavn eller Landgangssted.

At den omhandlede store Fortids Sø eller Fjord, af

hvilken den nuværende Gaardboe Sø har udgjort en Del, og som uden Tvivl endnu i Slutningen af Middelalderen omgav Blæsbjerg, har staaet i Forbindelse med eller i alt Fald i en større, og muligvis sejlbar, Aa har havt Afløb til Vesterhavet, maa ansees for ganske vist.

Et 100 Aar gammelt Kort, som Forfatteren heraf er i Besiddelse af, viser ogsaa, at Gaardboe Sø har havt Udløb i Vesterhavet ved Tversted, og skjøndt der er al Grund til at betvivle, at Søen i dens nuværende Størrelse for 100 Aar tilbage har havt Afløb til Vesterhavet, tyder det nævnte Korts Udvisende dog umiskjendeligt paa, at dette alligevel i en fjernere Tid, sandsynligvis for 4 à 5 Aarhundreder siden, nemlig medens Søen naaede helt op til Eskjær Skov, har været Tilfældet. I Slutningen af forrige Aarhundrede stod Mosen imellem Blæsbjerg og Eskjær Skov stadig under Vand i Vintertiden.

Længe efter at der blev tørt Land mellem Eskjær Skov og Blæsbjerg, maa Engstrækningen paa begge Sider af Nors Aa have staaet under Vand, da denne ligger betydeligt lavere end dens Nabo, Mosestrækningen langs Højlandet.

Tilintetgjørelsen, eller i alt Fald en betydelig Indskrænkning, af Afløbet fra den store Fortids Sø til Vesterhavet ved Tversted, maa, foruden Virkningen af den omtalte Hævning af Landet, ogsaa tilskrives Sandflugten i dens letsindigste Ungdom, eller medens Klitterne paa Jyllands Vestkyst endnu vare levende — ikke sammengroede — og anrettede de store Ødelæggelser i Raabjerg og den nordlige Del af Tversted Sogn, hvorom de mange tydelige Spor af Huspladser og Agerjord, som findes i de store Klitter, frembære lige saa troværdige som sørgelige Vidnesbyrd. Efter hvad det nævnte gamle Kort udviser, har den lidt Sydvest for Raabjerg Kirke liggende lille, til

Præstegaarden hørende Sø ligeledes i Fortiden havt Udløb i Vesterhavet.

Den som foranmeldt stedfundne naturlige Daunelse af et Afløb fra Gaardboe Sø til Kattegattet, som med temmelig Sikkerhed kan antages at være sket samtidig med at dens Afløb til Vesterhavet er ophørt, har ikke kunnet møde nogen synderlig Vanskelighed i den løse Sandgrund, saa meget mindre som Niveauforholdene, før de høje Klitter optaarnede sig paa Vestkysten, ikke kunne have været meget forskjellige, da Søen ligger omtrent lige langt fra begge de nævnte Have. Men endnu en Gang skulde de omtalte Elementer, Sand og Vand, kæmpe mod hinanden, idet nemlig det oprindelige Afløb fra Søen til Kattegattet, — af hvilket endnu tydelige og umiskjendelige Levninger, nemlig et paa flere Steder dybt Aaleje, ere at se paa Strækningen fra den østre Gaard i Jennet i Raabjerg Sogn mod Syd gjennem „Jennets Gunger" og videre i samme Retning vesten om Gaarden Heden i Elling Sogn helt ned til Landsbyen Jerup i samme Sogn, hvor den, norden om denne By, har løbet ud i Kattegattet — ogsaa blev opfyldt af den fremvældende Jennets Klit, og efter at dette var sket, blev for omtrent 60 Aar siden et Stykke ny Aa gravet fra Jennets Klit omtrent lige mod Øst til Kattegattet, og siden har Knasborg Aa levet i god Forstaaelse med dens letbenede og næsvise Nabo Flyvesandet.

Søens Bund bestaaer af Strandsand overalt mod Landsiderne i flere hundrede Alens Brede, at regne fra dens i 1852 havte Bredder, hvorimod Bunden i Midten bestaaer af et tilsyneladende bundløst, vællingagtigt, fint Dynd, og mærkværdigt nok, er Grænsen mellem Sand- og Dyndbunden betegnet med en temmelig brat Brink, saaledes at Dyndbunden ligger omtrent 2 Alen dybere end den samme omgivende Sandbund. Endnu er Søen saa stor, at en ikke ubetydelig Del af den er Sandbund. For henved

20 Aar siden var den omtrent 9 Alen dyb, og i Sommeren 1866 var der 5 Alen paa de dybeste Steder.

Af Søens Dyndbund, som antages at udgjøre imellem 6 à 700 Tdr. Land eller omtrent Halvdelen af Søens Størrelse i 1852, vilde utvivlsomt kunne laves god Engbund; men da Indenrigsministeriet, paa given Anledning ved Skrivelse af 7de Decbr. 1866 i Analogi med D. L. 5—10—42, har resolveret, at Gaardboe Søs Bund, ogsaa om den udtørres, skal tilhøre de tilgrænsende Lodsejere i Forhold til deres Lodders Udstrækning langs Søen og indtil Midtstrøms, vil en Udtørring af Søen, som, naar den skulde bringe nogen sand Fordel, maatte ske ved et kostbart Kunstanlæg, næppe blive iværksat; thi om ogsaa den nødvendige Kapital kunde tilvejebringes ved Aktietegning, vilde vedkommende Lodsejere, af hvilke vistnok meget faa vilde vove deres Penge til et saadant Foretagende, i Henhold til bemeldte ministerielle Resolution, dog rimeligvis kun indlade sig med et muligt Aktieselskab paa Betingelse af at erholde en vis Part af den indvundne Engbund, og saaledes vilde Udgravningen næppe kunne betale sig. Efter hvad Meddeleren heraf, og som han troer fra paalidelig Kilde, har erfaret, skal den for faa Aar siden foretagne Udtørring af Sjørring Sø i Thy have kostet omtrent 170,000 Rdr.

Forresten kan man sikkert antage, at Gaardboe Sø, alene ved en naturlig Udvikling af Forholdene, i Løbet af et Par Aarhundreder vil være udtørret, men i saa Fald vil der af dens Bund utvivlsomt kun fremstaa et uhyggeligt Morads eller, i heldigste Tilfælde, sure, ufrugtbare Moseenge. Det Fornuftigste og for alle Vedkommende Fordelagtigste turde vist være, om det ellers er muligt, at søge at vedligeholde Søens nuværende Vandstand, da der øjensynligt ved at fremskynde dens Udtørring, uden Hjælp af kunstige Anlæg, kun vil opnaaes at faae de samme til-

stødende, blot af Strandsand bestaaende Ejendomme ødelagte ved en for stærk Udtørring, og det uden nogen tilforladelig Sikkerhed for, at nogen Fordel kan opnaaes ved nye Enge af Søens Dyndbund.

De ved den allerede foregaaede Udtørring af Gaardboe Sø indvundne Arealer med Sandbund afgive vel i nogle Aar, efter at de ere lagte tørre, en saa rigelig Afgrøde med smaa Siv, at de kunne afbenyttes til Høslet; men efterhaanden som Vandstanden i Søen bliver lavere og den udtørrede Sandbund som Følge deraf for tør for de nævnte Vandplanter, fremkommer et temmelig tykt og tæt Mosdække, gjennem hvilket en Slags magert Græs meget sparsomt stikker frem, og endelig indfinder sig Lyngen, den naturlige Bevoxning paa tørre Strandsandsjorder. Denne Udvikling af Forholdene har især fundet og finder endnu Sted i østre Side af Søen. I vestre Side, saavelsom i begge Ender, er Bunden lavere og mere fugtig, hvisaarsag ogsaa Sivvegetationen paa den udtørrede Sandbund der vil vedligeholde sig ulige længere. I Tilfælde af en total Udtørring af Søen vilde hele dens Sandbund ganske utvivlsomt blive Lyngland og øjensynligt paa enkelte Steder i østre Side bryde op i Sandflugt.

Af Fisk findes i Gaardboe Sø Aal, Gjedder, Skaller og Sandflyndere (Skrubber). For 20 à 30 Aar tilbage var det en stor Sjeldenhed at fange en af denne Slags Flyndere i Aalegaarden ved Gaardboe, hvorimod man nu i de senere Aar har fanget dem der aarlig i hundredevis, af hvilke de største ere omtrent halvt saa store som en almindelig Rødspætte fra Aalbæksbugten. Af Aal findes der 2 Slags, nemlig de saakaldte Gaardaal med smaa, spidse Hoveder og kobberagtig Glans paa Siderne, som ere meget fede og velsmagende, og Klæpaal, med større og bredere Hoveder, som ere magre og mindre velsmagende. Den sidste Slags fanges paa Kroge i Sommertiden, hvilket

Fiskeri, i Forening med Skallefiskeriet med Bundgarn, drives af en Del Beboere i Kyllesbæk og Hvidmose, og tilvejebringer Størstedelen af deres „Sommerføde". Ligesom det saagodtsom aldrig skeer, at en Gaardaal fanges paa Krog, saaledes vides det heller ikke, at en Klæpaal nogensinde er bleven fanget i Aalegaarden. Udbyttet af Fiskeriet i Aalegaarden ved Gaardboe har i de senere Aar været ringe og i stadigt Aftagende, hvilket maa være en Følge af, at Søen med hvert Aar bliver mindre. I Foraaret 1867 dreves Fiskeriet dog endnu med 6 Baade. Besynderligt nok vides kun et eneste Exempel paa, at Ørreder ere blevne sete i Knasborg Aa, idet der for nogle Aar siden fangedes en paa 3 à 4 Pd. i Aalegaarden. I Sommertiden sees Gaardaalens spæde Unger i tusindvis imod Strømmen i Knasborg Aa at vandre fra Havet op i Søen, hvor de forblive, indtil de ere fuldvoxne, da de atter vende tilbage til Havet for at yngle der.

Paa deres Vandringer til og fra Højnorden indfinder sig Foraar og Efteraar en betydelig Del Svaner, Vildgæs og Ænder i Gaardboe Sø, og om Sommeren forekommer endvidere Bekkasiner, blandt hvilke dog nutildags meget faa Tredækkere, Brushaner, Rødben, den plettede Rørhøne og flere Slags smaa Sumpfugle. Den smukke Gravand (Anas tadorna) opholder sig ogsaa her i Sommertiden og yngler i de nærliggende Klitter.

Siden det forommeldte brede Bælte af høje Siv ved Søens Vestkyst er forsvundet, er Andejagten der i Ællingtiden ogsaa ophørt. Enkelte Vildgæs blive, paa deres Træk til og fra Søen, skudte om Efteraaret. Af Svaner vides der kun at være bleven fanget 2 Stykker, som bleve skudte af Meddeleren heraf for omtrent 20 Aar siden.

I Gaardboe Sø druknede for henved 50 Aar siden en Mand, som ved at gaa fra Nørregaardboe til Horsnab i Tversted Sogn sank igjennem Isen, og naar, som stundom

skeer i Efteraarstiden, der sees Lys (Lygtemænd) ved østre Side af Søen, hedder det hos Egnens Beboere: „I Aften brænder Eriks Lys," — Manden, som druknede, hed Erik —, og Synet af dette Fænomen antages at være et sikkert Varsel for ondt Vejr.

Om Oprindelsen til Gaardboe Sø fortælle Omegnens Beboere følgende gamle Sagn, som ogsaa kjendes fra andre Steder. I gamle Dage skal der, hvor Søen nu findes, have staaet en Herregaard, som kaldtes Gaardboegaard. Præsten og Herremanden paa Gaardboegaard vare ved en Lejlighed blevne Uvenner, og Herremanden fik derfor engang det Indfald at ville drive en Spøg med Præsten. Han lod saaledes slagte et Svin, som, efter at Haarene vare tagne af det, blev lagt i en Seng og tildækket, som om det havde været et Menneske, hvorpaa der blev sendt Bud efter Præsten under Foregivende af, at et sygt Menneske paa Gaarden ønskede at blive berettet. Præsten, som havde gaaet i den sorte Skole og var en grumme lærd Mand, fattede ingen Mistanke til Opfordringen fra Herremanden, men indfandt sig snart paa Gaardboegaard, hvor han blev henvist til et Værelse, hvor den foregivne Syge skulde ligge, og da han nu saae, hvad der var gjort, og hvorledes han var bleven holdt for Nar, blev han, som ikke var sært, saa forbittret, at han i al Hast ilede fra Gaarden, og da han var kommen udenfor Gaardboegaards Marker, manede han Herregaarden lige ned i Afgrunden, og Gaardboe Sø opstod der, hvor Gaardboegaard og dens Ejendomme havde været. Sagnet fortæller videre, at Præsten skulde have glemt en Bog paa en Stol i det Værelse, hvor Svinet laa i Sengen, og at han ved Hjælp af sine sorte Kunster forstod at mage det saaledes, at Bogen i ganske tør Tilstand kom svømmende i Land paa Stolen.

Historiske Efterretninger om forsvundne Skove i det nordlige Vendsyssel.

Vel veed man, at vidtstrakte og tykke Skovstrækninger ere forsvundne siden Danmarks første Bebyggelse, men man savner samlede Oplysninger om, hvilke Skove der ere forsvundne i de forskjellige Landsdele i de sidste Aarhundreder, og da jeg, ved at samle Stof til mine historisk-topografiske Arbejder fra det nordlige Vendsyssel, er truffen paa en Del Oplysninger om Fortids Skove navnlig i Horns og Vennebjerg Herreder, vil jeg gjøre en Begyndelse med at bevare samme for Efterslægten, og jeg vil ønske, at disse faa Meddelelser maa blive efterfulgte af lignende Oplysninger fra andre Egne. Foruden i Gehejmearkivet har jeg i flere af Horns Herreds Tingbøger samt i Baggesvogns og Nørre Elkjærs Godsarkiver fundet adskillige Oplysninger om betydelige Skovstrækninger, som ere tilintetgjorte i Løbet af de sidste 3 à 4 Aarhundreder. At forskjellige Skovperioder have afløst hverandre i Tidernes Løb som Følge af, at Landet meget tidlig har havt en Skovperiode med Løvtræer, derefter mægtige Naaletræskove og siden vore endnu bevarede Bøgeskove. Enhver af disse Skovperioder antages at have havt en Varighed af flere tusind Aar.

I Gehejmearkivet findes et Hefte vidimerede Kopier af Breve og Dokumenter, som findes ved Viborg Domkapitel, og hvormed bevises Kapitlets gamle Ret til Læsø Land, og indeholdes der i et Tingsvidne, udstedt af Læsø Birketing den 3die December 1652, Oplysning om, at der endnu dengang fandtes Fyrreskov paa Læsø, som nærmere omhandles i Pastor J. S. D. Branths Afhandling „Fyrreskovens Undergang paa Læsø“ [1]), som saavidt vides er det eneste Vidnesbyrd om, at der har existeret levende Fyrreskov i Danmark i den historiske Tid. Det betydelige Saltkogeri paa Læsø, hvor man i gamle Dage svarede sine Afgifter i Salt, maa utvivlsomt betydeligt have medvirket til Skovenes Tilintetgjørelse der. Ifølge et i D. Atlas nævnt Dokument var Produktionen af Salt paa Læsø saa betydelig, at Biskoppen af Børglum, for at tillade nogle ellers forbudte Ægteskaber, 1330 fik 14 Læster Salt paa en Gang.

Det var naturligt, at Landets Bebyggelse mægtigt maatte bidrage til Skovenes Ødelæggelse, og med Hensyn til den Indflydelse, Husdyrene have øvet herpaa, kan det antages, at Geden har anrettet den største Skade, og Gedeholdet var indtil i Frederik II. Tid meget stort [2]), og at dette ogsaa har været Tilfældet i det nordlige Vendsyssel, kan sees af flere Præsteindberetninger til Biskoppen fra det 16de Aarhundrede om Tiende af Kid [3]), ligesom man ogsaa ved, at man meget tidlig har græsset i Skovene med Heste, Køer og Faar samt holdt en stor Mængde Svin paa Olden. Men Skovenes øjensynlig stedfundne Forsvinden ogsaa paa mange omfangsrige ubeboede Landstrækninger, turde vist ogsaa tilskrives den lige saa rolige som naturlige Udvikling, navnlig de ved Hævningsforholdene tilintetgjorte Betingelser

---

[1]) Botanisk Tidsskrift 1872 P. 169.

[2]) Brasch: Vemmetofte I. 96.

[3]) Saml. til jydsk Hist. III. D. P. 42.

for Skovenes Tilværelse. Hvilken af de to nævnte Faktorer, Naturen og Mennesket, der har havt den største Indflydelse paa vore Skoves storartede Formindskelse, kan vel ikke afgjøres, men saa meget er vist, at vore Forfædres Hensynsløshed ved Skovenes Behandling og Afbenyttelse har foraarsaget store og vel ogsaa unødvendige Ødelæggelser af disse, hvorhos det dog unægtelig maa holdes vore mindre oplyste Forfædre tilgode, at Nødvendigheden da krævede et langt større Forbrug af Træ end i Nutiden.

For 3 à 400 Aar siden opførte man endnu udelukkende sine Huse af Træ, de saakaldte Bulhuse. Mange Redskaber, som nu haves af Jern, vare dengang enten af bar Træ eller med lidt Jernbeslag, og en stor Mængde Træ maatte nødvendig bruges til Ildebrændsel, da vore nuværende Tørvemoser i hine Tider vare blanke Søer eller i alt Fald utilgængelige Moradser, hvilket ogsaa maa have været Tilfældet i en endnu nærmere Tid, og det sees af Horns Herreds Tingbog fra 1678, at en Mand, som blev tiltalt for at have stjaalet et „Grimtræ" (Skjæltræ) imellem Baggesvogns og Bøgsted Skove, som dengang naaede sammen, undskyldte sin Forbrydelse med, „at han havde taget Træet til at brænde i sit Hus, da han og hans fattige Hustru og smaa Børn led stor Nød af Vinterens Kulde".

Da der fra Regjeringens Side i det 16de Aarhundrede blev taget Forholdsregler mod den overdrevne Skovhugst, har det allerede været for sent, da den største Ødelæggelse af Skovene, saavidt vides, er foregaaet i det 15de Aarhundrede. I Midten af det 16de Aarhundrede byggede Bønderne endnu Bulhuse, hvilket forbødes for Jyllands Vedkommende 1554.

Dette Paabud, som ikke blev overholdt, blev gjentaget i December 1577, og skulde de, der byggede ny Huse, „mure mellem Stænger eller slaa med Ler", hvilket jo vare

de saakaldte Bindingsværkshuse med klinede Vægge; kun Adelen og enkelte Kjøbstadborgere brugte den Gang grundmurede Bygninger. Det kan ikke siges at være Regjeringens Skyld, at Skovene ere blevne ødelagte. Af de i Geheimearkivet værende „Jydske Tegnelser" sees nemlig, at Kongerne meget omhyggelig droge Omsorg for, at Skovene ikke bleve forhuggede, og en Uendelighed af Breve vise, at Lehnsmændene bleve indskærpede, nøje at paase, at en slig Skade ikke fandt Sted, og naar der af og til gaves en eller anden Tilladelse til at tage et Stykke Tømmer i de kongelige Skove, skete det altid paa den udtrykkelige Betingelse, at det ikke maatte ske Skovene til „Men og Forderv". Den 1ste Februar 1592 paalægger Kongen endog Viborg Kapitel at tiltale og for Retten forfølge Kannik i Viborg Magister Peder Høgh, der som Kapitlets Prokurator paa Læsø havde ladet Kapitlets Skove sammesteds forhugge, „hvorved det kunde ske, at Landet udi Fremtiden kunde forderffuis och aff sand ødelæges". Tillige skulde P. Høgh afsættes fra sin Bestilling (jydske Tegn. IV. 285—6).

I et Brev af 25de Juni 1592 paalægges det Thomas Galschiøth til Hvidstedgaard og Tyge Galschiøth til Søndergaard at besigtige Skovene i Hals Birk, som sal. Henrik Gyldenstierne sidst havde havt i Forlening, og som Admiral Peder Munk til Estvadgaard nu skulde have, „huorledes the forefindes fredede och ved macht holdne" (jydske Tegn. IV. 318). Ogsaa Forordng. af 21de Januar 1710, gjentagen i Forordng. af 26de Januar 1733, vidner om Regjeringens Omsorg for Skovenes Fredning. Den sidstnævnte handler vel i sine første 33 §§ om de kongelige Skove, med hvilke dog i § 35 andre offentlige Skove stilles lige, men i §§ 34 og 38 forbydes det aldeles Selvejere og Proprietærer, som ikke eje komplette Sædegaarde, at hugge til Salg (jvfr. § 37 om Umyndiges Skove), hvorhos det i § 39 forbydes Proprietærerne at omhugge Skovene

for Føde. Skjøndt jeg ikke har nogen Oplysning om, at Udsmeltning af Myremalm er foregaaet i Vendsyssel, er det dog sandsynligt, at dette alligevel (ligesom i Midtjylland, navnlig i Gudenaaegnen) har været Tilfældet, da Myremalm ogsaa forekommer her, navnlig i det nordlige Vendsyssel. Til Brug ved denne Udsmeltning brændtes en stor Mængde Trækul, hvorved megen Skov blev ødelagt. Denne Tilvirkning af Støbejern maa ikke have været ubetydelig i Jylland, da man har historiske Vidnesbyrd om, at der i ældre Tider er bleven svaret Landgilde i Myremalm. Men som allerede bemærket var Græsningen og Oldensvin meget tidlig, og lige indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, næsten Hovedsagen i Skovdriften, hvilket ogsaa fremgaar af Skovenes Navne, som svare til de græssende Dyr, saasom Hestehave, Kohave, Kalvehave o. fl., og Antallet af de græssende Dyr i Skovene tiltog efter Souverænetetens Indførelse, da Bønderne, som forarmedes mere og mere, dyrkede deres Jorder med saa ringe Kraft, at saavel Korn- som Græsavlen stadig blev formindsket, og Kvæget maatte derfor tidlig om Foraaret drives ud i Skovene, hvor det ogsaa græssede om Sommeren. Et større Hesteholb bidrog ogsaa betydeligt til Skovenes Ødelæggelse, og for ikke at tale om, at der i Middelalderen holdtes vilde Stod i flere Egne, skal blot nævnes, at der lige indtil Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede holdtes mange flere Heste end nu tildags, og hvoraf mange hele Aaret igjennem, selv i strænge Vintre, maatte søge deres Føde i Skovene. Disse Heste („Udgangsøg") vare smaa, haardføre og nøjsomme. De sultne Dyr afgnavede naturligvis Træernes unge Skud og Knopper, forsaavidt de kunde naaes, og Hesten anrettede mere Skade i Skovene end Koen.

Bønderne, som stadig færdedes i Skoven, kunde heller ikke hastig glemme at betragte den som Fællesgods, og

toge sig ofte selv til Rette i „Herskabets Skove", hvorom ogsaa findes mange Vidnesbyrd i Horns Herreds Tingbøger fra det 17de Aarhundrede. En anonym Forfatter udtaler sig i „Økonomisk Journal" 1758 S. 318 endnu saaledes om disse Forhold: „Naar Bønderne enten trænge til Penge, Brænde eller Gavntømmer, saa søge de Skovene. Den Synd regne de blandt dem, som nogle kalde forladelige. De vide, at om de end gribes, saa have de ej Andet at bøde for sig med end Ryggen, og dertil ere de vante fra Ungdommen af som hvervede Soldater. De unge Træer og Toppene samt Grenene af de gamle ere lettest at komme til, og dem søge de ud. Saaledes skilles Skoven ved sin Væxt og Styrke, og den maa undergaa som et Rige, skilt ved sit unge Mandskab."

En meget uheldig om ikke den uheldigste Periode for Skovenes Tilværelse var den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, og det uagtet man da var begyndt med Plantning. Herremændene og Bønderne kappedes om at nedhugge Skovene, og ved Statens ubetænksomme Salg af Krongodserne og Herregaardenes Udstykning af Ejendomsspekulanter foraarsagedes en storartet Ødelæggelse af Skovene, og at Staten endnu havde enkelte Skovstrækninger, var alene af Hensyn til Stutteri og Jagt. Men heldigvis bragtes det mere og mere til almindelig Anerkjendelse, at det var Fællesskabet, som hidførte Skovenes Tilintetgjørelse, og i et Svar paa det Cirkulære, Regjeringen 1760 havde udsendt til Amtmændene (Økon. Mag. V B. S. 371) hedder det: „Jeg anseer Fællesskabet i Skovene at være Hovedkilden, hvoraf, som af et ustoppeligt Væld, udspringer tusinde Uordentligheder til Skovenes Skade. Med at indsætte i Utide og opholde over Tiden i Skovene Kreaturer, saasom Svin, Bæster, Faar, Køer og Stude, der af Mangel paa Græs afæde alle unge Træer. Med Gjærdselhug, som fordi det er fællig, begaaes i Utide og Flæng uden al

Eftertanke til Skovenes Nytte eller Gjærdsels Fremvæxt. Med at hugge Klovbaand, da der til hver Klov, som Stude og Køer skal bindes med, ophugges aarlig og gemenlig fra Roden af, en ung Ris-Eg, Esk eller andet, og gjør aarlig i Landet mange tusinde Træers Ødelæggelse."

Men Regjeringen tøvede desværre alligevel indtil 27de Septbr. 1805 med at nedlægge Forbud mod Skovenes Benyttelse til Græsning, og den Forordning, som udkom den nævnte Dag, indeholder blandt andet den Bestemmelse, at alt Fællesskab i Skov skal ophæves, og denne Udskiftning være udført inden Udgangen af 1810.

Efter nu at have meddelt de almindelige Aarsager til Skovenes Ødelæggelse og hvad der er gjort for at frede dem, hvilket jeg mener ogsaa kan have sin Interesse, vil jeg gaa over til at paavise de mange og sikkre Spor, som findes af Fortidens Skove i det nordlige Vendsyssel, og om hvis Tilværelse haves umiskjendelige Vidnesbyrd i de mange forekommende Kratstrækninger, opgravede Træstammer og en Mængde Stednavne som Lundholm, Hjortlund, Ribberholt, Korsholt, Kragskov o. m. fl. — Om flere forsvundne Skove, hvis Navne ere gaaede i Glemsel paa Egnen, haves endel historiske Oplysninger. A. Berntsen taler i sin „Danm. og Norg. Frugtbar Herlighed" om Skov paa 1 Mil nær Skagen, hvilket godt passer med hvad et i min Besiddelse værende over hundrede Aar gammelt Kort udviser med Hensyn til daværende Skov i Raabjerg Sogn. Mosestrækningen „Østerskov" i den nordostlige Del af Tversted Sogn maa ganske vist have Navn efter Horsnab Skov, der saaledes kan skjønnes at have bestaaet af en østre og en vestre Del. I Sørig Mose i Tversted Sogn er paa flere Steder i „Dopperne" bleven opgravet en Mængde Rødder og Stammer af saavel Fyrre-, som Ege- og Bøgetræer[1]).

---

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Tbp. V B. 128.

Af Kragskov forsvundne Skov i Elling Sogn, hvori en Ulv blev skudt 1730, ses nu kun ubetydelige Levninger i Vest for Kragskovgaardene. Ogsaa maa nævnes Egekrattet i Omfanget af Vindvad og et do. paa Calmarrimmerne i Elling Sogn. I Jerup Mose i bemeldte Sogn og navnlig i den Del af samme, som benævnes „Slettemose" i Vest for Jerup By, er bleven opgravet og opgraves endnu en Mængde større og mindre Rødder og Stammer af forskjellige Træsorter[1]). For omtrent 30 Aar siden var der endnu cirka 10 Tdr. Land Skov paa Ellinggaards Mark ved Sogneskjellet omtrent lige i Syd for Gaarden, og et paa denne værende gl. Kort viser, at denne Skov („Kokjæret") tidligere har været meget større. I et Sognevidne af Elling Sogn af 1466, angaaende Grænserne for Ellinggaards og Leerbæks „fri Fiskevand", nævnes Strandby Skov, hvis Navn ikke kjendes mere. Stednavnet Strandbylund nævnes i Matrikulen af 1662. Leerbæk Skov, som som var taxeret for 200 Svins Olden (ɔ: $8^1/_3$ Tdr. Hartkorn), blev i den kejserlige Krig saa forhugget, at den 1662 „ikke kunde eragtes uden for 20 Svins Olden"[2]), og den er nu meget mindre. I et Tingsvidne af 26de Juni 1467 af 8 Dannemænd angaaende Ejendomsretten til nogle forlængst forsvundne Skovstrækninger i O. N. O. for Sortkjær i Elling Sogn er til Slutning anført: „Da vidnede de, at fra Sortkjærbæk, der som han løber i Aa, og saa dertil som de 3 Siger løbe sammen, hvor han begynder, og saa fra de Siger til den store Lavsig og saa fra Lavsiget indtil han løber i Vinbækken, hvad Skov der øster og nord er, det er Maries rette Skov." (Gehejmeark.) Ligeledes i et Tingsvidne af Horns Herreds Ting af 27de Juni 1580 paa et Sandemændstog (angaaende Skjælsætning imellem

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. IV, 204.

[2]) Kongerigets Arkiv.

Tolne Mark og Volstrup Mark, Tolne Mark og Korsholt Mark og imellem Korsholt Mark og Studsholt Mark) nævnes Tolne og Volstrup Skove, som for længe siden ere ophuggede. At Skjellet mellem Tolne og Hørmested Sogne, saaledes som her berettes, ikke har været reguleret før 1580, maa antages at have været en Følge af Fortidens store Skove, som jo maa have forhindret en nøjagtig Skjelsætning. I Taxationsforretningerne fra 1683 er anført, at Nørre Elkjær da havde nogen Skovhugst i bemeldte Volstrup Skov i Hørmested Sogn og i Maastrup og Vogn nu ødelagte Skove i Mosbjerg Sogn.

Sagnet fortæller ogsaa, at der i gamle Dage har været store Skove ved Vogn, og at Eskjær og Dahl Skove have naaet sammen, hvilket man, med Hensyn paa Lokaliteterne, heller ikke kan have mindste Tvivl om jo har været Tilfældet. Ved Vogn findes endnu ikke ubetydelige Levninger af Skov og Kratstrækninger, og beretter Sagnet videre, at flere af Egnens Herregaarde havde Del i Vogn Skove, i hvilke der oprindelig skulde have boet en Skovfoged, som ernærede sig af at tilhugge Vogntømmer, og skulde derfor den senere opstaaede By være bleven kaldet Vogn. At dette kan have været den første Bebyggelse af Vogn By, er ikke usandsynligt, men Oprindelsen til Navnet maa dog vist, som jeg tidligere har paavist, søges i det gamle Stednavn „Orn“ [1]). I det tilgrænsende Tolne Sogn har der øjensynligt i Fortiden været store Skovstrækninger, hvoraf Dahl- og Skaarupgaard Skove ere usammenhængende Levninger. Stednavnene Bremsholt og Bøsholt i samme Sogn tyde ogsaa paa Skov. — I Hørmested Sogn var der 1684 endnu flere Skovpartier, hvis Navne nu ere glemte. Paa samme Tid havde N. Elkjær, som anført, nogen Skovhugst i Volstrup Skov, og foruden de flere

[1]) Saml. til jydsk Hist. V. B., P. 312.

Stednavne i dette Sogn, som umiskjendelig tyde paa Skov, saasom Skovhus, Topholt, Korsholt, Kringelholt, Lilholt og Reistskov, havde Grimshauge dengang Skov til 19 Svins Olden, Marklund til 4 Svins Olden, Tislum Nørgaard til 1 Svins Olden og Tislum By til 4 Svins Olden. Af Lærer F. Sørensen i Hørmested er mig velvillig meddelt følgende Oplysninger: „Nu findes der kun enkelte smaa Skovpartier her i Sognet, men for et hundrede Aar tilbage skal den sydlige og østlige Del have været rig paa Skov. Egen er næsten sporløs forsvunden. Der findes Egekrat ved Øster Annexgaard og enkelte andre Steder. Samlinger af Bøgetræer findes ved Lilholt og Vester Annexgaard, og Bøgebuske forekomme mange Steder i den sydlige Del af Sognet. Ved Grimshave findes omtrent 10 Tdr. Land Elleskov; tidligere har Bøgen været udbredt i denne Egn, der med Hensyn til Jordbundsforhold ligner den tilstødende Del af Nabosognet Ugilt, hvor den store „Klosterskov" nu fredes af Ejeren af Børglumkloster. — Hist og her findes imellem Bakkerne smaa afrundede Skovmoser, ofte meget højtliggende, og som vidne om Fyrren og Egen; thi der findes ofte ved Tørvgravning store Træstammer af disse to Arter. De opgravede Fyrretræer kaldes „Tyrritræ", og er paa Grund af sine svovl- og harpixagtige Egenskaber meget brændbart, og anvendes meget af Egnens Folk til at spare Lyset, naar Konen skal i Kjøkken eller Spisekammer, thi skaaren i tynde Splinter og tørret, brænder det med klar Flamme. Efter Sagn skal alt det Egetømmer, som findes i Hovedgaarden Høgholts Udbygninger, være skovet paa samme Gaards Ejendom." I Lendum Sogn, der nu, ligesom Hørmested Sogn, er skovløst, havde Lengsholm 1684 Skov til 126 Svins Olden, og maa i dette Sogn mærkes følgende Stednavne: Skovsgaard, Raadlund, Ringholt, Stidsholt, Topholt, Burholt og Murholt, foruden det, med Hensyn til Fortids Skove saa betegnende Stednavn Grim-

bøgen. I Vindslev Sogn, som ligger paa Lavlandet, findes ogsaa Navne, som tyde paa Skov, f. Ex. Eiaas ɔ: Egaas, Barkholt, Aaskoven og Heiselbæk. At der i Mygdal Sogn, som næsten bestaar af ene Bakker og Dale, i Fortiden har været megen Skov, er ganske vist. Odden, som nu kun har omtrent 20 Tdr. Land Skov, havde i 1684 Skov til 80 Svins Olden. Min Ven Sognefoged og Dbrgsmd. Niels Weien[1]), som for omtr. 70 Aar siden er født i Mygdal Sogn og som interesserer sig meget for gamle Minder, har nylig skriftlig meddelt mig Følgende: „Det er jo ikke langt tilbage, at jeg kan huske, men da jeg var Dreng, var baade Odden og Hummelkrog Skove mere end det dobbelte af hvad de ere nu, og der er tydelige Beviser for, at Sognet, især dets sydlige Halvdel, i Fortiden har været bevoxet med Skov overalt, ikke alene ved at der i Bakkerne og Hederne, som ikke ere opdyrkede, findes mange, og ikke langt imellem dem, af de saakaldte „Rodvelter" (Huller med en stor Tue eller Dynge ved Siden), hvor Roden eller Stubben af de fældede Træer har været opgravet, men ogsaa i Engene overalt her i Sognet, hvor vi grave Knuptørv, findes en stor Mængde Trærødder og endogsaa meget store Træstammer især af Eg, som ere saa friske, at de kunne bruges til Gavntræ. Paa mange Steder findes der en stor Mængde Skaller af Hasselnødder, som vise, at der ogsaa har været betydelig Underskov; ogsaa findes der Oldenskaller, men disse ere meget forraadnede. Det kan ogsaa ses saavel af Sted- som Agernavne som Træholt, Kobbersholt, Skovmose, Retholt, Lilholt, Skovagrene, Skovkrogagre, Skovdalagre m. fl., at der i sin Tid har været

[1]) Denne oplyste Bondemand har, foruden mange andre Antikviteter, en temmelig stor Samling af gamle Sølv- og Kobbermønter fra næsten alle Lande i de 4 ældre Verdensdele, og af hvilke nogle ere fundne ved Pompeji Udgravning.

Skov over hele Mygdal Sogn." Paa mange Steder findes endnu Bøgepur i Mygdal Sogn, og for omtrent 30 Aar siden holdtes der hvert Aar Pintsebal i de saakaldte Uslev Buske, i hvilke der dengang fandtes mange og store Bøgetræer, som paa et Sted dannede en hel Løvsal, i hvilken Forfatteren har danset flere Gange. Den ene af Gaardmændene i Uslev ejede Grunden og den anden Træerne, som for flere Aar siden ere nedhuggede. Der findes endnu lidt Skov ved Lilholt og Træholt i Mygdal Sogn, og den 4de Novbr. 1678 afhjemledes paa Horns Herreds Ting en Synsforretning i Anledning af begaaet Tyveri i Træholt Skov [1]), og Ridefogden paa Baggesvogn lod den 30te Juli 1677 aflyse en Vej imellem Røgelmark og Kalvtved Skov i Mygdal Sogn [2])

Skjøndt det ikke historisk kan bevises, at der har været Skov i Bjergby Sogn, er det dog ganske vist, at dette har været Tilfældet i dets sydlige og østlige Dele, og der holdes endnu Pintsebal hvert Aar i nogle ikke saa ubetydelige Bøgebuske, som høre til Gaarden Dal, og Bøgepur findes i flere Bakkestrøg. At der ogsaa har været Skov i Asdal Sogn, kan ikke betvivles. En Jens Madsen, som var Delefoged paa Asdal i Midten af det 17de Aarhundrede, har jeg flere Gange fundet nævnt blandt de 8 Mænd (Sandemænd) i flere af Horns Herreds Tingbøger fra denne Tid, og han nævnes stedse som boende i Asdal Skov. Da Horne Mølle i 1856 blev ombygget, fandt man paa det gamle Tømmer Aarstallet 1442, og Sagnet fortæller ogsaa, at denne Mølle var meget gammel og at Tømret, hvoraf den var opført, skulde være fældet i Asdal Skove. Om Skov i dette Sogn skriver fornævnte Niels Weien til mig: „Hvad Asdal Sogn angaar, saa har sikkert hele den sydlige

---

[1]) Horns Herreds Tingbog.

[2]) Sammesteds.

Halvdel af samme været bevoxet med Skov, hvilket Stednavnene Skovsgaard, Hulskov og Hestehaven ogsaa tyde paa, ligesom Gaarden Skovens Ejendomme i samme Sogn ogsaa grænse mod Hummelkrog Skov i Mygdal Sogn, og der er endnu en Levning af Skov med Bøg i Nærheden af Gaarden Rugtved i en Dal, som kaldes Ulvedal."

Paa flere Steder, navnlig i Mølgaards Krat samt i Steilbjergs, Rugtveds, Skovens og Gjedebroens Ejendomme, findes endnu saavel Ege= som Bøgepur samt forkrøbne Egetræer, men tydeligst taler dog Bøgen om sin Fortid i Asdal Sogn, særdeles i den nævnte Skov ved Rugtved.

I de sidste 20 Aar er dog største Delen af de Bakker, som vare bevoxede med Træer og Buske, bragt under Ploven. Det kan ikke betvivles, at Asdal og Odden Skove i sin Tid have naaet sammen og kun været adskilte ved den Bæk, som gjør Skjæl mellem Asdal og Mygdal Sogne; derom vidne ogsaa Risbakkerne, som endnu findes paa begge Sider af Bækken, og saavel de forekommende Levninger af Skov som Stednavnene og de lokale Forhold overhovedet tale tydeligt nok for, at den sydlige Del af Asdal Sogn samt de sydlige og østlige Dele af Bjergby Sogn tilligemed hele Mygdal Sogn have i Fortiden været bevoxet med sammenhængende Bøgeskove.

Sagnet beretter ogsaa, at Asdal og Odden Skove i gamle Dage have naaet sammen, hvisaarsag der ogsaa ifølge samme Sagn engang opstod Trætte imellem Ejerne af de nævnte Herregaarde om et Oldensvin, af hvilket der endnu hænger en Levning paa Asdal, som er bekjendt under Navnet Carl Pølses Flæsk[1]). — Saavel i Dansk Atlas som Hoffmanns Fundatser hedder det, at denne Trætte skulde for flere hundrede Aar siden have fundet Sted imellem Ejerne (to Brødre) af Asdal og Birkelse om et Vildsvin,

[1]) Thieles Folkesagn I P. 292.

som var bleven stunget paa den enes og døde paa den andens Skovgrund, og hvis dette forholder sig saaledes, maa man forudsætte, at Birkelse paa den Tid har havt Strøgods med tilliggende Skov i Nærheden af Asdal Skov. — Uagtet der endnu ikke er ubetydelig Skov i Sindal og Astrup Sogne, nemlig Baggesvogns og Bøgsted Skove, er dog den største Tilintetgjørelse af Skov, som jeg historisk kan paavise i det nordlige Vendsyssel i de sidste 2 Aarhundreder, foregaaet i disse Sogne.

Til Sparrevogngaard i Astrup Sogn (hvoraf nu kun et lille Bondested er tilbage), som for omtrent 300 Aar siden var en adelig Sædegaard, hørte endnu megen Skov for omtrent 200 Aar siden, paa hvilken Tid Baggesvogns og Bøgsted Skove naaede sammen. Det nuværende Sparrevogn ligger omtrent midtvejs imellem Baggesvogn og Bøgsted. Husene Bjørnsbølle i Astrup Sogn ere opførte 1650 af Fru Mette Friis til Bøgsted i det nordvestlige Hjørne af Sparrevogn da tilværende Skov[1]), og hørte det ene 1678 til Bøgsted og det andet til Baggesvogn, og naar man veed dette, kan man ogsaa med Vished slutte, at Baggesvogn og Sparrevogn Skove da have naaet sammen. Den 23de September 1678 bleve Baggesvogns Skove taxerede for 110 Svins Olden og Bøgsted Skove for 50 Svins Olden. Ved en i 1678 afholdt Synsforretning over Sparrevogn Skov, som da bestod af 12 Skovskifter, kunde det skjønnes af en Del Træstubber, at der ogsaa tidligere havde været Skov vesten og sønden om Sparrevogngaard, hvis Skov da (1678) laa norden og østen om Gaarden[2]).

Af en Synsforretning den 1ste Februar 1678 sees, at der da var tyk og tæt Skov ved Stederne Putten, Langheden og Ræybakken i Astrup Sogn, og at Vejen løb

---

[1]) Baggesvogns Arkiv.

[2]) Baggesvogns Arkiv.

igjennem Skov fra Putten helt ned over Grubakke, og at der laa en stor Skov østen for denne Bakke, som kaldtes Ravnholt Skov, som strakte sig i Nord østen om og forbi Gaarden Ryds Mark, sønden om hvilken der da ogsaa var Skov [1]).

1677 solgte Fru Sophie Sandberg, sal. Enevold Kruses til Baggesvogn, til sin Broder Henrich Sandberg til Bøgsted „den 8de Part af Bøgsted Skove", som kaldes Sønder Lerdal ved Skippershøj. Længden paa denne betydelige og for længe siden forsvundne Skovstrækning var fra Fjeldsted mod Vest til „Grimtræerne" (Skjeltræerne), og Breden fra Lerdals Kjær og sønder til Brønden. Endvidere solgte Fru Sandberg til bemeldte sin Broder et Skovskifte i Nør Lerdal, „som løber fra Lerdals Kjær og nord til Vejen ved „Putten", og ligeledes et Stykke Skov liggende sønder fra Ryd „og løber i Længden fra Langhedens Vej og nord i Røgdal" [2]). Stederne Stagsdal, Sommerdal, Langheden og Rævbakken i Astrup Sogn ere ifølge samme Dokument byggede omtrent i Midten af det 17de Aarhundrede, hvoraf kan sluttes, at der da maa have været ryddet en Del af de forannævnte forsvundne store Skovstrækninger, som have dækket hele den nuværende skovløse Egn imellem Baggesvogn Skove og de ubetydelige Levninger af Bøgsted Skov og havt en Udstrækning i Øst og Vest fra Slottved til Bøgsted og i Syd og Nord fra Sønderskov til Borresholt i Astrup Sogn. — Videre om forsvundne Skove i den nordlige Del af Astrup Sogn. Ved Skjøde af 6te Marts 1677 solgte Fru Mette Friis, sal. Henrich Sandbergs til Margaard, Solbjerg Skov i Astrup Sogn til sin Søsterdatter Jomfru Ane Sophie Seefeld til Mølgaard [3]). At Solbjerg Skov havde en betydelig

[1]) Horns Herreds Tingbog.
[2]) Baggesvogns Arkiv.
[3]) Horns Herreds Tingbog.

Udstrækning, fremgaar af, at en Del af den naaede helt norden om Gaarden Torn i samme Sogn. Som Bidrag til Oplysning saavel om den foran omhandlede fordærvelige Afbenyttelse af Skovene til Fædrift saavel af Herremænd som Bønder, som ogsaa om „Indhefd“ af fælles Skovgrund til Bebyggelse turde følgende fortjene at blive meddelt. I et Tingsvidne af Horns Herreds Ting den 14de Septbr. 1685 angaaende gjentagne Tvistigheder mellem Ejerne af Bøgsted og Baggesvogn om „Fædrift“ i Sparrevogn Skov findes anført: „Anders Andersen i Solberigschou Wandt ued Æd effter Louen, at hand hafuer tiendt paa Baggeruon i 13 Aar, oc er nu En 11 Aar siden, da imedeler tid hand tiendte der, da dreff han i bemeldte Sparrevognschou med Bagezuons Creter huor hand vilde B— last oc B— paa Kiert i alle maader, oc dreff Mest westen om, ued sønder siden aff den Nye March, saauell som dreff østen ud igien, oc huor hand wilde, End oc dref der med Borrisholt, Wangens og Sandagers Cretter i samme schouff.“ Ved en saakaldet Commissari Forretning i 1670 angaaende bemeldte omtvistede Fællesdrift i Sparrevogn Skov blev der af Ejeren af Baggesvogn anket over, at der ved Opførelse af nogle Huse i benævnte Skov samt Opdyrkning og „Indhefdning“ af noget Jord var betaget Baggesvogn og dets Tjenere i Borresholt, Wangen og Sandager den meste og bedste af deres fælles Fædrift, hvortil de i „ungefær“ 100 Aar havde været berettiget i bemeldte Skov.

Til yderligere Oplysning om, at Sparrevogngaard, som foran nævnt, har været en adelig Sædegaard, anføres følgende Uddrag af et Tingsvidne af Horns Herreds Ting af 7de Februar 1879 angaaende Ejendomsretten til Sparrevogn Skov: „Endydermere Vant forn. Christen Pedersen (som kunde mindes 50 Aar), at Mange gamble tro Verdige mænd hafr sagt til hannem, da han var ung, at Sparre-

uongaard i deres Unge alders Tid hafr Verret En herregaard, oc boede Adel derpaa; Jesper Christensen i Astrup Vandt med op Ragte fingre oc Ed epter Recessen, at der ingen schou er tilligende noget af forn. Gods, vndtagen Sparreuon schou, hvilchen hand Kand Mindes (saauit ombuondet er) i nogle till 50 Aar at have lagt til Sparreuongaard oc des grund oc Eiendom dertill at vere brugt i alle maader, som Christen Pedersen forom Vondet haffuer, disligeste at hand hafr med Verrit, da samme schou til huer welbemeldte 2de Lodz Eyeres (Baggesvogn og Bøgsted) Anpart i forn. Sparreuongaard bleff delt, saa at forn. Sparreuon schou saauit forn. tings Vinde af Dato 27de Juni 1670 begriber oc omformelder aldrig hafr verrit Sparreuongaard fraschildt, saalænge hand kand mindes, oc Vandt ydermere, at hand af hans fader oc Mange throe Verdige gamble Dannemend hafr hørt sige, at Sparreuongaard hafr verrit En herregaard, oc at der hafde boet Adel derpaa; — Jens Madsen forrige Ladefoged paa Bøgsted Wandt ued Ed med opragte fingre epter Recesen lige ord fra ord hannem Witterligt at Verre som forn. 2de Personer tilforn Vondet haffuer oc Kand mindes i 30 Aar, desligeste at hand oc hafr med verrit, da baade schou, March oc Eng er blefuen deelt til En huer Velbemeldte 2de Lods Eyeres Anpart i forn. Sparreuongaard, saa at forn. Sparreuon skou som før er meldt iche hafr Verrit Sparreuongaard fraschildt saa lenge hand Kand Mindes" [1]). Heraf synes ogsaa at fremgaae, at Sparrevogngaard, som tilligemed dens Skov helt var omsluttet af Bøgsted og Baggesvogns Ejendomme, er bleven delt mellem disses Ejere.

[1]) Baggesvogns Arkiv.

St. Hans Aften i det nordlige Vendsyssel.

Da den gamle Skik at brænde St. Hans Blus utvivlsomt har sin Rod nede i Hedenold, turde det i kulturhistorisk Henseende have sin Interesse at overlevere til Efterslægten de nærmere Omstændigheder derved i Nutiden, saavelsom ogsaa Oplysning om denne Aftens hidtil havte Betydning overhovedet. Efter Folketroen her er det Væsentlige ved St. Hans Aften, at alle Hexe denne Nat ere svært paa Færde, og at det gjælder om saa godt som muligt at beskytte sig mod deres Trolddom. Selve St. Hans Ilden ansees ogsaa af de Ældre blandt Almuen nærmest som et almindeligt Præservativ mod Virkningerne af Hexenes fordærvelige Idrætter. Ved Siden heraf anvendes ogsaa, om man saa kan sige, flere Husraad, og er det saaledes endnu temmelig almindeligt St. Hans Aften at anbringe friske Røn- eller Porsris over alle Porte, Døre, Vinduer, Luger og Huller paa Husene. I Mangel af de nævnte Slags anvendes ogsaa andre Smaaris, som stikkes ind i Ovsen (oldn. ups) af Taget, hvor de blive siddende i længere Tid. Anvendelsen af dette Middel kaldes „at meje", hvilket nok er det oldnordiske meina ɔ: hindre, formene,

og Hensigten hermed er ogsaa efter Folketroen at kunne forhindre Hexene i at trænge ind i Husene[1]).

Paa Højlandet brændes Blusset gjerne paa det højeste Punkt (ofte paa en Gravhøj), som haves til Raadighed. Ogsaa her paa Lavlandet vælges et højt Sted til Baalet, som i denne Egn kaldes „Vaagild", og da det har megen Betydning at kunne antænde denne strax efter Solnedgang, trækkes Kreaturerne tidlig ind denne Aften, og mange Steder kappes man om at blive færdig dermed, da den sidste bliver kaldet „Kjanstav" (Kjærnestav), og kan være udsat for at blive benyttet som saadan af Hexene, som man tror ride til Bloksbjærg denne Nat paa en Kjærnestav eller et Kosteskaft. I nogle Egne mener man, at Hexene ride paa Katte til Tromsø Kirke og der danse sammen med Fanden. Sagnet om, at Hexene ride til Bloksbjerg, turde maaske sættes i Forbindelse med den Antagelse, at Oprindelsen til St. Hans Ilden og Hexenes Bal paa det nævnte Bjærg i Selskab med den Onde skulde hidrøre fra, at Sachserne, efter at Carl den Store i det 8de Aarhundrede havde tvunget dem til at antage Kristendommen, endnu ofte samledes her om Natten for at forrette deres hedenske Gudsdyrkelse med tilhørende Offringer og Ildbaal. For at forhindre dette lod Kejser Carl nogle frankiske Soldater besætte de Veje, som efter Formodning førte til Offerstederne; men Sachserne klædte sig ud i saa fatale Dragter (og vare tillige bevæbnede med Høtyve, Kosteskafte o. s. v.), at Soldaterne forskrækkede toge Flugten, og derved kom det Sagn i Omløb, at Hexene denne Aften rede til Bloksbjærg paa Kosteskafte og andet lignende. Senere, da det ikke mere lod sig gjøre

---

[1]) Udtrykket her „at meje" staar ikke i nogen Forbindelse med det almindelige Udtryk „at maje", som betyder at pynte med Foraarsløv, saaledes som Kirkerne i tidligere Tid pyntedes især til Pintsen.

at komme til Offerstederne, drev man tildels samme Idræt i Husene ved Brug af den saakaldte Hexesalve (nok tillavet af den saakaldte Bulmeurt), ved hvilken Indbildningskraften sattes i en saadan Bevægelse, at man under den fremkaldte Bedøvelse virkelig troede at befinde sig i Offerforsamlingerne [1]).

I Tydskland brugtes Nødilden til at antænde St. Hansblusset eller Midsommersilden, og det hjalp ikke, at det, efter at Kristendommen for omtrent 1100 Aar siden var indført med Vold, blev forbudt at antænde denne Ild. Senere Forbud vare lige saa frugtesløse og Skikken har vedligeholdt sig indtil vore Dage [2]) Nødilden blev tændt ved at gnide tvende Stykker Træ mod hinanden, hvilket skete til Ære for Gudinden Nød eller Nødvendigheden. Naar Vestas hellige Ild slukkedes i Rom, maatte deu kun tændes ved Nødild [3]).

Det kan næppe betvivles, at vore hedenske Forfædre, som ere indvandrede fra det fjerne Østen, engang have været Ildtilbedere.

Der turde dog vist være størst Sandsynlighed for, at St. Hans Ilden i de nordiske Lande kan være en Levning af stedfundne Offerbaal i Anledning af Balders Død. Til Støtte for denne Antagelse kan anføres, at Professor Sw. Nilsson i sine „Skandinaviska Nordens Urinvånare" S. 13 citerer 1. Kongernes Bog 18 K. 22—40 Vers, hvor man seer, at det har været Brug med Brændoffre hos Hedningerne. Paa samme Maade som St. Hans Aften i Danmark holdes ogsaa efter Prof. Nilssons Beretning i Midsommersnatten den saakaldte Baldersfest i Skaane og langs Kysten opad Halland, Bohuslen og helt op i Norge. Ild-

---

[1]) Helmuths Naturlære.

[2]) „Den 1. Novbr. og den 1. August" af Fin Magnussen.

[3]) Sammesteds.

baalene kaldes der „Baldersbaal". St. Hans Aften fejres paa samme Maade i Irland, hvor man danser omkring de paa Højderne antændte Baal, gjennem hvilke man stundom ogsaa springer frem og tilbage for at beskytte sig mod eller bortmane Trolddom. Forestillingen om Ilden som hørende med til Offringer og iøvrigt som rensende Kraft har meget tidlig været og er tildels endnu udbredt over en stor Del af Jorden. Ildens og Solens Tilbedelse har sikkert ogsaa gaaet gjennem alle Tider og alle Lande, og dette kan næppe antages at være overleveret fra et Folk til et andet, men maa snarere ansees for en af de mange Fællesideer, som gjennemstrømme Menneskeslægten. Forresten er det vistnok vanskeligt med Bestemthed at kunne paavise, hvoraf St. Hans Ilden, med de dertil knyttede Sagn og overtroiske Fordomme, har sin Oprindelse, da denne ganske vist ligger udenfor den skrevne Histories Omraade; dog synes det højst rimeligt, at Festen er en Levning af en hedensk Offerfest og identisk med Baldersfesten i Sverrig.

Professor Finn Magnussen har i sin fortrinlige Afhandling „Den 1ste November og den 1ste August" oplyst, at Sommersolhverv fejredes hos os til Erindring om Balders og Nannas Ligbaal ved hans og Hejmdals aarlige Højtid; siden tændtes Festens Højtidsbauner St. Hans Aften eller Nat overalt i Skandinavien, Rusland, og i Middelalderen over hele Europa, ligesom ved Sommersolhvervstiden i Asien af Syrer, Føniciere, Perser og endnu (1829) i Egnene omkring Konstantinopel. Han omtaler ogsaa festlige Maaltider og Dans omkring St. Hans Ilden og anfører: „Ellers drak man klart Vand af de først i Hedenskabet og siden i Katholicismen dyrkede hellige Kilder, som den Nat især mentes at have helbredende Kraft. Den persiske Sommersolhvervsfest holdtes ogsaa til Ære for de Genier, der bevogtede og velsignede Vandet, som Floder, Kilder o. s. v. Da fandt ogsaa Kildedyrkelse Sted i det

hedenske Norden og finder det endnu lige til vore Dage (1829) f. Ex. i Sverrig ved de saakaldte Offerkilder.

Persernes store Ildfester svarede nøje til de skandinaviske og germaniske. I Indien gjenfindes Oprindelsen til Europæernes Nødild[1])

I det nordlige Vendsyssel er det mest Ungdommen, som brænder „Baagild", og hvor det er Skik at danse, seer man at blive færdig dermed, saasnart ske kan, og danser saa enten paa en Lo eller paa Marken i Nærheden af Ildbaalet, til hvilket der længe i Forvejen bliver samlet Brændsel af Hyrderne. Nogle benytte ogsaa hertil en nylig tømt Tjæretønde, som brændes paa en Stage. I denne Egn er det endnu saa almindeligt at brænde „Baagild" St. Hans Aften, at der ofte fra et af de højeste Punkter inde paa Højlandet kan sees over 50 Blus, et Syn, som i en nogenlunde dunkel Nat gjør et forunderligt, for ikke at sige uforklarligt, Indtryk, og man føler sig ligesom hensat i hin fjerne Tid, da disse Baal efter Folketroen have været ansete for nødvendige, og man har her tillige et synligt Bevis for, hvilke lange Tider Oplysningen behøver for at kunne vinde Sejr over visse Levninger af de mange fra Hedenold gjennem mange Slægtled overleverede Fordomme.

Af de mange overtroiske Handlinger, som fra umindelige Tider have været og endnu ere knyttede til St. Hans Aften, fortjener især at nævnes, at mange Syge denne Aften, ligesom fordum til Bethesda ved Faareporten i Jerusalem, fra fjerne Steder valfarte til forskjellige hellige Kilder, hvis Vand antages for at have helbredende Kraft.

I Skjærum Sogn ved Frederikshavn findes en saadan Kilde, kaldet „den helle Kjabhl" (hellige Brønd) i Stedet Øster Haldens Ejendom, som grænser mod Studsbjærg Mark,

[1]) „Den 1. Novbr. og den 1. August" af Finn Magnussen Side 153, 168, 171, 175, 196, 199 og 200.

der er Navnet paa det nordøstligste Sted i samme Sogn. Kilden, som bestaaer af et almindeligt Vandhul, ligger i en Bakke, som er omtr. 60 Fod høj. En gammel agtværdig Mand, Exsognefoged Jakob Sørensen, som er født i fornævnte Øster Halden, har fortalt Forfatteren Følgende om denne Kilde.

I al den Tid, Jakob Sørensen, som er henved 80 Aar, kan huske, har denne Kilde været stærkt besøgt af „alle Slags Patienter" St. Hans Aften og besøges endnu, men ikke saa meget som i ældre Tider. „Ja," sagde den nævnte gamle Mand, „det er at undres over, og det første jeg kan huske, var den besøgt af syge Folk fra Vesterhav til Østerhav, ja kort sagt fra hele norden Aalborg Fjord."

Af Sogneraadet udnævnes en Mand til at møde ved Kilden St. Hans Aften, og han medbringer en saakaldet Blok af Træ med Jern Laag og Laas, som hensættes ved Kilden, af hvilken Vandet tages stiltiende i en ubrugt Lerpotte, og Vaskningen dermed udføres ligeledes stiltiende enten af Patienten selv eller, naar denne er meget daarlig, af en anden Person, hvilket gjerne foregaar i Læ af en af de mange Risbuske, som findes paa den nævnte store Bakke. Blandt de Syge ere altid mange Børn. Nogle hente Vand flere Gange, og naar man saa endelig er færdig, hensættes Potten, hvori lægges en Pengegave, i Nærheden af Kilden. Derpaa afklædes den Syge fuldstændig og iføres andre Klæder, hvormed Kuren er afsluttet. De i Potterne værende Smaapenge lægges nu i den forannævnte Blok, hvorpaa Potterne, tilligemed de affastede Klædningsstykker af Sogneraadsmedlemmet blive solgte til de Højstbydende af de i dette Øjemed mødte Liebhavere, og de for disse Gjenstande indkomne Penge lægges ligeledes i Blokken, hvis hele Indhold fra denne Aften tages til Indtægt i „de Fattiges Kasse" i Skjærum Sogn. Om Opdagelsen af denne Kildes helbredende Virkning haves følgende gamle Sagn. En

fattig Kone gik engang med et blindt Barn ved Haanden. Tilfældigvis satte de sig ved Kilden, med hvis Vand Konen vaskede Barnets Ansigt, hvorpaa dette udbrød med glad Forundring: „O Moer! hvad er alt dette?" og den overraskede Moder erfarede til sin hjertelige Glæde, at Barnet nu kunde se, og troede, at Vandet havde havt denne forunderlige Virkning.

Endnu er det en almindelig Skik St. Hans Aften at hænge de saakaldte St. Hans Løg op ved en af Bjælkerne i Stuen. Denne Plante, som Svenskerne kalde Kjærlighedsurt, hører til Løgslægten og voxer vild paa mange Steder. Man tager 4 à 5 Tommer af det øverste af Stænglen og binder dem sammen, to i hver Bundt, hvorpaa de hænges paa en Bjælke, og ethvert Par Løg er bestemt for et vist Par Folk, Kjærestefolk eller Ægtefolk. De saaledes ophængte Planter kunne, naar der tages friske Skud, vedblive at gro i flere Uger, og af den Retning, i hvilken de voxe, spaaer man eller drager Slutninger om de Folks Skjæbne, for hvem de ere ophængte. Voxe et Par Kjærestefolks Løg i samme Retning og bøje sig sammen, er man vis paa, at Kjærestefolkene ville faae hinanden; gror derimod det ene af Løgene til en af Siderne eller de begge voxe fra hinanden, vil Forlovelsen gaa overstyr. Visner det ene af Løgene, ansees dette som et Varsel for den Enes Død, inden Aaret er ømme. Naar det ene af de for et Par Ægtefolk ophængte Løg under Væxten bøjer sig til Siden, menes der, at den Ene ikke er lykkelig gift, og voxe begge Løgene fra hinanden, betyder dette, at Ægtefolkene ikke kunne forliges. Visner den ene Løgplante, har dette samme Betydning, som er anført om Forlovede.

Den paa flere Steder endnu brugelige Skik, at Hyrderne St. Hans Aften pynte sig selv og deres Kvæg med Blomsterkranse, turde maaske ogsaa tale for Rigtigheden af den Antagelse, at St. Hans Dag meget tidlig har været

en hedensk Festdag. Befolkningens væsentligste Næringsvej var i hine fjerne Tider Kvægavl samt Jagt og Fiskeri, og det synes saaledes rimeligt nok, at Levninger af Festen indtil vor Tid fortrinsvis kunne have vedligeholdt sig hos Hyrderne. I nogle større Landsbyer bliver en af Hyrdedrengene St. Hans Aften, før „Baagilden" tændes, iført en hvid Kjole og rider saa, med trekantet Hat og pyntet med Blomster, paa en af Byens største Køer, som er næsten helt besat med Blomsterkranse, fra Sted til Sted for at samle Pengegaver, der kort Tid efter anvendes til et saakaldet St. Hansgilde for samtlige Byens Hyrder.

Til Minde om Johannes den Døbers Fødsel har St. Hans Dag faaet sit Navn, og den højtideligholdes tildels endnu hos Katholikerne. Da Kristi og Johannes den Døbers Fødselsdage skulle ligge 1/2 Aar fra hinanden, var det jo passende at henlægge disse til de Tider, der svarede til de tidligere ældgamle Midsommers- og Midvintersfester, thi Alt skulde jo saavidt muligt passes ind i de gamle Former, men efter nye Begreber.

Kulturhistoriske Efterretninger fra det nordlige Vendsyssel.

Naar der er Tale om Menneskeslægtens Udvikling, hører man undertiden den Mening fremsat, at Sæderne ikke ere bedre nu end for hundrede Aar siden, eller med andre Ord, at Verden, som man siger, ikke bliver bedre. At dette ikke forholder sig saa, mener jeg i det Følgende at kunne godtgjøre dels ved Beviser hentede fra personlige Jagttagelser og dels ved historiske Efterretninger. I Fortiden var Druklenskab og Slagsmaal meget almindelige, hvor mange Folk vare samlede, f. Ex. ved Sessioner, Markeder o. s. v., og min Fader fortalte ofte, at da han for omtrent 70 Aar siden kom til Session i Hjørring, sloges man der saa voldsomt, at Blodet fløb i Rendestenene, og jeg selv har i de sidste 40 Aar været Vidne til Slagsmaal paa Markeder og Sessioner i flere af de nordlige Byer i Vendsyssel, og de fleste ældre Folk maa naturligvis have set det samme og lagt Mærke til, at saadant, saavel som Drukkenskab, nu gaar mindre i Svang; ja man vil i vor Tid vanskelig i slige større Forsamlinger kunne faae saadant at se, ligesom man nu meget sjælden vil træffe paa andet end et godt Forhold mellem Naboer, og dog veed

man, og jeg har selv i mine Drengeaar — for omtrent 40 Aar siden — hørt og set, at hvor der, som dengang ikke var sjældent, boede to Bønder sammen, jeg mener vare Naboer, var Forholdet i Almindelighed saaledes, at hvis de ikke sloges, saa skjændtes de.

Ogsaa mindes jeg, at der paa samme Tid ofte saaes Beretninger i Aviserne om Indbrudstyveri, hvilken Forbrydelse nu meget sjælden begaaes paa Landet, hvorimod den ikke er saa ualmindelig i de større Byer, og det forekommer ogsaa mig, at de lavere Samfundsklasser i Byerne med Hensyn til Sædelighed ikke staa højere og maaske ikke saa højt som den almene Landbefolkning. Af det allerede Anførte sees, at Sæderne vare mere raa for omtrent 50 Aar siden, og vil man gaa endnu et halvt Aarhundrede tilbage i Tiden, staar man nær ved den Tid — 1788 — da Forordningen om Stavnsbaandets Løsning blev given, og man veed, hvorledes Bønderne da bleve behandlede af Herremændene, som forholdsvis vare lige saa udannede som deres „Tjenere", hvem de endogsaa solgte eller bortbyttede mod andre Varer, som jeg forhen har oplyst i min Beretning om Forholdene paa N. Elkjær Gods i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede[1]). Gaar man endnu hundrede Aar tilbage i Tiden, vil Forskjellen, med Hensyn til Moraliteten, mellem da og nu blive større, og jeg vil derfor meddele nogle historiske Efterretninger fra denne Egn til Oplysning om Kulturtilstanden og Retsforvaltningen i det 17de Aarhundrede.

Jennet i Raabjerg Sogn, som 1662 var ½ Bol, der tilhørte Fru Lene Rud til Udbygaard, hørte 20 Aar senere til Lerbæk, Elling Sogn, hvilket sees af, at Ridefogden paa bemeldte Herregaard den 10de Januar 1681 paa Horns

---

[1]) Saml. t. jydsk Hist. 5. B. S. 145.

Ting[1]) „gav Last oc Klage ofuer det Drab, som des Wære er gjort i Jerup sidstafuigte Nyt Aars Aften paa hans gundstige hosbundz tienner Christen Christensen i Jennet af Niels Stephensen i Jerup, oc liuste for alle huiß Loumaal i same sag paa hosbundz oc bemeldte Sal. afdøde Christen Christensens oc alle paa Nørende oc ved Kommendiß weigne Kand hafue at udføre ved Lou oc Domb." Da Afhjemlingen af Synsmændenes Forretning i denne Sag paa Horns Herreds Ting turde have særlig Interesse, meddeles den ordret efter Tingbogen: „Saa frembstod i Dag — den 1ste Februar 1681 — for Reten bem. siuns Mænd oc afhiemeled deris siun ued Ed effter Recessen, at de den 8de Januari sidstafvigte siuned Christen Christensen i Jenned, som Var ihielslagen, hans Saar oc skade; da saae di første, ofuen i hanß hofued haffde hand faaed it stor slaug oc Var it huol udi, oc it slag i hanß thinding oc panden om øynen, oc i hanß Anßigt Var ßorte blaa, oc blod Runden, paa axelet Var hand oc saa blaa, oc den høyre side Var meget blaa oc ilde slagen saauelsom ofuer lenden var meged ilde med saaren som snar igjemmel slagen, Ellers paa Laaren oc hiemeligheden Var nogen blodig Rebeler, som di siunjes icke Var uden i huden; Same Dag saae di Niels Christensen i Troldborig — hand hafde it blodig slag ofuer sit vinstre øye — i Tindingen, som hand beretted, hand blef slagen same tid af Niels Stephensen i Jerup, der hand slog broderen ihiel; dette afhiemelede di for it fuld siun."

Efter de afgivne Vidneforklaringer[2]) var denne Sags Sammenhæng saaledes. „Nytaars Aften noget før Aften" kom fornævnte Christen Christensen i Jennet og hans Broder Niels Christensen i Troldborg kjørende fra Mølle

[1]) Tingbogen.

[2]) Horns Herreds Tingbog fra 1681.

— utvivlsomt fra Ellinggaard — til Jerup, hvor de toge ind hos en Søren Olesen, som var gift med deres Søster, og som gav dem „En podt øel eller noged mere". Efter at dette var fortæret, gik Niels Christensen ud i Gaarden, hvor han traf Søren Olesens „Gaardmand" — Nabo — Niels Stephensen, som gik og forede sine Kreature — „Kreter" —. Niels Christensen „bad hannum uel Være eller helsede hannum", og da Niels Stephensen netop gik med noget Hø under Armen, bad Niels Christensen ham om at give sine „Kreter" noget deraf, hvilket Niels Stephensen ogsaa gjorde. Christen Christensen i Jennet, som nu ogsaa var kommen ud i Gaarden, sagde til Niels Stephensen: „Gifuer Du hans Kreter, saa skal Du gifue mine oc saa med"; men om dette skete, kan ikke sees. Niels Christensen af Troldborg bad nu Niels Stephensen om at gaa med ind til hans Søster — Søren Olesens Kone —, hvem han bad om at sælge sig „En halw Kande øel til den Dannemand", hvilket hun ogsaa gjorde, og efter at „Di nogen stund hafde set tilsammen i god forligelße," gik Christen i Jennet først ud og siden efter de andre. Søren Olesens Kone gik og røgtede sin Husgjerning til hellig Aften, da et af hendes Børn kom ind og raabte: „Bege mine Morbrøer komer med thou dragen Knife", og idet Moderen nu gik ud i Døren, kom Christen i Jennet hen imod hende og sagde: „Hvad siger du nu, Søster, huor gord det nu til?" da sagde hun: „Jeg ued det intet, ieg tenchte, brorlille, at du var hiemb Kiørt," oc i det same Kom Niels Stephensen og slog hannum med en Kiep eller træ i hans hofued, saa han stued paa henderne, slog saa til hannum igien, til hand faldt gandsche til Jorden." — Søren Olesen i Jerup forklarede i Retten, at da hans Svogre vare færdige til at kjøre ud af hans Gaard, sagde Niels i Troldborg til Niels Stephensen: „Farvel brorlil oc tak som en Dannemand for dit Hø," hvortil Christen i

Jennet gjorde den Bemærkning: „om det var saa", og svarede Niels Stephensen dertil: „Ved Du Andet?" falt dem saa adschillige schieldsord imellum; saa bad ieg Christen i Jennet, hand schulde giffue sig tilfredz oc side i sin Vogn og kjøre hiemb. Da sagde han: „Huad vil Du hafue?" oc hafde i det same en dragen Knif i sin Haand oc skar hannum ofuer hans Nese med, oc som han siden gik oc suingede med i Niels Stephensens Gaardsrum, oc siuntes han — S. Olesen — at Niels Stephensen kun giorde Nøduærge den tid."

Af de anførte Vidneforklaringer fremgaar, at Brødrene Niels i Troldborg og Christen i Jennet vare færdige til at kjøre fra Søren Olesens i Jerup, da Skjænderiet, som gav Anledning til det paafølgende Slagsmaal og Drab, opstod som Følge af, at Christen i Jennet tilkjendegav sin Tvivl om, at Niels Stephensen var en „Dannemand", som Niels i Troldborg kaldte ham, da han bød ham Farvel og takkede ham for hans Hø. Brødrene Niels og Christen maa saa være staaede af deres Vogne igjen for at skjændes og slaas med Niels Stephensen, hvilket sees af Søren Olesens Forklaring om, at Christen Jennet siden gik og svingede med sin Kniv i Niels Stephensens Gaardsrum, hvorfra han saa, som foran nævnt, søgte hen til Svogerens Dør, hvor Niels Stephensen tilføjede ham de ommeldte voldsomme Slag. Christen i Jennet, og sandsynligvis ogsaa hans Broder Niels i Troldborg, maa have forfulgt Niels Stephensen hen i hans Gaard; thi en Jens Olesen i Jerup afgav den Forklaring for Retten, at han saae Christen Jennet komme med en dragen Kniv til Niels Stephensens Ladedør, og da Jens Olesen gik ind med Niels Stephensen, kom Christen Jennet efter dem og svingede over dem med sin Kniv. Niels Stephensen maa jo saa være bleven tilsinds at ville jage de to stridbare Brødre ud af sin Gaard, hvilket just heller ikke skete paa nogen lempelig Maade, og

uagtet der egentlig ikke havde været nogen „V=stand“ imellem Niels Stephensen og Niels Troldborg, gav den Førstnævnte dog ogsaa ham et voldsomt Slag af en „Vogn Kiep eller slo Kiep“ i Hovedet, og da N. Troldborg fornam, at Blodet randt ham ned over Øjnene, tog han sin Kniv og lagde den paa „Skaden“. Efter Synsmændenes foran meddelte Forklaring maa det antages, at Niels Stephensen har bibragt Christen Jennet flere Slag end de to, han gav ham uden for Søren Olesens Dør, og som maa have været meget voldsomme, da han aldeles faldt til Jorden ved det sidste. Hvorledes Christen Jennet er kommen hjem, kan ikke sees af Tingbogen; men Nytaarsdag — Dagen efter Slagsmaalet — hen mod Aften kom hans Kone, Karen Nielsdatter, til Christen Olesen i Uggerhal, Raabjerg Sogn, og bad ham om at følge med til hendes Mand, og denne fortalte nu, at han havde været i Mølle — uden Tvivl ved Ellinggaard —, hvor han havde faaet Brændevin for 1 Skilling. Siden var han hos en Morten Elling, hvor han kjøbte 2 Par Træsko, og hvor de, Broderen og han, fik Brændevin for 4 Skilling. Paa Hjemvejen kom de til hans Svoger, Søren Olesen i Jerup, og vare noget beskænkede, og hvor han — som foran vist — var kommen i Lav med „en øfr Voldz Mennische“, Niels Stephensen, som havde gjort ham hans Skade, og maa Christen Jennet være død faa Dage efter som Følge af den lidte voldsomme Overlast, da hans Lig blev synet den 8de Januar. Et andet Vidne, Christen Olesen i Lyngshede, forklarede for Retten, at den afdøde Christen Jennets Enke havde yttret til ham, at hendes sal. Mand ikke havde nogen Anden at skylde for sin Skade end oftnævnte Niels Stephensen, som ogsaa samme Dag, som i Tingbogen anført, stod ledig og løs for Retten og forklarede, at han ikke nægtede, at han jo havde slaaet Christen Jennet med en

Bognkjæp eller Træ, men paastod derhos, at det var skeet som Nødværge, da han blev „søgt med en dragen Kniv".

Hvorledes Dommen blev i denne Sag, kan ikke oplyses, da Sagens Behandling i Retten sluttes med en Tilstaaelse fra „Stævnsmændene" om, at de havde stævnet Sandemændene i Horns Herred til at gjøre deres Ed og Toug i bemeldte Drabssag.

Af Christen Jennets Forklaring til Christen Olesen i Uggerhal ser man, at han og Broderen havde været „noget beskænket", da de kom til Jerup, hvor de, efter de afgivne Forklaringer, ikke nød andet end Øl. Brugen af Brændevin har ganske vist heller ikke endnu været meget almindelig i det 17de Aarhundrede i det nordlige Vendsyssel. Stærkt Øl kunde vel ogsaa virke berusende; men da der i hin Tid var megen Armod hos Bønderne i denne ufrugtbare Egn, er der Grund til at antage, at de ogsaa sjælden nød saadant. I de ikke saa faa Oplysninger om Vold og Overlast, jeg har truffet paa ved Gjennemlæsning af Tingbøger fra Horns Herreds Ting og Skagens Byting fra det 17de Aarhundrede, har jeg ikke set noget anført om, at saadanne Forbrydelser have været en Følge af Drukkenskab, og hvorvidt Nydelsen af stærke Drikke har været Aarsagen til det her omhandlede blodige Slagsmaal, som havde et Drab til Følge, kan heller ikke med Vished afgjøres. I hine raa Tider var jo Slagsmaal meget almindelige, og har Jerup By heller ikke det bedste Skudsmaal fra den Tid. I Horns Herreds Tingbog for 1677 findes nemlig under 9de Juli anført: „Welagte Peder Anderßen Ridefouget til Lierbæk paa sin gundstige hosbunds tjenners Weigne begierer Anden ting til Last oc Klage ofr Jerrup Mænd for Wold oc Ofr Last, som de begaaet hafr, liuser for sit Lougmahl i den Sag i dag Anden ting Dag." Ved at gjennemlæse Skagens Tingbog fra 1647—48 og 49 har jeg fundet mange Klager over „Vold og Overlast,

Saar og Skade", ved hvilke Lejligheder der ogsaa ses at være brugt „dragne Knive".

Da Brugen af Brændevin har spillet, spiller og desværre endnu i lange Tider vil spille en alt andet end gdvnlig Rolle for Udviklingen af Kulturforholdene, kunde det maaske, skjøndt disse Efterretninger hovedsagentlig skrive sig fra det nordlige Vendsyssel, være mig tilladt ogsaa her at meddele følgende historiske Oplysninger om Brændevinens første Forekomst her tillands og i Norden overhovedet. I „De tre nordiske Rigers Historie" IV. I. S. 237 har Allen anført, at imellem Aarene 1460—70 nævnes Brændevin flere Gange i Sverig, dog altid kun i Forbindelse med dens Anvendelse ved Tilberedning af Krudt, og ved en Retssag 1494 i Stockholm faae 3 navngivne Mænd Tilhold om under Straf af Bøder ikke at befatte sig med at brænde eller sælge Brændevin. Da der nu vistnok lige saa tidlig er bleven fabrikeret Krudt i Danmark som i Sverig, og det af det Anførte synes, som om Brændevin har været nødvendig ved Tilvirkning af Krudt, turde der vistnok være stor Sandsynlighed for, at Brændevin har været kjendt og brugt her i Landet lige saa tidlig som i Sverig; men saavidt vides, haves der alligevel intet historisk Vidnesbyrd om, at man har brugt eller fabrikeret Brændevin i Danmark før i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

I en tydsk Beretning i Danske Magasin 3. Række 3. Bind 11 meddeles det af en Mand, der har levet under Frederik I., at Sigbrit, før Christian II. blev kjendt med hendes Datter, ernærede sig af at sælge Brændevin og Pærer m. v., og maa Brændevin ogsaa senest være kommen i Brug her i Landet i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, da Gejstligheden allerede kort efter Reformationens Indførelse (1536) fandt Anledning til at klage over Misbrug af denne Drik. Biskoppen i Aarhus androg 1547

— som man antager — hos Kongen paa, at det maatte blive forbudt at sælge Brændevin og andre stærke Drikke om Søndag Formiddag[1]) og Recessen af 1551 forbyder ogsaa at sælge Brændevin om Helligdagene før Middag, hvilket gjentages i Recessen af 1558, som indskærpedes af Magistraten i Aalborg 1564[2]). Med Hensyn paa Foranførte kan der næppe tvivles om, at Tilvirkning af Brændevin har været temmelig almindelig her tillands i Midten af det 16de Aarhundrede, ja endogsaa saa almindelig, at Regjeringen af moralske Hensyn har anset det for nødvendigt at sætte en Stopper for Misbrug af denne Drik. 1599 paalagde Biskop Hegelund i Ribe Præsterne i sine Synodal-Paamindelser at angive „Brændevinsdrikkere" i deres Sogne ligesaa vel som „Skjørlevnere, Helligbrøde" o. s. v.

Brændevinsbrændingen i Kjøbstæderne blev først beskattet ved Forordning af 16de Februar 1621, og siden maa denne Industri have udbredt sig temmelig hurtig, ogsaa paa Landet; thi allerede i Konsumtionsforordning af 1657 nævnes Brændevinsbrændere paa Landet og i Byerne.

Der kan næppe være Tvivl om, at der jo meget tidligere har været brændt Brændevin paa Øerne, navnlig Sjælland, end i Jylland, hvor Kornavlen altid, som Følge af den mindre frugtbare Jordbund, har været betydelig mindre. For Rigtigheden af denne Antagelse, nærmest med Hensyn paa Forholdene i Jyllands vestlige og mindre frugtbare Egne, hvor Brændevin vistnok endnu i Midten af det 17de Aarhundrede har været noget Nyt, kunde Følgende, som velvillig er mig meddelt af Hr. Overlærer Kinch i Ribe, tyde hen paa. „I Januar 1647 blev en Mand fra Landet funden død tæt udenfor Ribe. Det oplystes i

[1]) Ny kirkehist. Saml. II. 732 jfr. III. 346.
[2]) Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. II. 120.

den Anledning paa Tinget den 18de i s. M., at han den foregaaende Dag var kommen ind til en Værtshusholder i Byen og havde klaget over Ildebefindende, og havde han da spurgt Værten, om han ikke havde en Pibe Tobak at give. Det havde Værten ikke, hvorimod dennes Kone havde foreslaaet ham at tage en Skefuld Brændevin, som var bedre, og havde han saa faaet for en Skilling." Dette skulde være det første Tilfælde, i hvilket Hr. Kinch, som har syslet meget med de gamle Tingbøger i Ribe, har fundet Brændevin nævnt i denne gamle, historisk mærkværdige By.

I de flere Tingbøger, jeg har gjennemlæst fra Horns Herreds Ting fra det 17de Aarhundrede, har jeg ikke fundet Brændevin nævnt før i den foran meddelte Drabssag fra Jerup. En omtrent 80 Aar gammel Mand her i Sognet (Raabjerg), som døde for 30 Aar siden, har fortalt mig, at hans Bedstefader, som boede i Ugilt Sogn ved Hjørring, ofte, naar han fortalte om Gilder m. m. i sin Ungdomstid, som faldt i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, havde yttret, at det endnu dengang var baade sjældent og mærkværdigt, naar der blev buden Brændevin til Gjæsterne i Bryllupper, og at det lød ved Hjemkomsten fra saadanne: „Ja det var æ svær Bryllup, vi fæk Bræivin", og denne Drik blev her, i Lighed med hvad ovenfor er meddelt fra Ribe, endnu nydt i Skeer, og blev der ogsaa kun givet et Par Skefuld til hver af de mandlige Gjæster, hvilket tyder paa, at Brændevin endnu har været noget nyt og tillige dyr og næppe fabrikeret i denne Egn, hvorhos man ogsaa maa huske paa, at der netop dengang i det nordlige Vendsyssel var stor Armod hos Bønderne, hvis Kornavl var saa ringe, at der vist vanskelig kunde undværes noget deraf til at lave Brændevin af. Det var nemlig meget almindeligt, at Bønderne af den Herregaard, hvortil de vare Fæstere, bleve understøttede

med det saakaldte „Laanekorn“, som de ofte døjede meget med at tilbagelevere eller betale. Under Landets usle Forfatning efter Krigen med Sverig under Frederik III blev det ogsaa anset for nødvendigt at forbyde Brændevinsbrænden af Korn i Kjøbenhavn, hvilket skete ved Reskripterne af 26de Oktober 1661 og 18de Oktober 1662. I det første hedder det, „at Brændevin ikke af Korn maa i Staden brændes og destilleres udi denne besværlige Tid“, og er Forbudet i det andet Reskript omtrent enslydende med det første. Naar man ser, at Hofslagter H. Hermansen ved Forordning af 26de Juni 1671 fik Licenten af Brændevinspander og Destillerkjedler i Forpagtning paa 5 Aar over al Danmark for 1400 Rdlr. aarlig Afgift, maa derunder vel være indbefattet Afgiften af Brænderier ogsaa paa Landet, af hvilke der formodentlig nok har været endel i de bedre Egne, navnlig paa Øerne og i det østlige Jylland.

I de af Skagens Tingbøger, jeg har gjennemlæst fra det 17de Aarhundrede, har jeg ikke fundet Brændevin eller Kaffe nævnt, hvorimod Øl nævnes flere Gange dels som Handelsvare og dels som en Drik, der synes at have været meget almindelig. Den 17de Januar 1648 blev der ført et Tingsvidne angaaende opstaaet Klammeri og brugte Ukvemsord i en Mands Fiskerselskab, som „sidste 3die Juledag“ havde drukket 1 Tønde Øl, som var fortæret saa nær som 2 Kander, da en anden Mand kom til, og som for Betaling blev overladt ½ Kande Øl, formodentlig til Fortæring paa Stedet, og var det netop denne Mand, som yppede Skænderiet uden at der siges noget om, at han var beskænket, eller at noget tyder paa, at der i dette „Selskabsbal“ blev nydt Brændevin. Den 24de i s. M. mødte Byens Kæmner paa Tinget og „var Dom begjærendes“ over en Mand, der ved at udsælge Øl, han havde faaet af en Mand fra Landet, „i Kander og Potter talt“, havde

gjort sig skyldig i „ulovlig Kjøbenskab og gjort sig selv til Krouscher". At der ved saadanne og flere Lejligheder kun nævnes Øl, af hvilket der ogsaa ses at være bleven brugt temmelig store Kvantiteter, navnlig i Forsamlinger, gjør det mere end sandsynligt, at Brændevin endnu ikke har været i Brug paa Skagen i Midten af det 17de Aarhundrede og maaske næppe i Slutningen af samme.

I den foran meddelte Efterretning om en Drabssag ses, at Benævnelsen Dannemand (oldn. dánismadr), som betegnede en hæderlig, retskaffen Mand, endnu har været Brug i Slutningen af det 17de Aarhundrede. Om Niels Stephensen i Jerup har, saaledes som Niels i Troldborg benævnede ham, været en Dannemand, kan være tvivlsomt, hvilket den af Christen i Jennet dertil gjorte Bemærkning ogsaa tyder paa, men som Niels Stephensen alligevel tog sig meget nær, og det synes at være denne Yttring af Christen Jennet, som blev Aarsag til hans Død.

I hin Tid gik Bønderne bestandig med stiv Kniv i Bæltet, hvilket her ogsaa fremgaar af, at et af Søren Olesens Børn raabte: „Bege mine Morbrøer kommer med tou dragen Knife". Man maa antage, at disse Knive vare hjemmegjorte; thi om man dengang kjendte „ledskaftede" Knive, maa disse have været saa dyre, at Bønderfolk ikke kunde anskaffe dem. Naturligvis bleve disse stive Knive, ligesom i Sten- og Broncealderens Tid, ogsaa brugte som Vaaben og sad som saadanne vistnok endnu temmelig løse i Skederne. — Men det var ikke alene hos Bønderne, at Sæderne paa denne Tid vare saa raa. Moraliteten hos Adelen og Gejstligheden var forholdsvis lige saa ringe, og jeg vil ikke undlade at anføre et Par historiske Beviser herfor. 1697 indgav Præsten Jens Sørensen Gjessing i Tversted et vidtløftigt Klagemaal til Bispkoppen over Adelsmanden Ritmester Geert Diderik Lewetzow paa N. Elkjær for Vold og Overlast, som denne havde tilføjet Præsten i

hans eget Hus, fordi han ikke vilde afstaa et Stykke Jord til Herremanden[1]). — Palle Madsen, som var Præst i Raabjerg fra 1667 til 1675, blev indviklet i en Proces med sin Formands Enke Kirsten Clausdatter. Af Dommen i denne interessante Sag, som først blev behandlet ved Skagens Byting, hvilket ses af Byens Tingbog fra 1673, men senere ved Landemodet, anføres følgende i kulturhistorisk Henseende interessante 2de Poster: 1) Angaaende Hr. Palle Madsens Slagsmaal og uskikkelige Forhold, da er han med mange og skarpe Ord sat til Rette derfor, og efterat han havde lovet og tilsagt Bod og Forbedring, er han tilkjendt at give til Hs. Velærværdighed Biskoppen en Forpligt, at han under sit Kalds og Embeds Fortabelse skal herefter føre et bedre og skikkeligere Levnet uden al Forargelse i alle Maader. 2) Anlangende den Beskyldning, som Peder Hansen i Raabjerg Præstegaard i mange Vidners Paahør har graveret ham med, at han er en Tyv og Morder, da skal han ved Lov og Ret lægge slig skammelig Vanrygte fra sig som stridende mod hans Embeds Hellighed[2]).

For ikke at tale om de mange Beviser, man har saavel i de forskjellige Provindsiallove fra det 13de Aarhundrede som i gamle Tingbøger, paa Sædernes større Raahed, mener jeg i det her Meddelte at have godtgjort, at Moraliteten i Almindelighed stadig bliver bedre, og det kan, med Hensyn paa den Udvikling, Menneslægten endnu kan og skal modtage, ikke betvivles, at der i Tidernes Løb vil ske store Forandringer i denne Retning.

---

[1]) Bircherods Dagbøger S. 334.

[2]) Landemodes Protokollen.

Historiske Efterretninger om Handelsforholdene i det nordlige Vendsyssel

for 2 til 3 Hundrede Aar siden.

I det 17de Aarhundrede var Fladstrand (nu Frederikshavn) kun en Fiskerby, som, ifølge Skatteopbørselsprotokollen for Aastrup, Børglum og Sejlstrup Amter, 1684 bestod af 12 Huse med 2 Tdr. 6 Skpr. „ Fdkr. 1 Alb. Hartkorn efter den saakaldte Landgilde Matrikul af 1662. Disse 12 Beboere vare Tjenere til Knivholt. 1770 var der allerede over 70 større og mindre Huse i Fladstrand, og paa samme Tid var der 8 til 10 Kjøbmænd eller Skudehandlere i Byen, hvor da ogsaa 3 Brigger, 1 Galiot, 1 Galease, 1 Kreiert og 3 Jagter hørte hjemme. Der haves ingen historiske Oplysninger om, at der i Fladstrand er bleven dreven nogen Skudehandel i det 17de Aarhundrede, i hvis første Halvdel Skagboerne og Aalbækkerne sejlede til Lübeck og Rostock med Fisk, Smør og Kjød og førte tilbage Humle, Salt, Hør, Hamp og andet Kjøbmandsgods. Bønder og Fiskere brugte dengang faa eller ingen Kolonialvarer, og nogen egentlig Kjøbmandsstand var der heller ikke dengang i det nordlige Vendsyssel, hvorimod de saakaldte Skudehandlere dreve Handel med de nødvendige grove

Vare, og til den Slags Handel formente Skagboerne, ifølge deres Kjøbstadsprivilegier, som ere givne 22de Januar 1413 af Kong Erik af Pommern, at have Eneret, og af et Tingsvidne, ført paa Skagens Byting den 1ste Febr. 1647, ses, at Kæmneren i Skagen paa Byens Vegne havde ladet 2de Aalbækkere stævne til bemeldte Ting, hvor han førte Klage over, at de havde drevet Handel paa Lübeck. Da dette Tingsvidne indeholder værdifulde Bidrag til Oplysning om Handelsforholdene i denne Egn for over 2 Aarhundreder siden, og Tingbogen, hvori det findes, er meget medtaget af Tidens Paavirkning, vil jeg meddele det ordret i sin Helhed. „Jens Nielsen byens Kiemener her i schaffuen itt Vinde Paa byens vegne att Lauß brandi borger ibidm. Stoed her Inden tinge i dag och Vandt effter Resesen att nu Sidst i høst Saae hand martten Søffrensen i Aalbek til Lybeck och hans medbrøder med en schude fuld aff goedz, Nock fremkom Søffren Christensen borger ibidm. och vandt ved hans høyeste eedt effter Recesen att hand Saae førend Suenschens folck kom her ind i Landett att di Solde Kiød aff Søffren piersens Skude i Aalbek til Lybeck, derneſt fremb komb Jørgen Jørgensen borger ibid. och Vandt ved lige eedt att hand och Saa Saae Samme tidt till Lybeck att di Solde Kjød aff forn. Søffren Piersens schude, dertill Suarede Pier Søffrensen och martten Søffrensen i Aalbek att di Kunde dett icke benegtte att di Jo haffde en halff tønde Kjød Som di bytt hen och fick tønder igien for, Nock fremb kom Søffren brun bundi Jespersen Mickell Andersen, Lauß brandi Pier Vollesen Saa och Meninge mand Som da tillstede var och den dag tingett Søgtte och Som Segler paa Lybeck og andri Steder och vandt att dett var dennom fuldt Vitterligt i ald Sandhed att aff Aalbecks folck boede før och effter Suenschens Indfald haffuer Segledt och faret paa Lybeck med Fisch Smør och Kjøbmandz goedz lige Som en borger her i byen, och igien fra Lybeck hiemført homell

Saltt hør hamp och andre Kjøbmands Vare Huilkedt er os fattige folk her i byen Som hans Maytz. Nadigste haffuer vndt borgerlig frihed till allerstørste schaade och Voris fattige Nerings for Ringelse effterdi Segler och farer baade inden och vden Rigett och haffuer tagedt med dem bønder drenge som haffuer fragtedt Sig ind med dem med Kjøbmands goedz baade aff Raabierig aff Voen och aff Fredborgh Som di icke schall benegtte, dertill suarde forn. Pier Søffrensen och Martten Søffrensen och tilbøedt schude og goedz om Nogen ville Kiøbe med dem, da ville di Selge dett for itt billigt Kjøb, dertill Suarede Christen Mickelsen Raadmand i chauffuen, Søffren brun Pouell Velladsen, bundi Jespersen Saa och andre Dannemend Som da her ved tingett tillstede Var att dersom di ville kome till dem med dieris goedz och dett var goett forvaardt goedz da ville di giffue dem for dett Som det gielder her vdi byen; huad schuden er anlangendis och di Ville Kome her til byen med den, och di ville lade dem Vide huor dregtig den var Saa ville di effter Dannemendz Sigellse som dem kunde tøckes den kunde gielde den bettalle, dernest Skøde forn. Martten Søffrensen Sig till hans Vern tingh Siden hand haffde Suardt till dette Vinde Som forschreffuet Staar Vonde och bestoedt Niels Jensen byens tiener och Laufz Andersen thienendis forn. Niels Jensen att di i dag otte dage Stønnedt disse forn. Vindis folck hidt till tingett i dag for dieris Sandhed att vinde. Noch vonde och bestoedt Laufz Andersen och Christen Christensen att di nu paa onsdag var fiortten Dage var i Aalbeck og støunedt martten Søffrensen Pier Søffrensen Jens Ericksen Anders Nielsen Laufz Nielsen Anders Snecker hid till tingett i dag for Vinder at høre, Nock Same dag var forn. Støunedtz mend i Fredborgh i elling Sogen och i ligemaal der Støunedt Christen Piersen hid til tingett i dag for Vinder att hørre."

Af dette Tingsvidne kan ses, at Landboerne dengang have faaet deres Varer forhandlede ved Skudehandlerne paa Kysten, og naar der af Skagboerne ogsaa klages over, at Aalbækkerne fore baade „inden og uden Riget", og at Bønderdrenge fra Landet, navnlig fra Raabjerg, Voen (tidligere Orn), nu Vogn, i Mosbjerg Sogn og fra Fredborg i Elling Sogn, „fragtede sig ind med dem", kan det antages, at disse Bønderdrenge eller Karle i deres Hjemstavn have drevet Handel med de hjembragte Varer. Da det i Tingsvidnet er forklaret, at „Aalbæks Folk" baade før og efter Svenskernes Indfald her i Landet (1644) havde faret paa og drevet Handel i Lübeck, kan det næppe betvivles, at jo flere af Aalbækkerne end de, som vare indstævnede til Skagens Byting, have faret paa Lübeck og flere Steder. Hvorvidt det er lykkedes Skagboerne at forbyde Aalbækkerne at drive saadan Handel, kan ikke oplyses; men da de indstævnede Aalbækkere tilbød at ville sælge Skagboerne deres Skude, kunde det synes som om disse, ifølge deres paaberaabte „borgerlige Frihed", kunde formene hine saadan Kjøbmandshandel, og alligevel kan det ikke have været nogen let Sag for Skagboerne at hævde deres Kjøbstadsrettigheder overfor Aalbækkerne, hvem det vel maatte være tilladt at forhandle deres Fisk ogsaa i Lübeck. Det kan antages, at Skagens Privilegier tidligere have havt større Betydning for Byen end i Nutiden; thi allerede 29 Aar efter at den havde faaet Kjøbstadsret fik den, den 15de Juni 1442, sine Privilegier fornyede af Kong Christoffer af Baiern, hvilket dog mulig er sket i Anledning af det 3 Aar i Forvejen indtrufne Tronskifte, og det vides ikke, at de senere ere blevne fornyede. Omtrent i Midten af det 16de Aarhundrede blev der ikke langt fra Skagen anlagt et Fiskerleje ved Navn Tornby, og det kan næppe være anderledes, end at dette jo maa have været enten paa Raabjerg eller Skagens Sogns Østkyst; men efter at Byens

Borgemester og Raadmænd herover havde indgivet en Besværing til Kongen, fik Lehnsmanden paa Aalborghus Oluff Munnck Brev paa at have Tilsyn med, at det ikke tilstedes „att nogen fiskerleje bliffuer der bygt thenom (Skagboerne) til schaade eller forfangh". I samme Brev, dateret Nyborg Fredag efter Kyndelmisse 1551, som findes i Gehejmearkivets „Tegnelser over alle Lande" III. B. S. 277, paalægges det Lehnsmanden at give Skagboerne og „Andre deromkring (altsaa ogsaa Aalbækkerne) Tilhold om at holde dem det tidligere givne Forbud efterrettelig med Hensyn til ikke at maatte sælge deres Fisk i Nyløse, men i Varberg og ikke andetsteds, og hvor de ogsaa skulde tage Varer for deres Fisk, ligesom de og ved Hjemkomsten skulde forevise Brev fra Borgemester og Raad i Varberg paa, at de der havde forhandlet deres Fisk, og i modsat Fald have forbrugt de hjembragte Varer. Varberg hørte paa den Tid under Danmark, og maatte derfor Regjeringens Hensigt med at forbyde Handel paa Ny Lødøse og henvise den til Varberg, være at støtte denne By i Konkurrencen med den opblomstrende Handel i „Nyløse", hvorhen Gustav I i November 1545 forflyttede hele Borgerskabet fra Lødøse, der nu kaldes „Gamblelosa". Af Nyløsa har Gøteborg udviklet sig.

At der i Fortiden foruden i Sverrig, Rostock og i Lübeck ogsaa er bleven drevet betydelig Handel med „Skaffisk", navnlig ogsaa saltede Kuller og Torsk, i de østlige jydske og vistnok ogsaa fynske Byer, er oftere bleven omtalt, saaledes f. Ex. den 23de Marts 1604 kjøbte Lehnsmanden paa Dronningborg ved Randers 6 Tdr. Kuller og 500 Flynder af en Mand fra Aalbæk (D. Saml. 2 R. II. S. 243), og den 23de August 1609 kjøbte samme af en Skagbo 2 Tdr. Kabliau, 1 Td. Kuller, 1 Td. tørre, runde Hvillinger og 500 flakte do. (smst. S. 294). I ældre

Tider har det i denne Egn været meget almindeligt at tilvirke saltet Fisk i Tøndemaal, hvilket sees saavel af det ovenfor anførte som ogsaa af, at der i den saakaldte Landgilde Matrikul fra 1662 hyppigt nævnes Fiskeskyld, f. Ex. 1 Td. Kuller, 1 Td. Torsk, ligesom der ogsaa af nogle svaredes Landgilde i Salt, hvilket sidste jo maatte være af eget Fabrikat ligesom fordum paa Læsø[1]).

Det var naturligt, at der i Fortiden, navnlig fra Østkysten af det nordlige Vendsyssel, som Følge af den større Produktion, er bleven drevet en betydelig Handel med saavel tør som saltet Fisk; thi da Agerdyrkningen for 2 til 3 hundrede Aar siden, navnlig i denne golde Egn, endnu maatte være meget utilstrækkelig som Næringsvej, blev der drevet Fiskeri af Folk, som boede over 2 Mil fra Havet. Saaledes viser en i Gehejmearkivet værende Jordebog over Ellinggaards Bøndergods i 1662, at flere større Gaarde i Aasted Sogn dengang havde Fiskeskyld af Torsk, Kuller og Flynder, og af et Tingsvidne fra Horns Herreds Ting af 1580 sees, at Beboerne fra Uggerby Sogn (som dog er meget frugtbart) paa Vestkysten droge til Jerup paa Østkysten (omtr. 4 Mil) for at grave Strandorm til Agn paa deres Fiskekroge[2]). Til yderligere Oplysning om Fiskeriets større Betydning i Fortiden (for ikke at tale om Oldtiden) kan anføres, at der af de samme Mænd, som udførte Taxationsforretningerne 1683[3]), ogsaa gjordes Indberetning om Antallet af de i Kystsognene forefindende Baade og Vaad, og at der blev betalt særlig Skat af Fiskeri.

Af det foran meddelte sees ogsaa, at man dengang saavel i Skagen som Aalbæk afbenyttede større Dæksfartøjer

---

1) Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. VI. S. 108.

2) K. Rosenvinges gl. Herredagsdomme IV. 67.

3) Grundlaget for Matrikulen af 1690.

til Handelen med Fisk, hvorimod man nu til den samme Trafik kun bruger de større Baade, som afbenyttes til Østersfiskeri, og med hvilke der fra Skagen og Aalbæk sejles med Fisk og opkjøbt Skibsinventarium fra Strandinger til enkelte Byer paa Sjælland og til flere Stæder paa Fyen samt til saa godt som alle Kjøbstæderne paa Østkysten af Jylland og i Limfjorden. At tilvirke og sælge saltet Fisk Tøndevis er for længe siden gaaet af Brug, og hele Udførslen sker nu enten i fersk eller tør Tilstand. I Vintertiden gaar nu fra Skagen og Aalbæk en stor Del fersk Fisk til Tyskland paa Jernvejen fra Frederikshavn.

Ligesom Skagboerne, som foran vist, fik bevirket, at det nye Fiskerleje Tornby blev raseret, saaledes forsøgte de ogsaa, ifølge en i Gehejmearkivet opbevaret Skrivelse til Kongen af 31te Juni 1580 at faae Aalbæk By, som da nylig var anlagt, „afskaffet, fordi den var dem meget til Trængsel saavel paa Tilføring som paa deres Næring og Bjerring". Af det foran meddelte fremgaar, at Skagboerne have holdt strængt over deres Kjøbstadsrettigheder, og i Byens Tingbog for 1652 ses, at 2de Mænd den 23de August have afhjemlet en afholdt Vurderingsforretning over noget Kjøbmandsgods hos 2de Skippere i Aalbæk, „som di havde nu sidste Gang hjemb fraa Lybæk, og som var forbrutt effter Raadstouffue bogen och Doms indhold".

Omtrent hundrede Aar senere havdes endnu Dæksfartøjer i Aalbæk. I Tingbogen fra Gaardboe Birk for 1756 findes nemlig indført et Skjøde paa Halvparten af en Jagt („Ane Katrine"), 2 Læster drægtig, med tilhørende Sejl, Jolle og øvrige Redskaber, som Christen Sørensen Løth i Aalbæk havde solgt til Ungkarl Niels Nielsen af Uggerholt for 16 Rdlr. Ogsaa i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev der endnu drevet Skudehandel i Aalbæk af 2de Mænd, af hvilke den ene, Christen Pedersen Aalbech,

senere blev Kjøbmand og Konsul i Frederikshavn, hvor han blev gift med en Enke, som ejede den gamle Gaard „Guds Fred" i Byens Vestergade.

I Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede vare der endnu flere velhavende Skudehandlere i Skagen, som drev Handel paa Norge, Lübeck og Kjøbenhavn. De to sidste Jagter, som hørte hjemme i Skagen, ejedes af Kjøbmand J. D. Bentzen og Lodsoldermand Just Nielsen dersteds.

Smed Jens.

En genial Bondemand.

Da Fæstegaardmand Smed Jens i Lodskovad i Raabjerg Sogn ved Skagen er en af de meget faa Bønder, som i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede have vundet nogen Hæder og Berømmelse ud over sin Grav, og da Smaafolks Talenter og Fortjenester ganske vist ogsaa fortjene Paaskjønnelse og offentlig Omtale, meddeles her nogle historiske Oplysninger om denne ualmindelig begavede og virksomme Mand, som jeg personlig har kjendt og hvis Livshistorie ikke bør gaa i Glemsel.

I L. M. Wedels indenlandske Rejse 1806 I. B. S. 105 er anført: „Smeden Jens Christensen i Lodskovad i Raabjerg Sogn ved Skagen har hidtil af egen liden Bogsamling udlaant til den læsebegjærlige Almue i omliggende Egn saadanne Bøger, der kunde være en gavnlig Læsning for Menigmand, og med rosværdig Iver stræber han aarlig at formere dette Bibliothek. Denne Mand har ogsaa i andre Henseender gjort sig fortjent af Fædrelandet. Ved Hjælp af en Vindmølle skærer han Stokke, der bruges som Planker til smaa Skibe, og Indretningen og Mekanismen er hans egen Opfindelse.“

Denne Jens Christensen, som, medens han levede, gik og endnu gaar under Benævnelsen „Smed Jens", var, som han selv har optegnet, født og døbt 3die Søndag i Fasten 1764 og var en uægte Søn af Fæster Christen Pedersen i Lodskovad og Pigen Maren Larsdatter i Klitlund, hvor han er født. I hans Dagbog findes anført: „Jeg kand hudske siden 1767 (altsaa siden han var 3 Aar) da kom jeg Her først og Haver siden stedse veret her paa Stedet i Lodskovad; Min Kone Birgitte er døbt 18de Søndag Efter Trinitatis 1766, Blev gift med Hende 1787." Af sin Fader, hvis Ægteskab var barnløst, blev han, da han var 3 Aar gammel, antaget som Plejesøn, og uagtet Mandens Fejltrin plejede Konen Drengen som sit eget Barn. Allerede som Dreng røbede Smed Jens sit mekaniske Talent. I Sommeren før sin Konfirmationsforberedelse forfærdigede han en Isbaad med Sejl og Roer, med hvilken han, naar Isen og Vindsforholdene tillod det, gled eller sejlede til Præstegaarden over det store Troldkjær, hvis Vand i Vintertiden i Forening med Troldsøen naaede fra hans Hjem til Præstegaarden.

Efterfølgende Oplysninger om Smed Jens's Liv og Virksomhed ere dels uddragne af en af ham ført Dagbog og dels blevne mig fortalte af troværdige, endnu levende Folk, som have tjent hos ham. I hans Tid, og over 30 Aar senere, var der ingen faste Skoler i Sognet, og der fandt kun Omgangsskolehold Sted om Vinteren, saaledes at Skolen ugentlig flyttedes fra et Sted til et andet, og Undervisningen foregik i samme Værelse, hvori Husfolkene opholdt sig. Læreren, som i Løn fik 3 à 4 Rdlr. samt Kost og Logis hos Beboerne, var enten en gammel Aftægtsmand eller en Yngling paa 16 til 18 Aar. Saadanne Folk havde paa denne Tid yderst tarvelige Kundskaber, og om ogsaa nogle af dem kunde skrive, vilde Præsten ikke

tillade, at Ungdommen lærte at skrive i Skolen[1]), og med Hensyn hertil kan det nok siges, at Smed Jens's Skrivekyndighed er al Ære værd.

I Smed Jens's Bogsamling fandtes flere tydske Værker, og ved Selvstudium havde han erhvervet sig saa meget Kjendskab til dette Sprog, at han godt kunde læse det. Fornævnte hans Dagbog, som har til Titel: „Journal eller Dagbog over adskilligt Arbejde i Bonde og Haandværksstanden med Anmerkning til Oplysning. Af Jens Christensen Smed, Lodskovad 1798“, er indledet med følgende Bemærkning: „Bonden i sin Mindre Kres kunde lige saa vel i mine Tankker vere til Nøtte ved at andtegne de ved hands Arbeide indtrufne hendelser tillige med sammes Ny Prøver, alt i Hensigt til oplysning for efterkommerne, lige saa vel som De Høieres Med Deres Mange skrifter. Ja det er ikke Umulig de Jo selv ved en saadan antegnelse tilligemed selv kunde have Nytte deraf, Dis beveg Aarsag indføres hvad som Indres (erindres) og herefter indtræffer til videre Bedømmelse.“

Smed Jens var for sin Tid en meget dygtig Landmand, og i Dagbogen har han først gjort nogle almindelige Bemærkninger om Agerdyrkning, navnlig om Opdyrkning af raa Jorder, Markens Inddeling og Gjødningens Behandling m. v. samt omtalt nogle landøkonomiske Skrifter, som han mente enhver „fornuftig“ Mand gjorde vel i at læse, ligesom han ogsaa udførligt har beskrevet, hvilke Arbejder der burde udføres i hver af Aarets Maaneder, hvoriblandt han ogsaa har omtalt de rette Tider for Træplantning og Havedyrkning, for hvilke han nærede stor Interesse, og er det karakteristisk for hans utrættelige Virkelyst overhovedet, at han for April har bemærket, at der nok om Middagen i denne Maaned „medens Bæsterne

[1]) Saml. t. jydsk Hist. og Top. III. 90.

bede" kunde udrettes noget i Haven. Om at lade Faarene græsse paa Rugen skriver han: „At lade Faarene gaa paa Rugen anseer jeg for faaragtigt." Han havde god Kjendskab til Frugttræers Behandling og avlede aarlig flere Tønder Træfrugt af forskjellig Slags, og hans Træplantning og Haveanlæg, hvoraf endnu endel er tilbage, var en sjælden Prydelse for hans Gaard. Han overlod med Fornøjelse Træplanter til Sognebeboerne og hjalp dem med Haveanlæg, og Anlæget af Haven ved Raabjerg Præstegaard, som han flyttede og igjen opbyggede 1781, skal oprindelig være hans Værk. Havde der været mere Sans for Træplantning, vilde hans Exempel kunne have virket meget. Derimod udrettede han meget med Hensyn til Biavl, for hvis Udbredelse han virkede derved, at han, som det hed, havde Bier paa de fleste Steder i Sognet, hvilket han iværksatte derved, at han gratis leverede Vedkommende et Bistade, imod at han saa fremtidig fik Halvdelen af Udbyttet af Bierne der paa Stedet. Denne Trafik drives endnu i enkelte Egne i Vendsyssel, og det er naturligvis velhavende Folk, som paa denne Maade søge at drage Fordel af de Fattige. Af Dagbogen ses, at han 1796 kjøbte Æble-, Blomme- og Kirsebærtræer og plantede Ribs og Stikkelsbærris med flere Slags. Stedet i Lodskovad fæstede han fra N. Elkjær efter sin Fader den 28de Novbr. 1787 og gav i Indfæstning 10 Rdlr. dansk Courant; Landgilden var 3 Rdlr. aarlig. Smed Jens oplyser i sin Dagbog, at i hans Faders Tid blev Stedet saa ødelagt af Sandflugt, at den nederste „Halvdør" (Indgangen paa Rollingen) ikke var aabnet i 2 Aar, og at man daglig krøb over Døren. Undertiden lagde Flyvesandet sig saa højt mod Huset, at det tildækkede Vinduerne, saa der ofte maatte holdes Lys tændt om Dagen. Hans Fader havde derfor 1752 maattet flytte Stedet 357 Alen længere mod Nord, hvor det endnu (1878) staar. Det havde været flyttet

tidligere, og Smed Jens havde 408 Alen sønden for Pladsen, fra hvilken Faderen flyttede det, opgravet en Brønd. I Dagbogen har Smed Jens skrevet: „Ommeldte Sandflugt foraarsagede, at Min Fader Udøvede Smed og Tømmer Handværk saameget muligt for Næringen at faa, og Mest med Joller og Fiskerbaade, og dertil behøvede han en Stor Del Tømmer og bredder Saugede, som jeg maatte Sauge med Ham saa meget muligt. Ved min Tiltrædelse til ommeldte Sted Var vilkorene meget maadelige, og som jeg havde Arbeidet med min Fader i ommeldte Arbeide, Motte jeg og see at Komme frem derved — Men Helbreden tog af, mest ved Saugen, og Dette gav Anledning til at Tænke paa, om det ikke var muligt at at udfinde en Maskine, hvorved det kunde afhjælpes. Ovenmeldte Sandflugt Gjorde og, at en stor Del af Marken blev omgrøftet (kulgravet) 3 til 5 Qvtr. dybt, hvilket ved Undersøgelse nok Kan erfares. Hvor møisommeligt dette under trængende Omstændigheder har været, vil jeg lade enhver skjønsom Tænkende bedømme."

I Forbindelse med, hvad foran er oplyst om Smed Jens's Dygtighed som Landmand, tilføjes, at det er bekjendt nok, at en stor Del af Gaardens Mark blev kulegravet i de nysnævnte ikke ubetydelige forskjellige Dybder, og at han personlig deltog i dette besværlige Arbejde, som han fremskyndede paa en ejendommelig Maade. Bønderfolk vare dengang, som Følge af Mangel paa aandelig Dannelse, mere hengivne til Kortenspil, og for Omgrøftning af et Stykke Jord af et vist Kvadratindhold skulde der spilles Kort („Langdreng", „Rais" eller „Nysgjerrig") i Marken, hvilket saa overmaade skulde have fremmet dette meget omfattende Arbejde, hvorved Marken, i hvilken han ogsaa anlagde flere Faskingrøfter, forbedredes meget, og hvorom dens gode Afgrøder endnu aarlig bære Vidnesbyrd.

Uagtet Smed Jens levede under trange Kaar, som

hans ommeldte Plan, at lave en Maskine til at skære Træ med, dog til Udførelse, og 1789 byggede han en Saugmølle med Vindkraft. Mekanismen i Saugværket var hans egen Opfindelse, og det skulde have forvoldet ham ikke lidet Hovedbrud med at udfinde, paa hvilken Maade Tømret, der skulde skæres, kunde bringes mod Saugen; men han overvandt ogsaa denne Vanskelighed og udfoldede en stor Virksomhed med Saugværket og skar, foruden de Bord, hvoraf han selv byggede mange Baade, ogsaa en stor Mængde for Skibstømrerne i Skagen og Fladstrand (Frederikshavn). Da han ofte maatte bruge Saugværket, som han mest selv passede, baade Nætter og Dage, hændte det undertiden, at han faldt i Søvn ved samme, hvilket medførte Ulempe saavel med Hensyn til Tidsspilde som ogsaa ved Skade paa Værket; men Smed Jens var ikke raadløs; han opfandt snart et af selve Saugværket drevet Apparat, som vækkede ham ved at vælte Træbænken, hvorpaa han laa, naar Tømret var gjennemskaaret. 1793 fik han Præmie for denne Saugmølle. 1806 byggede han en ny Saugmølle, efter at den første var bleven saa beskadiget i et heftigt Vindstød, at den ikke kunde istandsættes. Saavidt man kan skjønne af hans Dagbog, gav Landhusholdningsselskabet ham 10 Rdlr. til Hjælp ved Opførelse af den nye Saugmølle.

I Forventning af at kunne have erholdt Bevilling til Melmaling, hvorom Sognebeboerne indgav Ansøgning for ham, byggede han i 1814—15 og 16 en mindre „Stubmølle", som, da den attraaede Bevilling blev nægtet, ogsaa blev indrettet til Saugmølle. Grynmøller vare paa den Tid endnu meget sjældne i denne Egn, og Bønderfolk brugte derfor kun Gryn ved Bryllupper og i Højtiderne, og de Fleste maatte saa kjøre flere Mil til Mølle, naar de vilde have Gryn malet. Det var derfor ikke sært, at Smed Jens med sit mekaniske Talent og utrættelige Virkelyst fik

i Sinde at bygge en Grynmølle, og uagtet han nu var 60 Aar gammel, og allerede havde bygget 3 Saugmøller, paabegyndte han i 1826 Opførelsen af en større hollandsk Vindmølle, som blev færdig 1828, og den 11te Decbr. s. A. anmeldte han for vedkommende Autoritet, at han nu vilde begynde at male Gryn. Smed Jens udfoldede, som allerede er vist, en forbausende Virksomhed, da han saa godt som alene udførte Arbejdet ved Opførelsen af de ommeldte 4 Møller, byggede flere Huse og Baade, drev Smedehaandværket, forfærdigede Stueuhre og støbte Messingtøj m. m. m., som senere bliver omtalt. Ogsaa befattede han sig med Istandsættelse af strandede Fartøjer, af hvilke han tog flere af Grunden. I hans Dagbog findes saaledes anført: „Aar 1787 drev en Jagt ved Schagen i Land med Ladning og alt, hvorved Kjølen, Stevnene m. m. gik i Støkker. Denne var den Første, jeg paa egen Haand istandsatte med ny Kjøl, Stevne og Plankker m. m.“ — Et andet Sted skriver han: „Ved en Norsk Jagtes Udsættelse 1810 paa Starholm Strand forsøgte jeg første Gang (her er en Tegning af en Slags Væt eller Rulle) Maskinen, som gav god Kraft og er virkelig nyttig.“ Der kan næppe være Tvivl om, at denne Maskine har været hans egen Opfindelse. Det kan antages at have været ved Hjælp af den Slags Ruller, at Smed Jens engang rettede den store Egetræes Lade paa Nørre Elkjær, som var dreven betydeligt over i den ene Side, og det er bleven fortalt, at han længe brød sit Hoved med, hvorledes han skulde kunne løfte eller hæve denne kolossale og tunge Bygning, hvilket han heller ikke ubetinget turde love, da Propr. P. Ring anmodede ham om at paatage sig dette Arbejde, som lykkedes godt for ham. — Det var denne Lade, som nedbrændte 9de Oktober 1875. — Et andet Sted i Dagbogen har han beskrevet, hvorledes man lettest fisker Kanoner op af Havet, og afbildet en Indretning, hvormed

et Toug kan anbringes paa en Kanon under Vandet. Saavel ved Skagen som Raabjerg og Tversted Sogns Kyster ere Orlogsskibe strandede, fra hvis Vrag flere Kanoner af og til ere blevne opfiskede og rimeligvis ogsaa af Smed Jens. Hans Fader var ogsaa Smed, og da han sad i smaa Kaar, maatte han i flere Aar hjælpe sig med en stor Øxe i Stedet for Ambolt, som han ikke havde Raad til at anskaffe sig. I Dagbogen har Smed Jens skrevet, at han, da han var 15 Aar gammel, udførte hele Smedarbejdet ved en ny Bygning i Bunken. Af Snedkerarbejde har han, foruden meget andet, forfærdiget et Chatol til sin Søn Christen og en Dragkiste med Skab til hver af sine Døttre Maren og Kirsten. Foruden at han støbte meget Messingtøj, navnlig Mortere og Lysestager, forfærdigede han ogsaa saadanne af drevet Messingblik af samme Form som gamle Kirkelysestager, og han har skrevet, at han ogsaa befattede sig med Guldsmedarbejde og forfærdigede mange Sølv Knæspænder og do. Knapper og tilføjer: „Noget Bilthuggerarbejde bliver og øvet; thi Sirlighed giver Søgning, og Nærings Trang driver paa Arbejdet." Samme Sted skriver han: „Stueuhre blive og gjorte og gamle istandsatte." Meddeleren har set et af Smed Jens forfærdiget godt ottedags Stueuhr. Følgende med Hensyn til hans kunstneriske Virksomhed karakteristiske Optegnelse i Dagbogen turde vist fortjene at anføres: „1797 gjorde jeg et Krusifix af Jern i Form af et Træ med adskillige Slags Blade, Mandens og Konens Navne paa Bladene og Christian VII Sifer i Toppen til at staa paa Apothekerbordet i Hjørring til disses Fornøjelse efter de Tiders Maade, og var som en Art Bilthuggerarbejde. Paa Knivskafter, Høvle og Vogngavler og mangfoldige andre Ting blev Løvværk udhugget, udstukket og graveret til fornøjelse. — — Men Smagen forandres; og hvad siger Hr. Commerce-Raad Polhem i de kongl. Svenske Academies afhandlinger for-

Aar 1739 og 1740 (paa Dansk oversat 1757): Her mødes Tidsel og Agerkaal."

Endnu maa omtales en sjælden Industri, som dreves af Smed Jens, nemlig en Art Katuntrykkeri. Han farvede og trykkede en Mængde Tørklæder, Forklæder og Kjoletøjer til Omegnens Kvindfolk. Stoffet var tyndt Lærred, som farvedes sort, rødt eller blaat og derefter figureredes ved Hjælp af store, af ham selv udskaarne Trætavler eller Brædter. En Dattersøn af Smed Jens, „opkaldt" efter ham, har fortalt mig, at hans Bedstefader havde opfordret ham til at fortsætte denne Industri og tilbudt at ville overlade ham samtlige dertil hørende Apparater, men han følte intet Kald til denne særegne Virksomhed. Smed Jens's Haandværks- og Avlsredskaber vare altid af en ny og forbedret Konstruktion.

Efter nu at have givet en Udsigt over Smed Jens's ualmindelig omfattende Virksomhed i materiel Henseende, vil jeg ogsaa give en kort Fremstilling af hans Fortjenester paa det aandelige Omraade. Hans af flere hundrede Bind bestaaende Bogsamling indeholdt landøkonomiske, kemiske, mekaniske, naturhistoriske og historiske Skrifter, som vistnok yderst sjælden paa den Tid anskaffedes af en Bonde, maaske af faa Herremænd, og det kan uden Overdrivelse siges til hans Ære, at han med Hensyn til Oplysning og Dannelse var over hundrede Aar forud for sin Tid. For ikke at tale om Mekanik og Kemi interesserede sig ogsaa for den indre Historie, for hvilken A. Bernţens „Danmark og Norges Frugtbarhed og Herlighed" har saa stor Betydning med Hensyn til Kundskab om Udviklingen af Landbofor-holdene m. v. i de sidste 2 Aarhundreder, og dette herlige Værk ejede han tilligemed Pontoppidans „Dansk Atlas" og „Om Oprindelsen til Tiende og jus vocandi" af Hoffman. Af en Bemærkning i Dagbogen ses, at han ogsaa havde Kjendskab til Skyldsætningens Historie, en Kundskab, som

det synes at maatte ligge nær for en Landmand at erhverve sig, men som dog saa faa endnu bekymre sig om eller kjende noget til. Smed Jens med sin lyse Aand har naturligvis indset, at man for at kunne se lidt fremad først med Eftertanke maa se tilbage. Ogsaa indsaae han Nødvendigheden af en bedre Oplysning hos Bondestanden, og, foruden at han gjærne udlaante Bøger af sin egen Samling, fik han 1802 oprettet et „Skolebibliothek" for Lodskovad og Rannerød Omgangsskoler; men allerede 1803 fratraadte Beboerne i Rannerød, hvilket ogsaa snart efter maa være skeet med Beboerne i Lodskovad, da Smed Jens 1804 forsøgte at faae oprettet et Læseselskab for hele Sognet, hvortil han strax kjøbte Bøger for 12 Rdlr. (ikke saa ubetydeligt paa den Tid); men Medlemmernes Antal, Smed Jens medregnet, var og blev kun 5, og af de nævnte 12 Rdlr. fik han af sine Medinteressenter kun betalt 5 Rdlr. Dette Læseselskab maa snart have opløst sig, da han ikke senere omtaler det[1]).

Af den kongl. Kommission for Oldsagers Opbevaring blev Smed Jens i 1827 opfordret til at give en Fortegnelse over de af ham samlede Oldsager og tillige meddele, hvad han vidste om de i Raabjerg Sogn foregaaede Terrænforandringer, og han har i den Anledning i sin Dagbog blandt andet anført følgende: „Martørvjorden er først samlet af Løv og Blade af Birk og Ellebuske samt nogle Eege Træer i Dalene. — Denne samling haver ikke

---

[1]) Noget over et halvt Aarhundrede længere frem i Tiden oprettede Meddeleren heraf 1868 et Læseselskab i Raabjerg Sogn, som har haft en bedre Skæbne end det af Smed Jens oprettede; thi skjøndt der i de senere Aar har været nogen Nedgang, tæller det dog endnu 30 Medlemmer, og dets Bogsamling er voxet op til over 400 Bind. Selskabet er flere Gange bleven understøttet af Landhusholdningsselskabet med Bøger og modtog 1873 en Gave af Kongen paa 100 Kroner.

været ret stor, føren Træerne er bleven om Kastet — Træet er sjelden Rykket op med Roden, Men Brækket strax ovenfor Roden — Aarsagen formoder jeg at være Flyvesandet, som haver opdynget sig og stemt for Vandet — Træerne, som haver staaet deri, haver derved Rodnet og Brast over (gaaet i Stykker), og Roden er der ikke Tørvjord under, men er Voxet i det bare Sand, og den afbrækkede Stamme leger og paa Sanden — Nu er der fremdeles opkomet andre Vexter af det Slags, som her i almindelighed findes i Kjer og enge, saa som Buke blade, hvis Frød Mand ofte finder kjendelig, samt Fleg og andre Vandplanter — undertiden ogsaa der i Skaren Baser saa udforandret paa kolør som de, Vi seer levende hos os af Grøn skien Farve og Rød glinsende som polert Kober. At for saa vit Raabjerg Sogns Strækning angaar i særdeleshed med nordre Side, haver den veret serdeles Skjøn imod hvad det nu er, kan tydelig sees af Disse Moser og Træer, og for saavidt kan skiønnes ogsaa har været bebygget, Da Mand finder adskillig steder Husplassier — Jeg fant et sted norden for Troldborg Vesten de store Sand Miler, som vi kalde dem, mange Husplassier og Talte tillige 9 Brønde og disse for det meste af nedgraveve Tønder, kuns en havde Bolværk.

Min Fader Kjørte engang med Bye og Herres Fogden af Hiørring Hr. Orem! Denne sagde at imellem Raaberig Kierke og Højen (Gl. Skagen) Havde veret 7 Herregorde; om det haver veret de 7, som i „Danmarks og Norges Frugtbar Herlighed" meldes at have været i et Sogn, men Ingen ved Navn paa Byer eller Gorde. — Den Store eller sorte Mandedød (sorte Pest) haver formodentlig udslettet det, Ti der siges kuns at være bleven een Mand i Live i Raabjerg Sogn.

Hvad Jordens Forandring angaar, da synes ikke, at Vandflod haver haft Synderlig indflydelse her paa. Træernes Brækning og om Styrtning maa ventelig vere

sket af Orkaner; Thi disse liger gemenlig paa stedet og med den brækkede ende vendt mod Roden; var det Sket ved Vandflod, kunde Formodes, at disse (Træerne) vare svømet noget bort, og des uden i eller ved Moser (hvor Træerne have groet) findes ingen Skal eller levning af Havdyr. Endnu staar tilbage Martørvens høje Belegenhed og Horhed, dette er nok det Vanskeligste at forklare! at Havet haver paa Nordre side bortrevet meget Land, sees tydelig, men om dette er Ene Aarsagen til den Højde som er frad Tørvejorden til Stranden eller Jordskjælv haver medvirket, er ikke let at begribe; saa meget vides, at i min Faders Tid var her Jordskjælv; dette var i stille Veir, Fiskerbaadene paa Havet sittrede, og Havet stod som naar man ryster et kar med Vand; det var om Natten, Folket og Sengene rystede stærk og hvad som hang paa Vægene saasom Linialer klappede stærk; ved saadant Tilfælde kan Jorden vel ogsaa være forandret.

Angaaende Martørvens Horhed m. v., da er at mærke, siden Havets strømme have underminet Moserne saa dybt, er vandet mange Steder rent udtappet, og den opdøngede Sand haver tillige Præset det, saa der findes kons libet Vand oven derpaa; Men dette er ikke alt — Uaar kand og have bidraget hertil, Froſtrevner haver og bidraget til Udtøring, men frem for alt Tørke, saadan som indfalt i nogle Aar i det Fjortende Seculo, Da Creaturerne bortdøde af Mangel paa Græs og Foder, Se Hofmann om Tiendens Oprindelse. — Thi naar Martørven først er udtør, bløbes de siden ikke saa let op igjen."

I Dagbogen omtaler Smed Jens Brugen af Brændevin og skriver: „Reglen er: Den Flittige behøver ei Brændevin, den Dovne fortjener den ei, den Syge taaler den ei."

Uden at angive nogen Datum har han skrevet i sin Dagbog: „1803 fik jeg Ordre at være Andfører for Kyst

Militsen i Raabjerg Sogn samt at Bære Sidegevær Porte-pe m. m." 1808 blev han beskikket til at være Sognefoged og Lægdsmand.

Smed Jens, som døde den 27de Januar 1836, var i Reglen jovial og meget vittig, men til visse Tider ogsaa kunefuld og kunde undertiden være gnaven og vanskelig at omgaaes. I Selskab var han meget munter, og af en ældre Mand, som har tjent ham i 8 Aar, er det bleven mig fortalt, at han godt kunde og ogsaa gjærne vilde danse og ogsaa forstod at udføre Menuet, Syvspring, Norsk Halling, det lille og det store 8 Tal, Skomagerdansen og fl. Smed Jens havde fortalt, at der i hans Ungdomstid (for omtrent 90 Aar siden) ikke blev danset Vals, hvilken Dans ogsaa endnu var ny her i Sognet (Raabjerg) i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Han vedblev at være Fæster til N. Elkjær indtil 1823, da hans Søn Christen kjøbte Gaarden fra Elkjær paa det Vilkaar, at han skulde respektere Faderens Fæstebrev, og Smed Jens blev saaledes sin egen Søns Tjener. Efter hans Død gik det „tilagters" for Sønnen, som var ringe begavet baade i aandelig og legemlig Henseende. Saugmøllerne, som ere anførte paa Sognets Udskiftningskort, faldt sammen, og den store hollandske Vindmølle henstod ubenyttet. Den store Bogsamling formindskedes ved Udlaan til upaalidelige og egennyttige Personer, og det samme var Tilfældet med hans Værktøj.

Efter Sønnens Død, 1851, blev Gaarden Matr. Nr. 14 i Lodskovad, Bogsamlingen, hans betydelige Værktøj og mekaniske Apparater solgte ved Auktion. Den hollandske Vindmølle blev af en senere Ejer istandsat og brugt i flere Aar, men blev for 3 Aar siden solgt, nedbrudt og flyttet til Vrejlev Sogn ved Hjørring.

Med sine for en Bonde sjældne Kundskaber var Smed Jens dog overtroisk, men befattede sig, saavidt vides, ikke selv med den sorte Kunst. Naar Noget hos ham, som nok

ikke var sjældent, var „forgjort", benyttede han en Hexemester ved Navn Pyt Kren i Hjørring Egnen, som skulde være meget heldig med sine Kure og af den Grund havde en stor Praxis, og der var, da Tyveri dengang var mere almindelig, navnlig meget at bestille med at „vise igjen", lige som han ogsaa ved overnaturlige Midler kunde slaae et Øje ud paa Tyven, hvis man ønskede denne en saa haard Medfart.

Svenskerne som Fjender i Vendsyssel i 1657 og 58.

Da historiske Begivenheder i Løbet af et Par Hundrede Aar, ja i meget kortere Tid, i den Grad gaa i Glemsel hos den store Hob af Befolkningen, at de næsten betragtes som Sagn, kan det have Interesse at fremdrage saa mange som muligt af hidtil utrykte Oplysninger navnlig om saadanne Tildragelser, der have havt stor Betydning og epokegjørende Følger for vort Fædreland, og til saadanne Begivenheder maa kunne henregnes den ulykkelige Krig, i hvilken Danmark, som Følge af Regeringens Uforsigtighed, blev indviklet med Sverrig i 1657. I den almindelige Historie haves vel Oplysninger om Hovedbegivenhederne i denne skjæbnesvangre Krig, men desværre har man, dog saavidt vides med Undtagelse af Fyn, ikke detaillerede Efterretninger fra de forskjellige Landsdele om samme og dens betydningsfulde Følger navnlig i de nærmest paafølgende Aar, i hvilke man især følte dens slemme Eftervеer, og dette maatte særlig være Tilfældet i en saa ufrugtbar Egn som Vendsyssel, hvor Kulturen paa den Tid maa antages at have været mindre god. At der ikke haves flere Efterretninger fra Jylland om de Svenskes Opførsel

som Fjender i denne Krig, maa vel tilskrives det beklagelige Faktum, at saa Faa paa den Tid gave sig af med at optegne saadanne Begivenheder, som dog kunde have havt saa stor Betydning i kulturhistorisk Henseende; men Bønderne kunde jo ikke skrive, og saa vare de Præster, som kunde indse, hvilken Værdi slige Optegnelser kunde have faaet for Efterkommerne.

Den meget oplyste Bonde Dbmd. Niels Rasmussen Søkilde har i sin interessante Bog „Holstenshus og Nakkebølle" givet værdifulde Bidrag til Oplysning om den forfærdelige Nød og Elendighed, Svenskerne som Fjender foraarsagede under deres lange Ophold ($1^1/_2$ Aar) paa Fyn, hvor de ogsaa forøvede flere Grusomheder, for ikke at tale om deres Røverier og Plyndringer, og der kan vel næppe være Grund til at antage, at disse slemme Gjæster, som næsten bragte Danmark paa Afgrundens Rand, opførte sig bedre i Jylland; dog synes Okkupationen her, navnlig ikke i Vendsyssel, at have havt saa slemme Følger som paa Fyn, hvor, efter fornævnte Forfatter, i mange Egne hver tredie Gaard var øde, uden Bygning og uden Sæd.

I Gehejmearkivet opbevares „Synsvidner efter Svenskekrigen i Jylland 1660—61", og da den kongelige Skrivelse, som paabød disse Forretninger i Vendsyssel, og Synsmændenes derom til Kancelliet indgivne Indberetning ikke ere uden Interesse, meddeles her først begge disse Aktstykker ordret.

„Kjendes Wii Wnderschreffne Christen Skeel Jørgensen thill Soestrup[1]), Jens Roedsteen thill Lengsholm at vi Wnderdanigst Haffuer bekommet Hans Kongl. May. Vorris Allernaadigste Herres Messive och befalling dat. den 30de Augusti 1660 liudendis som efterfølger. Frederich dend thredie med Guds Naade Danmarchis Norgis Wendis och

[1]) Nu Benzon ved Grenaa.

Gottes Koning, Wor Gunst tilforn, Wider at Wi Naadl. haffuer befallet Worre Lenhsmend vdi Wendellbo Stift, at schulle nu strax ved deris fuldmechtige, lade opkreffue W-uillige Dannemend, som vdi en Huer derris Lehn, Kunde besigte Worris och Cronens gaarde och goedz endten de thill andre Kunde Verre pandtsat eller iche, Saauelsom der tilliggende Schoffue och Wildbanne, Huorledis de Nu Erre ved magt, och det udi Schoffogdernis, Schoff Ridderniß, och Dyr Vogternis Næruærelse som Schoffuenis og Wildbannernis Lejlighed best er bekjendt, Huilket alt de till dend 8de Oktober førstkommende schrifftligen schal lade Werre thill Rede, thi bede Vi eder och Naadl. Wille, at i Retter eders Lejlighed effter thill samme thid at begiffue eder offuer til forn. Stifft, Och der vdi alle Worre och Cronens Lehne, Wnder samme Stifft vdi Lenßmendennis eller derris fuldmechtigers Nærværelse besigtiger och besøger Worre och Cronnens Slotte, Gaarde och Closter sampt Ladegaarde, Saa och Wnderliggende Gaarde och goedz, som forschreffuet staaer, huorledis de nu paa Biugning erre ved Magt, Saa och registrere huad inventarium paa huer Sted findis, desligeste forføjer Eder til Kjøbstæderne Vnder samme Lehne liggendis med flid forfarrendis vdi huad Stand de nu findis och hvad schade di lid haffuer, tilmed och bøndernis Lejlighed udforsche om di till os och Cronen hereffter som tilforn deris aarlig Landgilde Kand Vdgiffue eller iche, med Rigtig Specification Huad for schonsell paa Huer Gaard behøffues indtil derris fulde Landgilde och affgifft igjen Kand Udgiffuis, Saa och Endeliggenn forfarre och Vdforsche Om dend Besigtelße paa Schoffuene gjort Vorder, och i for eder befindes, Kand Eragtis Nøjagtig at Verre, Huilchet alt i det snarreste schee Kand, forrette schall, Och videre om alting eders udførlig Relation udi Wort Candzellie med forderligste indschiche, dermed scheer Wor Willie

befallendis eder Gud, schreffuet paa Wort Slot Kjøbenhauffn, dend 30de Augusti Anno 1660.

Saa Høistbemeldte Hans kongl. May. Naadigste Befalling Wnderdanigste at Efterkomme, Haffuer Wi os forføjet till alle Lehnene udi Windelboe Stifft, och der sammesteds vdi Lehnsmendenis, huis di thilstede haffuer Werrit, och ellers vdi derris fuldmechtiges Næruærelse, Besigtiget Slottene och Ladegaardene, och befunden hvis Siun derpaa er thaget effter førrige deromb Kongl. Wdgangne Ordre thill Lenßmendene Richtig at Werre, och ellers Biugningerne offuer alt flux at Werre ruinerit og forfalditt Wndertagen Huis siden Freden er sluttet och Lehnsmendene effter Kongl. Benaadninger och Befallinger Haffuer Selff ladet Reparere och opbygge, Huilket Siunet Som Hermed følger, Widere Wduiser, Di thuende Lehniß Westervig Closter och Ørrumb Slotts Brøstfældigheder erre thillforne aff de thuende Commissarier, Sigbært Brochenhus och Lauritz Below, Som kongl. Order Haffde Emptfangen, Samme Lehn at taxere och vdligge, berichtiget och vdi derris Underdanigste allerede Offuerschichede Affsigt specificeret och tillkjendegivet Huoroffuer Wi Wnderdanigste formener deromb En anden Relation fornøden at gjøris.

Bønderne Haffuer Wi och Hafft for os och flittigen Vdforschet En Huers Vilkor och Lejlighed, Erfahrer dend største Diell udi forleden fejdetider Store pressurer at Haffue Wdstandet och Werrit tributeret, fraræffuet goedz och Formue, foruden anden Cruciati och Massacre fjenden paa dennom haffuer brugt och Øffuet; der Laudet offuergich, Siden till Hans kongl. May. Vorris Allernaadl. Herris Egne och Allierte folch er Wdgiffuet Store Contributioner och Schatter foruden Indqvarteringer di vdi langsommelige thider Haffuer Hafft, huoroffuer di Ej saa snart igjen Kand Komme till derris fulde Afflinger, Haffuer derforre paa Hans Kongl. May. Worris allernaadigste Herris Naadigste

behagl. taxeret, En diell aff dennom for halff Landgilde, En diell for thredie, En diell for fjerde part, och En diell fjerde part, och En diell Ringere och di fattigste gandske Efftergiffuet, som udi hosfølgende och paa Lehnene aff Fuldmechtigerne underschrevne Jordebøger, findis Wed en Huer Mands Naffn specificeret och antegnet, Huilchet dog En diell Will falde besuerligt at Wdgiffue formoder dog Huis di fremdiellis Under Nogen forlindring paa Hidindtill Hafftte Besuerringer, och Gud allermechtigste forlener Welsignelse och fremgang paa Jordens grøde, Kand di om et par Aar Noch som igjen komme J dend Stand, Hans Kongl. May. Kand Niude sin fuldkommen Landgilde deraff, Brøstfældighed paa Bøndergoedzet befindis Meest at Werre paa di Steder udi Landet Huor marchen Er forbiganget, paa di andre Steder Huis di med noget Ringe Biugningstømmer Maa Wndsettes, eller och Niude nogen anden forschonsell paa Nogen thid, Kand det snart igjen forferdigis oprettet.

Besichtelsen paa Schoffuene som for os effter Siunsmends opkreffuelse er tagit, Erachter Wi Noch Nøyachtig och hermed schichis och følger, Anseendis at Schoffuene diß Werre paa di fleste Steder, nu saavel udi diße Næste som udi forrige Krigstider, gandsche ere ophugget och øde, Huilcket En diell tilliggis fjenden, En diell anschriffuis och berettis till Hals Skandses Fornødenhed at Werre forbrugt, Saa threernis Mangfoldighed, som er afhugget ey kand tellis, som Siunet videre medbringer och vdviser.

Inventarium paa Lehnene, Som Mesten bestaaer af gamble things Winder, och ellers Nogle faa Eyendomsbreffue, huilche dend fleste diell Som macht paaligger effter dend Registering Lehnsmanden der paa ved Lehnene leffueret findes udi beholdning, Huad andre thræ Ware och Mobilia Som Lehnene haffuer fult Erre forderffuet, Enn diell af Fjenden brendt och dend Meste part Som er beholden gammel och V-brugelig.

Kjøbstæderne udi Stifftet Haffuer Vi och besøgt och med flid forfarret derris Tilstand och efftersom der mesten alle (Aalborig och Schaguenn Vndertagit) derris Meste Næring Haffuer aff Landet och Afflinger, Huilche nu formedelst bonden paa Landet J dise besuerlige och forbigangne tider Er ruineret och ey Kjøbstædmanden Kunde gjøre tillførsell Mercheligen haffuer afftagit, och erre forringet, der hos af forprangere och andre som i diße besuerlige forfaldene Krigstider Jngen Loff Haffuer Werret Wndergiffuet, forfattet och giordt Stoer Schade paa derris Nerring och privilegier, Aalborig By som udi førrige och fremfarne tider Haffuer brugt Stoer Comerce och Handel til Søes er aff Fjenden berøffuet Schuder og Skiberumbne, brandschattet och paalagt Stoere besuerringer och Contributioner, och derforuden till die allierte folch er vdgiffuet Stoere Summer penge Korn och Proviant foruden anden besuerringer die Haffuer hafft, Saa den største diell aff Borgerskabet der saavel Som vdi die andre Kjøbstæder, Kjøbstæderne haffuer forlatt vdsatt derris Huuße och resterende formue for en Ringe Werd til Lybscher och andre, Som dennem vdi førrige och diße tider Haffuer Vndsatt med Huis penge och anden fornødenhedt di till Contributioner och Jndqvarteringer haffuer Wdgiffuet, Huilchen derris Nødlidenhedt die selff underdanigst Hans Kongl. May. udførligere Will andrage, och Ellers herhos En Specification paa derris Wdgiffter, Saavidt paa Huer Sted Kunde Erlangis, medsendes.

Att Wi førberørte Underdanigste och medt ald Skiuldig flid Effter Worres Naadigste medgiffne Ordre och befallning Haffuer forrettet och effterkommet, Bekreffter Wi med Worres Zingnetter Her underthrøgt, och Egne Hender Vnderschreffne.

Actum Aalborrig den 20de Marti Ao. 1661.

Christen Skeel Jørgensen.   Jens Rothsteen Knudsen.

I samme Orden som de nævnes i nys anførte Indberetning til Kancelliet anføres her dels ordret og dels i Uddrag følgende Synsforretninger.

1660 den 26de November blev der paa Vennebjerg Herredsthing afhjemlet følgende Synsforretning over Aastrup Slot.

„Da var di paa Aastederne Fredagen nest tilforne, da saa di først Aastrup Slots Borgegaard, da er den ved magt, och nyligen en stuer diel derpaa repareret saa nær som en Leyde i den Sønder ende paa fruer stoffuen er brøstfældig och kand icke Rettes med Ringer end femb tøldter fjell, Item 7 Vinduer Var vdslagen och brøstfældig. Derneſt saa di Ladegaarden, da er den med thømer och lier ved magt, paa thaget er den brøstfældig och Kand icke Retes eller opbøges med Ringer end 200 Les thag, Den ny Laede, som velb. Malty Sehested Nyligen haffr ladet opbøge er vell ved magt Boede paa thømmer lier och thag, Dett Afhjemled forn. Synsmend ved deris ed for et fuldt Syn, Att saa gich vinder vi.“

Af denne Forretning sees, at Ladebygningerne paa Herregaardene i Midten af det 17de Aarhundrede endnu havde klinede Vægge af Ler. Ved den brøstfældige Leyde paa søndre Ende af „fruer stoffuen“ er formodentlig ment en Trægavl — af Fjæl —, som i gamle Dage vare meget almindelige paa saavel Herregaardsbygninger som Bønderhuse. Af saadanne Gavle findes endnu enkelte i det nordlige Vendsyssel. —

1660 den 27de November blev paa Børglum Herredsting efter Begjæring af den kongl. Befalingsmand over Aastrup Lehn Malte Sehested til Rydhave afhjemlet følgende Synsforretning over Sejlstrupgaards Bygninger.

„Først saae de et Hus vesten i Borggaarden, som er 20 Binding lang, som er ganske uduelig til nogen Brugelighed, Vinduerne og 5 Døre er borte og samme Hus synes

ikke at staa til at „ferde" (reparere). Nok saae de et Hus norden i Borregaarden, som var 14 Binding lang, er Foden paa søndre Side, vestre Ende og nordre Side ganske henraadnet og mest Parten af Loftet var borte af samme Hus, nok saae de det østen i Borggaarden, paa østre Side var Foden ganske henraadnet og en Part af Vinduerne i Fruerstuen udslaaet, nok saae de det søndre i Borggaarden to Loft høj, som baade den øverste og nederste Fod var ganske henraadnet og Tømret paa søndre Side af samme Hus er for største Delen raadnet og en Del af Lofterne ere meget skrøbelige og Gavlen paa østre Ende hænger paa Fald, og var der 7 Skorstene og alt det der var oven Husene var mest nedfalden og ikke syntes at være brugelige før de blive „opferd" (repareret). Nok saae de et Hus vesten for Ladegaarden, 22 Binding lang, som stod paa Syller og var 5 Døre borte, nok saae de et Hus vesten for Laden, som de syntes der kunde være 40 Oxen i og var intet enten Tømmer eller Tag, ved vester Ende af Laden syntes de der havde staaet 4 Gulv er borte, ellers var Laden ved Magt, og intet Korn fandtes der at være avlet til Gaarden. Dette afsagde og afhjemlede forn. 8te Mænd her for Retten ved deres Helgens Ed, og stod forbemeldte Delefoged Peder Christensen (paa Malte Sehesteds Vegne) med fornævnte Synsmænd til Vedermaalsthing der dette gik beskrevet. At saa gik vinder vi med vore Signetter in cuius rei tes.

Fortegnelse paa hvis som er tagen af de Suensche paa Waargaard i Vendsyssel Saa och paa de Thuende greßgaarde Dybvad och Routved der de i Landet indkom 1657 och indtill de igien quiterede Landett.

Førſt aff generaal Bødicher och Ritmæster Meier thagett af forn. gaarde 500 Oxen, Haaper 16, Heste och foller 30, Faar 110, Sviin 300, Kiør och Kuier 24 och 1000 Tdr. Korn.

Dernæst hvad Waar Sogn og Bønder thill de Suenske haffue vdgiffuet imidlertid de var i Landet nemblig dette efterskreffuet.

Først er udgiffuet til Ritmester Holst af Sognet 10 Sldlr. Endvidere er giffuet til Brandskat af Sognet Penge 300 Rdlr. og 3, som Commissarius Albert Siltmann i Aalborg annammede. — Nok blev udgiffvet af Sognet till de Suensche fra Nytaarsdag fra Nytaarsdag 1658 fra forskrevne Dato 7 Maaneds Skatter, hver Maaned 100 Sldlr., er 700 Sldlr. Endvidere er i forn. 7 Maaneder udgiffuet till Ritmester Meier 20 Tdr. Havre, 8 ny Sække, der foruden 30 Rdlr. Have vi holdt af Suenskens Rytter 7 og 1 Qvartermester udi 15 Uger, imidlertid giffuet dem 294 Rdlr. Nok giffuet samme Qvartermester 1 Hest saa god som 16 Rdlr. og 20 Rdlr. til Klæder. Endvidere har vi giffuet til Hals Skandse da Suenschen havde den i sin Magt 10 Tdr. Havre, 5 Læs Hø, 6 Gjæs, 5 Tdr. Mel, 6 Lam, 7 Tdr. Øl og 3 Skpr. Salt. Er os af de Suenske frarøvet og taget af Oberst Heiders Folk 26 Heste og Hopper foruden Klæder og Boskab. — Sumarium paa det Sognet har udgivet til de Suenske saa og det dennem er frataget:

Penge 1136 Rdlr. 2 Mk., Havre 30 Tdr., Hø 5 Læs, Meel 1 Td., Øl 1 Td., Salt 3 Skpr., Gjæs 6 Stkr. og 8 Sække.

I Fortegnelsen over Udgifter af Hovedgaarden Ripstrup til Svensken 1657 er blandt andet anført:

Brandskat 100 Rdlr. — Strax derefter blev en stor Proviantskat paalagt, hvoraf jeg udlagde saameget som kunde beløbe sig 85 Rdlr. — Siden blev her indqvarteret paa Gaarden med en Knægt og 3 Heste, som laae her udi 20 Uger og som blev her munderet med Klæder og Tøi og foruden maatte jeg (Johanne Kaas Sal. Lars Urnes) give ham Penge 10 Rdlr. Imidlertid er endda indlagt i

Qvarteer her paa Gaarden 2 Ryttere med 5 Heste, som laae her i 5 Uger af Oberst Ascenbergs Regiment, saavel som daglig Spolering, jeg maatte udstaae eftersom Gaarden ligger paa en alfar Vej til Kjøbstaden. Dernæst er udlagt efter Commissari Gau hans Ordre 5 Heste til det svenske Artolleri, hvilke 5 Heste vare saa gode som 100 Rdlr. — Desforuden laae en Regimentsqvartermester her paa Gaarden fra den 24de Marts og til den 7de Mai med 16 daglige Personer og 24 Heste, hvilken Qvartermester tog bort med sig alt hvis Boskab og andet her fra Gaarden som var dem tjenlig med sig at føre, da de reiste her fra efter at de havde tilforn bortsolgt til Aalborg og andet Steds hvad Korn her var mere end de opforede og med sig bortførte, hvilken Skade, jeg der over lider, den kan jeg nu ikke saa egentlig summere, men hvorud over jeg samme Aar fik ganske ringe Sæd og Avl. Det sidste Indfald, som skete af Fjenden i August 1658, da haver jeg atter udlagt den femte Part af Brandskatten, som var 20 Rdlr.

Endvidere udgav jeg til Oberst Heide, hvis Qvarteer jeg da var under, 20 Rdlr., saavelsom anden stor Forœring for han skulde lade mig være fri for virkelig Indqvartering. Herforuden udgav jeg til en Rytter, som han lagde her paa Gaarden i Qvarterr, og som jeg maatte forskaffe Klæder og Gevær og anden Mundering, som kan beløbe sig 20 Rdlr. —

Om Hjermitslevgaards Stilling under Svenskekrigen 1658 haves følgende Oplysninger i de Thottske Samlinger Fol. 841 paa det kongl. Bibliotek.

Gud Allermegtigste aff Naade forleener min gode velb. Hosbunde Jørgen Krusse med sine kjere Børn langvarendes velstande til Siell og liff. —

Gunstige goede hosbunde eders fromheds schriffuelse er mig den 6 May imod Afften tillhande komen og effter desse Indhold tillschriffuer ieg eders Velb. Copie aff Brand-

schattens breff, saauell som aff prouiantens fordring aff Hyermedzløffgaard, Originallen findis hoes prousten, huoraff min goede hosbunde kand erfarre huor hiøgt schatt er, dernæst Anders Jenssens fortegnelse paa huis som fra gaarden aff fienderne er bortført, ved dag och tid, och huem det haffuer taget, om huor hiøgt det er taget, det halffue Hundrede øxen kom med flere her aff Landet till Aalborg, og breffuen sønder vd, miere de kom till Ribe eller Colding er mig vbeuist, støcket tog Commissarien effter hans Beuis for sex Rexdaller, min goede Hosbunde kand erfarre aff Hendrich Gaues schriffuelse till Salguarin paa gaarden om Oxenen, som her hos findis, huorledis hand agtede Folck, Gud forlener os Fred med det som indnu er beholden, den suortte hoppe haffuer en suortstiernet Hestfuoll og er der vist fem aff hopperne i fuaal indnu. Bjug haffue wi till seden førgetiuffe tønder, som det mieste aff schall bliffue saaed nest Guds hielp, Saa er hos os 9tten tønder Malt, fem tønder Roug og miell, till samme kaast som paa adschillige Steder war foruaret, eders Frombhed tør inted frøgte for at der Nogett aff det som er beholden schall Forkomes eller i nogen Maader bortwendis till vnøtt med Seden Schall icke bliffue forsømtt att der med saa schier det mieste mueligt er, Bønderne er suorlig forarmet og ilde driffuendis baade af Fiendernes tuang saauel som af vnd Fourtrang her haffuer veret, saa Og og Formue inted magter, Jngen aff Bønderne haffuer betald en Skilling for deris Landgilde Anno 1657 og heller er opbaaren Eng schyld heller tiende Korn vden noget som bleff ytt paa Kierffuen Aff Stiennum og Tolstrup Sogen, som er antegnet huad enhuer haffuer ytt, Salguaren drog paa forgangen tirsdag her fra gaarden effteradt hand haffer ligget her i 24 Vgger, hand var ingen vnd karll, ey heller scheede her paa gaarden nogen Gevalt eller offuerlast, for meesten faldt Jntet for her omkring, Gud were loffuet wi er schildt

wed wor fiender, Peder Schiødt haffuer den schiøde Hund och er der en paa Gaarden och en hos mig indnu heholden. Jeg haaber min goede hosbunde komer med Guds hielp snart hiem, Suortte Christen gick til Cabell med breffuet som var Niels Jensen tillschreffuet er indtil endnu icke komen till bage igien og heller haffuer iey spurtt en got derfra, huor der tillstaaer.

Jeg ved icke om Juncher will haffue pasgangeren till Ryomgaard heller den kand bliffue her till Stadsheften komer.

Aff medfølgende fortegnelse haffuer min goede Hosbunde ald vnderrettning vden huis som er giffuen till forchring og huis Haffre som er tilgaaen til Rytter og Salguarens heste midlertid, och will hermed nu og altid Ønske haffue eders Velbhd. Gud allermegtigste till Siell og liff befallendis.

Torsdag den 7de May Anno 1658.

Christen Hanssen
Egen Handt.

Fortegnelse paa Hvis som dend suensche Kongis folck haffe bekomet och faat her fra Hiermedzløffgaardt, først bleff Gaarden en Leutenant for Atolerid ved Naffn Gabriel Amaslassy, gaarden assigneret aff Ober Commissarius Albert Sieltmand.

bekome hand dend 11te November her fra Gaarden effter hans strenge order och befaling — Roug... 78 Tdr.

thil Salt for 5 Mk. i Aalborg huor aff hand tog til sig samme Gang 6 Rixdl. och 2 Mk., di andre gaff hand Sedel paa paa Atolerids Vegne nemlig .... 60 Rixdl.

Noch fich hand samme Gang til Vang til sine Hestefuur .... 4 Tr. intet Regnet.

25 Novbr. fich hand her fra Gaarden til Aalborg Roug 4 Tdr................. 4 Rdlr. Regnet.

Biug thuffue och toe Tdr. til 5 Mk. regnet .. 18 Rdlr.
Huad Krigs Commissarius Hendrich Gau, som indnu er i Aalborg, haffe bekomet effter order och befalling:
4de Janv. udført til Krigs Commissarius Roug 34 Tdr. thil Regnet j Rdlr. er .... 34 Rdlr.
Haur thredusfue Tdr. thil 3 Mk. er......... 15 Rdlr.
29de do. Leveret till proviantmesteren Hermand Bexel effter Commissarius befalling Biug .. 9 Tdr.
27de Februar Vdført till forn. Commissarius ved en Rytter vaur her att lade effterse det sidste Korn
Roug fem Tdr. thil 1 Rdlr. er .... 5 Rdlr.
Biug fire Tdr. thil 1 Rdlr. er............. 4 Rdlr.
Haur siøtten Tdr. thil 3 Mk. er............ $8^1/_2$ Rdlr.
15 Dcbr. Herforuden haffe en stik Joncker aff Leutnant hidsent att exequere och se till bekommet Biug .... 3 Tdr.
Noch haffe Salvaguardien her haffe ligget bekomet som hand vill haffe til en Kledning, Biug .... 16 Tdr.
Roug.................................. 4 Tdr.
Noch er leveret dend 4 Dcbr. til dend latinske scholemester Mester Christen Mortensen i Aalborg effter Ober Commissarius Albert Sieltmand strenge order som hand fordrede till Affgifft aff Stinum Sogns tiende, Roug ... 16 Tdr.
Leffuendis Queg som er her fra gaarden kommit: Er først af forn. leutnant for Atolerid dend suorte Stodhest herfra bortført den 30te Novbr.
5 Aprilis Hopper er her fra gaarden komne effter Commissarius Hendrich Gau sin ordre och som en aff hans Ryttere ved Naffn Christoffer var her og fordrede dem.

hopper ....iiij} intett Regnet
och den brune Stodhest........j} for noget,
som tiiforn i January maanet vaar brent med Kongens Kron aff Suerig.

En suortblossit Fuole er aff Salvaguardien den 30 Decbr. till sig tagen och beholt och hede hand Simon Leffler aff hoffstætt.

Den 18de February er slaghtett Vngfe her paa Gaarden aff en Mand i Aalborig effter ordre hannem giffuet aff Commissarien, Vngfe i 4, 3, 2 och 1 Aar, støcher 17.
Som Kjødet deraff bleff leveret proviantmesteren Hermand Vexel paa Aalborig Slott och Hudderne til Commissarius. Noch en Koe, som same Gang bleff vdført til Aalborig til Commissarius laa til Johan Burris.

26 Martij er Yxen nemlig .... 50.
herfra tagen aff Salvaguardien Simon Leffler effter Commissarii order. Yxen er regnet støchet 6 Rixdr. .... 300 Rdlr.

Herforvden er slachtet til gaards Behoff och Vdspisning till Rytterne Stude og quier ... iij.

Brandskatt som er fordret aff Hjermedtzløffgaardt aff Ober Commissarius Albert Sieltmand den 22de Octbr. och till den 31te Novbr. att betalle nemlig .... 500 Rdlr.

Dernæst er fordret af Hiermedsløffgaard den 4 November som denne Copi liuder.

Det bliver hermed paalagt Fogden paa den adelige Gaard Hiermedsleffgaard at han skal se til, at han inden 8te Dage efter Modtagelsen af dette Paalæg leverer nedenfor anførte Levnetsmidler og Provision nemlig:

10 Oxer, 80 Tdr. Rug, 75 Tdr. Mel, 100 Tdr. Malt, 15 Tdr. 5 Skpr. Byggryn, 15 Tdr. 5 Skpr. Boghvede eller Havregryn, 5 Lpd. 15 Pd. Smør, 7 Lpd. 13 Pd.

Flæsk, 15 Tdr. Sild, 100 Pd. . . . ., 50 tomme Øl-tønder, 3 Læster, 3 Tdr. Havre og 50 Skindpelse eller saakaldte Kjoler i Aalborg til den der ansatte kongelige Proviantmester imod Qvittering. I modsat Fald vil Militær-Execution finde Sted.

Aalborg den 4de November 1657.

Albert Siltmand,

Overkrigscommissær hos Hans Majestæt Kongen af Sverrig.

Efter Hans Majestæt Kongen af Sverrig, min allernaadigste Konges og Herres Ratification har jeg faaet det Paalæg at træffe den Afgjørelse med Provindsen Vendsyssel, navnlig med dens Foresatte, Præsterne og Fogderne paa de adelige Gaarde i Jersleв Herred, ligesom ogsaa de i samme liggende Sogne, at de, naar de ville undgaae Brand, Plyndring, virkelig Indkvartering og andre Krigsubehageligheder, skulle yde som følger. I. De adelige Godser: Hundslund Kloster 1000 Rdlr., Skovsgaard 300, Burholt 100, Ripstrup 100, Hiermidslevgaard 500, Hammelmose 1000 og Kjølskegaard 500, ialt 3500 Rdlr. — II. Sognene: Hundslund Sogn 400 Rdlr., Jerslev 400, Vesterbrønderslev 400, Hellevad 300, Hellum 200, Drum 200, Østerbrønderslev 300, Hallund 200, Thise 300, Tolstrup 300, Stenum 200 og Voer 300, ialt 3500 Rdlr. Og skal førstnævnte Sum udbetales i 3 paa hinanden følgende Terminer, nemlig 1166 Rdlr. 64 Sk. den 30te October, atter 1166 Rdlr. 64 Sk. den 5te Marts og 1166 Rdlr. 64 Sk. den sidste November, og skal den sidstnævnte Sum af 3500 Rdlr. ligeledes udbetales i 3 paa hinanden følgende Terminer, nemlig 1166 Rdlr. 64 Sk. den 30te October, 1166 Rdlr. 64 Sk. den 5te Marts og 1166 Rdlr. 64 Sk. den sidste November 1658 i Aalborg til den der ansatte Commissær eller Kasserer eftersom hvert enkelt Gods eller Sogn er pligtigt at yde og betale.

— — — — — — — — — — — — — — — —

I modsat Fald ville de blive Gjenstand for Militær-Execution. De opfordres til at give Agt her paa.

Aalborg den 22de October 1657.

Albert Siltmand,

Overkrigscommissær hos Hans Majestæt Kongen af Sverrig.

Det bliver herved paalagt Fogden paa Hjermedslefsgaard, at han saa hurtigt som muligt skal drive ind i Byen de 50 Staldoxer, for at de, om Gud vil, kunne være her samme Morgen Kl. 8; med de andre maa det saa vente nogen Tid. De kunne denne Aften vel drive dem ud paa Engene eller tage Foder med. Fogden skal tænke paa hvad han kan udrette med denne Ulydighed. Den Slyngel beraaber sig paa . . . ., men han skal vide, at omtalte Proviantanvisning skal betales. Kan han det, saa komme han saasnart som muligt til Byen og betale Pengene, og saa kunne Oxerne blive hjemme. Man tager intet fra den slemme Hund, men han betaler kun, hvad han længe har været pligtig til at betale. Her gjælder ingen Undskyldning. Sex Læs Hø skal ogsaa bringes med, for at Qvæget kan fodres dermed. Som der handles, saaledes vil Ansvaret blive.

Aalborg den 24de Marts 1658.

Heinrich Gau,

Krigscommissær hos Hans Majestæt Kongen af Sverrig.

Det bemærkes, at de tre sidstanførte Reqvisitioner, af 4de November 1657, 22de October s. A. og 24de Marts 1658, in originali vare affattede paa Tydsk. —

Af Hundslund Kloster og Skovsgaard (nu Dronninggaard) blev udskreven: Brandskat, Magasinskat, bestaaende af de almindelige Viktualier, Oxen, Faar, Gjæs og Høns o. s. v., som ialt androg i Penge 5067 Rdlr. 4 Mk. 12 Sk. Forøvrigt ingen Bemærkninger om Røveri eller Plyndring saaledes som var Tilfældet paa de fleste andre Herregaarde og Sogne, som under Okkupationen vare besatte af Fjenden.

Til Oplysning om Størrelsen og Beskaffenheden af de i de enkelte Sogne af Svenskerne udskrevne Kontributioner anføres her nogle saavel fra det østlige som vestlige Vendsyssel, hvorhos bemærkes, at der i Gehejmearkivets „Udgifter under Svenskekrigen 1657 og 58" samt samme Arkivs „Synsforretninger efter Svenskekrigen 1657—58", saavidt jeg har kunnet erfare, kun findes saadanne Optegnelser for Krongodsernes Vedkommende, men det kan næppe betvivles, at Tilstanden jo har været værre paa Adelens Godser, som almindeligvis vare mere medtagne af den for hele Landet saa ulykkelige Krig.

Fortegnelse Paa hvis der ehr vdgiffuen aff Understed Sogn i Børlum Herred[1]) thill Suenschen i denne forleden Krie Anno 1657 och 1658.

1. Beløber sig i Penge, Korn og Andet 1242 Rdlr. Som bleff ytt i Aalborig, Noch i Hallß Skantze och thill Offuerste Putkammer, Och ej beregnitt hvad vdi Øll och Mad Brenvind och thobach, Som kand beløbe sig Mange Penge.
2. Thill Hans Kong May. Sielffuer i Penge Rug, flesch och Smør ehr Penge 220 Rdlr. och 4 slmk.
3. Thill di Brandenborische: Penge 52 Rdlr., Roug 151 thønder, ehr i Penge 303½ Rdlr.
4. Thill Offuerste Fritzes Regiment och hans officerer, nemlig offuerste Løttenant Thygge Sandberig, Rickmester Knup, Rickmester Prang, Løttenant Roelle, Løttenant Andtonny, Reformert Løttenant Augustus Wind Roch, quartiermester Laus Skoelle och Coperael Dyderik Slotbaum, item 14 Ryttere i 12 Uger ehr tilsammen i Penge 1231 Rdlr. 2½ mk.
5. Thill Rickmester Bermand i 6 Maaneder Penge 404 Rdlr.

[1]) Nu Dronninglund Herred.

6. Thill Comisarie Jørgen Krußе Penge 70 Rdlr.
7. Thill Rickmester Rudtzler for 1 Maaned 72 Rdlr.
8. Endnu ytt Penge 76 Rdlr. Summa 622 Rdlr.

Anlangendis quittanzer paa forn. Summa haffuer Nogle aff officieren icke wild giffue Richtige beschiden paa huor mange Penge eller andett en Huer bunde haffuer vdlagt, Men allene Paa effter Føllgene Maeneer, nemlig haffuer den Mand Klarreret sin Contribution fra den Dag och till den Dag, och skall derfor werre quitteret. Hellers haffuer di noglle Quittancer Som di will giffue tilkiende naar di dertill forbris.

Des till Witterlighed Setter wj vnderschreffne woris Zignetter her Vnder, nemlig Christen Thomsen i Hestvang, Lauritz Pedersen i Routtved, Niels Søffrensen ibid., Mads Hellesen i Fladholt, Lauritz Jensen ibid., Klavs Wollesen i Sønder Knud, Palli Pedersen i Kiis og Simun i Quitzel.

Understed Sogn den 20de August 1660.

Fortegnelse paa Præstens Hrr. Peder Hansens Mørches Udgifft:

1. Till Suenschen i penge Heste och Andet ved Idellige och vlidellige besueringer aff officerer, Rytter, Soldatter och Exequerrer Som moxen alle Thid Søgte hanß Huß Paa bege Sognes Vegne beløber sig offuer Penge 80 Rdlr.
2. Thill Hans May. Roeßthieneste og Floden i Korn og Penge och Heste met sin Mundering 39 Rdlr. 2 Mk.

Huad andet Idellige om Kostning och Besuerringer ieg fattige Mand Saa well Som Andre geslige her udi Landett haffuer udstaaed effter mitt Ringe Kaelß leilighed, ehr mig umouellig att Mindiß end Sier att op Regne. Deß thill witterlighed bekiender ieg met min egen haand, Vnderskreffuen Actum Understed prestegd. den 18de August 1669.

Peder Hansen Mørch,
Predicher till Understed och Carup Sogner.

Af Øster Brønderslev Sogn til Svenskerne:

Brandskat 300 Rdlr., Hoser og Vanterskat 24 Rdlr. 36 Lybsk Sk. Befaling at give til Hals Skandse ugentlig fra den 25de October 1657 og til 1ste Februar 1658: 3 Tdr. Havre 9 Mk., 1 Læs Hø 6 Mk., Brød af 2 Skpr. Meel 1¼ Mk., 1 fedt Faar 3 Mk., 2 fede Gæs 3 Mk., ½ Tde. Øl 6 Mk., 8 Mark Smør 1 Mk.; udi Penge hver Uge 4½ Rdlr. 2½ Mk., beløber sig tilsammen udi 14 Uger Penge 68¼ Rdlr. 2 Mk. Derforuden 4 Personer daglig at arbejde i Hals Skandse. Blandt andet mere som blev leveret til Svensken nævnes 30 Faareskinds Peltse eller „Roche" à 1 Rdlr. 2 Læster Rug, Tønden regnet for 6 Mk., 60 Tdr. Malt à 6 Mk. Brændevin 2 Kander, regnet for 1 Rdlr. 2 Mk. Summarum til Svensken 1604½ Rdlr. 1½ Mk.

Af Vester Brønderslev Sogn til Svenskerne siden de kom ind i Landet 1657.

Brandskat og Talpenge 404 Rdlr.

Til Hoser og Vanter, Penge 31 Rdlr. Ogsaa af dette Sogn blev inddrevet adskillige Kontributioner af samme Slags som fra Ø. Brønderslev Sogn og til samme Priser. Etsteds er anført i Anledning af en Leverance til Hals Skandse: „Exequerpenge for det kunde ikke saa hastig afstedkomme 9 Rdlr." — Udgivet til begge Obersters (Putkammer og Heide) Ryttere for Exequering Penge 30 Rdlr. Herforuden stræng Indkvartering af fornævnte Obersters Folk. Leveret til Obercommissari Siltmanns Heste, som stod paa Hvilshøigaard, Byg og Havre 1½ Td., Hø 1 Læs derfor Penge 1½ Rdlr. De nævnte Obersters Folk røvede 13 Heste og 4 Vogne fra Sognebeboerne.

Summarum til Svensken i Penge — Varene medregnet — 1114 Rdlr., foruden Provision, Heste og Vogne.

Af Tolstrup Sogn (Jerslev Herred).

„Huis vi haffuer vdgiffuen till dj Suensche aff Tollstrup effter ordre saasom følger nedenfor Anno 1658, Februar, Marty, Septbr. Maaned:

Till obriste Putkammer er vdgiffuen: aff begge leg vdj Penge 196 Rdlr. 3 Sk., Ost 1 Lpd. 5½ Pd., Flesk 2 Lpd. 2 Pd., Smør 2 Lpd. 22 Pd., Noch Smør 1 Otting, Rough 2 Tdr. 6 Skpr., Haffre 17 Tdr., Hø 5 Lpd., Noch af Gundis Mølle Mehl 5 Tdr., Noch foruden Brandschatt her vd aff Tolstrup Sogn rede Penge 300 Rdlr. till Telle Penge paa den Schatt 3 Rdlr., for Skou och Strømper Penge 60 Rdlr. Till en paabuden proviant schatt, som schulde vdgiffuis af Sognet: Rough 39 Tdr., Biugh 11 Tdr., Malt 10 Tdr., Mehl 3 Tdr., hauffre 14 Tdr., Gryn 1 Tde., Oxen 25 Stkr., Korn 39 Tdr., Biuch Mehl 1 Tdr., Noch Biuch 17 Tdr., Oltønder ledige 6 Stkr. Noch til Hals Schantze her aff Sognen: Penge 11 Rdlr. 4 Mk., hauffre 11½ Tdr., halmb 1 Leß, Oxßen 2 Stkr., Brødh 27 Stkr., Faar 4 Stkr., Ohl 4 Tdr., Høns 16 Pahr, Smør 16 scholpund, Gjæs 8 Stkr.

Er vdgiffuen endnu till en Cornet aff Putkammers Regimente aff Tolstrup Sogen effter quitantz som følger och bleff siden fangen paa alborghuß till Brochenhuseß Regimente. Kom och fordret her at strax schulle vdgiffues vdj rede Penge 15 Rdlr., Execution for den schat 7 Rdlr. Den Tid obriste Putkammer affrejste fra Hiermelßegaard (Hjermitslevgaard) borttog her aff Sognen 2 Heest den ene fraa Jens Marchußen, den anden fraa Anders Pederßen i Mølgaard, Tog och fra Laß Jenßen i Linderup een Hoppe och een Vogn saa god som Thj dahler.

Dette forschreffne schal bevißes med quitantzer och Sognemends be Krefftelse, Till Witterlighed vi Legsmendene

haffuer med voris egen Hender vnderschreffuet och Sedevanliche Bomerche.

Till be Krefftelse Actum Tolstrup Sogn den 7 October 1660.

Jens IOS. Ollesen. Anders Pedersen. Egen hand. Moribs Lau Senn. Egenn haand.

Af Hellum Sogn til Svenskerne 1657—58.

Penge 495 Rdlr. 8 Sk., Rug og Mel i Brød forbaget 25 Tdr. Malt 25 Tdr., Øl 3 Tdr., Øxne 1, Faar 4, Gjæs 8, Høns 10, Smør 3 Pd., Havre 24 Tdr. 6 Skpr., Strøels 8 Læs, Brændevin 36 Potter.

Ligeledes af Jerslev Sogn:

Brandskat 400 Rdlr. „Exequirpenge" af samme Skat og „Talpenge" 8 Rdlr., 2 Tdr. Havre $1^1/_2$ Rdr. „Skatoxer" 8 er $42^1/_2$ Rdlr. 1 Mk.

Givet Proviant til Hals Skandse i 3 Maaneder nemlig Øl, Hø, Havre, Gjæs og Høns samt Faar for tilsammen 42 Rdlr. Endvidere leveret til Hals Skandse 2 Ræbvælle à 1 Rdlr. og til en Corporal ligeledes 2 Rævbælle à 1 Rdlr. Arbejde til Skandsen i fornævnte 3 Maaneder med 7 Vogne og „3 Karle med Vognen" (vel hver Vogn?) om Dagen, givet for hver Vogn daglig at leje 24 Sk., en ledig Karl 1 Mk., ialt beregnet til Penge i de nævnte 3 Maaneder 438 Rdlr. Givet „Exequirpenge" for Restarbejde til Hals Skandse 15 Rdlr. 4 Mk.

En betydelig Magasinskat (vurderet til Penge) blev udskreven af Sognet til Hals Skandse og til Aalborghus. Varerne bestod af Rug, Malt, Mel, Brød, Havre, Gryn, Smør og Flesk, og beregnedes derfor 1 Td. Brød (Kovringbrød) og Mel 1 Rdlr., 1 Td. Rug 1 Rdlr., 1 Td. Gryn 2 Rdlr. 3 Mk., 1 Mark Smør 3 Sk. og 1 Mark Flæsk 2 Sk. — Præsten leverede en Sølvske, vurderet til 2 Rdlr. 2 Mk., til en Cornet for Sognet. En Enke ved

Navn Maren „Piersdatter" blev frarøvet nogle Sølvskeer, vurderet til 3½ Rdlr. og blev der videre røvet 1 Sølvske.

I sidste Indtog af Svensken „er 2 Compagnier Rytter Tropper indlagt paa Sognet paa 3 Byer een Nats Leir og ikke andetsteds, som fordærvede og ødelagde Korn og andet desligeste med Røveri og Plyndren og med Heste at tage og ganske fordærve saavidt de overkom, som ikke kunde erstattes under 120 Rdlr. Ved deres Udmarsch maatte Sognet levere dem 10 Vogne med Heste, vurderet til 100 Rdlr., og hverken Hestene eller Vognene kom tilbage.

„Endvidere blev røvet i Sognet baade ved Indtog og Udmarsering Heste og Hopper 12 Stkr., vurderet til 100 Rdlr. Samtlige Contributioner af Jerslev Sogn til Svenskerne, beregnet til Penge, andrage 2343½ Rdlr. 1½ Mk. 6 Sk. —

For at give et Billede af Resultaterne af de mange „Besigtelser", som bleve afholdte til Oplysning om Avlingens Forringelse og Husenes Brøstfældighed som Følge af Svenskekrigen meddeles følgende Forretning over en Del af Aastrup Gods, hvorhos bemærkes, at Tilstanden i saa Henseende almindeligvis var den samme.

1660 den 26de November blev paa Vennebjerg Herredsting afhjemlet følgende Synsforretning over en Del af Kronens Tjeneres Stilliug med Hensyn til Avlingens Forringelse og Husenes Brøstfældighed paa en Del af Aastrup Gods[1]) som Følge af Svenskekrigen: Kirsten Christensdatter i Vandsted har ej uden den halve Part Avl og Husbrøstfældighed 10 Sldlr., Lars Jensen ibid. $1/6$ Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Mattis Larsen og Christen Ostensen $1/3$ Avl, Husbrf. 16 Sldlr., Niels Peersen ibid. $1/2$ Avl., Husbrf. 20 Sldlr., Bagtrup, Jens Erikfen $1/3$ Avl, Thomas Knudsen, $1/4$ Avl, Husbrf. 12 Sldlr., Laus Peersen, $1/6$ Avl,

[1]) Den kongl. Lehnsmand paa Aastrup var Malte Sehested til Rydhave.

Husbrf. 15 Sldlr., Christen Peersen Smed 1/3 Avl, Husbrf. 8 Sldlr., Christen Nielsen 1/3 Avl, Husbrf. 10 Sldlr., Lars Mortensen 1/4 Avl, Husbrf. 12 Sldlr., Christen Jensen 1/3 Avl, Husbrf. 20 Sldlr., Niels Smed øde, Husbrf. 26 Sldlr., Lehuset Laus Povlsens Enke øde, Gunde Madsen ibid. 1/2 Avl gold, Thomas Madsen 1/2 Avl, Husbrf. 6 Sldlr., Lundergaard Christen Lavsen 1/2 Avl, Husbrf. 30 Sldlr.; Skibsby, Thøger Jensen og Jens Lavsen 1/2 Avl, Husbrf. 16 Sldlr., Jens Mortensen og Christen Andersen 1/3 Avl, Husbrf. 8 Sldlr., Osten Ibsen 1/6 Avl, Husen slett brøstfældig; Tirup Povl Sørensen 1/2 Avl.; Gorrestrup Mikkel Mouritzen 1/4 Avl, Husbrf. 30 Sldlr., Jacob Peersen 1/2 Avl, Husbrf. 16 Sldlr.; Sønder Harritslev: Peer Mogensen 1/4 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Niels Lausen Vandsted 1/3 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Peer Peersen Smed 1/4 Avl, Husbrf. 16 Sldlr., Jørgen Andersen 1/2 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Christen Simonsen 1/3 Avl, Husbrf. 18 Sldlr., Christen Christensen i Solholt 1/6 Avl, Husbrf. 18 Sldlr., Christen Christensen i Krogen 1/3 Avl, Husbrf. 8 Sldlr., Anders Lausen 1/2 Avl, Husbrf. 3 Sldlr., Christen Steffensen 1/3 Avl, Husbrf. 7 Sldlr., Lars Peersen 1/4 Avl, Husbrf. 6 Sldlr., Jens Lausen 1/3 Avl, Husbrf. 12 Sldlr.; Nørharritslev: Niels Peersen 1/2 Avl, Husbrf. 10 Sldlr., Peer Thomsen 1/4 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Maren Thøgersdatter 1/3 Avl, Husbrf. 6 Sldlr., Hans Ostensen 1/2 Avl, Husbrf. 4 Sldlr., Peder Madsen øde; Havgaard Christen Thøgersen 1/2 Avl, Laus Mikkelsen 1/4 Avl, Husbrf. 3 Sldlr.; Morup Sogn: Morten Jensen Lønstrup 1/2 Avl, Nørlev Anders Lavsen 1/8 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Mikkel Jensen og Niels 1/4 Avl, Husbrf. 14 Sldlr., Søren Christensen og Isak Peersen 1/3 Avl, Husbrf. 8 Sldlr., Peder Olsen 1/4 Avl, Husbrf. 4 Sldlr., Peder Sørensen og Peder Lavsen øde, Husbrf. 30 Sldlr., Morten Pedersen, Knud Christensen 1/6 Avl, Husbrf. 14 Sldlr.; fornævnte Nørlev Gods er

meget fordærvet af Sandflugt; Jelstrup: Niels Mikkelsen ½ Avl, Niels Andersen ⅓ Avl, Husbrf. 6 Sldlr.; Rubjerg: Ole Povlsen ⅙ Avl, Husbrf. 6 Sldlr., Niels Troelsen ⅓ Avl, Husbrf. 16 Sldlr., Jens Steffensen ⅓ Avl, Christen Sørensen øde, Husbrf. 5 Sldlr.; Aasted: Peder Olsen ½ Avl, Husene meget brøstfældige, Faurholt: Christen Simonsen ½ Avl[1]). —

Da denne Besigtelse, som blev foretaget af 13 Mænd, som vare fra Nørum, Rubjerg (ved Vesterhavet), Jonstrup, Vidstrup, Gaarrestrup, Skibsby (2), Harritslev (2), Lundergaard, Vennebjerg, Harritslev og Nistrup i Aasted Sogn i Nærheden af Kattegat, og omfatter vidtstrakte Dele af Vendsyssel, sees heraf, at Bøndernes Stilling efter Krigen ikke har været synderlig forskjellig i de forskjellige Egne. Avlingens Forringelse og Husenes Brøstfældighed hidrøre dog vistnok i de fleste Tilfælde ikke fra direkte Ødelæggelser af Fjenden, men ere i Almindelighed snarere en Følge af den store Forarmelse, som fulgte af de store Skatter og andre Byrder, navnlig Kontributioner, først til Svenskerne og siden til vore egne og de allierede Hjælpetropper. —

Skjøndt der ikke i de fra Sognene indkomne Optegnelser paa deres respektive Kontributioner til Svenskerne ankes over andet end Røverier og Plyndringer og ikke yttres noget om Vold og Overlast, kan det dog ikke betvivles, at Bønderne have været Gjenstand for Mishandling og Grusomheder af Fjenderne, hvilket ogsaa fremgaar af den foran meddelte Indberetning til Kancelliet fra Christen Skeel og Jens Rothsteen, hvori meldes om forøvet Cruciati og Massacre mod Bønderne. Af de faa Sagn, jeg har kunnet opdrive om Svenskernes Opførsel i denne Krig, hidsættes Følgende.

I Vrejlev Sogn ved Hjørring skulde et 4 à 5 Aar gammelt Barn af Frygt for Svenskerne være krøben ind i

[1]) Gehejmearkivet.

„Halsen" af en Maltkølle, og da en Svensker var bleven opmærksom derpaa og ikke paa anden Maade kunde faae Barnet ud, puttede han en Sten i en Sæk og slog dermed Barnet ihjel, og under Forudsætning af, at der er bleven handlet saa ilde med uskyldige Børn, kan man vel være berettiget til at tro, at der ogsaa er bleven forøvet Grusomheder og Skjændselsgjerninger af forskjellig Slags mod ældre Folk, og at man ogsaa i Vendsyssel var meget bange for Svenskerne, bekræftes af traditionelle Efterretninger fra flere Egne. —

Af den over 80 Aar gamle Peder Klit paa Slettemose i Elling Sogn[1]), som levende interesserer sig for gamle Minder, er mig meddelt følgende karakteristiske Sagn, som utvivlsomt har en historisk Grundvold og som er bleven fortalt af hans Oldemoder paa Mødrenesiden. Hun var født i Dvergetved i Tolne Sogn og var som voxen Pige hjemme hos Faderen, da Svenskerne bleve indkvarterede i denne By, hvor man var meget bange for de frygtede Gjæster, og flere af Beboerne flyttede ved Svenskernes Ankomst til nogle Hytter i den nærliggende Dal Skov. For at værge sig for en usømmelig Spøg af en af de svenske Soldater, som vare indkvarterede hos Oldemoderens Fader, gav hun denne — ved Navn Erik Krumfod — et saa vældigt Slag af en Vaskétærskel, at han segnede omkuld, og da hun troede, at hun mulig havde slaaet ham ihjel, løb hun ud i fornævnte Dal Skov, hvor hun forblev i nogle Dage, indtil hun var bleven klog paa, at Soldaten ikke var død. Ved hendes Hjemkomst spurgte en, ogsaa hos hendes Fader værende, Lieutenant hende venligt, om hun nu vilde love ham at blive hjemme for Fremtiden, hvortil hun svarede, at det vilde hun nok, naar hun kunde gaa i Fred for den nærgaaende Erik Krumfod, hvilket Officeren med Bestemthed lovede at sørge for. Ogsaa nogle Herre-

[1]) Saml. til jydsk Hist. og Top. 4. og 7. B. S. 203 og 227.

mænd forlode deres Gaarde under den svenske Okkupation. Af det foran meddelte om Hjermitslevgaards Tilstand kan ses, at Ejeren var bortrejst, og Bircherod beretter S. 6 i sine Dagbøger, at Marquar Kaas til Tidemansholm døde den 18de April 1658 paa Læsø, hvortil han „under det svenske Indfald" var flyttet med sin Familie. —

Det kan næppe betvivles, at mange svenske Soldater, ligesom i de øvrige Landsdele, naar dertil Lejlighed gaves, bleve dræbte af de kjække Vendelboer. Saaledes havde Peder Klits Bedstemoder fortalt efter hendes Moder — fornæynte Oldemoder —, at da Svenskerne laa i Dvergetved, var en Soldat en Juleaften gaaet derfra gjennem Skoven til Dvergetveds Holm [1]), hvor Manden slog ham ihjel med en Øxe og begrov ham i Bryggerset, men paa Pladsen, hvor han saaledes foreløbig blev begravet, og hvor der havde været Gaase- og Svinesti, kunde intet Dyr, selv med den bedste Pleje, senere trives. I hvad Ærinde Soldaten var gaaet fra Dværgetved til Holmen vides ikke, men man havde forundret sig over, at han kunde hitte Stedet, da han maatte gaa gjennem Skoven, hvoraf en Levning endnu haves til Nørgaard i Dværgetved, og som dengang strakte sig derfra til Holmen. Da Svenskerne rejste fra Dvergetved rystede de Fylden af de Dyner, de medtoge for at bruges som Hestedækkener.

Fra Tversted haves det Sagn, at en Pige af Frygt for Svenskerne var flygtet ned i Horsnab Skov [2]), hvor der bragtes Mad ud til hende. Der fortælles ogsaa fra denne Krig om svenske Kaperes Landgang paa Kyststrækningen mellem Skagen og Aasdal, hvor de forøvede Plyndring og Mord, hvisaarsag flere Sogne maatte skiftes til at holde Strandvagt, og det skulde være bleven anset for

[1]) Det nuv. Holmen.

[2]) Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 5. B. S. 132.

en Stordaad, naar det lykkedes en Bonde at give en Svensker Banesaar. Kvinder og Børn vare i største Vaande, naar Mændene vare borte, og skjulte sig da i Huler i Klitbakkerne, naar de mærkede Svenskernes Landgang. —

Efter nu at have meddelt hvad jeg har kunnet samle med Hensyn til Oplysning om Herregaardenes og Bøndernes Tilstand under den svenske Okkupation, anføres de faa Optegnelser, som haves over Kjøbstædernes Kontributioner.

„Antegnelse paa alle Contributioner, som er udgivet af Hjørring By til Svensken 1657—1658.

Udgivet til det Svenske Parti, som først kom her til Byen, som Ritmester Holst og Tinnenberg førte, var 50 Mand stærk, maatte give dem af Byen en ny beslagen Vogn og Penge 100 Rdlr. Derforuden tog de alle de Geværer, der var her i Byen, med sig for 100 Rdlr.

Maatte give Oberst Siltmand i Aalborg for et Beskjærmelsesbrev 5 Rdlr.

Brandskat af Hjørring 700 Rdlr.

Talpenge og Qvittatspenge 7 Rdlr.

Matrialskat „od aff alt" efter Specification og derfor givet og udi rede Penge 122 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk.

Samme Matrialskat skulde have været leveret i Frederiksodde, men blev leveret i Hals Skandse, og maatte give Commissaren derfor 22 Rdlr.

Maatte give til Exequeer, som kom her til Byen og lagde dem ind til Borgemesters at exequere for Resten af Brandskatten og ellers begjærede at skulle skaffe et Centner Krud af Byen og derfor skattede mange Folk fordi de ej kunde faae det og derfor maatte give dem 12 Rdlr.

Paabuden Proviantskat 200 Rdlr. og derfor akkorderet paa Penge og blev leveret 100 Rdlr.

Efter Commissari Gau hans Paabud, af Hjørring skulde gives 600 Øl Tønder, som blev leveret i Aalborg, kostede Penge 150 Rdlr.

Udgivet til Oberst Rissengrin fra den 20de November og til den 1ste Mai han hafde Hjørring By i Qvarter, er 5 Maaneder, baade Maanedspenge, Heste, Hopper, Vogne og til Mundering til ham selv og hans Folk, Salvoripenge med al deres Underholdning og Fortæring til hans Heste, kostede Byen over 800 Rdlr. —

Den 14de Januar 1658 ankom til Hjørring Oberst Raumstrups Regiment og havde Stabsqvarter her 1 Maaned, kostede Byen 300 Rdlr., lod gjøre en ny Rustvogn, som Commissari Gau bekom for han skilte Byen af med den Raumstrupske Indqvartering, kostede over 50 Rdlr.

Maatte give Commissari Gau for 15 Karle, han havde udskreven af Hjørring i Hs. kongl. Maj. Tjeneste af Sverig, Penge 30 Rdlr.

Givet til en Corporal af Oberst Pitters Regimente med nogle Ryttere, som exeqverede for Proviantskat, Penge 12 Rdlr.

Den 16de Marts 1658 ankom Oberst Lieutenant Due for Dragonerne med en Major, 4 Captainer, 4 Lieutenanter, 4 Fendriker, 1 Auditør, en Præst, en Sekretær, en Barber, en Profos og en Stokke Knægt med al deres medhavende Knægt, Folk og Heste og blev liggendes her til den 2den Mai og fik al deres Forpleining, saa den arme By maatte udstaae meget med dem, og de ogsaa røvede og tog fra mange godt Folk og tilmed beskattede Byen mange Penge af, som kom Byen til Bekostning mellem 8 à 900 Rdlr.

Maatte give efter Commissari Gau hans Skrivelse til det svenske Artolleri 2 Heste, som kostede 30 Rdlr.

Den 30te April 1658 kom den ganske Dues Eskadron Dragoner, og blev liggende her til den 2den Mai. De massacrerede og ganske ødelagde hvad der hos det fattige Borgerskab fandtes, saa mange fattige Borgere ikke beholdt det ringeste til deres Hustruer og Børn, og lider dette Borgerskab denne Gang Skade for mere end 200 Rdlr.

Den 20de August 1658 ankom de Svenske atter til Hjørring og begjærede paa Commissari Jorvius's Vegne Brandskat og maatte man da give dem 28 Rdlr., og var samme Folk en Lieutenant ved Navn Thomas Millier med 30 Ryttere, var her 2 Dagestid og kostede Byen over 20 Rdlr.

Den 22de August 1658 ankom atter Oberst Rissengrin med en Lieutenant og 7 Ryttere og Rustvogn og havde Assignation paa Byen; maatte give ham forud fra den 20de August og til den 20de September 80 Rdlr.

Hans Folk Salvoripenge 10 Rdlr.

Oberstens Traktement med forskrevne hans Folk og Heste kostede Borgerskabet over 120 Rdlr. —

Den 2den September 1659 kom en Fendrik til Byen med Exequerer for Svenske Kongskat, maatte give dem 10 Rdlr. Udgivet af samme Kongskat 60 Rdlr. Talpenge 1 Rdlr., Matrialskat over 20 Rdlr., og for Proviantskat 50 Rdlr. — Her begynde Ydelserne til de danske og allierede Tropper.

1658 den 3die Juli ankom til Hjørring Lieutenant Kristoffer v. Ditlev og en Cornet under Brokenhuses Regiment med 46 Mand og Heste og havde Assignation her paa Byen og 13 Ryttere, som havde Assignation paa Skagen, og bleve saa liggende her tilhobe til den 9de Juli om Morgenen, kostede Byen 24 Rdlr. og maatte give forn. Officerer da de brød op 26 Rdlr.

Givet en Lieutenant under velb. Niels Lyckes Regimente ved Navn Hans v. Sinden og hans Qvartermester og Corporal, som havde Assignation paa Byen og laa her i 4 Maaneder 55 Rdlr.

Den 18de Februar 1659 fik Oberst Fris med hans Stabs Personer fra fornævnte Dag og til den 6te September dette Aar (1661) 1282 Rdlr. Derforuden Salvori

og Exequerpenge 34 Rdlr., en Rustvogn med 4 Heste for 50 Rdlr., en Pas Vogn med 2 Heste for 20 Rdlr.

Summa givet det Fris'ske Regiment 1386 Rdlr.

Fra den 28de August 1659 til den 30te December samme Aar er givet til General Fux's Regimentes Officerer 521 Rdlr. 14 Sk.

Fra den 17de November til den 30te Decbr. 1659 givet til en Oberstlieutenant under Fuxes Regiment med hans medhavende Officerer til Servits Penge 60½ Rdlr.

Fra den 31te Decbr. 1659 og til den 11te August i nærværende Aar (1660), er 7 fulde Maaneder, er givet til General Fuxes Officerer, som havde Assignation paa Hjørring, i rede Penge 945 Rdlr. Derforuden beløber sig for Soldaternes Fortæring, som var indqvarteret her i fornævnte 7 Maaneder, hver Person 9 Sk. danske om Dagen, er ialt 2558 Rdlr. 6 Sk.

Item en Qvittering, dat. Aalborghus den 17de Marts 1659, til de Allierte for Landets Befrielse og deres Indqvartering 160 Rdlr.

Nok en Qvittering, dat. Aalborghus den 22de Marts 1659 for 20 Tdr. Øl og 157½ Lpd. Kovringbrød.

En Qvittering, dat. Aalborghus den 3die Januar 1660, for 100 Rdlr. til Frederiksoddes Proviantering og Militiens Underholdning.

En Qvittering, dat. Aalborghus den 20de Februar 1660, for 40 Par Sko og 40 Par Pindstrømper til Soldaternes Fornødenhed, 30 Rdlr.

Givet til Oberst Dynes Officerer fra den 18de Aug. til den 13de October 1660, 141 Rdlr. 3 Mk. 14 Sk.

Fourage til 2 Heste 6 Rdlr. 1 Mk.

Givet Officererne under Feltmarskallens Regimente, 2 Lieutenanter, en Fendrik, en Cornet, en Qvartermester og en Trompeter fra den 18de Aug. til den 4de Novbr. 1660,

224 Rdlr. 4 Mk. 12 Sk. Endvidere fra den 4de Novbr. til den 16de Dcbr. s. A. 120 Rdlr. 5 Mk. 13 Sk.

Den 1ste October 1660 ankom Oberstlieutenant Petters, som havde Assignation paa Hjørring; givet ham fra den nævnte Dag til den 2den Novbr. s. A. 68 Rdlr. 2 Mk.

Fra den 2den Novbr. til den 16de Decbr. 1660 givet forn. Oberstlieutenant 98 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk., samt givet hans underhavende Officerer og Soldater, fra den 17de October til den 22de Dcbr. 1660, 248 Rdlr. 2 Mk., og endvidere givet til en Fendrik med sine Officerer og Soldater af Feltherre Schockes Regiment, som var assigneret Hjørring, fra den 17de Decbr. 1660 til denne Dag 330 Rdlr. 1 Ort.

Summa er udgivet til vor egen allernaadigste Herres Krigsfolk og Militse anslaaet i Penge 3939 Rdlr. 4 Mk. 7 Sk. —

Og til de Svenske, medens de vare Landet mægtige, anslaaet til Penge 3939 Rdlr. 2 Mk. 10 Sk., er tilsammen, som denne nu meget forarmede Byes Indbyggere have udgivet nu paa fjerde Aar, anslaaet til Penge 11,265 Rdlr. 1 Mk. 1 Sk., hvorover denne arme Byes Borgerskab er kommen saaledes tilagters, at næppe nogle faa findes som uden stor Borg og Gjæld kan nære sig, men Tid efter anden maa flytte fra Byen og mange Huse og Gaarde staae ganske øde.

At saaledes i bemeldte Tid er udgivet som forskrevet staaer af Hjørring Byes Indbyggere, vidner vi med vores Signeter paatrykt og Hænders Underskrift.

Actum Hjørring den 17de Marts 1661.[1])

Jacob Christensen. Mads Christensen.
Peder Nielsen. Thomas Andersen.

[1]) Gehejmearkivet.

Uagtet største Delen af Kontributionerne af Hjørring By ere ydede til vore egne og de polske, brandenburgske og tydske Hjælpetropper efter 1658 og saaledes kunne siges at ligge udenfor Planen til denne Afhandling, ere de dog medtagne for at vise det store Omfang af den Nød og Elendighed, Følgerne af denne Krig bragte over denne By, som den Gang kun var af ringe Betydning saavel i merkantil som landøkonomisk Henseende.

Fra Skagen haves følgende Efterretning om Følgerne af Svenskekrigen[1])

„Eftersom wj aff Skaffby haffuer Bekommit velb. Jens Rodtsteen Knudsens Hans velb. Skriffuelse anlangende Kongl. May. Order, at wj skulle giffue tilkjende huad Skade wores By haffuer bekommit J denne forbigaaende Fejde thid, saavelsom at giffue tilkjende huad Stand wores By nu er vdj.

1. Da er der først thagenn aff de Suenske Capet thoe aff woris Beste Jachter Med alt sit indhavendis Godtz.
2. Saavelsom er taget och vdplyndret fraa en Del aff woris andre smaa Jachter, alle deris Indhavende Godtz af Suensche Capper.
3. Derforuden er wj gansche vdschatet aff Fienden dj Suensche.
4. Og sidenn med gandsche streng Indquartering Och Storre Skatter Bethynget.
5. Ellers er woris By Megit forderffuit aff Sandfogh.
6. Efter forberørte Lejlighed er en stor Diell aff Borgerskabet deroffuer geraaden i Armod.

Huor vdaff Kortelig i Sandhed kand Erachtes woris fattige Byes Ringe wilkor, storre Skatte och høje Betyngelse som ingen anden Nering haffuer end Ringe fischerj.

Att saaledes i Sandhed er winder wi Jørgen Laursen

---

[1]) Gehejmearkivet.

Søffren Brun och Lauritz Pedersen Raadmend i Schaffuen Med worris Egen Hender Herunder schreffuet och Tegnet.

Datum Skaffuen den 30te Januar 1661.

Vdi Søffren Bruns frauerelse

Jørgen Laursen egen haand. Niels Christensen Mur Egen Haand[1]."

Fra Sæby haves kun følgende Oplysning om Følgerne af samme Krig.

„Eftersom ærlige og velbyrdige Mænd Christen Skeel Jørgensen og Jens Rodsteen Knudsen, Hans Kongl. May. velbetroede Commissari, have efter Hans kongl. May. Ordre i Dag, som er den 17de Marts 1661, været her udi Sæby der at forfare hvad Tilstand Byen nu udi findes, samt hvad Skade den nu udi denne foregaaede Fejdetid lid haver, saa er det os nu ganske umuligt samme Byens Tilstand og Skade nu saa hastig de gode Mænd skriftlig at forklare, eftersom Byens Armod er ganske stor og Indvaanerne som hver særligen sin Tilstand og Skade skulle tilkjendegive, er en Del af Byen forrejste, dog skal vi med det første samme Byens Tilstand og Skade skriftligen forfatte, og hvor de gode Mænd befaler det med største Flid og Lydighed hensende og samme Hans Maj. Ordre med største Underdanighed efterkomme saavidt vi nogenledes kan forfare og udforske[2]).

Sæby, den 17de Marts Anno curentis 1661.

Lauritz Niels Ruus. Peder Christensen.

Mads Nielsen."

Til Oplysning om Tilstanden efter Svenskekrigen i den sydlige og sydvestlige Del af Vendsyssel hidsættes Følgende.

---

[1]) Gehejmearkivet.

[2]) Sammesteds.

I en paa Hals Birketing under 21de September 1660 afhjemlet Synsforretning over Hals Birk varierede de forefundne Forringelser af Avlingen imellem $^1/_4$, $^1/_3$ og $^1/_2$; om Husbrøstfældighed findes kun ganske faa Bemærkninger, og findes om disse almindelig anført:

„Ellers er mesten Parten hver Mands Huse temmelig ved Magt paa Tømmer mens mangesteds paa Taget slet forfalden." Synsmændene vare ogsaa „udi alle kongl. May. Skove her udi Birket, og da syntes dennem at Træerne af Eg og Bøg af store og smaa er ganske forhugget i denne Fjendetid, saa den ikke efter denne Dag kan føde nogen Svin. Hvad Underskoven og Dyrestanden belanger, da er den nogenledes ved Magt, dog formedelst forberørte Skovhug og Træernes Bortrødning er Dyrene forjaget, dertil svarede Skovfogden og Skovrideren her i Birket, at hvis Træerne sig belanger, som synet er, at være forhugget i forn. Skove, de ere komne til Stormpæl, Pallisader om Hals Skandse saa vel som til Ildebrand og andre Skandsens Fornødenheder i denne Fjendetid og er desaarsag Dyrene heraf Skovene forjaget."[1])

I en paa Kjærherredsting under 18de September 1660 afhjemlet Synsforretning over Avlingen i dette Herred, navnlig i Sognene Sundby, Hvorup, Vadum og Biersted, varierede de forefundne Forringelser, som ovenfor i Hals Birk, imellem $^1/_4$, $^1/_3$ og $^1/_2$. Om Husbrøstfældighed er enkelte Steder bemærket, dels at Husene vare brøstfældige og dels at de vare ved Magt. Enkelte af Stederne betegnes som øde. Om Skovene er anført: „Povlstrup Skov var mestendel ophuggen og øde uden nogle faa krumpne Træer."

„Dødskov var og mesten øde og ophuggen uden ungefær en halv Snes Træer baade Hallinger og ferske."

[1]) Gehejmearkivet.

Paa Hvetboherredsting blev ligeledes under 1ste Oktober 1660 afhjemlet en Synsforretning over Avlingen og Brøstfældigheden og Forholdene vare gjennemgaaende de samme som i fornævnte Kjærherred. I Klitegnene var for nogle Byer bemærket, at Markerne vare ødelagte af Sandflugt[1]).

Ved de ligeledes i 1660 afhjemlede Synsforretninger i Jerslev, Dronninglund og Børglum Herreder — om hvilke foran er meddelt en Del specielle Oplysninger fra flere Sogne — om Avlingens Forringelse og Husenes Brøstfældighed vare Forholdene almindeligvis de samme som i den foran omhandlede sydlige Del af Vendsyssel[2]).

I de forskjellige Oplysninger, jeg har fundet i Gehejmearkivet om den svenske Okkupation af Vendsyssel, haves ingen nøjagtig Efterretning om naar Svenskerne ere dragne over Limfjorden mod Nord, men dette maa være sket i Oktober 1657 og bekræftes ogsaa af, at der, som foran meldt, blev fordret Brandskat (500 Rdlr.) af Hjermitslevgaard fra 22de Oktober til 31te November s. A., og der haves heller ingen Oplysning om, at der er bleven udskreven Kontributioner af de Svenske i Vendsyssel før i Oktober 1657. Uagtet den roskildske Fred — underskreven 26de Februar 1658 —, forbleve de Svenske dog i Vendsyssel indtil næste Foraar, og Bircherod beretter herom i sine Dagbøger S. 7, at Oberst Eberhard Putkammer med sit Regiment samt de andre svenske Officerer med deres Tropper den 2den Maj rykkede „ud af Vendsyssel og Vendelbo Stift, som de siden forgangen Aars October Maaned haver havt inde. Nogle toge ud ved Harboøre, en Del over Agersund, de andre andensteds, og lode de alene blive 200 Mand tilbage efter sig, til de resterende Contributioner at inddrive." —

[1]) Gehejmearkivet.

[2]) Sammesteds.

Efter at Carl X. paany havde aabnet Fiendtlighederne mod Danmark i August 1658, besatte han ogsaa i Slutningen af samme Maaned Vendsyssel igjen, som sees af, at de Svenske atter kom til Hjørring den 20de i samme Maaned og fik betalt 28 Rdlr. i Brandskat. Den 2den September s. A. kom ligeledes en Fendrik til Hjørring med „Exequerer for Svenske Kongeskat", og Johanne Kaas har i sin Indberetning om Contributioner af Ripstrup anført, at hun under de Svenskes sidste Indfald, „som skete i August 1658", havde betalt 20 Rdlr. i Brandskat. Af efterfølgende Uddrag af Lehnsregnskab fra Aalborghus ses ogsaa, at den danske Besætning, som, efter at de Svenske første Gang havde rømmet Vendsyssel, havde besat Hals Skandse, maatte ved Fiendens uventede nye Fremrykning overgive sig ligesom flere mindre danske Troppeafdelinger, som fandtes spredte rundt om i Jylland.

I Aalborghus Lehnsregnskab fra Philippi Jacobi Dag 1658 til Aarsdagen 1659 findes anført:

„Penge Wdgiffuen thill Guarnisionen i hals schanses proviantering och andet Nødvendigt dette Aar som følger. Effter hans Exelendz her General Lieutenant Ulrich Christian Gyldelow schrifftelige Befaling daterit Viborg 5te och den 10de Juli 1658 bleff Indlagt vdi schandzen Itt hundrede Knegte vnder Major Anders Lauridzens Commando Som och der forblev Indtill di Suensche schandzen ved Accordt bleff offuergiffuen des midlertid forschaffet och did Sent proviant Som beløber vdi Penge effter her hosfolgende Majorens beuis

Penge iij ct. vij Dlr.

Deßmedlertid forschaffet bemelte major Amonition och Materialia, Saa och andenn bekostning Iligemaade effter Majorens Vdschreffne beviß Som beløber

Penge xlxv Dlr. ij Ort vj Sk.

Effter Majorens Idelig och Indstendige anmodning

maatte jeg hannum forschaffe till sin och hoß haffuende officerers vnderholdning Efftersom di ingenn andenn Raad haffde Reede Penge effter hosligende Beviß

Penge jct. Dlr.

Summarium som forbemeldt till schandtzens Guarnison vdgiffuet

Penge iiij ct. j Dlr. ij Ort vj Sk.[1]).

Naar Svenskerne, efter det sidste Indfald, ere dragne ud af Vendsyssel, kan ikke oplyses, men det er næppe sket før i Oktober 1658, da det var først den 17de Septbr. s. A. at det ved et kongeligt aabent Brev blev paalagt Indbyggerne overalt i Jylland at assistere Kurfyrsten af Brandenborg, som nu snart med sin Arme vilde komme Danmark til Hjælp med at drive Svenskerne ud af Landet, og denne Fyrste kom ogsaa den 30te i s. M. til Husum, hvor han forblev i 14 Dage for at vente paa den øvrige Del af sin og de Allieredes Krigsmagt[2]). Da det ikke vides, at der fra Vendsyssel er blevet ført Klage over Polakkernes og de Kejserliges Ødelæggelser, maa deraf kunne sluttes, at de allierede Hjælpetropper ikke ere naaede derop; thi i det øvrige Jylland ansaaes disse for meget værre end Svenskerne, og det kan vistnok ogsaa siges, at Vendsyssel, som vel ogsaa led meget under Svenskekrigen, i det Hele taget dog er sluppen lettere end det sydlige Jylland, hvorfra der haves mange paalidelige Efterretninger ikke blot om meget værre Plyndringer, men ogsaa om en Mængde Voldsgjerninger, Ødelæggelser, Mishandlinger og Drab — f. Ex. paa Præster —, især forøvede af Polakkerne[3]). Videre herom fra Sønderjylland kan ses i Bircherods Dagbøger S. 25. —

[1]) Kongerigets Arkiv.

[2]) Bircherod.

[3]) Meddelt af Hr. Overlærer Kinch.

Af Arkivsager, navnlig Tingbøger og gamle Dokumenter, vedrørende den indre Historie, er desværre meget bleven ødelagt under den svenske Okkupation og i en i Kongerigets Arkiv værende Reversal over Tingbøger paa Aastrup Slot findes anført, at Tingbogen for 1656 er bleven borte og af Fjenden forødt 1658, og er endvidere bemærket: „For 1644 og 1645 findes ingen Tingbøger, men berettes i sidste svenske Fejde (1657—58) at være optagen og forødt."

Julefesten paa Landet i det nordlige Vendsyssel for 50 Aar siden.

Vor Literatur er, som bekjendt, desværre fattig paa Skildringer af Folkelivet, ikke alene angaaende det daglige Liv, men især savner man Optegnelser om Beskaffenheden af vore Forfædres Fester og Gilder. Til Forstaaelse eller Opfattelse af det førstnævnte haves en Del Materiale i gamle Tingbøger, Skifte- og Provsteretsprotokoller og „Dansk Folkemuseum" i Kjøbenhavn, hvorimod man har meget faa historiske Efterretninger om vore Forfædres religiøse Fester eller Skildringer af deres forskjellige Gilder fra det 17de og 18de Aarhundrede. I vor Tid, i hvilken Interessen for den saakaldte indre Historie er bleven temmelig levende, vilde saadanne Optegnelser have havt megen Værdi i kulturhistorisk Henseende; men det har nu ikke kunnet blive anderledes; thi faa vare de Bønder, som kunde skrive i hin Tid, og faa vare de mere Oplyste, som kunde indse, hvilken Betydning saadanne Overleveringer kunde faae for deres Efterkommere; men ligesom man nu sætter megen Pris paa den nævnte Slags Optegnelser fra Fortiden, ligesaa vist ville vore Efterkommere, særlig i en jernere Fremtid, være glade ved og forstaa at vurdere

Skildringer af Fortidens Folkeliv, og Meddeleren hera har derfor ment ikke at burde undlade efter ringe Evne at levere nærværende Skildring af Julefesten i denne fjerne Landsdel, hvor det Gamle ikke hverken saa hastig eller saa let bortskylles af Kulturens stadige og uimodstaaelige Bølgeslag.

De første almindelige Forberedelser til Julefesten vare, at der skulde anskaffes en Del ny Klæder, og „Skrædderpigerne" — Mandfolkeskræddere gaves dengang ikke i de nordligste Sogne i Vendsyssel — vare meget optagne og maatte arbejde til langt ud paa Natten for at overkomme saa meget som muligt; men Mange maatte vente til efter Julen med „at faae syet". Skjøndt Fortjenesten med Skrædderhaandværket dengang kunde synes ringe, f. Ex. 12 Øre for at sy en Fruentimmerkjole og lige saa meget for et Par Buxer, havde det dog meget at betyde at være Skrædderpige, og hvor de „syede", samledes Karlene fra Nabostederne om Aftenen. De førstnævnte sang — naar de havde denne Evne — Viser, og Karlene spillede Kort, ikke om Penge, men om Pigerne, og der sattes megen Pris paa at vinde de kønneste. Paa de Steder, hvor Skrædderpigerne kom nærmest mod Julen, døjede man med at blive færdig med Rengjøringen, Bagningen o. s. v. De gamle, lange Stuer i de lave, smalle „Rollinger", af hvilke de fleste nu ere afløste af større og for det meste grundmurede Huse, bestode udelukkende af Fjællevægge, som skulde vaskes („toes aa") til Julen. Ogsaa Loftet skulde vaskes, hvilket besværlige Arbejde blev anset for meget nødvendigt, da det paa de fleste Steder var hel sort af Osen fra de overalt brugelige Tranlamper, som dengang endnu af enkelte gamle Folk benævnedes Kol, ligesom ogsaa det temmelig tykke Lag „Grihm", som Lamperne afsatte paa Loftet, overalt kaldtes Kolrøg. Kola er Lampe paa oldnordisk, og at dette Ord endnu brugtes i Skagen og de nordligste Sogne

i Horns Herred i Begyndelsen af dette Aarhundrede, var maaske enestaaende i hele Jylland. Ogsaa Fjællevæggene i Storstuen skulde „toes aa“ til Julen, hvorimod dette sjælden skete med Loftet, da her ikke blev brændt Lampe. Man sagde aldrig Storstuen, men enten „Østerind“ eller „Vesterind“, eftersom den var i vestre eller østre Ende af „Rollingen“. Stuegulvene, som i Reglen bestod af Ler eller forskjellige Stykker Planker af Skibsvrag, bleve, naar de bestod af sidstnævnte Materiale, skruppede med Sand og Vand ved Hjælp af en stiv „Rislime“.

Til Julen blev der, ogsaa hos de Fattigste, lavet to Slags Brød, „fint og grovt“, og det var meget magtpaaliggende for Husmoderen at kunne have „pæn Finbrød“ om Julen. Af „Grovbrød“ blev der hos de Fleste lavet to „Beister“[1]), og man behøvede saa i Reglen ikke at bage igjen før hen midt paa Vinteren. Af „Bagetøv“ blev der kun lavet Søsterkage, Æbleskiver og Vafler samt de ogsaa endnu overalt brugelige „Pebernødder“. Paa Solhvervsdagen blev der hverken baget eller brygget, da man troede, at Brødet denne Dag vilde vende sig i Ovnen og at „Bryggen“ vilde vende sig i „Røsti“ — Bryggekarret. I Ugen før Jul gik de Fattige omkring og bad om „lidt te Jyvel“, og de Fleste gave gjærne efter Evne. I de nærmeste Dage før Jul, og navnlig paa den saakaldte „lille Juledag“, var der meget travlt baade ude og inde. Paa de fleste Steder blev der lavet saa megen Halm og skaaren saa megen Hakkelse, som behøvedes i hele Juleugen. Saameget om Forberedelserne til denne Aarets ældgamle, største Højtid, som begyndte med den for Unge og Gamle saa kjærkomne Juleaften, paa hvilken man stræbte at blive færdig lidt tidligere end sædvanlig, ogsaa i Laden, for at faae lidt Tid til at vaske og „kæmme sig“ — paa nogle

[1]) Saa meget, som kunde bages paa en Gang.

Steder iførte man sig ogsaa sine Søndagsklæder — før der skulde spises Mellemmad, som gjerne skete Kl. 4 à 5. Hos de Fleste dækkedes det lange Bord med en mer eller mindre hvid Dug, og der fremsattes rigelige Portioner af „fin" Smørrebrød samt Øl i de smalle, høje Kruse med Tinlaag. Det med smaaklippet og kruset Papir samt smalle røde Silkebaand smykkede Julelys var nu tændt og stod midt paa Bordet. Husfaderen, som sad til Højbords — „Overæi aa Skyven" — læste med megen Pathos en eller flere Bordbønner, under hvilken hele Familien og Tjenestefolkene, som i Flæng blandt hverandre vare placerede paa de lange Bænke omkring „Skyven", foldede Hænderne. Hos de bedre Stillede drak man baade Brændevin og Mjød til „Melder". „Faaer" skænkede „Bræivin" og „Muer", som til Slutning kom med Mjøden, indledede gjerne sin Beværtning med den Bemærkning: „J skal da aasaa smag min Flask." Naar man var færdig med „Melderi", begyndte de Unge, og undertiden de Gamle ogsaa, med Liv og Lyst at spille Kort om Pebernødder. Der blev ogsaa spillet om Pebernødder ved „at lade Svin løb te Skov", hvilken ældgamle Leg bestaar i, at En lukkede den højre Haand og lagde en Pebernød under en af Fingrene, hvorpaa han, henvendende sig til sin Medspiller, sagde: „læd Svin løb te Skov", hvortil svaredes: „læd mit løb med"; „hvikken tre vil Du ha?" — siger den, som har Pebernødden under Fingeren —; „di tre fjeest aa beist, som i Skovi er"; „Peg Finger a paa" — siger den med Nødden under Fingeren. Den Anden peger nu paa den af Fingrene, under hvilken han tror Nødden ligger. Træffes nu første Gang den rigtige Finger, tager han Nødden; men for hver Finger, der peges fejl paa, maa der lægges en Nød. Et andet Spil om Pebernødder kaldes „Agn i Hænd" og udføres af to Personer, af hvilke den ene tager et større eller mindre Antal Nødder i den ene

Haand og derpaa rækker denne mod sin Medspiller med de Ord: „Agn i Hænd"; „aal min" — svarer den Anden —, „faa Din", siger den Første, og føjer til: „Ja, hvo maanne vil Du ha?" Gjætter den Anden nu rigtig, faar han alle Nødderne, men gjætter han f. Ex. paa 20, og der kun er 1 i Haanden, maa han gjøre dem til 20 ved at lægge 19 til. Gjætter han paa 1 og der er 20 i Haanden, tager han den ene, men maa saa, som det hedder, „gjengjaahl" de øvrige — 19 — med et lignende Antal, det vil sige, rykke ud med 19 Nødder til den, som „agnt i Hænd", hvormed der skiftes, da den, som „agner i Hænd", har størst Udsigt til at vinde. Endnu brugtes et Spil om Pebernødder, som kaldtes at „effen" og bestod i, at En tog en eller to Nødder i den ene Haand og rakte denne mod en Anden, idet han sagde: „effen eller ueffen", og skulde der saa svares enten effen eller ueffen. Effen betyder et lige Antal. Var der nu et ulige Antal Nødder i Haanden og der blev svaret effen, maatte der af den Tiltalte lægges en Nød til for at gjøre det til effen. Hvor der var flere Folk i Huset, delte de sig i flere Grupper, nogle spillede Kort, og andre, navnlig de mindre Børn, brugte de nævnte Haandspil, som endnu bruges af Børnene. Pebernødderne bleve lavede af en Dejg, bestaaende af Bygmel, Mjød eller Sirup samt lidt Peber og Allehaande. De bleve med Nøjagtighed, efter at man var færdig med at spise „Melder", af Husmoderen uddelte i lige store Portioner til enhver især af Husfolkene, Tjenestefolkene medregnede, og det gjorde et godt Indtryk at se, med hvilken hjertelig Glæde Unge og Gamle modtoge deres Pebernødder, som med Omhyggelighed gjemtes af Børnene i smaa dertil indrettede Poser. Med Hensyn til den Hensynsløshed, hvormed den voxne Ungdom nutildags spiller Kort om Penge, kan det have Interesse at vide, at denne for 50 Aar siden med samme Lyst og Iver om Julen spillede Kort om Pebernødder og

til andre Tider af Aaret om Knapper. Medens de Unge, og i Reglen ogsaa Husfaderen, morede sig med at spille Kort og „agn i Hænd" o. s. v., var Hudmoderen beskjæftiget med at tilberede Aftensmaden — „Natteri" —, som i Reglen serveredes Kl. 8 à 9, og som i Almindelighed bestod af „fersk" Fisk — helst Torsk —, naar saadant kunde faaes, med Sennop, Grød, „opstuvede" Kaal og Flæsk med tilhørende Snapse og Mjød. Julegrøden blev i Reglen lavet af Byggryn, og kun de mere Velhavende spiste Risengrød. Som Dessert blev hos Nogle buden Vafler og Æbleskiver. Før og efter Maaltidet blev der af Husfaderen læst et Par Bønner, og efter at der var „taget af Bordet", bleve Salmebøgerne — med Læderbind og Messing Spænder — tagne ned fra Hylderne under Loftet, og der blev under megen Højtidelighed af Unge og Gamle sunget flere Julesalmer, og Børnene maatte under denne hjertelige Andagt sidde ganske rolige og med foldede Hænder. Foruden Kingos Salmebog afbenyttedes paa flere Steder ogsaa andre gamle Salmebøger, i hvilke der, som de Gamle sagde, fandtes flere gode Julesalmer, og der sattes ikke saa megen Pris paa Salmer af godt Indhold, som paa at synge saadanne, der „gik" med en „pæn Tone". Hvor man havde langt til Kirke, skulde der staaes tidligt op om Julemorgen, og der blev saa igjen sungen en eller flere Salmer ved Lys før Frokosten, som indtoges, før Kreaturerne bleve fodrede, hvortil ogsaa Gjerningen i Stalden indskrænkede sig denne Morgen; thi at gjøre rent — „mogh" — der Julemorgen var der ikke Tanke om. Naar man var færdig i Laden, blev der taget Bestemmelse om, hvor mange af Familien og Tjenestefolkene der kunde gaa i Kirke, hvorefter man tog fat paa at pynte sig, og det turde fortjene at bemærkes, at Konen altid maatte finde Mandens Kirkeklæder, som i Almindelighed ogsaa vare hans Brudeklæder, ligesom det ogsaa var en ufravigelig Regel, at Konen

bandt Manden om Halsen med Krave og Tørklæde. Konens Pyntning — om jeg saa kan sige — medtog betydelig længere Tid end Mandens. Det jydske Hovedtøj med Tilbehør var ikke saa let at faae „sat", saaledes som det burde, for ikke at blive uglefet af det øvrige kvindelige „Kirkefolk", og Manden kunde faae god Tid til at indsvøbe og med sorte og hvide Traade ombinde Højtidsofret i de af Præsten og Degnen omdelte „Offersedler". Mærkeligt nok var det overalt Brug at binde en sort Traad om Præstens og en hvid om Degnens Offer. Ogsaa „Tavlepengene" bleve ordnede og lagte i en Lomme, da det ikke var let om Højtidsdage, paa hvilke Kirken var propfuld af Mennesker, at manøvrere med en Pengepung, som dengang havdes i Form af en temmelig stor Lærreds Pose med en Snor i det ene Hjørne til at snøre den sammen med. Naar de ældre Koner havde forsynet den ene Ende af deres Kridthuse med den almindelige Blanding af Smaastykker Sukker, Annis og Allehaande, gaves det gjerne til Manden med Anmodning om at lægge hendes (Konens) Tavlepenge i den anden Ende. De, som havde Heste og Vogn, kjørte til Kirke, og i godt Vejr var der en stærk Myldren af Folk saavel i Præstegaarden som ved Kirken, og naar ikke noget særligt tyngede En paa Hjertet, blev man uvilkaarligt reven med af den almindelig glade Stemning, og det var virkelig ogsaa en sand Fornøjelse at se saa mange glade Mennesker i deres bedste Skrud og som med venlige Ansigter hilsede hinanden med et velment „glædelig Fest". Kirken var, som bemærket, en saadan Dag overfyldt med Folk, og uagtet den store Respekt, man dengang viste Præsten, hørtes dog uafbrudt, selv under Prædiken, en uhyggelig Summen, og naar man saa efter Prædiken istemte Salmen: „Al den ganske Kristenhed", som bebudede, at nu skulde Offringen begynde, opstod en forfærdelig Trængen og Skubben af alle de Mandfolk, som

med stort Besvær søgte op til Alteret med deres Offer. Ved Præstegaardens Stol, som dengang stod i Koret ikke langt fra Alteret, blev Trængslen større, da man ikke vovede at komme denne nær, naar, som paa en saadan Dag var Tilfældet, „Jomfruerne“ sad deri. Naar Offringen var forbi og Degnen havde gjort sin Runde med Kassen og Bjælden for at samle „Tavlepenge“, begyndte Mandsfolkene at begive sig ud af Kirken for at tilse Kjøretøjet. Paa denne Tid — for 50 Aar siden — var der endnu enkelte Gamle, som ved deres Hjemkomst fra Kirken første Juledag med megen Pathos hilste paa følgende mærkelige Maade i deres eget Hus: „Gudda aa (og) hjels Christ, aa gledeli Jyvl i Jer Jyvelstov!“ Efter at man havde ombyttet „Kisteklæderne“ med Søndagsklæderne, som bleve baarne hele Juleugen, og de førstnævnte omhyggeligt vare nedlagte i de gammeldags Klæderkister — de mere Velhavende havde ogsaa Dragkister og Skatoller —, blev Bordet dækket med Levningerne fra Aftensmaaltidet. Julebesøg gjordes ogsaa første Juledags Aften. Anden Juledag stod man tidlig op, da der ogsaa denne Morgen blev holdt Andagt ved at læse Bønner og synge flere Salmer, og der maatte fodres og gjøres rent — „mohges“ — i Stalden før Frokosten, ved hvilken der, ligesom første Juledag, serveredes fint Brød, Flæsk og anden Kjødmad samt den dejlige „St. Steffensost“, som denne Morgen maatte frem selv hos de mindre Husmænd. Det var en ægte Sødmælksost, som blev lavet ved St. Hansdagstid, medens der endnu „va no godt i Grejst“. Hos de Fleste blev der ogsaa baade første og anden Juledag drukket Kaffe med Søsterkage, og Frokosten sluttedes med varmt Øl med Sirup. Naar der ikke var Bryllupper eller Barnedaab, kom der Faa i Kirke denne Dag, da de Fleste havde været der Dagen i Forvejen.

Til Julebesøgene bleve kun „de Gamle“ — Manden

og Konen — indbudne. „De Unge“ — Børnene og Tjenestefolkene — gjorde Besøg uden Invitation. Angaaende Traktementet ved Julebesøg henvises til, hvad jeg herom har meddelt i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn, hvorhos bemærkes, at der til „de Unge“ i Reglen kun blev buden Smørrebrød, Øl og Brændevin. Til Afbenyttelse i Vintertiden havde de fleste Bønderfolk dengang kun een lang og smal Stue, som var forsynet med Kakkelovn. Ved Julebesøgene skulde der spilles Kort, som, imellem der indtoges Forfriskninger, fortsattes til langt ud paa Natten. Naar Kvindfolkene ikke deltoge i Kortspillet, som de ellers ofte gjorde, lejrede de sig i Nærheden af den med „Jsenfarve“ blankede Kakkelovn, hvor de havde deres eget Lys paa et lille, lavt Bord. Der blev paa den Tid ikke diskuteret om Mejerivæsenet, som nu er et staaende Thema for den kvindelige Konversation ogsaa i Juleselskaber. I hin Tid blev der hovedsagenlig kun talt om alle mulige og ikke mulige Nyheder, som endnu i vor Tid ved saadanne Lejligheder udvexles efter en stor Maalestok. Paa Bordet stod en Tallerken med Pebernødder, hvoraf der nappedes en af og til. Mandfolkene, som toge Plads ved den øverste Ende (ɔ: Halvdel) af det store, lange Bord, spillede „Brus“ og „Styrvolt“, ikke om Penge eller Pebernødder, men om de bare Kridtstreger, og det var interessant at iagttage den barnlige Glæde, „de Gamle“ fandt i Kortenspil, og de Vindende lode ofte senere de Tabende „høre“ om de „store Redkamme“ — tætte Kridtstreger —, som de Sidstnævnte paadroge sig. Under Kortspillet blev der af og til budt Smørrebrød og Snapse. Naar der ikke spilledes, blev der talt om Fiskeri, Plage og Stude samt om hvad „Forslag“ der var i Fouragen o. s. v., ligesom man ogsaa i denne Egn allerede begyndte at tale om forandret Sædskifte og forbedrede Avlsredskaber. Politik eller nye religiøse Meninger kunde der jo dengang ikke være

Tanke eller Tale om, og man følte sig lykkelig og tilfreds ved Overbevisningen om, at hvad Præsten og Herredsfogden sagde, maatte være rigtigt.

Det hed sig, at Julefesten varede til Helligtrekongersdag, i hvilken Tid der ogsaa gjordes Julebesøg, og i de bedre Egne vedblev man hermed indtil Kyndelmisse. For „de Unge“ blev der i Juletiden holdt „Legestuer“, hvilket skete paa de Steder, hvor man havde større Stuer. Adgangen var fri for Enhver, og der dansedes hele Natten. Musiken, som udførtes paa Violin, var meget daarlig, da de Fleste spillede „vildt“, det vil sige efter Gehør. Uagtet Dansen, som Følge af, at Stuen i Reglen blev overfyldt med Folk af store og smaa, kunde synes meget besværlig paa Murstens- eller Lergulv, som da var meget almindelig hos Bonderfolk, morede man sig fortræffeligt. Da man dengang havde faa Penge, kunde der heller ikke bruges mange. En voxen Karl fik kun i det højeste 20 Kr. i aarlig Løn. Værten gav i Reglen frit Smørrebrød, og de uundgaaelige Udgifter for en Karl i en Legestue i Juletiden blev kun omtrent 60 Øre, nemlig 16 Øre til Spillemanden, for Lys og Stue 16 Øre, og der blev vel saa ogsaa i Reglen brugt 30 Øre til Brændevin, som var den eneste Spiritus, der brugtes. Enkelte af de bedrestillede Karle kjøbte ogsaa til sin Kjæreste en „Skaal Kaffe“, som for 8 Øre kunde faaes i Kjøkkenet, hvor den ogsaa maatte nydes, og det havde meget at betyde, at en Pige blev trakteret med Kaffe, hvortil brugtes Kandissukker, som, i Stedet for at bruge Sukkertang, af flere Husmødre blev bidt i smaa Stykker med Tænderne.

De brugelige Danse i hin Tid vare de samme, som ere nævnte i mit Bondebryllup. Stemningen i saadanne Legestuer var animeret, og Skænderi og Slagsmaal vare sjeldne, da Værten ved Legestuens Begyndelse plejede at tilkjendegive Deltagerne, at i Tilfælde af saadan Uorden vilde Dansen blive sluttet. Enhver Spillemand nød i hin

Tid megen Anseelse saavel ved Bryllupper som Legestuer, i hvilke sidste han ogsaa flere Gange blev trakteret med Kaffe, ligesom han ogsaa skulde have „fri Brævin", og det var tydeligt, at han ogsaa følte den Opmærksomhed, han var Gjenstand for, især under Udøvelsen af sin Haandtering, og det var med øjensynlig Vigtighed, han traadte ind og hilste ved Bryllupper og Legestuer med „Fjolen" i et Futteral eller Pose af Kalve- eller Følskind. En Violin var dengang et meget sjeldent Instrument i Bønderhuse, og der blev lagt megen Vægt paa, til hvilken Pige Spillemanden betroede at „hold ved Fjolen", medens han drak Kaffe i Kjøkkenet.

Alle Fremmede, som kom i Huset om Julen, skulde nyde lidt, i det mindste en Snaps, og hvis nogen vægrede sig derved, hed det: „Do vil da val int bær vo Jyol ud?" Det blev, og bliver tildels endnu, anset for et slemt Varsel, nærmest vel med Hensyn til en glædelig Jul, om en Fremmed ikke blev trakteret i Julen. Ifald de Yngre, som nok hændte, glemte at hilse eller ønske glædelig Fest paa fremmede Steder, bleve de „skrøven opaa Bjælki", det vil sige, deres Navne bleve skrevne paa en af Bjælkerne i Stuen. Kunde man ikke skrive, blev der, i Stedet for Synderens Navn, tegnet et Vrængebillede af et Menneske.

I Juletiden blev der ikke spundet eller kartet, men kun syet og strikket, og det var og er endnu en gammel Folketro, at det betød Uheld i Huset, om noget „gik rundt" i Julen, f. Eks. Rok, Garnvinde eller Haspetræ. Naar Lyset paa Juleaften af Vanvare blev slukket eller taget af Bordet, ansaaes dette som Varsel for, at en eller anden af Familien skulde dø inden næste Jul. — De saakaldte Julemærker bleve endnu brugte af enkelte gamle Folk og bestod i, at der om Julemorgen med Kridt blev skrevet 12 smaa runde Hjul paa en af Bjælkerne i Stuen, og der skulde saa lægges Mærke til, hvorledes Vejret blev de første 12

Juledage. Var det f. Ex. godt Vejr og Solskin første Juledag, skulde det første Hjul helt overmales med Kridt, og dette betød saa, at Vejret den første Maaned i det ny Aar vilde blive godt. Naar Vejret anden Juledag kun var godt den halve Del af Dagen, blev ogsaa kun Halvdelen af det andet Hjul paa Bjælken overmalet med Kridt, og saa skulde Vejret kun blive godt den halve Del af den anden Maaned — Februar — og saa fremdeles bleve disse Jagttagelser fortsatte og noterede for de øvrige 10 Maaneder. Slutningerne efter Julemærkerne kunne vel siges at have været lige saa gode og paalidelige som Nutidens Vejrspaadomme i Almanaken.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede droge flere fattige Folk — undertiden Mand og Kone sammen — omkring umiddelbart efter Helligtrekongersdag med en saakaldet Morgenstjerne, sammensat af brogede og lidt forgyldte Papirstrimler. Under Affyngelsen af 2 à 3 Julesalmer blev Stjernen, som var anbragt paa et Træstativ, langsomt drejet rundt. Hos Smaafolk, som gjerne hørte og saae denne Andagt, kom disse vandrende Sangere ind i Stuen og bleve, som det hed, „skænkede og bænkede“, hvorimod de paa de større Gaarde sang ved Døren, og fik saa gjerne et Par Skilling. Om denne Forretning, der blev dreven helt til Fastelavn, var en Levning af en eller anden ældre Ceremoni, vides ikke.

Om Overtro før og nu i det nordlige Vendsyssel.

Da Overtroen jo lidt efter lidt har maattet og fremdeles maa vige for den stigende Oplysning, navnlig mere Kjendskab til Naturlovene, maa det i kulturhistorisk Henseende have stor Interesse at samle og til Efterslægten overlevere saa megen Oplysning som muligt om denne fra Menneskeslægtens lavere Kulturtrin uadskillelige Svaghed. At Oplysningen i Vendsyssel ikke er mindre god og Overtroen saaledes heller ikke større hos de lavere stillede Samfundsklasser end i de andre Landsdele, har jeg havt Lejlighed til personlig at overbevise mig om. Ligesaa vist som det er, at Overtroen er taget meget af i de sidste 50 Aar, lige saa sandt er det ogsaa, at der endnu er mere tilbage af den, end man skulde tro, og det ikke alene hos den almindelige Landbostand og da navnlig den kvindelige Befolkning; men selv hos de mere Oplyste og Dannede kan man endnu træffe paa Individer, der ikke have kunnet frigjøre sig for denne fra vore Forfædre overleverede Fordom, til hvis Udryddelse absolut fordres en betydelig bedre almindelig Oplysning, men om hvis Nødvendighed den store Hob desværre endnu har altfor dunkle Begreber.

For at give en lettere Oversigt over disse mine Meddelelser, vil jeg fremsætte dem saaledes, som jeg har samlet dem, om denne Egns Hovednæringsveje, Landbrug og Fiskeri samt forskjellige andre Forhold i Livet, og begynde med

I. Overtro ved Landbrug.

a. Ligesom man troede og til Dels endnu troer, at onde Mennesker ɔ: „Skarnsfolk" ved Fandens Kunster kunde tage Mælken af Ens Køer, saaledes troede man ogsaa, at slige Mennesker kunde tage Naboernes Avl, hvilket skulde kunne forebygges ved i Sædtiden, For- og Efteraar, at lægge en „Glød" i det første Læs Gjødning, der kjørtes ud, og der blev saa ogsaa kastet en Saltsten paa hver Ager, umiddelbart før den skulde saaes.

b. Som Middel mod Mus anvendtes i Høsten, idet man satte det første Neg i Laden, følgende Trylleformular: „Der Mus har Du dit, lad saa mig beholde mit."

c. Paa Bunden af det Kar, hvoraf Koen blev vandet første Gang efter at have kælvet, lagdes en Kniv, og ligeledes paa Bunden af Spanden, i hvilken den blev malket første Gang efter Kalvningen, og det skulde ved disse Midler kunne forebygges, at „Skarnsfolk" kunde tage Mælken af Koen. Andre satte en Kniv eller et andet skarpt Instrument med Egen vendt nedad over Døren, gjennem hvilken Koen skulde ud til Vand, hvilket ogsaa anvendtes, første Gang Kreaturerne skulde paa Græs om Foraaret. Nytaarsmorgen blev der stiltiende givet hvert Kreatur 3 Ax af hver Slags Sæd, for at Ingen ved Trolddom skulde fratage dem Ædelysten. Naar en Person eller et Kreatur var forhexet, skulde Manden gaa paa Kirkegaarden en Søndag, Tirsdag eller Fredag Aften og stille sig ved vestre Ende af Kirken med Ansigtet vendt

mod Øst, og han skulde saa under den højre Fod tage 3 Haandfulde Jord („Kirkens Muld") og i Stedet derfor lægge lige saa megen Jord, som var taget udenfor Kirkegaarden. De 3 Haandfulde „Kirkens Muld" blev saa bunden paa den Forhexede tilligemed et Stykke „Flyvrøn" (af et Rønnetræ, som er voxet paa et andet Træ), hvilket alt skulde udføres stiltiende. De to nævnte Dele („Kirkens Muld" og Flyvrøn) bleve ogsaa brugte som Amulet til at sætte over Døre eller gjemmes paa andre Steder i Husene, og en gammel Tømmermand har fortalt mig, at han flere Gange ved Reparation paa gamle Huse har fundet samme, og vedkommende Husejere havde forsikkret ham, at det ikke var dem bekjendt, at disse Gjenstande vare gjemte i Huset. De kunne maaske undertiden have henligget der i Aarhundreder. Naar en Ko ikke kunde faaes med Kalv — „løb igjen" — blev der paa et Sted, hvor 3 Markskjel stødte sammen, under den højre Fod taget 3 Haandfulde Jord, som blev lagt i det Vand, hvoraf Koen drak første Gang, efter at den havde været ved Tyr.

d. St. Hans Aften lagdes Ild (en lille „Gløde") i Mælkespanden, hvorpaa der saa malkedes 3 Stænk af hver Ko, hvilket skete for at forebygge Uheld med Køerne og navnlig til Beskyttelse mod „Forgjørelse", og den nævnte Ubetydelighed af Mælk maatte ikke nydes af Mennesker, men blev kastet i Svinetønden.

e. Naar en Mand fik et nyt Kreatur, maatte det ikke komme i Hus, før der 3 Gange var bleven kastet Ild over det, nemlig over Hovedet, midt over Ryggen og over Lænden. Nogle ansaae det for tilstrækkeligt at lade Dyret gaa over en Gløde, som blev lagt udenfor Fodstykket af Stalddøren.

Paa Gaarden K. i et Sogn i Nærheden af Frederikshavn var man for omtrent 10 Aar siden meget plaget

med Hexeri, mod hvilket der blandt andet blev anvendt følgende Midler. Manden skulde sove — og laa virkelig ogsaa — en hel Nat i en aaben Grav paa Kirkegaarden, hvilket skulde hjælpe mod Hexeriet paa Folkene; men med Kreaturerne var der ogsaa stadig noget i Vejen, og for at faae dette i Rigtighed havde den afbenyttede Hexemester ordineret, at der skulde graves en Grønsværs Tørv saa stor, at der i samme kunde gjøres et Hul af saa stort Omfang, at en Hest kunde bringes der igjennem 3 Gange; men da dette en Nat skulde iværksættes af Manden og Konen, vare de saa uheldige, at Tørven gik i Stykker, idet de vilde bringe Hesten derigjennem. Denne blev nemlig sky, og ved at den stødte sig løs fra Manden og derefter gjorde nogle voldsomme Spring, opskræmmedes en i Nærheden liggende Hare, hvilket blev anset for et meget slemt Varsel, da dette Dyr, som senere bliver omtalt, har spillet og endnu spiller en stor Rolle i Overtroens Historie, og da Manden sandsynligvis heller ikke sov godt i Graven paa Kirkegaarden, var det ikke sært, at det ikke blev bedre med Hexeriet i K., hvilket en forslagen Vagabond, som drev omkring paa Egnen, ogsaa havde faaet Nys om, og denne indfandt sig saa en skjøn Dag i K., hvor han udgav sig for „en klog Mand" og blev derfor meget gjæstfrit modtaget. Til denne Hexemesters Kure udfordredes Medicin, og da denne, som han foregav, ikke kunde faaes paa Apotheket i Frederikshavn, men derimod nok paa Apotheket i Hjørring, og „den kloge Mand" helst selv vilde besørge dette Indkjøb, lod Manden ham kjøre til Hjørring, hvor han forsvandt tilligemed de Penge, Rejseklæder og Fødevarer, hvormed han var bleven forsynet i K., hvor han heller ikke senere lod sig se. Imidlertid døde Manden i K., og det blev bedre med Uheldet blandt Kreaturerne, hvorimod Enken stadig væk var „forgjort", indtil en anden „klog Mand" ordinerede, at hun skulde bruge mørkeblaa

Briller med store Glas, og hun maatte saa passe nøje paa, at Ingen kom til at se hende i Øjnene uden igjennem de nævnte Briller, som Meddeleren heraf flere Gange saae hende gaa med.

II. Ved Fiskeri.

A. Fra Aalbæksbugten.

Ogsaa Fiskeredskaber troede man, og tror tildels endnu, at „Skarnsfolk" kunde „forgjøre" eller, som det mere almindeligt benævnes, forhexe, og det var ikke sjælden, at der blev søgt Raad herfor hos „kloge Folk", uagtet de Fleste selv kjendte og ogsaa anvendte adskillige Beskyttelsesmidler herimod. Naar et Flyndervaad var færdigt, blev der 3 Gange kastet Ild gjennem en Maske ved „Flodtællet" lige over Kalven — den Del af et Vaad, hvori Fisken samles —, ligesom der ogsaa blev skaaret et Kors i den øverste Ende paa hver af de to „Stave" — smækre Træstokke —, til hvilke Vaadet er hæftet med hver Ende. Naar det hændte, at der, naar man „stenede" et Bundgarn, faldt en Sten paa Jorden, maatte denne ikke tages op eller bruges denne Gang. Naar et Bundgarn blev „stenet" i Stuen, maatte den aabne Ende af „Kloven", paa hvilken det var trukket, vendes „tefram" (udad), naar Garnet blev baaret ud af Stuedøren, for at give god Fangst. For at beskytte et nyt Bundgarn mod „Forgjørelse" og tillige gjøre det mere „lyksomt te Faangst" var det (og er endnu) Brug at binde et Stykke Staal paa det, naar det første Gang skulde sættes i Havet. Naar man drog ud paa Fiskeri, var det for 30 Aar siden almindelig Brug, at hver Mand, efter at Baaden var roet ud over Revlerne, bad en Bøn, og der blev under denne „holdt paa Aarerne" ɔ: Baaden laa stille. Saaledes bad vore hedenske Forfædre jo ogsaa Guderne om Held til deres Ledingsfærd.

B. Fra Skagen.

Naar et nyt Vaad var komplet færdigt, blev et brændende Lys ført igjennem „Drebaandet“[1]) og Enden af „Kalven“ ɔ: Sækken. Som et almindeligt Præservativ mod Forhexelse af ny Fiskeredskaber brugtes og bruges tildels endnu at kaste et Glas Brændevin[2]) i Vaadet, Bundgarnet eller Bakkerne[3]), hvilket Middel blev anvendt mod alt „Skidteri“. Et andet Beskyttelsesmiddel var, at en Maske blev brændt i hver Halvdel af Vaadet eller Bundgarnet.

For at bevirke god Fangst var det, og er endnu, Brug, at der, den første Gang Torskebakkerne i det ny Aar skulde sættes i Havet, blev medbragt en Endeskorpe („Skalk“) af et nyt Sigtebrød, som skulde ligge paa Bakketruget, og denne „Skalk“ blev, samtidig med at den sidste Krog gik af Truget, kastet i Havet, hvilket skulde bevirke god Fangst hele Aaret. Der maa ikke siges Tak, naar en Fisker laaner eller tigger Agn af en anden, da Fiskene saa ikke ville bide paa Krogene, ligesom der heller ikke maa bandes eller sværges, hverken naar man „ænede“ (satte Agn paa Krogene) Bakkerne eller naar Bundgarnene bleve „stenede“ (forsynede med Sænkestene). Mange ældre Fiskere holdt og holde endnu strængt over, at ingen Fremmed, navnlig Fruentimmer, maatte se, naar Bundgarnene bleve „stenede“, og det var især med Hensyn til god Fangst uheldigt, hvis det var et gammelt Kvindfolk. Naar det første Menneske, en Fisker, naar han var paa Vej til Stranden, mødte, var en gammel Kjærling, var han overbevist om, at Fiskeriet vilde mislykkes eller andet Uheld

---

[1]) De Stik paa „Tællerne“, hvormed disse fæstes til „Stavene“.

[2]) I Skagens gamle Tingbøger har jeg først set Brændevin nævnt i Midten af sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede.

[3]) Et Lineredskab med Kroge.

ramme ham, og han vendte derfor hjem igjen og tog ikke paa Havet denne Dag. Fiskerne af den sidste Menneskealder tage det vel ikke saa nøje med at møde et gammelt Kvindfolk; men det er ganske vist, at de Fleste ere meget misfornøjede med et saadant Møde, naar man er paa Vej til Stranden. Endnu tro de fleste Fiskere, at det vil medføre Ulykke at nævne Mølle eller Præst paa Havet. I Stedet for Mølle bruges Ordet „Trindel" og i Stedet for Præst „Lodden Anders".

Af og til høres der endnu Tale om, at der er bleven set Varsler for Strandinger, og det er bleven fortalt af aldeles troværdige og ellers oplyste Folk, at de om Natten ved at færdes paa Stranden have set Skibe staa paa Revlerne; men naar man er kommen nærmere til Stranden, er Synet forsvunden; men det skal saa altid have slaaet til, at et Skib efter længere eller kortere Tids Forløb er strandet netop paa det Sted, hvor den illusoriske Stranding er bleven set. Da en Strandfoged en Nat gik over Klitten til Stranden, hørte han i Nærheden af denne Nødskrig fra Søen og saae ogsaa et stort Skib staa paa Revlen; men da han kom ned paa Forstranden, var baade Skib og Mandskab forsvunden, og da det var maanelyst og klart Vejr, kunde det ikke være et virkeligt Skib, der var forlist, og der drev heller ikke hverken Lig eller Vragstykker i Land; men paa samme Sted indtraf ogsaa kort Tid efter en Stranding, af hvis Besætning en Del druknede. Fiskerne ville ofte have set brænde Lys paa de Steder, hvor Strandinger senere indtræffe. Knagen og Bragen i Vragbjælker og Kahytsdøre, anbragte i Huse, ansees ogsaa som Varsel for Strandinger.

Hr. Toldforvalter Lauritzen i Skagen, som har været saa venlig at meddele mig disse Oplysninger, mener, at Overtroen dog snart vil være udryddet der; i alt Fald fremtræder den ikke saa aabenlyst som tidligere, og de, som

endnu ikke have formaaet at frigjøre sig for den, søge at skjule det, saa godt de kunne, for ikke at gjøre sig latterlige for de mere Oplyste.

III. Ved Tyveri.

I forrige Tider og endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede kunde Overtroen, ved Siden af Datidens mindre gode Retspleje, vistnok i visse Henseender have sin Nytte, og jeg betvivler ikke, at f. Ex. Tyveri, som dengang gik mere i Svang, modvirkedes lige saa meget, om ikke mere, ved Frygt for de saakaldte Hexemestre, der foregave at kunne vise igjen og slaa Øjne ud, som ved Politiøvrigheden. For 50 Aar siden var Tyveri, som ikke sjælden var forenet med Indbrud, mere almindeligt end i vor Tid, og Mange stjal ganske vist i hine Tider, da Fattigforsørgelsen var meget utilstrækkelig, ogsaa af Nød og Trang, og det er den stigende Velstand og tiltagende Oplysning, som har forandret disse Forhold.

Degnen Søren Nielsen i Raabjerg Sogn — død 1855 — bekjendt for sin sjældne Jovialitet og store Snildhed, havde en udbredt Praxis med „at vise igjen" og „slaa Øjne ud", og man var især overbevist om, at han grundigt forstod den sidstnævnte Branche af den sorte Kunst. Det blev nemlig almindelig antaget, at han ved overnaturlige Kunster havde slaaet det ene Øje ud paa sin Kone, mod hvem han var meget karrig, og hun havde derfor engang, som hun selv fortalte, taget sig selv til Rette i Pengeskabet; men Degnen savnede snart sine Penge og lod nu som sædvanlig sine Ord „forlyde med", at hvis ikke Pengene kom tilbage, skulde det nok blive kjendt paa Tyven. Pengene, som Degnen nok ikke troede, Konen havde taget, kom ikke tilbage; men en skjøn Dag havde den sidstnævnte et Øje mindre, og denne tilfældige Begivenhed var det nok, som især skaffede den meget raffinerede Degn

den store Anseelse, han i en længere Aarrække nød med Hensyn til at kunne vise igjen, og det var ikke sært, om man i hin Tid var bange for at blive Gjenstand for Udøvelsen af hans sorte Kunster. Dette forstod Søren Nielsen ogsaa mesterlig at føre sig selv og Andre til Nytte. Saasnart noget var stjaalet, henvendte man sig strax til „Dini“ (Degnen), og det slog ham sjælden fejl at vise det Stjaalne igjen, det vil sige, faae Tyven til at bringe det tilbage. Den Bestjaalne havde jo i Reglen En eller Anden mistænkt for Tyveriet, og naturligvis forstod „Dini“ at faae dette frittet ud, hvorefter han saa fik fat paa den Mistænkte, som, naar det var den Skyldige, hellere, da Degnen altid lovede at fortie Sagen, vilde levere det Stjaalne tilbage end miste et Øje. Degnen var saaledes paa en Gang baade sig selv og Andre til Tjeneste, og fik han ikke kontant Betaling for sin Ulejlighed — Penge vare dengang mere sjældne end nu —, fik han alligevel altid rigelig Godtgjørelse for sine Mesterstykker i Fisk, Æg o. s. v.

For omtrent 50 Aar siden levede i Raabjerg Sogn en forfærdelig Gnier, som havde overgivet sine sammenskrabede Penge til en Søster, som, da Broderen, der levede ugift, var død, nægtede at have hans Penge i Forvaring, hvilket de øvrige Arvinger vare overbeviste om ikke forholdt sig rigtigt, og de søgte derfor Raad hos retskyndige Folk, men uden noget Resultat. Endelig kom de i Tanker om, at Degnen, som de vidste kunde vise igjen, maaske ogsaa kunde hjælpe i det foreliggende Tilfælde, og de bleve ikke skuffede i deres Forventning; thi efter at Sagen var bleven ham forebragt og han havde havt Søsteren, der havde Pengene i Forvaring, under Behandling, vare det ikke længe, før hun gav denne for Medarvingerne behagelige Forklaring, at nu havde hun fundet Lasses — Gnieren hed Lars — „de bitte rød Pengeskrin“ i en Tørvestak.

For omtrent 50 Aar siden fandtes der i det nordlige

Vendsyssel ikke saa faa Hexemestre, som gave sig af med forskjellige „sorte Kunster", f. Ex. vise igjen, kurere forhexede ɔ: „forgjorte" Mennesker og Kreaturer helt ned til Høns, stille Blod, signe, vise Væggetøj og Mus hen, skaffe Folk deres Smør igjen, som man troede onde Mennesker havde taget, naar man ikke kunde faae Smør i Kjærnen, hvilket nu sjælden slaar fejl, men tidligere af Mangel paa Kjendskab til Mejeridriften var meget almindeligt; men der gaves næppe Nogen, der med Hensyn til at vise igjen i Snildhed kunde stikke Degnen i Raabjerg, om hvem man veed, at han, naar han troede at have for sig en mere end almindelig durkdreven Tyv, der hørte hjemme i Sognet, tog Kirkebogen frem og ytrede derhos: „Ja, her æ no Kirkebogen, no skal a te aa si, om a ka find dit Navn", og efter at have bladet frem og tilbage, udbrød han: „Jo, her haar a et", hvorpaa han med megen Værdighed fremtog af et Skab en Bog, hvis Titelblad var trykt med store røde Bogstaver, og som der skulde gives den tilstedeværende Synder Lejlighed til at se. Degnen lod nu, som han med stor Opmærksomhed læste i Bogen, og lod af og til et gjennemborende Blik glide hen over den Mistænkte, til hvem han endelig henvendte den Bemærkning: „Ja, ja, no ka Do betink Dæ paa et te i Mohn (Morgen); æ Do skylde, aa Do int testaaer et, gjæller et jo æ Yv (Øje)", og naar den Bestjaalne nu havde mistænkt den Skyldige, endte Forhandlingen hos Degnen i Reglen med en aaben Tilstaaelse, og saaledes fortjente han ofte lidt til at bøde paa sine tarvelige Indtægter med, da Tyven, hvem Degnen lovede den strængeste Taushed, jo maatte bøde lidt enten med Fisk eller Penge.

IV. Ved forskjellige Forhold i Livet.

a. At møde en Skruptudse eller finde en saadan i Nærheden af sin Bopæl blev, og bliver endnu, anset for

et slemt Varsel. Man antog nemlig dette Dyr for at være en forvandlet Hex, som derfor altid blev taget med en Ildtang og brændt. Det samme troede man, naar en Hare løb over Vejen, paa hvilken man gik eller kjørte. Ved at spytte tre Gange efter den troede man at kunne tilintetgjøre dens Tryllemagt.

b. Naar Præsten i gamle Dage „læste i Hatten", naar han kastede „Muld" paa et Lig, troede man, at han derved formente den Døde at „gaa igjen". Flere gamle Folk have fortalt Meddeleren heraf, at det i Begyndelsen af dette Aarhundrede endnu var almindelig Skik, at Præsten paa store Bededag, medens Højmessesalmen blev sungen, gik ud af Kirken, og man troede saa, at han ved Hjælp af den sorte Kunst gjorde noget, for at de Døde i Almindelighed ikke skulde „gaa igjen". Flere Gamle have ogsaa fortalt mig, at man paa samme Tid ofte paa store Bededag i Kirken hørte en dæmpet, jamrende Lyd, som man mente kom fra Djævlen, som man troede befandt sig saare ilde, navnlig under den lange Bøn.

c. Ved Barnedaab maatte Konen, som bar Barnet, nøje passe paa, naar hun vendte sig for at gaae fra Præsten, at hun kunde faae „Kristentøjet" til at berøre dennes Kjole, da Barnet saa, naar det voxte op, kunde blive „nemt" til at lære at læse.

d. En Børnesygdom, som kaldes „Dørspænd", bestaar i, at Barnet ikke kan trives og navnlig ikke kan komme til at gaa. Denne Sygdom tror man fremkommer, naar en svanger Kone gaar igjennem en Dør, i hvilken et Barn umiddelbart iforvejen har staaet og spændt sine Arme ud til begge Dørstolper. Denne Sygdom skal kunne kureres paa Kirkegaarden, og der er endnu i vor Tid gjerne en Husmandskone, som i en vis Kreds i Sognet gjør en Forretning af at rejse til Kirken med saadanne syge Børn, hvilket maa ske stiltiende og ved Nattetid. Midlet, som

anvendes, bestaar i, at der paa Kirkegaarden graves en Tørv, hvori gjøres et Hul saa stort, at Barnet kan puttes der igjennem, hvilket maa gjøres tre Gange. Naar man i Frostvejr ikke kan grave Tørv, tages af den sidst tilkastede Grav tre Tørv, af hvilke de to stilles op paa Enden, og over disse lægges saa en tredie Tørv, og gjennem den saaledes dannede Aabning puttes det syge Barn ogsaa tre Gange. Forestillingen om og Troen paa Aarsagen til denne Sygdom er endnu temmelig almindelig i flere Sogne i det nordlige Vendsyssel.

Ildsaarelse er en Sygdom, som man tror Barnet faar, ved at Moderen under Svangerskabet gaar over Ild. Barnet bliver overmaade hudløst, navnlig mellem Benene. Denne Sygdom kureres ved at veje Barnet over Ild.

Sømbyld („Sembøld") kaldes en Sygdom med mange sorteblaa Smaabylder af Størrelse som et Sømhoved, og som man troer, Barnet faaer, naar Moderen under Svangerskabet har siddet paa en Kiste med Jernbeslag og lige over et af Sømmene i dette. Sygdommen skal kunne hæves ved at faae Barnet til at sove i Kisten, medens Moderen sidder paa den.

Naar et Barn, som ikke skal være sjeldent, er bleven „skøjseet", skal det kunne kureres ved at trække det igjennem to Tørv, over hvilke en tredie er lagt, af en ny Grav, hvorefter Moderen skal gaa tre Gange omkring Kirken og hver Gang røre ved Kirkedøren. Paa Tilbagevejen skal der gaaes over Kirkegaardsdiget, og Barnet maa ved Hjemkomsten ikke komme ind ad Døren, men puttes igjennem et Vindue, og det hele maa udføres stiltiende. — Ved at være „skøjseet" forstaaes i det nordlige Vendsyssel, at Barnet er blevet set af et løsagtigt Kvindfolk — en „Skøj" ɔ: Skjøge —, og Sygdommen er den samme, som nu kaldes den engelske Syge. Mange tro endnu, at Sygdommen kan kureres ved at faae Barnet til at sove i en

Særk, som tilhører det Kvindfolk, der har „skøjseet“ Barnet, men „Skøjen“ maa ikke være vidende derom.

e. Ved Bryllupper bliver det anset for et slemt Varsel, om Brudeparret kommer til Kirken „under aaben Grav“, det vil sige en Grav, der som Følge af en forestaaende Begravelse ikke er tilkastet. Man tror saa, at den ene af Brudeparret snart døer. Samme Betydning tillægger man ogsaa det Tilfælde, naar det ene af Brudelysene brænder stærkere end det andet, og man tror, at den, hvis Lys først er udbrændt, skal dø først. At gjøre Holdt med den Vogn, paa hvilken Brudeparret befinder sig, skal heller ikke varsle noget godt, og det samme tror man, naar begge Hestene have „gjødet“ samtidig, før der kjøres til Kirke.

f. Før man kjørte „af Sted“, enten det var til Markarbejde eller til en længere Rejse, blev der med den ene Fod gjort et Kors foran hver Hest, hvilket kaldtes at „ussen“, og havde der været to Mænd om at spænde for, spurgte den ene gjerne den anden: „Haa do „ussent“ ved Yggen?“ Naar man spændte Hestene fra, blev der spyttet gjennem hver Trækpude.

g. Før man tog et nyt Klædningsstykke paa, blev der — og bliver endnu af ældre Folk — spyttet tre Gange gjennem samme, paa en Frakke eller Trøje gjennem det ene Ærme, paa en Vest gjennem det ene Armhul og paa et Par Buxer gjennem det ene Buxeben. Det samme brugtes ved nye Fruentimmerklæder.

h. Naar, som ikke var sjældent i gamle Dage med Datidens mindre gode Jagtredskaber, en Skytte flere Gange i Træk skød forbi til en Hare, som blev truffen paa en og samme Plads, troede Jægeren, det var en forvandlet Hex, det vil sige, man mente, at en i Nærheden boende klog Kone vilde paa denne Maade drille Jægeren; men denne skulde ved at anraabe Haren 3 Gange med den formodede

Heres Navn kunne fremmane denne. Lykkedes dette ikke, troede Skytten alligevel, at der var et eller andet mistænkeligt ved Haren, og det var almindelig antaget, at en saadan ikke kunde skydes, medmindre der blev lagt lidt tre Gange arvet Sølv mellem Haglene i Bøssen.

At møde en gammel Kjærling, især en rødøjet, naar man gik ud paa Jagt, troede næsten enhver Jæger for 50 Aar siden — og mange tro det vistnok endnu — absolut maatte betyde Uheld, hvilket man dog var overbevist om kunde forebygges ved at kysse Kjærlingen, og det er bleven Forfatteren fortalt af en gammel troværdig Jæger, at han med Held havde anvendt dette Middel, som vel ikke smagte godt, men det var dog, syntes han, bedre end at vende hjem igjen eller gaa en hel Dag med Uheld paa Jagten.

Efterfølgende Hexeformularer ere for omtrent 10 Aar siden blevne fundne mellem en gammel afdød Kones Efterladenskaber. Forfatteren har personlig kjendt Konen, som fortalte ham, at hun — som i mange Aar var Enke — havde været meget plaget med Hexeri saavel paa Kreaturer som Folk, men havde dog endelig opnaaet at lære saa meget af de Hexemestre og kloge Koner, hun havde brugt, at hun kunde hjælpe sig selv og undertiden ogsaa en god Ven i de fleste Tilfælde. Optegnelserne ere, med lidt Forandring i Stilen, fra hendes egen Haand.

At stille Blod.

Der var en Mand, han red til Tings, han vidste Ret, men dømte Uret. Stat Blod i Christi Flod, saavist som denne Mand udi Helvede staar. I Navn Gud Fader, Søn og Helligaand. — Skal læses 3 Gange og derefter Fadervor 1 Gang.

At stille løbske Heste.

Stat Bæster for mig, som Christus har lidt Død og Pine for mig. I Navn G. F., S. og H. Fadervor 1 Gang.

At stille en Sværm Bier.

Du lille Fugl, hvor vil Du hen, hvi vil Du flyve over Mark og Eng, vend tilbage paa dine Ben og fald til Jorden som en Sten. I Navn G. F., S. og H. Fadervor 1 Gang.

Mod Hexeri.

Er det Onde Dig paaført i Djævelens Navn, saa gaar det nu bort i den sammes Navn igjen. Bort Satans List, min Frelser er Jesus Christ. Klip saa i Panden 3 Klip, og tag alle de Haar i Haanden, der afklippes, og læg tillige i Haanden en Seddel med 9 Kors og lidt Flyvrøn. Saa skal Du have Knuptørvild paa Arnestedet, og naar Du saa lægger Haarene og det andet paa Ilden, sig saa: er det Onde Dig paaført i Djævelens Navn, saa brænd nu op i den sammes Navn igjen. Bort Satans List, min Frelser er Jesus Christ. Stik saa i Kors × med Saxen ned paa det, indtil det altsammen er opbrændt, saa er alt det Onde forbi og borte.

Naar en Væv er forhexet.

Er der Nogen, der har taget Lykken fra Væven i Djævelens Navn, og ligesom Lucifer er Himmerig forbuden, saa skal Troldmennesker være forbuden at gjøre Væven mere Skade. I Navn G. F., S. og H. Fadervor 1 Gang.

Mod Uheld til at lave Smør.

Er der Nogen, der har taget Smørlykken i Djævelens Navn, da skal den komme igjen i den samme Mands Navn. Bort Satans List, min Frelser er Jesus Christ. Fadervor 1 Gang.

Naar en Brønd er forhexet.

Tag 9 Slags Træ og tænd Ild i dem alle, og læg saa paa en Tallerken og gak til Brønden og gaa ret om

samme. I første Omgang kastes 3 Stykker Ild i Brønden, under anden Omgang 3 Stykker og i tredie Omgang de sidste 3 Stykker. Saa er det gjort til Rette.

At signe for Vred (Forstuvning).

Jesus ned ad Bjerget red, hans højre Fod han vred, han satte sig paa Bjerget at signe, Led i Led, Kjød i Kjød, Aare i Aare. I Navn G. F., S. og H. Fadervor 1 Gang.

At signe for Orm.

I Orme! jeg besværger Eder ved den levende Gud, at I forlader det af Gud skabte Billede. Er I hvid eller rød, da skal I dø, er I sorte eller graa, da skal I forgaa. I skal ikke mere æde hans (hendes) Kjød eller drikke hans Blod, før I har lært disse Ord: I Navn G. F., S. og H. Styrk det af Gud skabte Billede. Fadervor 1 Gang.

At signe for Lus.

Jeg forbyder Dig, Du Lus! at bide i Hud og at slide i Kjød. I Navn G. F., S. og H., og saa stryge fra Hovedet 3 Gange hen ad Ryggen.

At signe for Gigt.

Den Værk og Gigt, som Du har, skal forlindres Dig saa ren, som Jesus lod sig føde af en Jomfru foruden Meen. I Navn G. F., S. og H. Fadervor 1 Gang.

At signe for Hugormbid.

Hjorten kom gangendes frem og heldede med Takkerne sine; hvi helder Du med Takkerne din? Jeg maa vel helde med Takkerne min, da den Hugorm har bidt mig. Det skal ikke skade Dig, det skal falde ned i Jorden paa død Mands Ben. I Navn G. F., S. og H. Dette læses 3 Gange og derefter Fadervor 1 Gang.

Formular at bruge mod Hexeri („Forgjørelse") i Almindelighed.

Nu i Jesu Christi Navn, Du almægtige Abrahams Gud og Isaks Gud og Jakobs Gud, giv mig nu Naade og bevar mig naadeligen og bønhør mig naadeligen paa denne min Beden for Jesu Christi Skyld, som lod sig føde i en Oxestald blandt Kreaturer og Bæster, saa de maatte se ham; men se Du naadelig til os i vores Elendighed med vores Kreaturer og Bæster, Føl, Køer, Kalve, Faar, Svin, Gæs og med hvad Navn det nævnes kan, og Jordens Grøde og det naadeligen velsigne fra alle onde Øjne, som komme fra Djævelens og Troldmenneskers og deres Kunster med deres Trolddom; saa bedes Du, almægtige Gud, at Du vil være vor Skjold og Beskjærmelse og velsigne os fra alle de Troldmennesker og Djævelens Forgjørelse, som disse Kreaturer kan være paalagt, at de forbistrede Troldmennesker ikke skal have Magt i vore Huse og Gaarde, i hvad Materie det være kan, eller hvad Kulør det have kan; stat os bi med din Hjælp og beskjærm os fra alle onde Mennesker og fra Djævelens Trolddomsforgjørelse, som Kreaturerne kan være paalagt af de forbandede Troldmennesker her i vore Huse og Gaarde, i hvad Maade det er gjort og med hvad Navn det nævnes kan og i hvad Materie det er, i Guld, Sølv, Staal, Kobber, Messing, Tin eller Bly, eller om det er udi Træ eller i nogen aaben Revne indsat eller nogen Steder udi Husene indsat ude eller inde eller udi Gaarden eller Gaardens Grund eller Ejendom, Ager eller Eng, eller om det er Sten udi Huller indsat, eller om det er udi Jorden nedgravet, eller om det skulde være gjort i Ilden, Vinden eller i Vandet, i Diger eller paa Kirkegaarden, udi døde Menneskers Ben, indsat eller knøt i Knuder inde i Huset eller ude i Gaarden, da skal de selv opløse den Strop, o Herre Jesu Christ, for det Baands Skyld, som Du selv blev

bunden med, det baade Djævelen og Verden kunde frygte for det uskyldige Blod, som fløb af Dig paa Korset, og for Lammets Blod, som blev udstedt (?) imellem Templet og Alteret, og oplad Gud Faders Velsignelse, saa fri og frels Dine i Jesu Christi Navn og alt det, som er bunden eller knøt i Husene eller i Gaarden, som kan være begravet eller nedsat til at fordærve Mennesker eller andre Kreaturer eller andre Ting med, som den tilhører, tag det selv Herre Jesu Christ for Din Pine og Døds Skyld, for Din Himmelfarts Skyld, hjælp, kjære Herre Gud, fra alle Troldmennesker og deres Fordærvelse!!!

Historiske Efterretninger om Udtørringen af Gaardboe Sø.

Ved lidt Eftertanke og Opmærksomhed vil man let kunne se, hvorledes de fleste Egne i Tidernes Løb have skiftet og endnu skifte Udseende. Søerne udtørres, Moserne opdyrkes og bebygges, Skovene forsvinde, og forsaavidt disse Forandringer ikke bevirkes af Menneskene, udretter Naturen det ved sin egen Kraft, og da Mange nu til Dags have Sands for vore Fortidsminder og man savner Oplysninger om, til hvilke Tider de væsentligste Forandringer paa Jordens Overflade ere indtrufne, turde det vel nok være Umagen værd nu at samle og overlevere til Efterslægten saa mange saadanne historiske Efterretninger som muligt.

I de flere forskjellige Kilder (Gehejmearkivet, Kongerigets Arkiv, Herregaardsarkiver og gamle Tingbøger), jeg ved Affattelsen af mine historisk-topografiske Arbejder angaaende det nordlige Vendsyssel har afbenyttet, har jeg først fundet Gaardboe Sø nævnt i et Sandemændsbrev i N. Elkjærs Arkiv af 24de Januar 1479, paa hvilket blev begjært „Fylding" [1])

---

[1]) Fyldingsmænd (ogsaa blot Fylding) kaldtes i det gamle danske Lovsprog de Mænd, „der først skulde afgjøre, om en Sag hørte under Sandemænds eller Nævningers Kjendelse, inden disse afsagde Dommen".

ved et Tingsvidne paa Horns Herreds Ting den 21de Juli 1595. Af det nævnte Sandemændsbrev sees, at Gaardboe Sø for omtrent 400 Aar siden har naaet helt op til Gaarden Slynge i Tversted Sogn, og har saa selvfølgelig samtidig Sovkrog, Kyllesbæk og Hvidemose Moser samt Gaardboegaardenes nuværende Marker og Lyngheden i Sydvest for Søndergaardboe været Søbund, hvilket ogsaa, med Hensyn paa Niveauforholdene, har været Tilfældet saavel med de gamle saakaldte Tversted Enge langs med vestre Side af Søen og Nors Aa som ogsaa med Raabjerg Sogns „Søndre Enge“ mod østre Side af samme Aa.

I Forsommeren 1880 kom Entreprenør Hansen (som Aaret i Forvejen havde opført Havnemolen ved Hirtshals) til Raabjerg Sogn for at prøve, om der kunde opnaaes Overenskomst med vedkommende Lodsejere om Udtørring af Gaardboe Sø, og det lykkedes ham ogsaa at komme til Akkord med dem saaledes, at samtlige Lodsejere overlode Hansen Søbunden med Undtagelse af 300 Alen fra Vandkanten lige ud for hver tilstødende Jordlod efter dens Brede, og Hansen var saa forpligtet til at besørge Søen udtørret uden nogen Bekostning for Lodsejerne. Søarealet, Hansen saaledes kom i Besiddelse af, og som udelukkende var Dyndbund, udgjorde omtrent 300 Tdr. Land, hvorhos bemærkes, at af de nævnte 300 Alen, der tilfaldt Lodsejerne, var en Del i de fleste Lodder Sandbund. Allerede samme Efteraar var Hansen færdig med de forberedende Arbejder, Opmaaling, Korttegning og Nivellering o. s. v., til Søens Udtørring; men da hertil behøvedes en ikke ubetydelig Kapital, og Hansen var uden Formue, maatte han se sig om efter en Pengemand, til hvem han kunde afhænde sin til Søens Udtørring erhvervede Rettighed, som blev godkjendt og Udtørringen tilladt ved den Landvæsenskommissionsforretning, som desangaaende blev afholdt i Aalbæk den 4de November 1880. Det lykkedes Hansen at

sælge den nævnte Rettighed til den lige saa energiske som praktiske Entreprenør Jørgen W. Larsen i Kjøbenhavn, med hvem Handelen blev afsluttet den 25de Januar 1881. Næste Foraar blev der under Ledelse af Forvalter A. Ludvigsen taget fat paa Udgravningen af Søen, omkring hvilken der først blev gravet en 7 Alen bred Kanal, hvori Vandet af Nors Aa og de øvrige til Søen flydende Vandløb skulde optages. Dernæst paabegyndtes Udvidelsen og Fordybningen af Knasborg Aa, hvori Vandet fra Søen skulde afledes. Ved Forvalter Ludvigsens sjældne Energi, forenet med en mangeaarig Praxis og begunstiget af den milde Vinter i 1881 og 82, vare disse Arbejder saa vidt fremmede, at Søen kunde lægges tør i April 1882, i hvilken Maaned Besaaningen ogsaa blev paabegyndt, og denne lykkedes saa godt, at der samme Sommer høstedes over 1000 Læs Hø; men Søbundens sjældne Frugtbarhed viste sig dog først i Sommeren 1883, da der (i begge Slet) avledes over 5000 Læs godt Hø. I de sidste 2 Aar er der i en Del af Søbunden bleven dyrket Havre og Rodfrugter, som ogsaa have givet et rigt Udbytte, og da den flere Alen dybe, frugtbare Dyndbund har Lerunderlag, vil den utvivlsomt, naar den er bleven tilstrækkelig udtørret, kunne blive fortrinlig Markjord.

I denne golde Egn med sine sandede Markjorder var Udtørringen af Gaardboe Sø et stort Gode for Raabjerg Sogn og den østlige Del af Tversted Sogn paa Grund af den lettere Adgang til at erholde Hø. En stor Del af Græsset er hidtil bleven solgt paa Roden, og Høet af Resten bliver med en amerikansk Pressemaskine, som drives med Dampkraft, lavet i Baller, som sælges vidt om Land og leveres i Frederikshavn.

Foruden den store Betydning i landøkonomisk Henseende har dette Foretagende ogsaa allerede været og vil endnu i en længere Aarrække blive et stort Gode ved den

reelle Fortjeneste, det har medført for den arbejdende Klasse, som er ilde stedt i denne Egn, hvor der ikke findes hverken Herregaarde eller større Bøndergaarde.

Den af Sandflugt ødelagte gamle Gaardboegaard, som existerede i det 17de Aarhundrede[1]), er nu bleven „opkaldt", idet Hr. Jørg. W. Larsen har søgt og erholdt Bevilling til, at hans Ejendomme, den udtørrede Gaardboe Sø og de af ham kjøbte to Gaardboegaarde, herefter skulle benævnes Gaardboegaard. Gaardboe nævnes, saavidt vides, første Gang 1335 i et Mageskifte mellem Vrejlev Kloster og Henrik Nielsen Gyldenstjerne[2]).

I Aarene 1884—92 har Hr. Jørgen Larsen opført tidssvarende Udbygninger, som udgjør et stort Komplex, og 1893 en Hovedbygning i tidlig nederlandsk Renaissancestil, med Sandstensforsiringer, efter Tegning af Arkitekt Martin Borch af Kjøbenhavn, og denne Ejendom, som er Danmarks nyeste og nordligste Herregaard, vil nu tillige blive en af de smukkeste. Gaarden ligger umiddelbart op til den saakaldte „gamle Søbrink" (Søbred), som indtil 1851 dannede Østkysten af Søen, som da indeholdt omtr. 1400 Tdr. Land og var henved 2 Mil i Omkreds.

Af Lyngheden øst og nord for Gaarden er en stor Del beplantet med Bjergfyr, som voxe ualmindelig godt.

Forøvrigt henvises til min Beskrivelse af Gaardboe Sø.

---

[1]) Saml. til jydsk Hist. 3. B. S. 51.

[2]) Suhms Danm. Hist. XII., 265.

Fra Livet mellem Klitterne og ved Stranden i gamle Dage.

Det bemærkes udtrykkeligt, at efterfølgende Optegnelser fra sidste Halvdel af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede ere Skildringer af det virkelige Liv hos Fiskerne og de mindre Landboere i en vid Udstrækning ved Kysterne i vort Lands høje Nord.

For omtrent 50 Aar siden levede mellem de store Klitter i Raabjerg Sogn en Fisker, som var en sand Typus for de jernhaarde Naturer, af hvilke der endnu findes saa mange saavel ved Kysterne i bemeldte Sogn som særdeles i Skagen. Hans Hytte, som vistnok var arvet i flere Slægtled, var selvfølgelig tækket med Klittag (Arondo arenaria), Væggene vare klinede med Ler, saaledes som blev paabudt ved Forordningen af 28de Oktober 1554 om Husbygning i Nørrejylland, og udvendig beklædt med Brædder, der hvert Aar bleve tjærede paa samme Maade som tidligere de fleste Fiskerhuse i Skagen.

Der var ingen Skorsten i Huset, men i Stedet derfor et Lyre, det vil sige et Hul i Mønningen, hvorigjennem Røgen skulde passere, naar den fandt for godt at gaa ud, men til de fleste Tider blev den staaende i Huset, hvilken

Omstændighed det skyldtes, at det saa godt havde trodset Tidens Tand. Soden, som Røgen afsætter, konserverer, som bekjendt, Træ mod Orm og Forraadnelse. Sandet havde tilføget Væggene op til Vinduerne, hvis faa og smaa Ruder, indfattede i Bly, tildels bestode af en Slags gjennemsigtigt Horn, som tidligere brugtes til Skibslanterner. I det 15de Aarhundrede vare Glasruder endnu sjældne og kostbare, og man betjente sig i Stedet derfor af Skind og Horn. Husets Ydre og Indre mindede i det Hele om Strandvrag og røbede tydeligt en Del af Ejerens Erhverv.

Boligen var alt andet end tæt, og det vilde have bekommet almindelige Mennesker ilde at bo deri, men vor Eneboer, hvis Navn var Søren Hop, syntes den var meget komfortabel, og han ytrede altid, naar Talen var om hans Bopæl, at han havde et godt stærkt Hus, hvis Indretning Læseren mulig kunde have Lyst til at vide lidt Besked om, og jeg vil derfor foreslaa, at vi gaa „ejente" (indenfor). Her se vi nu, at Huset er delt i to lige store Rum, hvert paa omtrent 40 □-Alen, og hvoraf det ene mod Øst udgjorde det saakaldte „Stegers". Arnestedet var muret med to Fløje af „raa Sten" mod Skillevæggen næsten op til Bjælken. Ved Siden af Arnestedet var en saakaldt Askegrav, hvori Asken og Fiskeaffaldet henkastedes, og som stadig afbenyttedes som Pissoir og i „ondt Vejr" tillige som Retirade. Fiskeredskaberne: Bundgarn, Bakker (et Lineredskab med Kroge) og et Aalevaad, vare, naar de ikke brugtes, omhyggeligt ordnede ved og paa den yderste Væg mod Øst. Det nævnte Lyre (Isl. lióri) var anbragt lige over Arnestedet. I Regnvejr og især i Tøvejr dryppede Soden som i en maadelig Regn, men det var jo netop det, som var saa godt for „Træværket". Gjennem en Dør mod Vest med „Træklinke", et den Gang almindeligt „Lukkelse", kom man paa en Gang ind i S. Hops Dagligstue, Sovekammer og Fisketørreri, hvilket sidste var saaledes som endnu

ses hos flere Fiskere, indrettet over Kakkelovnen, der, ligesom hos andre Smaafolk, var dannet af en Gryde, som var hvælvet over en Rundbel, lavet af tynde, paa Enden staaende Mursten. Ved den ene Side af Kakkelovnen var den saakaldte „Pal" (oldn. pallr), et faststaaende Sæde for „de Gamle" i Huset, og som endnu var temmelig almindeligt i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Ved den anden Side af Kakkelovnen stod en gammel Skibskiste, foran hvilken i Reglen stod en gammeldags trebenet Rok, paa hvilken S. Hop, som ikke var gift, selv spandt Garnet til sine Fiskeredskaber; han kunde ogsaa i Vintertiden overkomme at spinde ikke saa lidt for Fiskerne i Skagen, med hvem han kom temmelig meget sammen, og med hvem han ogsaa havde meget tilfælles navnlig med Hensyn til Bopæl og Levemaade. Paa det øverste af den yderste Væg mod Vest var anbragt en Hylde med Rækværk, hvori stod 3—4 runde Træbrikker, en Art Tallerkener, og to større norske Træskaale, som brugtes dels som Fade og dels ogsaa til at male Sennop i med en Kanonkugle. Et Par Træskeer af eget Fabrikat sad i en „Kram" under Bjælken lige over Bordet, og ved Siden af var mellem Loftet og Bjælken stukken en tæt og en vid Kam. Loftet laa saa lavt, at en Mand af Middelhøjde ikke kunde gaa helt oprejst derunder. Tranlampen, som Hop bestandig benævnede Kohl (oldn. kola), hængte i et Hjørne af Stuen paa et Søm i Væggen, hvorpaa der saaes mørke Striber af den nedflydende Tran. Ofen af den Slags Lamper — som antagelig have afløst dem af brændt Ler, der ere fundne i Oldtidens Gravkamre — afsatte paa Vægge og Loft m. v. et vældigt Lag let sort Støv (Kohlrøg), som lugtede stærkt af Tran, og da Hops Stue sjældent eller aldrig blev, saaledes som undertiden skete hos andre Smaabyggere, „toet" (vasket), vare dens Loft og panelede Vægge kulsorte; en Undtagelse

var dog Skillevæggen, som en Gang havde været kalket, og paa denne hang Lampen om Dagen.

I nordre Side af Stuen, i Halvdelen af det saakaldte „Udskud“, var et Sengested tømret op af Bragsfjælestumper, malede i forskjellige Farver. Denne Kasse var i omtrent 1 Alens Højde fyldt op med Lyng og Halm, hvori der altid fandtes et stort Antal Mus, og under Sengehalmen havde ogsaa en Ilder en Gang havt Tilhold. Hop fortalte, at han, medens han sov sammen med dette Dyr, havde godt for Musene, som Ilderen fortærede, og der er ingen Grund til at betvivle, at dette jo forholder sig saaledes, da Meddeleren heraf veed, at det undertiden fandt Sted, at Ilderen holdt til og ogsaa fødte Unger under saadanne Senge, til hvilke den let fandt Adgang under „Fodtræerne“ af Væggene paa „Udskudet“. Hops Underdyne bestod af flere Lag Sejllærred, Lagener kjendte han næppe, og Overdynen, som var fyldt med Fjer af Strandmaager, han selv fangede, skulde en Gang have været hvid med røde Striber, men Kohlrøgen og Ejerens trannede Fingre havde for længe siden udslettet saa godt som ethvert Spor af disse Farver. Hops to Høns, der, som det rar meget almindeligt, holdtes paa Stuen og havde Rede i et Hjørne af Sengen, gjorde det ogsaa vanskeligt at holde denne ren. „Sæderne“ paa de to Stole, som fandtes i Stuen, vare flettede af Halmsimer. Paa den ene, som var lavet af en Slags haardt udenlandsk Træ, var paa et af Bagstykkerne udskaaret Bogstaverne J. S. og 1687. En af S. Hops vigtigste Næringsveje var vistnok træffende symboliseret ved Anbringelsen af et Skibs Navnebrædt over Sengen, hvorpaa stod at læse „Aktiv“ med forgyldte Bogstaver. I den øvrige Del af „Udskudet“ i Stuen ved Enden af Sengen henlaa i Reglen en Del tørret Fisk og Sejlene til hans Jolle. Paa Bordet — „Skyven“ —, som stod ved Vinduerne, fandtes bestandig en „Kovs“ med

Vand, og paa en „Træbrikke" henlaa altid enten „Spejfisk" eller Fisk, som var ristet. Brødet hængte i en Snor over Bordet, for ikke at dele det med Musene. S. Hop var bestandig klædt i graat Vadmel af Farve som Peber og Salt, og gik altid med en lang Sømandstrøje, en bredstribet Vest og „Vidbuxer", og gik, naar han skulde „fraa Hus", altid med lange „Vandstøvler". En stor laaden Faareskindshue, „e Trindfoer", fuldendte hans Paaklædning foroven. Om Sommeren færdedes han stadig barbenet — „baarfod" — med de saakaldte og i Skagen vistnok endnu brugelige „Støthvos", som tildannes af et Par gamle Strømper ved blot at bortskære Bunden eller Saalen af disse, og den øverste Del bliver saa med en Snor bunden til en af de mellemste Tæer.

Søren Hop var allerede en gammel Mand, da Meddeleren heraf lærte ham at kjende, men hvor gammel han var, vidste nok egentlig Ingen; spurgte man ham derom, gav han altid det Svar:

„Ja, a æ føi akkoraat de Aar, de stur Sukkerskib strant ved Kairæien (Kanderenden)", og spurgte man ham saa, naar dette skete, svarede han leende: „Ja, de æ grov læng sien; min Muer ku da hov (huske) et, aa hun faatalt nok saa mø om aalt de Sukker, di (Bjærgerne) ku ta (stjæle) saant næ di gjik hjem om Avteni, aa hun lo hva Gaang hun snakked om et; jo, saa Faar (Fader) ha faatalt, de di fæk aalsammel unt i Mavi aa de hæ raa Sukker, di aad ved Straiingi (Strandingen)."

For Resten paastod han, at han var født i det 17de Aarhundrede, og han forundrede sig over, at Præsten ikke vilde tro det, da han en Gang forlangte af denne at faae sit „Aarstal" at vide efter Kirkebogen, men dette kunde ikke opgives, da der ikke havdes nogen Kirkebog fra det 17de Aarhundrede, og om ogsaa det havde været Tilfældet og Hop ogsaa havde, som han troede, været født i det

nævnte Sekulum, havde det næppe, uagtet Præsten den Gang fungerede som Forbjærger, været noteret i Kirkebogen, naar det „stur Sukkerskib" var strandet ved Kanderenden.

Da der ikke fandtes Skoler i Raabjærg Sogn i Hops Ungdomstid, havde han ikke lært hverken at læse eller skrive; ved at regne forstod han det samme som at tælle, og han regnede bestandig, sagde han, med Snese; f. Ex. 35 hed i hans System „femten og tyve", og naar han ved Salg af Fisk skulde tælle flere Snese, gjorde han en Streg i Sandet paa Stranden eller, naar det var hjemme, en Kridtstreg paa Bordet for hver Snes.

Han sagde rigtignok ogsaa, at han undertiden læste i en gammel Andagtsbog, der laa paa en Hylde over Kakkelovnen, og som indeholdt passende Bønner til alle Forhold i Livet. Bogen, som manglede Titelblad, skulde længe have været i Familien, og de mange og store Pletter af Tran, som fandtes paa hvert Blad, vidnede ogsaa herom. Fiskernes Salme- og Bønnebøger — deres hele Lekture — vare i hine Tider altid tilsmurte med Tran, hvilket hidrørte fra, at de i Reglen bleve afbenyttede om Aftenen, og det var meget almindeligt at „rage op" i Tranlampen (Kohl) med Fingrene. Nogle havde ogsaa nok en „Kradser", som var bunden fast til Lampen, til at rage op med, men da denne laa i Lampen, blev den ogsaa snart tilsølet med dens Indhold. Undertiden kunde ogsaa Trannen fra „Tiggeren" dryppe i Bøgerne, naar disse holdtes for nær til Lampen, som for gamle Folk nok kunde være nødvendigt ved en saa daarlig Belysning. „Tiggeren" var en rund, skaalformet Tingest af Jernblik, som hængte underneden Lampen, for deri at opfange den Tran, som altid dryppede fra denne. Ved Andagtsbogen henlaa en mindre Stridsøxe fra Stenalderens Tid. Det var, sagde Hop, en „Tordensten", og naar denne gjemtes i et Hus, slog

Lynilden ikke ned i samme; han var, ligesom de allerfleste af hans Standsfæller, meget overtroisk. Saae han f. Ex. en Hare løbe over Vejen, naar han gik til Stranden, var han overbevist om, at det var en forvandlet Hex, og at han ikke fik Held til hverken Fiskeri eller Strandvrag denne Dag, og vendte derfor i Reglen tilbage igjen. Ved sin natlige Færden paa Stranden havde han oplevet meget, navnlig set Varsler for mange Strandinger, det vil sige, tydelig set Skibe staa paa Grund saa nær Land, at de under almindelige Forhold absolut maatte være strandede, men efter faa Minuters Forløb vare de sporløst forsvundne, og det slog saa aldrig fejl, at der om kortere eller længere Tid derefter indtraf en Stranding paa det Sted, Varslet var blevet set. Undertiden hørtes der ogsaa fra Havet ynkelige Raab om Hjælp, som varslede om, at der i Nærheden vilde indtræffe en med Tab af Menneskeliv forbunden Stranding. S. Hop havde, ligesom saa mange af hans samtidige Værkfæller paa Stranden, ved Nattetid havt Følgeskab der af sorte Menneskeskikkelser, der syntes at naa til Skyerne — vare, som det hed, „skyfæst" —, og som holdtes for at være Gjengangere af forulykkede Skibbrudne, og som skulde kunne bringes til at forsvinde i Form af Ildhjul, der med stærk Fart rullede hen ad Stranden, naar man, vendende sig mod Skikkelsen, gjorde Korsets Tegn med Haanden foran sig.

Hop paastod, at hans Fader, som blev anset for, og ogsaa frygtet som en stor Troldmand, kunde med Ord stille Blod og løbske Heste samt udføre andre sorte Kunster efter en Bog, han havde, som var skreven med røde Bogstaver, og som det skulde være vanskeligt for Uindviede at læse i, da man let deri kunde læse den Onde til sig.

I hine Tider var det meget almindeligt hos Kystbeboerne, at vigtige Begivenheder — ligesom S. Hops Fødsel — regnedes fra en eller anden stor Stranding, og

man hører endnu undertiden ældre Folk henlægge betydningsfulde Tildragelser enten til „Høskibet“ ved Bunken (1831) eller til „den rige Stranding“, som gaar under Benævnelsen „Kobberskibet“, ved Aalbæk (1835).

I Vendelbomaal bruges, ligesom overalt i Jylland, endnu mange oldnordiske Ord, og navnlig er dette, tror jeg nok, fortrinsvis Tilfældet i det nordlige Vendsyssel, og da ogsaa særlig her paa det i geognostisk Henseende mærkværdige Lavland, hvilket vel kan tilskrives Befolkningens ringe Samfærdsel med Højlandet indtil helt op i Midten af det 18de Aarhundrede, og det tør vistnok siges at være ganske mærkværdigt og interessant i kulturhistorisk Henseende, at der endnu i første Halvdel af det 19de Aarhundrede i Almuesproget sporedes levende Minder i Folkemunde fra Hedenskabets Tid. Saaledes sagde S. Hop, i Stedet for naar man siger: „Ja, naar Ravnen bliver hvid“, i Reglen: „Ja, naar Gud Thor falder“, eller det tror jeg aldrig vil ske. De i det nordlige Vendsyssel endnu brugelige Begravelsesgilder ere utvivlsomt ogsaa Levninger af de Offermaaltider, som fandt Sted ved Gravlægninger i Hedenold.

S. Hop, der, som bemærket, var af en meget stærk Legemskonstitution, havde i sine yngre Dage været en meget dygtig og ihærdig Fisker, som endog vovede at sejle alene til Sverrig med Fisk i sin Fiskerjolle, med hvilken han ogsaa alene drev Fiskeri med Bundgarn og Bakker. I hans Ungdomstid, i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, blev der i Efteraarstiden drevet Aalefiskeri saavel ved Øst- som Vestkysten af Raabjærg Sogn med et mindre dertil indrettet Vaad, som af to Mand blev trukket „strandlængs“ i den inderste Kil (Fordybning mellem Revlerne), saaledes at den ene Mand vadede saa langt ud, han kunde, med den ene Arm af Vaadet, som han traf i en kort Line og med en lang,

smækker Stage stak den yderste Arm af Vaadet ud, og som saa blev halet i en længere Line eller Tov af en anden Mand, der gik et Stykke forud paa Stranden. Hop var ogsaa en meget ivrig Aalefisker, og det var ikke sjeldent, at han, naar han i de mørke, regnfulde Efteraarsnætter forgjæves havde prøvet Fiskeriet ved Østkysten, rullede sit Vaad sammen, kastede det, saa vaadt som det var, paa Nakken og drog over de store, vildsomme Klitter — over 1 Mil — til Vestkysten ved Skagerak for at prøve Lykken der. Ja, han var nær ved at være en Art Amfibie; men det traf ogsaa nok, at han paa en Nat fangede et helt Læs Aal.

Aarsagen til, at dette besværlige Fiskeri er ophørt, maa vel søges i, at de ægte „Søulke" ved Kysten, som Følge af den tiltagende Velstand, forsvinde mere og mere; thi det kan vel antages, at et lignende „Aaletræk" endnu maa finde Sted ved de nævnte Kyster, uen mulig kan det være mindre som en Følge af de mange foregaaede Udtørringer af Indsøer, fra hvilke og fra de større Aaløb en Mængde Aal, trods Aalegaardene, vandrede ud i Havet om Efteraaret.

Søren Hops fra Barn af tilvante øde og vilde Naturomgivelser havde ligesom paatrykt ham deres Karakter. Han kom, ligesom Fiskerne i Almindelighed i denne saa tyndt befolkede Egn, sjældent sammen med Andre. For Resten var han meget snakkelysten og holdt meget af at faae „en gud Praath", var øjensynlig glad ved at fortælle om farlige Begivenheder paa Havet, ligesom han ogsaa gjerne fortalte gamle Sagn og Strandingshistorier, han selv havde oplevet eller hørt fortælle af sine Forældre eller Bedsteforældre. Sand og Vand vare hans kjæreste Elementer. Havet, med hvilket han saa ofte havde taget en haard Dyst under Udøvelsen af sin undertiden farlige Be-

18*

man hører endnu undertiden ældre Folk henlægge betydningsfulde Tildragelser enten til „Hørskibet" ved Bunken (1831) eller til „den rige Stranding", som gaar under Benævnelsen „Kobberskibet", ved Aalbæk (1835).

I Vendelbomaal bruges, ligesom overalt i Jylland, endnu mange oldnordiske Ord, og navnlig er dette, tror jeg nok, fortrinsvis Tilfældet i det nordlige Vendsyssel, og da ogsaa særlig her paa det i geognostisk Henseende mærkværdige Lavland, hvilket vel kan tilskrives Befolkningens ringe Samfærdsel med Højlandet indtil helt op i Midten af det 18de Aarhundrede, og det tør vistnok siges at være ganske mærkværdigt og interessant i kulturhistorisk Henseende, at der endnu i første Halvdel af det 19de Aarhundrede i Almuesproget spoředes levende Minder i Folkemunde fra Hedenskabets Tid. Saaledes sagde S. Hop, i Stedet for naar man siger: „Ja, naar Ravnen bliver hvid", i Reglen: „Ja, naar Gud Thor falder", eller det tror jeg aldrig vil ske. De i det nordlige Vendsyssel endnu brugelige Begravelsesgilder ere utvivlsomt ogsaa Levninger af de Offermaaltider, som fandt Sted ved Gravlægninger i Hedenold.

S. Hop, der, som bemærket, var af en meget stærk Legemskonstitution, havde i sine yngre Dage været en meget dygtig og ihærdig Fisker, som endog vovede at sejle alene til Sverrig med Fisk i sin Fiskerjolle, med hvilken han ogsaa alene drev Fiskeri med Bundgarn og Bakker. I hans Ungdomstid, i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, blev der i Efteraarstiden drevet Aalefiskeri saavel ved Øst- som Vestkysten af Raabjærg Sogn med et mindre dertil indrettet Vaad, som af to Mand blev trukket „strandlængs" i den inderste Kil (Fordybning mellem Revlerne), saaledes at den ene Mand vadede saa langt ud, han kunde, med den ene Arm af Vaadet, som han trak i en kort Line og med en lang,

smækker Stage stak den yderste Arm af Vaadet ud, og som saa blev halet i en længere Line eller Tov af en anden Mand, der gik et Stykke forud paa Stranden. Hop var ogsaa en meget ivrig Aalefisker, og det var ikke sjeldent, at han, naar han i de mørke, regnfulde Efteraarsnætter forgjæves havde prøvet Fiskeriet ved Østkysten, rullede sit Vaad sammen, kastede det, saa vaadt som det var, paa Nakken og drog over de store, vildsomme Klitter — over 1 Mil — til Vestkysten ved Skagerak for at prøve Lykken der. Ja, han var nær ved at være en Art Amfibie; men det traf ogsaa nok, at han paa en Nat fangede et helt Læs Aal.

Aarsagen til, at dette besværlige Fiskeri er ophørt, maa vel søges i, at de ægte „Søulke" ved Kysten, som Følge af den tiltagende Velstand, forsvinde mere og mere; thi det kan vel antages, at et lignende „Aaletræk" endnu maa finde Sted ved de nævnte Kyster, men mulig kan det være mindre som en Følge af de mange foregaaede Udtørringer af Indsøer, fra hvilke og fra de større Aaløb en Mængde Aal, trods Aalegaardene, vandrede ud i Havet om Efteraaret.

Søren Hops fra Barn af tilvante øde og vilde Naturomgivelser havde ligesom paatrykt ham deres Karakter. Han kom, ligesom Fiskerne i Almindelighed i denne saa tyndt befolkede Egn, sjældent sammen med Andre. For Resten var han meget snakkelysten og holdt meget af at faae „en gud Praath", var øjensynlig glad ved at fortælle om farlige Begivenheder paa Havet, ligesom han ogsaa gjerne fortalte gamle Sagn og Strandingshistorier, han selv havde oplevet eller hørt fortælle af sine Forældre eller Bedsteforældre. Sand og Vand vare hans kjæreste Elementer. Havet, med hvilket han saa ofte havde taget en haard Dyst under Udøvelsen af sin undertiden farlige Be-

drift, kaldte han altid „dæi blaa Kov", som ofte, efter hans egne Ord, havde givet ham godt i Spanden.

Spurgte man ham, hvorledes det havde været ham muligt at undgaa at blive anholdt af Strandfogderne, gav han, idet han tog et betegnende Tag i sin store laadne Hue, det lige saa naive som karakteristiske Svar: „Jo, a haa rigti — han bandte ikke — „aldri vat i Faalejenhjed med Straifoeren, saa to a ska sej os, a kjendt jo lisaa godt djer Bedrøvter som di kjendt min." Nærmere Forklaring gav han ikke, men var forøvrigt meget meddelsom angaaende disse mystiske Forhold i gamle Dage, og det morede ham blandt andet at fortælle om de gode Hængelaase og store Segl, Toldvæsenet i Strandingstilfælde satte paa Lukkelserne ved Strandfogdernes Pakhuse, hvortil deres i Enden af Laden indrettede Vognskure afbenyttedes, og hvor man syntes at mene, at Strandingsgodset kunde være i god Behold, hvilket han ogsaa mente det kunde have været, naar der i Stedet for løst Ranetømmer havde været fast Loft i Vognskurene. Ja, Søren Hop var rigtignok, det skal ikke nægtes, meget mistænksom angaaende Andres Ærlighed med Hensyn til Omgang med strandet Gods, hvortil Aarsagen vel maa søges dels i hans dunkle Begreber mellem første og anden Persons possessive Pronomina, og dels i at Strandtyverier for hundrede Aar siden gik meget i Svang, og endnu mere var dette Tilfældet for omtrent 200 Aar siden, hvorom haves interessante Oplysninger i Skagens og Horns Herreds Tingbøger fra hine Tider.

Det turde vel fortjene at bemærkes, at der af den her omhandlede Slags Huse, som danne Overgangen fra „Røgstuerne" til Nutidens Bygningsmaade, endnu findes et i Raabjerg Sogn, og, saavidt vides, et eller to i Skagen.

Om Husbygning i gamle Dage og Landsbyernes Oprindelse.

Menneskets primitive Boliger have ganske vist været naturlige eller ved Kunst dannede Huler i Jorden. I Amerika er der funden større Samlinger af Huler („Hulebyer") i Bjergene, og det turde vel kaldes en Forbedring, at der senere dannedes Hytter af Tørv eller Ris, som det kan have været besværligt nok at opføre med Menneskets første Redskaber af Sten, Træ og Ben. Det var naturligt nok, at Urbeboernes Boliger maa have været Huler eller Jordhytter, og der er stor Sandsynlighed for, at disse have vedligeholdt sig i det mindste gjennem den ældre Stenalder, da man vanskelig med denne Kulturperiodes meget simple Redskaber har kunnet bygge Bulhuse, det vil sige Huse, hvis Vægge vare dannede af tilhugne Bjælker, saaledes som endnu bruges i skovrige Lande. Bulhuse, hvis Opførelse synes at forudsætte Kjendskab til og Brug af Metaller, kunne saaledes vel antages først at være komne i Brug her i Begyndelsen af Broncealderen, og denne Bygningsmaade maa have vedligeholdt sig gjennem lange Tider, medens den største Del af Landet endnu var dækket af de tykke Urskove, og det var først i Midten af

det 16de Aarhundrede, at Regeringen begyndte at tænke paa Nødvendigheden af ved et Lovbud at forhindre Skovenes Ødelæggelse, som fremskyndedes ved Datidens store Forbrug af Træ, thi ikke alene den nævnte Bygningsmaade udkrævede meget Tømmer, men naar man veed, at der i hin Tid ikke havdes Tørv, da Nutidens Moser og Enge den Gang vare enten Søer eller Moradser, maatte der bruges en Masse af Træbrænde. Af Horns Herreds Tingbøger fra Midten af det 17de Aarhundrede har Meddeleren heraf erfaret, at Bønderne den Gang af Herremændene hyppigt bleve tiltalte og straffede for Skovtyveri, og at de førstnævnte i Reglen undskyldte deres Forbrydelse med, at det skete af Nød og Trang, for at tilvejebringe Ildebrændsel, navnlig i strænge Vintre. Det blev forbudt at bygge Bulhuse ved Forordningen af 28de Oktober 1554, hvori det blandt andet hedder: „Tha paa thet at Skoffuene kunde bliffue vid Magt, oc wore Undhersatte motte opsetthe theris Hwsse thenom oc theris Eptherkomere thes mere tiil Gaffnn, haffue wij met wore ellsk. menighe Dannemarckes Riges Raad, beuilliget oc samtycket, at epther thynne dag skall ingen Rigens Indbyggere vdj wort Land Nørre Jutland mwe bruge Fielle Themmer eller Bulle Wegge vdj theris Hwsse, men alleniste klyne oc lycke thennom meth Leer oc Stienn oc skall ingen Stolper Fodstycker eller andet Themmer jordgraffuis, men thet skal settis paa Stienn, at thet tislengher kand bliffue bestandt."

Fra Midten af det 13de Aarhundrede og indtil Reformationen (1536) stod Bygningskunsten her i Landet endnu paa et temmelig lavt Trin. De fleste Huse i Kjøbstæderne vare Bindingsværk og i mange Bygninger vare Væggene klinede med Ler og Tagene af Straa, og Ildsvaader vare derfor ogsaa meget hyppige og ødelæggende. Ved Lovbud og Eftergivelse af Skatter søgte nogle Konger,

som Erik af Pommern og Christian II at bevæge Kjøbstadboerne til at opføre grundmurede Huse.

Det var først i Slutningen af det 12te Aarhundrede man begyndte at forarbejde Mursten i Danmark, og Skorstene i Husene vare derfor ogsaa den Gang meget sjældne, og endnu i det 15de Aarhundrede vare Glasruder i Vinduer ogsaa baade sjældne og kostbare, og man betjente sig derfor almindeligvis af Vinduer af Horn eller Skind. Som en sjælden Mærkværdighed turde det vist fortjene at bemærkes, at der endnu 1879 fandtes 3 Huse i Skagen og 1 i Raabjerg Sogn med Lyre i Stedet for Skorsten. Der findes endnu Huse paa de nævnte Steder af denne temmelig primitive Bygningsmaade. Det er en af den nyere Civilisations heldbringende Frugter, at den med bedre Boliger, friskere Luft og større Renlighed medfører mindre Dødelighed i det hele, og det er en Vildfarelse, naar man tror, at Oldtidens og det hedenske Middelalders Folk have været større og kraftigere end i vor Tid. Hvorledes var vel f. Ex. Urbeboernes Levemaade, deres usle og højst usunde Jordhytter, deres simple Klæder af Dyrehuder, deres jammerlige Redskaber af Sten og Ben, ja, hvor farefuld og ussel var ikke hele deres Tilværelse?

Mange af vore Landsbyer, navnlig Kirkebyer, ere af ældgammel Oprindelse, og kunne med Rette siges at være grundlagte af det Folk, som har efterladt sig de store stensatte Offer- og Tingsteder samt de vældige Langdysser og Kæmpehøje med deres kolossale Gravkamre af Sten. Man finder i Nærheden af mange Landsbykirker endnu Spor af de nævnte Oldtidsmindesmærker, navnlig ogsaa Offersteder. I Nærheden af disse bleve de hedenske Gudehuse senere opførte af Træ, og af hvilke de fleste i 2 à 3 Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse bleve afbenyttede ved den kristelige Gudsdyrkelse, og de allerfleste Landsbykirker bleve i det 12te og 13de Aarhundrede opførte paa

Tomterne af de hedenske Gudehuse. Det var saa naturligt, at man ved Indførelse af den kristelige Religion maatte imødekomme Folkets Interesse for og Lyst til at samles paa de vante Steder, og saaledes er det under de skete Forandringer paa det religiøse Omraade gaaet igjennem Tiderne, og det maatte i Følge Naturforholdene gaa saaledes. I Stenalderens Tid kunde man kun bygge og bo paa de højeste Landstrækninger, da de fleste Dalstrøg og lavtliggende Dele af Landet endnu vare enten blanke Søer eller uhyggelige Moradser, hvilket for en stor Del jo ogsaa maa have været Tilfældet ved Kristendommens Indførelse. De foregaaede Terrænforandringer vidne saaledes om, at mange af vore Landsbyer, navnlig de mere højtliggende, ere grundlagte i Stenalderens Tid, før vore Stamfædre, Gotherne, med deres højere Kultur, navnlig Kjendskab til Metaller, vandrede herind i Landet. De oprindelige Boliger, Stenalderens Huler og senere Jordhytter bleve, som foran bemærket, afløste af Træhuse, og da man havde faaet Redskaber, med hvilke der kunde bygges saadanne Huse, kunde man ogsaa rydde aabne Pladser til Bebyggelse i Skovene. Paa saadanne Steder, saavelsom paa naturlige aabne Pladser, byggedes den første Hytte, som til Beskyttelse for vilde Dyr og fjendtligt Overfald omgaves med et Hegn eller Gjærde, hvoraf Benævnelsen Gaard senere er kommen. En saadan Familie voxede og Familiefaderen — Grundlæggeren af den vordende By — udvidede sin Besiddelse og der opførtes saaledes ikke alene flere mindre Boliger for hans Undergivne, men hans egen Hytte hævedes til en større Gaard. Samtidig med den første Hytte anlagdes rimeligvis ogsaa det første Stenalter og Offersted. Senere byggedes et Tempel af Træ, kaldet Hov, og for at give Høvdingen mere Anseelse, gik dennes større Gaard sædvanlig under Benævnelsen Hof eller Hov — at hovi ɔ: ved Templet. De oprindelige Offersteder vare ogsaa

Tingsteder, hvor saavel Retsforvaltningen som Gudsdyrkelsen plejedes eller forestodes af Høvdingen, og af smaa Forhold have vore verdslige og religiøse Jurisdiktioner udviklet sig. De Byer, som saaledes opstode, bleve kaldte Adelbyer og vare de første og i lang Tid de eneste, men disse Byer avlede igjen mindre Byer eller Torper, der, ligesom Kolonier, fremkom af Adelbyerne. De sidstnævntes Beboere vare ansete Selvejerbønder, som benævnedes Adelbønder i Modsætning til Bryder og Torpere. Navnene paa de yngre Byer eller Torperne have i Reglen deres betegnende Endelser strup, trup eller rup. Bryder vare to Slags, nemlig fælles Bryde og simpel Bryde. Ved den første Slags forstaas en Mand, til hvem Bonden overdrog en Del af sin Gaard, som de saa drev for fælles Regning. Fællesbryden var egentlig Medejer, og saadant Fællesskab skulde ogsaa efter jydske Lov (1241) læses til Tinge. Simpel Bryde kaldtes den, til hvem Bonden overlod en Del af sin Mark, som den førstnævnte drev for egen Regning og var saaledes Forpagter.

I hine Tider havde man ingen skrevne Vidobreve — By-Skraaer — eller Ritualer, der først forekomme i det 13de Aarhundrede, som derfor ogsaa for Danmarks Vedkommende kaldes Lovgivningens og Skriftdannelsens Aarhundrede.

Minder fra Slavekrigen.

I.

Udrykning fra Raabjærg.

Den overordentlige Bevægelse, Efterretningen om, at Slaverne i Rendsborg vare blevne løsladte og tilligemed en Del Friskarer den 31te Marts 1848 vare i Fremrykning nord paa og skændte og brændte, hvor de kom frem, er siden bleven kaldt Slavekrigen, og da dette lige saa falske som mystiske Rygte, hvis Ophav aldrig er bleven opklaret, ikke alene udbredte Skræk og Forfærdelse over hele Nørrejylland, men ogsaa viste, at det i Midten af det 19de Aarhundrede endnu var muligt at rejse Befolkningen til en Landstorm med Vaaben af en meget primitiv Beskaffenhed, turde det vist have Interesse at overlevere til Efterslægten nogle historiske Efterretninger fra det nordlige Vendsyssel om denne mærkværdige Begivenhed, som naturligvis er i friskt Minde hos mange endnu Levende fra hin Tid.

Meddeleren heraf mindes saaledes grant, hvilken Frygt og Ængstelse det forvoldte, navnlig hos Kvinderne, at alt vaabendygtigt Mandskab ogsaa i det saa afsides liggende Raabjærg Sogn Natten mellem den 31te Marts og

1ste April 1848 af Sognefogden blev tilsagt at møde saa hurtigt som muligt i Frederikshavn og i Mangel af andet Vaaben at medbringe Øxer og Høforke eller hvad Andet, der kunde bruges i et muligt Haandgemæng med de ommeldte Slaver, og det var med tunge Hjærter og vaade Øjne der toges Afsked med de Kjære i Hjemmet.

Tidlig om Morgenen og op paa Formiddagen drog det ene Hold efter det andet bort paa den saa uventede Ledingsfærd, medbringende en god Madpose, hvori fandtes en lille „Lærke", om den havdes, thi man mente, det var godt at have en Hjærtestyrkning ved Haanden, i Fald det blev Alvor med den bebudede blodige Gjerning. Flere, især af de mindre Behjærtede, toge ind paa Vejen for at sige Farvel til Venner og Bekjendte, da jo Ingen kunde vide, om han nogen Sinde vendte tilbage fra det gaadefulde Felttog, i hvilket heldigvis Fjenden manglede.

Nogle toge ind i en Smugkro i Jerup, hvor der af de mere Fugtige udstødtes haarde Trusler mod Slaverne, og hverken her eller i de Huse, hvor der havdes Brændevin, blev der sparet paa denne, eller hvad Andet, Huset formaaede, da Ingen tvivlede om, at de frygtelige Slaver og tyske Friskarer, hvis det ikke lykkedes at overvinde dem, jo vilde komme og fortære og ødelægge Alt.

Med Undtagelse af dem, der tabte Ligevægten ved Nydelsen af de mange Afskedssnapse, naaede Raabjærgerne i Løbet af Formiddagen — den 1ste April — til Frederikshavn, hvor Synet af de tilstrømmende brogede Masser af Bevæbnede fra alle Landsognene i Horns Herred mildnede lidt paa den almindelige Frygt for Slaverne. Raabjærgerne bleve gjæstfrit modtagne, og det var et almindeligt Løsen: „Ta' bare væk, for at der kan blive saa meget mindre til Slaverne."

I Frederikshavn og Omegn.

Den 31te Marts, Eftermiddag Kl. 7, blev der ved ridende Stafet fra Sæby bragt den skrækkelige Efterretning til Herredsfogden i Frederikshavn, at Rendsborg Slaver og en Del Friskarer vare i Fremrykning op i Jylland, og efter Anmodning af Herredsfogden i Sæby, om uopholdelig at samle saa meget bevæbnet Mandskab som muligt, blev der samme Aften sendt mellem 20 og 30 Mand fra Frederikshavn til Sæby. Hensigten hermed var, efter tagen Bestemmelse i et i sidstnævnte By afholdt Krigsraad, at danne en Forsvarslinie over Dronninglund Herred fra Øst mod Vest for at standse Fjendens Fremrykning.

Samme Aften, efter at der fra Herredskontoret ved ridende Stafetter var sendt skriftlig Ordre til samtlige Sognefogder i Herredet om at stille saa meget bevæbnet Mandskab som muligt, blev der dannet en Forsvarskolonne, bestaaende af 200 saa godt som muligt bevæbnede Mænd, vest om Frederikshavn fra søndre til nordre Skanse. Endnu samme Nat Kl. 2 kom atter en ridende Stafet fra Sæby med Anmodning til Herredsfogden i Frederikshavn om hurtigst muligt at sende saa meget bevæbnet ridende Mandskab som muligt til Sæby, og en saadan Trop, omtrent 30 Mand, blev under Kommando af en Kjøbmand, som havde været Dragon, sendt fra Frederikshavn om Formiddagen den 1ste April til Sæby, hvor allerede et talrigt ridende Mandskab var samlet, og der var nu saaledes dannet et ikke ubetydeligt Kavalleri, som samme Dags Eftermiddag drog mod Syd og kantonnerede den følgende Nat i Voer Sogn med Hovedkvarter paa Voergaard.

Som foran meddelt, strømmede et talrigt Mandskab af de mest forskjellige Vaabenarter fra Landsognene til Frederikshavn den 1ste April, og det blev i Løbet af Dagen kommanderet op paa Højlandet ved Flade for at holde

Udkig med de forventede Slaver. Om Formiddagen modtoges den ene Melding efter den anden om, at Slaverne og Konsorter rykkede frem med Ild og Sværd sønden Fjorden, hvor flere jydske Byer vare blevne brændte, og for at erholde Vished om disse Jobsposters Troværdighed, affendtes samme Dag to ridende Stafetter fra Frederikshavn til Aalborg, men som i Hjallerup Kro fik Underretning om, at Randers Dragoner havde slaaet Slaverne paa Alheden mellem sidstnævnte By og Viborg. Efter Modtagelsen af dette glædelige Budskab. blev Infanteristyrken paa Flade Mark kommanderet ind i Byen, hvor der paa Torvet blev udbragt et Leve for Randers Dragonregiment.

Mandskabet fra Landsognene blev nu hjempermitteret, og saa Mange som muligt bleve forsynede med Jernpigge (Lanser), hvoraf et større Antal i Løbet af Natten var bleven lavet i Frederikshavn af Rundjern, og der blev af Herredsfogden i Frederikshavn givet Ordre til, at hver Mand fra Landet efter sin Hjemkomst skulde anskaffe sig et saadant Vaaben. Der vil sikkert endnu kunne findes flere Exemplarer af samme.

II.

Den gamle Husar.

Blandt det bevæbnede Mandskab, som fra Raabjærg Sogn mødte i Frederikshavn den 1ste April 1848, var ogsaa en gammel Husar, Niels Sørensen Rimmen, hvis levende Fædrelandskjærlighed og højst sjældne Interesse for Militærvæsenet ikke burde gaa i Glemsel. Med Hensyn til hans fremrykkede Alder, 53 Aar, og da han havde en ikke ringe Bedrift og Kone og Børn at forsørge, var man berettiget til at tro, at han, ligesom de øvrige Raabjærgere, med Tilfredshed kunde have hvilet paa sine Laurbær efter

Deltagelsen i Slavekrigen og indskrænket sig til, efter Herredsfogdens Ordre, at anskaffe sig en 4 Alen lang Lanse, tildannet af Rundjern, med et rundbøjet Haandtag; men Niels Rimmen stolede ikke paa Efterretningen om Slavernes Nederlag, og da den krigerske Stemning nu for Alvor var bleven vakt hos ham, begav han sig tidlig den næste Morgen til Smeden for at faa lavet en Lansespids af Staal, som blev anbragt i en 4 Alen lang Træstage, og det var hans ramme Alvor, til Hest med det nævnte Vaaben og en Kavallerisabel, at ville have begivet sig paa Vejen til Aalborg, for, ligesom Vendelboerne 1644, med den 80aarige Lars Dyrskjøt i Spidsen, at have bidraget til at forhindre Fjenden i at komme over Fjorden. Det var med Nød og næppe, at hans Kone, understøttet af Præsten, fik ham overtalt til at afstaa fra dette sit drabelige Forehavende.

Smeden erindrer endnu, med hvilket glædestraalende Ansigt Niels Rimmen betragtede sin Lansespids med den Bemærkning, at den Slave, som fik den til Livs, vistnok vilde være tilfredsstillet. For at spare paa Jernet bleve i Raabjærg Sogn mange Lanser lavede som Niels Rimmens med en Spids af Jern i Form som Lansespidserne fra den yngre Stenalder.

Niels Sørensen Rimmen døde den 11te Oktober 1879 i en Alder af 84 Aar. Han var uddannet som Soldat paa Jægersborg og talte altid med Liv og Lyst om den Tid, i hvilken han „gik paa Skolen", som var i 1819 og 1820, paa hvilken Tid der endnu vankede dygtig „Skrup" til Rekruterne, hvilket dog af disse blev betragtet som noget Uadskilleligt fra Soldaterlivet, og det kan vistnok siges, at den Humanitet, som i den sidste Menneskealder saa mærkeligt er trængt igjennem i alle Samfundsforhold, ikke har gjort sig mindst gjældende paa det militære Omraade. Men uagtet Niels Rimmen havde gjennemgaaet Rekrutskolen under saadanne Forhold og ofte ytrede, at nu til Dags

var det ingen Sag at tjene Kongen, var og blev Militærvæsenet lige indtil hans sidste Dage at være hans Kjæphest. Da Meddeleren heraf talte med ham et Par Dage før han døde, omtalte han endnu sin Husartjeneste, og medens han var rask og rørig, kunde der sjælden føres nogen Samtale med ham, uden at han fortalte Et og Andet fra den Tid, han „var i Tjenesten". Da Niels Rimmen efter, som han udtrykte sig, at have „ligget inde i 7 Aar" var kommen hjem, dresserede han sin Hest saaledes, at han kunde ride og volte paa den i strakt Karriere. I Reglen førte han ogsaa en gammel, kort Bøsse med, naar han red ud, og for at lade se, at Hesten ogsaa var „skydtam", løsnede han paa sine Rideture ofte et Skud. En Gang, efter at have voltigeret ved Raabjerg Kirke en Søndag, hvad han efter sin Hjemkomst fra Tjenesten gjorde flere Gange, ytrede han til Menigheden, som med Forundring havde set paa hans voldsomme Ridt: „Naa! Mere gjøres der ikke for Hans Majestæt!" hvortil en Fisker, som var meget forbavset over hans Kunster, svarede ganske naivt: „A tykkes Krone Død ogsaa, det er nok!" Uagtet Niels Rimmen var en fredsommelig og arbejdsom Mand, fornægtede han dog aldrig sin Forkjærlighed for Soldaterlivet; saaledes satte han megen Pris paa at være bevæbnet, hvorfor han ogsaa i Reglen førte en Kavallerisabel med i Vognen, naar han var paa længere Rejser, og det var ham særdeles kjært at faa Lejlighed til at vise Prøver paa sin Færdighed i Fægtekunsten.

Da Krigen udbrød i 1848, var det hans inderligste Ønske at kunne gaa med som Frivillig mod Tyskerne, og der er ingen Grund til at tvivle om, at det jo var alvorlig ment. „Nok er a gammel", ytrede han, naar der blev talt derom, „men a tror nok, at ka hov (huske) det Hele endnu."

Niels Rimmens Lærebrev — som han kaldte det —,

underskreven af Eskadronchefen, men hvis Navn er ulæseligt, lyder saaledes: „Nærværende Husar, Niels Sørensen, født udi Rimmen By, Raabjerg Sogn, haver i Undervisnings Skolen ved Husar Regimentet ved Examen erholdt en Værd af 104$^1/_8$, som berettiger ham til det hæderfulde Navn af en brugbar Krigsmand, og bliver dette Bevis om hans Duelighed herved meddelt. Jægersborg den 18de Maj 1820."

En Begravelse i Raabjerg Sogn
for 50 Aar siden.

———

Som jeg allerede har oplyst i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn, var det i hin Tid Skik, at alle Gjæsterne til en Begravelse bleve indbudne, og som det i Reglen skete af Manden selv, hvilket er Tilfældet endnu. Var den Afdøde et gammelt Menneske, hvis Død almindeligt ønskedes af de Unge, om det ogsaa var disses Fader eller Moder, skete Indbydelsen gjerne saaledes: „Mon I vil væ saa gudh a kom hen te os a Sønda aa sih vo gammel Muhr (eller Fader) ino igaang“, og Glæden over at være sluppen af med den („unytte“) Gamle var umiskjendelig afpræget i Mandens Ansigt. Der takkedes ikke for Indbydelsen, som gjerne besvaredes med den Bemærkning: „Ja de va val vor Hehr (Herre) to her (hende), aa to no ku I da saa møh godt unvæhr (undvære) her, da Bøhn (Børnene) æ saa stuhr.“ De vordende Gjæster vare øjensynlig glade ved Indbydelsen. Befolkningen i denne tyndt bebyggede Egn lever af Nødvendighed nøjsomt og kommer sjælden sammen, og derfor var den Gang ligesom endnu en saadan Lejlighed dem velkommen, saa meget mere som „dæi gudh Løvemaadh“ i en saadan Forsamling for de Fleste var og er en stor Nydelse,

for ikke at tale om den gode Lejlighed til at erhverve en og anden Nyhed. Tre eller fire Dage før Begravelsen lagdes Liget, som i Almindelighed „laa paa Straa" i Storstuen, i Kiste, hvilket udførtes, ligesom endnu, af to eller tre ældre Koner af den Afdødes nærmeste Paarørende. Paa Laaget af Kisten anbragtes, inden i en Krans af Grønt, et Vers, som efter bedste Evne blev lavet af Skolelæreren.

Paa Begravelsesdagen, hvortil gjerne valgtes en Søndag, blev der om Formiddagen budt Kaffe, Smørrebrød, Øl og Brændevin til Gjæsterne. Kvindfolkene, som beholdt Rejsetøjet paa, gebærdede sig i det hele taget med mere Alvor end Mandfolkene, som i Forhold til de nydte Snapse bleve mere eller mindre oprømte. Efter omtrent et Par Timers Forløb gjorde Værten Tegn til, at Liget skulde bæres ud, og Gjæsterne, saa mange der kunde rummes, begave sig nu ind i Storstuen, hvor der af Degnen eller en anden Mand blev sungen en Salme, medens Liget bares ud. Dette fremkaldte i Almindelighed en let Graad hos den Dødes nærmeste Slægtninge og nogle af de mest deltagende af Gjæsterne, i alt Fald holdtes der en Del Tørklæder for Øjnene. Naar Ligfølget, som hos en Gaardmand i Reglen udgjorde 20 à 30 Mennesker paa 4 à 6 Vogne, var kommen Kirken paa omtrent $^1/_8$ Mil nær, begyndtes Klokkeringningen, som vedblev, indtil man var naaet til Kirkegaarden. Under fortsat Klokkeringning og Afsyngelsen af en Salme bares Liget til Graven, hvor Præsten snart indfandt sig for at forrette Jordpaakastelsen, under hvilken Forretning, saavelsom naar han umiddelbart derpaa læste i Hatten over den Døde, der herskede dyb Tavshed. Denne mystiske „Læsen i Hatten" troede Menigmand, og tror endnu, skete for at forebygge, at den Døde skulde „gaa igjen". Var det blevet forlangt, holdt Præsten ogsaa „Ligtale", som i Reglen syntes at være beregnet paa at

stille den Afdødes Livsvandel i et godt Lys og om muligt bringe dennes Slægtninge til at græde, hvilket ogsaa gjerne lykkedes, da det blev anset for en Skam at staa med tørre Øjne. Forstod Præsten rigtig at røre Hjerterne, sagdes der, naar Ligtalen blev omtalt af de øvrige Kirkebesøgende: „Da klemt Præsti aasaa rigti Vaant aa dem idav ved Graven", og blev den Døde uden Grund rost, hvilket vel undertiden syntes at være Tilfældet, tilskrev man dette den gode Betaling, man mente Præsten havde faaet for Ligtalen.

Efter Hjemkomsten til Sørgehuset bøde samtlige Gjæster hinanden „Velkommen fra Kirke", og man bænkede sig snart ved de med store „Stakke" af tykt Smørrebrød besatte Borde. Brændevinen blev budt rigelig, og der samtaledes livligt om ligegyldige Ting. Kvindfolkene, som ikke sad tilbords sammen med Mandfolkene, gjennemgik og gjorde gjensidige Meddelelser i de mindste Enkeltheder om, hvad de havde hørt og set i og ved Kirken af Nyheder og Fruentimmerstads. Klokken omtrent 2 à 3 holdtes det egentlige Maaltid, som begyndte med den for en Raa-bjergers „Levemaad" uadskillelige Fisk, enten fersk eller tør, med tilhørende Snapse, dog blev Fisken her nydt med et vist beregnet Maadehold, for at gjemme saa meget som muligt af Appetiten til den næste Ret, Sødsuppen, som var og er Glanspunktet i Traktementet. Saadan sød Mad nydes saa godt som aldrig undtagen i „Forsamlinger", og den Begjærlighed, hvormed Alles Blikke heftede sig paa de dampende Suppefade, talte tydeligt om, at den tilovers-værende Madlyst, ved Nydelsen af denne Ret, vilde blive tilfredsstillet, hvilket ogsaa viste sig ved den næste og sidste Ret, Grød, som rimeligvis helst maatte være ganske urørt og ogsaa vilde blive det, naar det ikke var for endnu at gotte sig lidt ved den deri værende Sirup. Det manglede ikke fra Gjæsternes Side paa Lovtaler over Maden. Fruen-

timmerne vendte Smørrebrødet med den Bemærkning: „De va no daal (pæn) Brød." Mandfolkene kritiserede Brændevinen, og flere rettede det Spørgsmaal til Værten: „Æ de hæh Brævin aa Segelkes eller Jens Nielsens?" (i Hjørring). Nogle holdt af den fuselfri Brændevin og Andre ikke, og de Fleste vilde ogsaa gjerne høre Priserne paa denne deres Nektar, for at vide, hvor meget Høkerne tjente paa Potten. Var Suppen dygtig sød, var der kun een Mening om, at den var ganske fortræffelig. Om Fisken, ja det maa man lade dem (Raabjergerne), dømme de naturligvis med grundig Sagkundskab, og naar den er fersk og rigtig god („kram"), spørger man gjerne Værten, naar han ikke selv er Fisker: „Hvorhen haa Do bjerre de hæh guhd Fisk?" — Har Manden nu, som ofte er Tilfældet, faaet Fisken i Skagen, svares der omtrent saaledes: „To de va dæi naen Da a var i Skavi, da traf a ino te aa fækk di hæh Taahsk (Torsk) a æ Selskab, dæ kam lig fraa Nørstraid (Nordstrand)". Til en saadan Forklaring føjedes nu af flere Stemmer: „Ja, de va no gjøv Fisk." Et Par Timer efter Maaltidet blev der budt Kaffe med rigelige Portioner til hver især af Søsterkage og Vafler, som af de Fleste bragtes med hjem under Benævnelsen „Godt".

Kvindfolkene grupperede sig nu i den nederste Ende af Stuen i Nærheden af Kakkelovnen, og det var tydeligt, at enhver især af Nyheder søgte at vinde et saa rigt Udbytte som muligt. Ved Siden af Kakkelovnen fandtes endnu i flere gamle Stuehuse en Træbænk, som kaldtes „Pall", som var bestemt til Sæde for Kvindfolkene, og det er ganske vist den samme Slags Bænk, som i 1. Bind af „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed" Pag. 18 omtales af P. E. Müller hos Islænderne og som paa Oldnordisk benævnes pallr.

Med Hensyn til aandelig Udvikling er det ikke noget godt Tidens Tegn, at Mandfolkene i flere Timer, ja under-

tiden en hel Nat, kunde, og kunne endnu, underholde sig med det saakaldte „Schevendsel", en Art simpel Kortspil, som Børnene ogsaa spille. I Løbet af Natten spistes med visse Mellemrum Smørrebrød, og endnu oftere drak man Snapse og Øl. Hos velhavende Folk gaves ogsaa Punsch eller i alt Fald Kaffe. Gjæsterne toge bort i det seneste i Morgenstunden.

Nogen virkelig Sorg sporedes sjælden ved en Begravelse. Det skulde saa have været Tabet af en endnu elsket Ægtefælle eller et kjært Barn, der skulde være i Stand til at fremkalde et smerteligt Savn, og selv under saadanne Omstændigheder vise disse Mennesker, der næsten alle ere Fatalister, en heroisk Taalmodighed; dog kan denne for Uindviede ogsaa være skuffende. Saaledes kom Meddeleren heraf for nogle Aar siden til at tale med en yngre Mand, som havde mistet sin Kone, med hvem han kun havde levet sammen i 12 à 13 Aar, og efter at have udtalt min Deltagelse over hans formentlige store Tab, ytrede han med en forbavsende Ligegyldighed: „Ja di Flest mint val nok, de va tungt saa mæ aa mist Maren, men si a vild (vilde) da grov gjan aa mæ her (hende)", og da jeg højlig forundrede mig herover, svarede Manden: „Jo hun va jo saa møh ryv gal; ifyyr (ifjor) igaang ha hun da nær slavve (slaaet) mæ ihjæl med Ildklemmen."

Billeder og Stemninger fra det nordlige Vendsyssel.

Efter i Bladene at have læst de straalende Beretninger om den verdensberømte Violinspiller Ole Bull, besluttede jeg, til en Afvexling i det stille og ensformige Liv i denne øde Klitegn, at rejse til Aalborg for at høre hans Koncert der den 28de November 1875, og for at være mere sikker paa denne Nydelse, rejste jeg et Par Dage i Forvejen til Kvissel for derfra næste Dag at kjøre ad Jernbanen til Aalborg. Den 26de November Kl. 2½ Eftermiddag rejste jeg fra Søndergaardboe, og kjørte først over den mellem dette og Uggerholt liggende Hedestrækning, over hvilken Gaardboe Sø har naaet for omtrent 300 Aar siden, medens den af Sandflugt ødelagte Gaardboe Gaard endnu stod nær ved østre Side af Søen, og som 1795 ejedes af Jens Billes Enke, Fru Karen Rønnov. En lille Afvexling frembød Uggerholt og Lyngshedes Marker, og snart kjørte jeg ind paa den vidtstrakte Jerup Mose med sine ligesaa mærkværdige som uforklarlige Rimdannelser med tilsvarende Dopper. I Baggrunden ser man det mange Aartusinder ældre Højland med den bekjendte, imponerende Gruppe af ualmindelig store Gravhøje fra Stenalderen, som knejse stolt

over den nærliggende Eskjær Skov, og som her, fra det i geologisk Henseende unge Lavland, i klart Vejr frembyder et i sit Slags tiltalende og smukt Syn, særdeles naar den saakaldte „Lokes Havresæd" om Foraaret spiller paa Toppen af de ærværdige Gravsteder fra Hedenold. Omtrent ½ Mil kjører man paa og ved Siden af de nævnte Rimmer, som ende ved den saakaldte Rødebro over Nors Aa. Aaen har faaet sit Navn af et Nor eller smalt Sted paa det store Fortids Vand, hvis udtørrede Bund er de nuværende Raabjerg søndre Enge paa østre og Mosbjerg og Tværsted Enge paa vestre Side af bemeldte Aa, som løber ud i Gaardboe Sø.

Ved Rødebro lod jeg Vognen kjøre hjem, og begav mig videre til Fods over Engene mod Syd til Vejen ved Blæsbjerg i Mosbjerg Sogn. Solen var ved at synke ned bag de nævnte store Kæmpehøje. En Mand kom kjørende med et Par Stude. Han sad og krøb sammen paa Vognen, og krympede sig øjensynligt ved den gjennemtrængende kolde Blæst, som fra Aalbæksbugten ubrudt kom ind over Heden.

Jeg talte med Manden, som havde været i Frederikshavn med Tørv. Han beklagede sig over den lave Pris paa Ildebrændsel, som Følge dels af den tørre Sommer og dels af Tilførselen med Jernbanen. „Ja det er nu", ytrede han (idet han bankede sig med Armene), „Skade for os, men det maa jo saa gavne Frederikshavn." I nogen Afstand fra Bollehede hørte jeg en ensformig buldrende Lyd af en Tærskemaskine, som saavidt vides er bleven anskaffet der paa Gaarden i Aar, og jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa dette talende Vidnesbyrd om den bestandige Tilvæxt i den almindelige Velstand, som, i Forening med den menneskelige Tænkning, vil gjøre det legemlige Arbejde mindre og mindre nødvendigt. Maskinerne, Menneskeslægtens anden Frelser, maa udrette mere og mere af

Arbejdet, og derved ville flere og flere af den store Hob blive satte i Stand til selv at kunne tænke over deres Tilværelse, og det forekommer mig at være et glædeligt Tidens Tegn, at end ikke Husmændene paa N. Elkjær Mose (hvor flere Familier for 20 Aar siden boede i Huler i Rimmene), efter hvad flere større Gaardejere have fortalt mig, ville eller behøve at tærske for Fremmede. Nødvendigheden byder derfor at anskaffe Tærskemaskiner, som ogsaa allerede er sket paa flere Bøndergaarde. I Følge den Naturlov, at Alt udvikler sig til større og større Fuldkommenhed, maa den aandelige Udvikling i Tidernes Løb blive mer eller mindre udstrakt over hele Menneskeslægten, da Alle ere lige berettigede i saa Henseende, og dette maa væsentlig ske ved at overføre saa meget som muligt af det legemlige Arbejde paa de uorganiske Kræfter, nemlig ved Hjælp af Maskinerne, som maa skaffe os Ro og Frihed til at beskjæftige os med vore højere Evner; Naturkræfterne maa i det Hele taget ved Hjælp af den menneskelige Tænkning styres og ledes til at følge vor Villie og lette vor Byrde, og denne Gang saavel i den materielle som aandelige Udvikling er slet ikke ny, den begyndte jo allerede med den Første, der tæmmede et Arbejdsdyr eller ledede en Strøm over et Hjul, for at drive den Kværn, han ellers selv maatte trække, og skjøndt man i denne Retning allerede er skreden videre frem, end man i Almindelighed tror, staar endnu mange Opgaver tilbage at løse, men Videnskaben, begunstiget af den almindelige Velstand, anstrænger sig for at løse Resten, og Resultaterne ville ganske vist ikke udeblive.

Tænkende over disse Tidernes mærkelige Kjendsgjerninger var jeg naaet til Sortkjær Bæk, paa begge Sider af hvilken der for 400 Aar siden fandtes en betydelig Skovstrækning; det blev 1467 den 26de Juni ved et Tingsvidne godtgjort, at samme Skov tilhørte Maria Kloster i Sæby. Saaledes ere, i Følge historiske Oplys-

ninger, i Løbet af de sidste 3 à 4 Aarhundreder mange og betydelige Skovstrækninger forsvundne i det nordlige Vendsyssel, hvorved Jordbunden og de klimatiske Forhold ere blevne betydeligt forandrede. Aftenen var meget mørk. Klokken omtrent 6 naaede jeg til Kvissel, hvor et Jernbanetog netop kom brusende; den skingrende og uhyggelige Piben lød, Toget standsede nogle Minuter, den gjennemtrængende Piben lød atter og snart rullede det pustende og stønnende Tog videre ligesom glad over at maatte fortsætte sin hurtige Vandring. I nogle faa Minuter saae man endnu den funklende Dampmaskine. Her, tænkte jeg, ser man igjen hvilket for Menneskeslægtens Udvikling betydningsfuldt Arbejde, Maskinerne kunne udføre.

Tæt ved Stationen Kvissel er af Cand. phil. Wiborg bleven opført en Højskole, og det var interessant i den mørke Aften at se den temmelig højtliggende Bygning straalende oplyst, som om den var sig sin høje Opgave bevidst. Jeg tog ind i den ved Stationen opførte Kro, hvor jeg traf min gamle Ven, Proprietær S. Jensen til Skjortholt, som i Handelsanliggender var kommen hertil om Eftermiddagen. I Kafeen sad han i Selskab med nogle af Byens Mænd. Stemningen var livlig og naturlig; det var ogsaa nette Mænd, og det er, i Modsætning til Byens forarmede Beboere i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, nok værd at lægge Mærke til, at de Fleste nu bære Klædes Frakke. Der blev talt om Priserne paa Rogne, Flæsk og Gæs; men Frugterne af Højskolerne ville ikke udeblive, og jeg føler mig overbevist om, at den Tid vil komme, at der i samme Kro ogsaa vil blive talt om Ting, der angaa den aandelige Udvikling.

Kvissel er en meget gammel By, hvilket fremgaar af Navnet, som er det oldnordiske Qvisl, ɔ: en Forgrening eller Arm af en Aa, hvilket ogsaa godt passer paa de stedlige Forhold. Størstedelen af Byens Markjorder ere gode,

og have utvivlsomt været Skovbund. Efter den saakaldte Landgildematrikul af 1662 havde Kvissel By 1684 $34^1/_8$ Td. Hartkorn, og af Byens 15 Beboere vare 7 Tjenere til Ellinggaard, 7 til Knivholt og 1 til Eskjær. Som Bidrag til Oplysning om Bøndernes usle Forfatning i det 17de Aarhundrede fortjener det maaske at anføres, at det da ofte var Tilfældet, at en Bondegaard var delt mellem flere Fæstere, og saaledes var ogsaa 1684 en Gaard i Kvissel med over 5 Tdr. Hartkorn delt mellem 2 Fæstere, 1 Gaard med over 4 Tdr. Hartkorn var delt mellem 3 Fæstere og 1 Gaard med over $1^1/_2$ Td. Hartkorn var delt mellem 2 Fæstere, og der var saaledes kun 11 Beboere. Hartkornet paa Gaardene varierede mellem $1^1/_2$ og $5^1/_2$ Td. To af Stederne havde under 1 Td. Hartkorn. Sammenligner man Forholdene da og nu, maa man rigtignok sige: ak, hvor forandret, og lige saa lidt som de fattige, trælbundne Bønder i Kvissel 1684 vilde have troet, at Forholdene i deres By vilde blive saaledes, som de nu ere, lige saa lidt vilde den store Hob tro den, som nu kunde forudsige, hvorledes Tilstanden vil blive om hundrede Aar, og dog kan det ikke betvivles, at der i Løbet af et saadant Tidsrum vil ske utrolige Forandringer saavel paa det materielle som aandelige Omraade.

Digitized by Google

Lidt om Gaardboe Sø og en Foraarsaften ved samme.

Ligesom enhver oplyst og dannet Mand i vor Tid gjerne vil vide Besked om Kulturtilstanden hos sine Forfædre, saaledes maa det ogsaa have Interesse at erholde lidt Oplysning om de bekjendte, i Tidernes Løb foregaaede Forandringer paa Jordens Overflade. Enhver, som kommer lidt omkring i Landet, maa jo snart blive opmærksom paa, hvorledes de fleste Egne og Landet i det hele stadig have skiftet, og endnu skifter Udseende. Saaledes er Størstedelen af Fortidens umaadelige Skovstrækninger forsvundne, Søer og Moser udtørrede, og hvad heraf ikke er eller bliver fremskyndet af Mennesket, udretter Naturen selv ved sin egen Kraft. De fleste af Fjordene og Aaløbene blive mindre og mindre; de udtørres og gro til ligesom Søerne og Moserne, og da nu en af denne Egns faa Naturskjønheder, Gaardboe Sø, ogsaa er udtørret, har jeg fundet mig foranlediget til, af Interesse for Bevarelsen af vore Fortidsminder, efter ringe Evne at meddele følgende historisk-topografiske Oplysninger samt nogle Erindringer fra en af de mange skjønne Aftener, jeg har tilbragt i min Fødegaard ved bemeldte Sø, og hvoraf der vil kunne faaes, om end

ufuldkomment, et Billede af en Del af Søens nærmeste Omgivelser før og nu og det forunderligt Skjønne i Fuglenes natlige Liv om Foraaret dersteds, som er ejendommeligt for sumpige Egne.

Den nu temmelig tørre Hedestrækning, som strækker sig fra Söndergaardboe mod Syd ned mod N. Sørig, har øjensynlig været Søbund, og Søens gamle østlige Grænser ses ogsaa tydeligt nok østen for Bivejen Nr. 1 i Syd for Søndergaardboe. Ved de saakaldte „Fiskebakker" bøjer den nævnte tidligere Søbred mod Vest op mod og næsten til Sørig. Samtidig med at Søen har havt den nævnte Udstrækning mod Øst, maa den have naaet op til Gaarden „Slynge", og at den har naaet dertil for omtrent 400 Aar siden, fremgaar af et i N. Elkjærs Arkiv værende Sandemændsbrev af 24de Januar 1479. Paa samme Tid har selvfølgelig Engstrækningen langs vestre Side af Søen og Moserne sønden om Sovkrog og Kyllesbæk ned mod Hvidemose samt Gaardboestedernes nuværende Marker hen mod Gaardboe Rimmer, været Søbund. De to Bakkepartier lidt i Nord for Nørregaardboe maa da have været Øer. Tverssted Præstegaards Eng ved vestre Side af Søen var, i Følge Indberetning fra Præsten til Biskoppen, 1625 saa blød, at den i „vaade Aaringer" ikke kunde bjærges. Gaardboegaard, af hvilken Søen har faaet Navn, har staaet 300 Favne i Sydøst for Søndergaardboe og ejedes 1577 af Fru Karen Rønnow — Enke efter den fra Visby i 1563 bekjendte og særdeles fortjente Jens Bille —, og det kan næppe betvivles, at Søen paa denne Tid, og endnu langt senere, har havt den foran omtalte Størrelse, og Gaardboegaard, som, saavidt vides, nævnes første Gang 1335 i et Mageskiftebrev og fik Birkerettighed 1546, har saaledes havt en smuk Beliggenhed, kun nogle faa Hundrede Alen fra Søen.

En venlig Aften i April 1872 stod Meddeleren heraf

paa en af de høje Klitbakker, Vinden har dannet af de Sandmasser, der i sin Tid have udgjort Underlaget af en Del af Gaardboegaards af Sandflugt ødelagte Marker. Vejret var meget mildt, og det var blikstille. En tæt Taage havde lagt sig over den øde og alvorlige Egn, og „Galgebakken“ mod Nord hævede sig spøgelseagtigt op over samme, hvilket ogsaa var Tilfældet med den lidt længere hen i samme Retning liggende „Thingbakke“, hvor Retsforvaltningen i Gaardboe Birk indtil i Slutningen af det syttende Aarhundrede — 1688 — blev, ligesom overalt i Danmark, udført under aaben Himmel. Maaneskinnet laa saa smukt over Taagen, gjennem hvilken de højeste, med Egepur bevoxede Punkter af Gaardboe Rimmer ragede op som smaa Øer, og for at iagttage det saa interessante, paa denne Aarstid vaagnende Liv i Fugleverdenen, der altid har forekommet mig at være Aarets første Kjærlighed, gik jeg mod Vest ned mod Søen. De fleste Trækfugle vare arriverede, og fra de Søen omgivende Grunde hørtes Viben med Livlighed og under dens kunstige Svingninger i Luften at synge sin, om ikke smukke, saa dog oplivende Elskovssang. Med dens Frieri var den vist færdig, da den i milde Vintre kommer her meget tidlig og desuden, efter dens hele Færd at dømme, er meget heftig i sine Lidenskaber. Den saakaldte dobbelte Bekkasins forlibte Skogren hørtes snart hist, snart her i den stille Luft, og mange og forskjelligartede vare de smaa Sumpfugle, som ved Søens klare Vande nynnede deres forskjellige, henrivende og ligesom til et Hele sammensmeltede Elskovssange.

Paa den foran nævnte Hedestrækning i Øst for Søen hørtes ogsaa Brokfuglens tungsindige Stemme, og skjøndt dens Karakter er mørk og alvorlig ligesom Heden, den beboer, kunde det dog tydelig mærkes, at den ogsaa begyndte at føle en, som man godt kan kalde det, før ukjendt Attraa i sit Indre, og denne Følelse maa være saa meget skjønnere,

som den er ny, selv ogsaa for de ældre Fugle, som næppe ville erindre at have kjendt den før. I milde Foraarsaftener hører man denne Fugl — Hejlen — i dæmpede Toner at fløjte en Sang, hvis Ophav er hin fortryllende Følelse, som faar et mere levende Sprog efterhaanden som den, efter Fuglens flegmatiske Natur, udvikler sig til sin fulde Styrke, og naar saa dens monogamiske Ægteskabspagt er sluttet, hører man den i længere Tid hver Aften med saa muntre Toner, som den formaar at frembringe, helt indtil over Midnat at juble over sin uskyldige Lykke. Jeg gik helt ned til Søen, paa hvis spejlblanke og af Maanen saa venligt belyste Vande der var Liv og Røre. Den store Gravand — anas tadorna — var ogsaa ankommen, og det var smukt at høre og se de stolte, rivaliserende Andrikker heftigt rappende og med forlibt Raseri at slaas om de skjønne Ænder. Af de mange Svaner, der, som sædvanlig, i dette Foraar gjæstede Søen, vare endnu flere Flokke tilbage, som gave en yndig Sang, der mindede om Jagthornets Toner og i den stille Aften forplantede sig i vid Afstand, til Afsked fra denne deres sidste Hvileplads i Danmark, hvorfra de nu snart vilde drage bort til Nordens fjerneste Egne — Finmarken — for, ligesom deres mindre Slægtning Gravanden her i Søen, der at nyde Livets skjønneste Glæder, hvorefter de om Efteraaret atter indfinde sig i Gaardboe Sø med Frugterne af disse, som ere kjendelige ved deres mindre hvide Farve. Ogsaa Svanens Frænde Graagaasen, som ligeledes var paa sin Foraarsrejse til Højnorden, hørtes paa flere Steder i Søen at kvække om sin nærforestaaende Afrejse.

Fra flere Baade, i hvilke man var beskjæftiget med at nedsænke sine Bundgarn i Søen, hørtes tydelig Aareslagene og Fiskernes muntre Samtaler. For henved 40 Aar siden vældede Søens Vande ogsaa hen over den Grund, paa hvilken jeg stod, nemlig paa den sidst udtørrede Del

af samme, og nu lyder Høleens oplivende Klang paa den da tilbageværende Del af Søens Urleje, og ligesom denne oprindelig store Sø ved den stedfindende naturlige Udvikling af Forholdene i Tidernes Løb er udtørret, saaledes ere i Fortiden, ifølge historiske og naturlige Vidnesbyrd, flere større Søer, Moser og Skove paa denne Danmarks nordligste Odde blevne tilintetgjorte af den uhyre Sandflugt, der har ødelagt og ombannet Størstedelen af denne oprindelig romantiske Egns Natur. I Matrikulen af 1662 omtales bl. a. en temmelig stor Sø imellem Raabjærg og Kyllesbæk, som i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede er bleven aldeles opfyldt af Flyvesand, og man veed, at den fortrinlige Martørv er bleven dannet af almindelige Tørvemoser, der ere blevne overfløjede og i Aarhundreder sammenpressede af de flere Alen mægtige Sandlag. Et stort Vand, som har strakt sig fra Havet ved Bunken mod Vest sønden om Raabjærg Kirke og videre i samme Retning sønden om Raabjærg By har i sin Tid delt Sognet i to Dele, af hvilke den sydlige indtil 9de Maj 1555 endnu hørte til Tversted Kirke. Nærmere herom kan ses i mine Topografier over Raabjærg, Tversted, Elling og Skagens Sogne samt i min Beskrivelse af Gaardboe Sø.

Fra gamle Dage i det nordlige Vendsyssel.

I forrige og langt ind i dette Aarhundrede blev der, som bekjendt, afgivet fri Befordring til Embedsmændene in natura, hvilket ofte medførte store Ulemper for Bønderne, som maatte præstere disse Kjørsler, hvortil de endogsaa bleve „bojede" (oldn. boda, tilsagte) i Sæd- og Høsttiden. Sognefogden bojede til disse Ægter, og det var ikke sjeldent, at en Mand med Aftens Varsel blev beordret til næste Dag at møde med Heste og Vogn i flere Miles Afstand. En saadan Tilsigelse modtoges, som ikke var sært, med den største Uvillie, og Sognefogden blev gjerne spurgt, om han vidste noget om, hvorledes den paagjældende Herre var „at kjøre med"; thi vel vare de fleste „Herrer" urimelige i deres Fordringer med Hensyn til Kjørsel i denne Egns mageløs tunge Sandveje, men der gaves dog allerede paa den Tid ogsaa enkelte humane Embedsmænd, og det var ikke alene Kjørselen, hvormed man fortrædigede Bønderne, men den urimelig lange Tid, undertiden 3 à 4 Timer, i hvilken den tilsagte Mand ofte maatte vente over den Tid, til hvilken han var tilsagt at møde, var, især i Vintertiden, mere, end Mange kunde udholde. Der haves ogsaa Exempler paa, at Bønderne

undertiden nødsagedes til, efter i flere Timer at have holdt for Døren paa Herre- og Præstegaarde eller ved en Kro, at kjøre hjem uden at forrette nogen Kjørsel, og i Reglen kunde dette gaa uden Tiltale og Straf. Naar en Mand blev tilsagt med Aftens Varsel, maatte der hele Natten røgtes paa Hestene, og da disse vare daarlige og Vejene næsten ufremkommelige, skulde der kjøres meget tidlig, for at kunne møde til den bestemte Tid. Der var ikke Tanke om, at Manden, som var „bojet", kunde gaa til Sengs en saadan Nat; kun af og til kunde han slumre lidt, enten paa den saakaldte Pal (oldn. pallr) ved Kakkelovnen eller paa den lange Bænk ved „Skyven" (Bordet). Ogsaa Husmoderen maatte staa op længe før Dag, for at hjælpe til med Forberedelserne til den ubehagelige Rejse. Hun smurte Mandens Støvler, hvilket gjerne skete med Tran af „Koll" (oldn. Kola, Lampe), som hængte i Nærheden af Kakkelovnen under en saakaldet „Røghat" (et tragtformet Trærør), hvorigjennem den kvælende „Kolrøg" blev ledet igjennem Loftet. Madposen blev omhyggelig pakket med et Stykke Brød, nogle Fisk, ristede eller tørre, og en Træbøtte med Smør saa harskt, at det kunde lugtes over hele Stuen, hvis ikke „Kolrøgen" forhindrede det.

Som allerede bemærket, vare disse saakaldte „Kongerejser" en ikke ringe Plage for Bønderne i Almindelighed, og det var kun i meget isolerede Egne, hvor man ikke havde staaet under Husbondhold, at man undertiden vovede at trodse urimelige Embedsmænd paa „Kongerejser". Fra det nordligste Vendsyssels golde Klitegne, hvor Befolkningen ingensinde ved Hoveri var bleven bibragt den slaviske Aand, som i hine Tider karakteriserede Fæstebønderne, er Meddeleren derfor ogsaa i Stand til, fra aldeles paalidelig Kilde at kunne give en interessant historisk Oplysning om, hvorledes to, for ca. 35 Aar siden afdøde Bønder (eller rettere Fiskere), Vester Erik og Øster Erik i Raabjerg Sogn,

for omtrent 60 Aar siden hævnede sig paa en brutal Embedsmand, som de skulde befordre fra Skagen til Aalbæk.

Der var nemlig bleven afholdt Søsession i Skagen, og de to nævnte Erik'er vare „bojede“ til med 4 Heste „at gjøre Forspænd“ for „Kommandørens“ lukkede Vogn. „Kommandøren“ (Udskrivningschefen), som den Gang var en almindelig frygtet Størrelse, logerede hos Kancelliraaden (Byfogden) i Skagen, og Vester Erik, som var meget snu og vittig, havde tilsyneladende megen Betænkelighed ved at spænde sine Heste for den lukkede Vogn, som han syntes at antage for at være „e Slavs Glarskab“, og endnu mere Vanskelighed havde Kancelliraaden, som var en jovial Mand, med at overtale Erik'erne til at tage Plads paa Bukken. Vester-Erik vilde absolut have siddet inde i Vognen, men da Kancelliraaden med megen Styrke modsatte sig dette, entrede han endelig op til „Naabo Østejerik“, som allerede havde placeret sig paa Bukken, og da Byfogden, som nu forlod dem, ytrede, at det nok vilde tage lidt Tid endnu, før Kommandøren kunde tage afsted, løste Erik'erne deres Madposer, som hængte over Skuldrene, for at styrke sig til den besværlige og efter deres Mening farefulde Kjørsel. De saa mærkværdig ekviperede Kuske havde for længe siden endt deres tarvelige Maaltid, uden at der endnu viste sig nogen Kommandør. Det var derfor ikke sært, at Vester-Erik, efter at have siddet i omtrent 3 Timer paa Bukken i Februar Maaned i Frost og Nordenvind, blev noget urolig og skævede meget uvenligt til „den brede Dør“ og knurrede til Øster-Erik og Byfogdens sorte Tjener (en Neger) over „dæi Helvedes Staa'er“ Kommandøren.

Endelig sagde denne Farvel til Kancelliraaden og steg ind i Vognen, hvorpaa der gaves Ordre til de næsten stivfrosne Erik'er om at kjøre til, hvad de heller ikke lode sig sige to Gange. Snart vare de med saa stærk Fart, som de simple Heste og det tunge Kjøretøj tillod, paa Vej til

Aalbæk, men det varede ikke længe, før Kommandøren med barsk Stemme og temmelig korte Mellemrum raabte: „Kjør til, for Satan!", og da Erik'erne, trodsige over den lange Ventetid, ikke ændsede hans heftige Opfordring, blev han tilsidst saa forbitret, at han med Tordenstemme kommanderede „Holdt!", sprang ud af Vognen, gav Vester Erik et Par varme Drefigen, og lovede ham endnu flere, hvis der ikke blev kjørt bedre til. Vester-Erik lod, som han blev meget forskrækket, og lovede, at der ganske vist skulde blive kjørt stærkere, naar de maatte faa Tid til først at vande Hestene, hvilket Kommandøren tillod, idet han, beroliget ved Eriks naive Forsikring, satte sig igjen ganske roligt i Vognen. I en Hast bleve nu Hestene fraspændte, og Erik'erne trak dem ogsaa til et i Nærheden værende Vandløb, men i Stedet for at lade Hestene drikke, svang de sig i en Fart op paa disse, og red, saa godt de kunde, tilbage til Skagen. Man tænke sig den strænge Kommandørs uhyggelige Situation. Først Ærgrelsen over at være bleven duperet af den snilde Vester-Erik og dernæst Forskrækkelsen over den kritiske Ensomhed paa Stranden midtvejs mellem Skagen og Tranestedet, omgivet af Sand og Vand.

Da Kancelliraaden, til hvem Erik'erne søgte, saae dem ride ind i Gaarden, mente han, at en eller anden Ulykke var hændet dem paa Stranden. Han skyndte sig ud. Paa Gangen mødte han allerede Vester-Erik, som med umiskjendelig Forknythed udbrød: „O Gud hjælp os!" — „Hvad er der paa Færde!" raabte Kancelliraaden. — „Hvad der er opaa Fahr," gjentog Vester-Erik, og føjede med mesterlig forstilt Enfoldighed til: „To de æ da e gal Maj (Mand) dæj Kommandør, ja dæsom vi ha int retirere fraa ham, ha haj da slaae mæ ræen ihjel, aa saa vedst vi int aje (andet) Raad end som aa klav (klage) til Dem, Hr. Byfog." — Kancelliraaden, som indsaae, i hvilken Vaande den arme

Kommandør maatte være stillet, blev saa vred som en Tysker, befalede Erik'erne ufortøvet at ride tilbage til Kommandøren og beordrede Niels Kat (Staldkarlen) til uopholdelig at sadle „Stumphale", paa hvilken han snart i strygende Fart sprængte ud af Gaarden, for med Raad og Daad, saa hastigt som muligt, at komme Kommandøren til Hjælp.

Med mere Besindighed rede Erik'erne ud af Byfogedgaarden, men i Stedet for at sætte bag efter Kancelliraaden, droge de til Højen (Gl. Skagen), hvor de bedede med Hestene og gjorde sig selv tilgode med Resten af deres Madposers Indhold. For at undgaa et muligt nyt Sammenstød med Kommandøren rejste de derpaa gjennem Klitterne hjem. Ved Hjælp af „Stumphale" fik Kancelliraaden endelig Kommandøren bragt til Tranestedet, hvor han maatte tage til Takke med at overnatte. Vognen maatte henstaa paa Stranden om Natten. Næste Dag blev der tilvejebragt nyt Forspænd, og Rejsen fortsattes saa til Aalbæk.

Før og nu i Skagen og Omegn.

. Den 22de Marts 1878, Formiddag Kl. 9, kjørte jeg paa Rejse til Skagen fra Søndergaardboe. Fra Skagerak blæste en kold Nordenvind ind over Landet.

Jeg naaede snart til den i Nærheden af Gaardboe Marker værende Galgebakke. Tidligere, medens Gaardboe Sø for omtrent 400 Aar siden naaede næsten dertil, har dette høje Punkt af Raabjærg Sogns Højderyg ganske vist været vel sammengroet og rimeligvis, ligesom de nærliggende Gaardboe Rimmer, været bevoxet med Egepur, men for omtrent 40 Aar siden fik Vinden fat i dens sandede Indhold, og den er nu til Dels beplantet med Klittag. Jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa de Tider, i hvilke denne Bakke af og til maa have været Skuepladsen for blodige eller i alt Fald dødbringende Handlinger, for at hævde Retssikkerheden hos Datidens mindre civiliserede Folk. Ti Minuter senere kjørte jeg forbi den lidt længere mod NV. liggende Thingbakke, hvor Retsforvaltningen for Gaardboe Birks Vedkommende indtil i Slutningen af det 17de Aarhundrede (1688) blev, ligesom overalt i Danmark, udført under aaben Himmel. Jeg kjørte videre mod NV. og kom ½ Time senere gjennem den saakaldte Munke-

klit, hvis Sand er vandret over og har ødelagt Gaarden Hjortlund, som for over 200 Aar siden skal have havt en Besætning af 12 Køer, som efter Sagnet paa een nær bleve fortærede af Svenskerne, da de 1658 som Fjender vare her i Landet. Jeg naaede snart ind paa Frederikshavns—Skagens Landevej, som er grundforbedret med Lyng og danner paa den lyse Sandbund en sort Stribe, der næsten snorret peger henimod og taber sig i Skagens Landsogn. Ved Bunken, som 1662 var 3 halve Bol, lod jeg Kusken kjøre hjem, og fortsatte saa til Fods Touren mod Nord. Efter at have gaaet nogle Minuter mødte jeg en Pige fra Skagens Landsogn, med hvem jeg fik indledet en Samtale, under hvilken jeg fik Bekræftelse paa min Formodning om, at hun agtede sig til Methodistforsamling i Aalbæk, og hun fortalte mig, at det var ikke alene for at høre Methodistpræsten prædike, men mere for at søge Raad hos ham for „saaent en sær Trykken imel Mavi aa Bryste", hvormed hun havde været plaget i længere Tid. Pigen, som var temmelig naiv og snaksom, meddelte mig, at disse „Methister" (Methodister) stadig prædikede i Elling Sogn, og at de ogsaa begyndte at faa Indpas i Raabjærg Sogn, hvis Præst skulde have forsøgt paa at modarbejde denne ny Sekt, „men", sagde hun med en vis Oprømthed, „saa var der 3—4 aa di mjest beløst (belæste) Kvejer i Aalbæk, aa dem dæ ha fult Methisteren hile Vinteren, dæ ga dem omkring Præisti, aa di haa saa' der hen (i Skagens Sogn) de hai kud int klaar sæ med dem, aa de va da mjest saant aa Bibelen di spur ham te, aa da nok aasaa noh aa de ny Testament, va dæ no'n dæ saa' (sagde)." Efter at jeg havde udtalt min Forundring over den Forlegenhed, Præsten havde været i med de skriftkloge Koner i Aalbæk, ytrede Pigen: „Ja di æ nok kommen fraa Amerika di hæ „Methister", aa der skal di væ svært lærd, høhr a nok di sejr baade te a præhk aa te a kureer Folk

faa Sygdom, aa de æ da hotta de vigtigst aa et, aa di seir om dæi her Methistpræst, de hai er int dyr med hans Megisiner, aa mæ ka siel bestem, hvad mæ helles vil gi ham."

Lidt efter at have taget Afsked med det livsglade Evabarn, som ganske vist med Tillid og Fortrøstning søgte den omvankende Præst og Doktor, mødte jeg en Mand, som kom kjørende med sin Kone, og som ogsaa agtede sig til den samme Apostel i Aalbæk for at søge Raad til Konen for et legemligt Onde, hvoraf hun havde lidt i flere Aar.

Jeg gik videre mod Nord paa Lyngvejen og tænkte paa den dobbelte Virksomhed, som udfoldes af denne Methodistpræst ved at udføre saavel aandelige som legemlige Kure, virkelig intet Tegn paa Dumhed hos Præsten, og turde man dømme efter Udtalelserne om hans Dygtighed som Prædikant, overgaar han de fleste Præster, hvorhos dog maa bemærkes, at saavidt jeg har kunnet skjønne, dømme de Fleste efter den større eller mindre Lungestyrke hos den paagjældende Prædikant, og naar jeg har spurgt Nogen, om Methodistpræsten kan holde saa god en Prædiken som vor Præst, har jeg i Reglen faaet det Svar: „Oha ja, hai sætter et aasaa møh bier fraa sæ, aa saa er hai aasaa i guhd Doktor." Ja vore radikale Fremskridtsmænd fordre Frihed i alle Retninger, og saaledes ogsaa til at bruge til Præst og Doktor hvem man vil, og af økonomiske Hensyn maa det være meget praktisk at forene begge Dele. Forresten vilde det unægtelig være meget nyttigt, om en Landsbypræst tillige var Doktor, og en saadan Gjerning vilde vistnok godt kunne overkommes ved Siden af den præstelige Virksomhed.

Under disse Betragtninger var jeg naaet til Skagens Sogn, hvor jeg tog ind hos Strandfoged Thomas Thrane, hvis venlige Gjæstfrihed jeg flere Gange har havt Prøver

paa. Klokken omtrent 1 forlod jeg dette Sted og var faa Minuter efter paa den nærliggende Strandbred ved Kattegattet, hvor man, kun omgiven af Sand og Vand, føler sig saa forladt. Synet af 5 kolossale Dampere, som laa til Ankers paa søndre Side af Skagen, gjorde derfor paa dette Sted et behageligt Indtryk. Disse Fartøjer havde ligget der i den foregaaende Nats stærke Storm af Vest. Vinden havde nu lagt sig, og snart havde de alle Dampen oppe, og et efter et andet lettede nu og satte Kursen mod NØ., for, som det hedder, at gaa Skagen ud, og jeg havde ligesom en Følelse af at være bleven ladt tilbage.

Da jeg har beskjæftiget mig en Del med denne Egns Fortidsminder, besluttede jeg at gaa hen til det gamle Kirketaarn. Lidt i Nord for den saakaldte Stokmile gik jeg fra Stranden ind paa de vældige Klitter, som her ere meget levende, og over hvilke jeg langsomt arbejdede mig hen mod det gamle, ærværdige Minde om fordums Herlighed. Kl. 3 naaede jeg til Taarnet. Stiller man her alle Kjendsgjerninger sammen, Stedet hvor St. Laurentii Kirke har staaet, og hvis store og tilsyneladende af Tiden kun lidt paavirkede Taarn staar der endnu, og i hvis Omfang den første Bebyggelse af Skagen har fundet Sted for mindst 7 à 800 Aar siden, føler man sig her staaende paa en klassisk Jordbund, og en Luftning fra den ældre Middelalder tilvifter den Besøgende Ærefrygt, og det saa meget mere, som det ikke er Fantasien alene, her kan sættes i Bevægelse, men at man har historiske Efterretninger at støtte sig til. Man veed saaledes, at der paa Aalborg Retterthing 1355 blev ført et Thingsvidne paa, at Skagen af en fordums Konge var bleven overdraget til en Bonde ved Navn Torkil Skarpæ fra Orn. Da dette mærkelige Stednavn efter de foregaaede Sprogforandringer først er gaaet over til Voen og siden til Vogn, maa det ganske vist have været Byen Vogn i Mosbjærg Sogn. Denne

Torkil Skarpæs Hyrde, Thronder, byggede det første Hus paa Skagen, hvilket maa være foregaaet i det 11te eller 12te Aarhundrede, og derpaa tyder ogsaa Nominativmærket — er i Enden af hans Navn. Kirken, som tilhørte Rundbuestilen, var hvælvet og rigt prydet med Billeder fra den katholske Tid. Den var bygget af de almindelige store Munkesten, og da man først i Slutningen af det 12te Aarhundrede begyndte at forarbejde Mursten i Danmark, og Rundbuestilen herskede fra 1030 til 1300, maa den være bygget i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede, i hvilket Tidsrum de allerfleste af vore Landsbykirker ere opførte. Ifølge kgl. Reskript af 5te Juni 1795 blev St. Laurentii Kirke nedbrudt i Løbet af de næste 2 Aar, og der indkom for de bortsolgte Materialier 1200 Rdl.

Skjøndt Taarnet og Kirkepladsen ere aldeles omgivne med Klitter, ligger Sandet dog ikke synderlig højt mod selve Taarnet, og Døren paa vestre Side naaer næsten helt ned mod Fundamentet. Over selve Pladsen, hvor Kirken har staaet, har lejret sig en Del Sand, som dog er godt bevoxet med Klittag og Torn. Lidt i Øst derfra ser man tydelig Levninger af Kirkegaardshegnet, som var opført af Mursten. Umiddelbart ved nordre Side af Kirkepladsen gaar en Telegrafledning.

En kølig Luftning af NV. frembragte den saa forunderlig tiltalende summende Lyd, som høres ved Telegrafstængerne, og som forekom mig som en dæmpet Glædesytring af Naturen over de ved den menneskelige Tænkning vundne Resultater med Hensyn til Tid og Afstand ved dette for Menneskeslægtens Udvikling saa betydningsfulde Samfærdselsmiddel. Fra dette nu saa aldeles øde og før saa levende Sted gik jeg med blandede Følelser af Indtryk fra den ældre og nyere Tid op paa den nærved liggende høje Klit, hvor man, ved at vende Blikket mod NV., ser den Klitslette, hvor der for omtrent 150 Aar siden endnu

var en ikke ubetydelig Levning af en Sø, hvor de bedre Familier paa Skagen den Gang toge ud med deres Linned, naar de havde „Storvask". I Efteraarstiden og om Vinteren er Stedet, hvor Søen har været, endnu opfyldt med Vand og ligner paa disse Aarstider endnu en Sø. Mod Øst saaes den melankolske, krumme Landtunge at skyde sig ud i Havet, i hvilket der paa begge Sider dampede flere større Skibe. Solen stod endnu et Stykke over Horisonten, omgivet af en smuk Aftenrøde, i hvilken Skagen med sine nuhavende mange røde Tage tog sig godt ud. Byfogedgaarden, midt i den venlige Plantage, minder om de større Herregaarde paa den skovløse Vestkyst af Vendsyssel. Den saakaldte „Kroghs Gaard" hævder endnu sin Anseelse som den største i Byen, og mørkt og alvorligt knejser det store Fyrtaarn over denne som om det var sig sin høje Opgave bevidst. Jeg blev staaende endnu en Stund paa den høje Klit, for at nyde denne ejendommelige Udsigt, og hvor en Landskabsmaler vist kunde have fundet Sujet for sit Talent. Jeg var atter nede mellem de vildsomme Klitter, som kun tale om den totale Ødelæggelse, her er foregaaet, og som endte med det gule og gustne Klittag, gjennem hvilket jeg nu vandrede mod Øst til den i en vis Forstand ny og dog allerede gamle mærkværdige By, i hvilken der nu findes mange grundmurede og teglhængte Huse, men hvor der ogsaa endnu findes vel omtrent lige saa mange med Bindingsværk og Straatag. Der findes endnu flere Bygninger med Fjællevægge og endogsaa enkelte af temmelig primitiv Bygningsmaade, nemlig kun med et Værelse og et „Stegers", der tillige er Forstue. Skorstenen naaer kun til Bjælkelaget, og Røgen kan saaledes brede sig over hele Huset med Undtagelse af Værelset, fra hvilket den dog vanskelig nok kan holdes ude. Lige over Arnestedet er der i Mønningen af Huset anbragt et saakaldet Lyre (Isl. Lióri) eller et af Fjel dannet Røghul. Indvendig i Huset er

Taget overtrukket med et tykt Lag Sod, som næsten stadig, og især i Tøvejr, drypper ned, og kunde synes at være til stor Gene for Beboerne. En saa simpel og gammeldags Bygningsmaade vil næppe findes noget andet Sted i hele Landet, og navnlig ikke, som her er Tilfældet, i en Kjøbstad. Den første Bebyggelse af det nuværende Skagen, efter at Sandflugten havde ødelagt den oprindelige By ved den gamle, nedbrudte Kirke, er utvivlsomt foregaaet i vestre Ende af Byen og har rimeligvis været den saakaldte Ferslevs Gaard, som maa være Levninger af den hos Suhm 1355 nævnte Hofya, senere kaldet Hofføgaard, hvortil der i Slutningen af forrige Aarhundrede forrettedes Hoveri af Bønderne i Skagens Landsogn og ligeledes af 10 Steder i Nabosognet Raabjærg. Bønderne kaldte den bestandig Hovgaarden. Den brændte 1729 og har nu ikke noget særskilt Navn. Den sidste saakaldte „Hosbond" var en Byfoged Ferslev, som af flere gamle Folk, der havde gjort Hovarbejde hos ham, er bleven omtalt som en god og human Mand. Med Hensyn til Byens Udvidelse, som stadig er sket mod Øst, fortjener det at oplyses, at den foran nævnte „Kroghs Gaard" er bygget for omtrent 150 Aar siden af en Hovmann, som paa den Tid var Byens rigeste Kjøbmand, og denne Gaard var den Gang den østligste i Skagen. En Broder til denne Hovmann byggede lidt længere mod Øst nogle Aar senere den saakaldte Brøndums Gaard, i hvilken der nu drives Gjæstgiveri. En heldig Modsætning til Byens tidligere umaadelig tunge Landeveje danner (Ære være det ærede Byraads Bestræbelser for at ophjælpe Byen) en med Grus og Ler grundforbedret Vej paa langs igjennem Byen.

Kort Udsigt over Almueskolevæsenets Historie.

Ordet Skole er oprindelig græsk og betyder Fritid, navnlig en saadan, som unddrages Livets nødvendige Arbejder og anvendes til Kundskabers Erhvervelse.

I Europa fandtes ingen offentlige Skoler i Hedenold, og det hele Undervisningsvæsen var saaledes overladt til den private Omsorg. Med Kristendommen opkom først Begyndelsen til et ordnet Skolevæsen, og det var navnlig Carl den Store, som i Slutningen af det 7de og i Begyndelsen af det 8de Aarhundrede lagde Grunden dertil ved at stifte en stor Mængde højere og lavere Skoler. Overalt var Skolevæsenet ligesom endnu knyttet til Kirken, specielt Bisperne og Klostrene. Da Katholicismen af sine Bekjendere fordrer lydig Antagelse af, hvad Klereſiet eller Gejstligheden tror, endogsaa uden at vide, hvad dette er, kan det ikke forundre, at den ikke gjør noget for Folkeundervisningen, som derfor ogsaa staar paa et lavt Trin i alle katholske Lande.

I Danmark var der saaledes før Reformationen (1536) heller ikke Tale om noget egentligt Almueskolevæsen, da den lavere Almue paa den Tid og endnu meget senere slet ikke kom i Betragtning, og den højere Borgerstand

havde ondt nok ved at tilkæmpe sig nogen Betydning. Ved de fleste Herreklostre fandtes dog en Art almindelige Skoler, navnlig ved Benediktinernes og Dominikanernes samt ved Domkapitlerne, ligesom der ogsaa i de større Byer vare selvstændige Skoler. I det 12te Aarhundrede omtales offentlige Skoler i Lund og Viborg. I Odense og Ribe stiftedes Skoler 1287 og 1298. I et Gavebrev af 1340 omtales en Skole i Kjøbenhavn, men disse Skoler vare hvad man kalder Latinskoler, de vil sige, de tjente baade som Latinskoler og Realskoler og besøgtes derfor ikke alene af Studerende, men af Enhver, der attraaede at blive Forretningsmand, for hvem det latinske Sprog, som endnu var det eneste Skriftsprog, var en Nødvendighed. Man kan danne sig en nogenlunde klar Forestilling om Beskaffenheden af Folkeoplysningen i Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, naar man veed, at de katholske Bisper paa den Tid lod mange Præstekald staa ledige for selv at oppebære Indtægterne deraf og lod andre bestyre af ustuderede og uvidende Personer, som gik under Benævnelsen Læsepræster, som til Nød kunde læse en Prædiken indenad i en Bog, og som havde en saa ussel Løn, at de næppe kunde friste Livet. Tilmed blev, vel at mærke, Gudstjenesten holdt paa Latin. En Bisp i Ribe forordnede vel i Slutningen af det 15de Aarhundrede, at Præsterne i dette Stift hver Søndag skulde forklare et Stykke af Evangelierne paa Dansk; men Christian den Anden var den første, som gjorde det til Pligt for hele Landets Gejstlighed at holde danske Prædikener.

I denne Konges Love (1513 til 1523) blev det ogsaa paalagt Præsterne at undervise Bønderbørnene i Religionens Hovedlærdomme (Loven, Troen og Fadervor), hvorom der allerede havdes Paabud fra Middelalderen, og lære dem at skrive dansk; men denne Skolelov, som særlig vidnede om Christian den Andens gode Sindelag mod

Bondestanden, er sandsynligvis, ligesom hans andre gode Love, efter Adelens Foranstaltning, bleven brændt i Viborg „som skadelig og stridende mod gode Sæder".

Ved Christian den Tredies Kirkeordinants af 1539 blev der gjort et Skridt tilbage; nu skulde alt være Latinskole, og paa Landet skulde det have sit Forblivende ved Middelalderens Paabud om, at Sognedegnene skulde undervise i Børnelærdom en Gang om Ugen.

Saaledes vedblev Folkeoplysningen indtil Frederik den Fjerdes Tid (1699) at staa paa et saare lavt Trin, og Undervisningen besørgedes næsten kun af omflakkende Lærere, som om Sommeren flyttede fra Landsby til Landsby. Der fandtes meget faa Skolebygninger, hvorfor Lærerne samledes med Børnene i Jordhytter med Tag af sammenflettet Løvværk. Frederik den Fjerde, som levende interesserede sig for Almueskolen, lod 1721 opføre 240 grundmurede Skoler paa Ryttergodserne, anviste Lærerne faste Indtægter og anordnede en bestemt Undervisningsplan. De kongelige Godser, som under denne Konge henlagdes til Rytteriets Underhold, benævnedes Ryttergodser, som bleve solgte efter 1763.

Christian den Sjette, som ogsaa viste en levende Deltagelse for Folkeoplysningen, befalede ved Forordningen af 23de Januar 1739, at der overalt, hvor de stedlige Forhold tillode det, skulde indrettes Skoler paa Landet, hvori ogsaa de fattigste Børn kunde erholde Undervisning i Kristendommen samt lære at læse, skrive og regne; men de egennyttige og mægtige Godsejere, som endnu handlede meget umenneskeligt med Bønderne, krympede sig ved de Udgifter, Opførelsen og Bestyrelsen af disse Skoler vilde medføre, og Kongen havde ikke Kraft nok til at sætte sin gode Villie igjennem, hvisaarsag han ogsaa, bevæget af de mange Forestillinger, som indkom fra Herremændene mod hans Forordning, næste Aar, 29de April 1740, udgav en anden

Forordning, hvorved for største Delen de tilsigtede gode Virkninger af den førstnævnte ophævedes. I Forordningen af 1740 bestemtes nemlig, at Herremændene, „som de, der bedst kjendte deres Godsers Lejlighed og deres Bønders Vilkaar, og nærmest burde sørge for begges virkelige Bedste", skulde foreslaa, hvor og hvor mange Skoler, der skulde bygges paa hvert Gods, og ogsaa bestemme og ligne de dertil nødvendige Udgifter. Naturligvis blev Følgen heraf, at de faa Skoler, der oprettedes, skulde bekostes af de fortrykte og forarmede Bonder, og da Lønnen til Lærerne ved disse Skoler var saa ussel, at kun invalide Soldater, afskedigede Tjenere og brødløse Haandværkssvende toge til Takke med denne Stilling, maatte Bønderne endnu længe, uagtet Kongens gode Hensigt, blive staaende paa samme lave Trin af Oplysning og Dannelse som tilforn, og endnu i Slutningen af det 18de Aarhundrede var Almueskolevæsenet meget ringe, og dets Tilstand havde i den senere Tid snarere forværret end forbedret sig. Selv de af Frederik den Fjerde stiftede Landsbyskoler ophørte for en stor Del ved Salget af Ryttergodserne, da Kjøberne vægrede sig ved at afholde Udgifterne ved Skolernes Vedligeholdelse.

Frederik den Sjette, som traf saa gjennemgribende Foranstaltninger til at ophjælpe den undertrykte og meget forarmede Bondestand, tog ogsaa alvorlig fat paa at forbedre Skolevæsenet, hvorved han ogsaa erhvervede sig udødelig Fortjeneste af sit Folk. Der blev saaledes i Begyndelsen af dette Aarhundrede oprettet flere Skolelærerseminarier. Den i 1806 udkomne foreløbige Lov om Skolevæsenet paa Landet gik til Dels over i den almindelige Anordning om Skolevæsenet af 29de Juli 1814, som endnu danner Grundlaget for vor Lovgivning om Skolevæsenet. En stor Mængde Skolebygninger bleve opførte overalt i Landet. Skolelærernes Kaar bleve betydeligt forbedrede, dels ved at Degnekaldene forenedes med Lærer-

embederne og dels ved Udlæg af Jord til Skolerne og ved Tildelelse af andre Indkomster. Skjøndt der saaledes var lagt en god Grundvold til et forbedret Skolevæsen, gik det dog langsomt med sammes Udvikling i de første 50 Aar. Den store Hob, som indtil da var opvoxet i den tykkeste Uvidenhed, havde jo saa godt som intet Begreb om Oplysningens store Nytte og Betydning. De fleste Skolelæreremb eder vare, indtil Seminarister bleve uddannede, besatte med uexaminerede Degne og andre uoplyste Bønderfolk, vel ogsaa nogle Steder med mislykkede Studenter, hvis Virksomhed i Skolen vel næppe var mere frugtbar end de førstnævntes. Paa flere Steder vedblev der endogsaa indtil over Midten af dette Aarhundrede at existere Omgangsskoler, saaledes at Skolen flyttedes fra det ene Sted til det andet, hvor Undervisningen foregik i det samme Værelse, hvori Husfolkene opholdt sig. Lærerne ved denne Slags Skoler, i hvilke der kun blev underviist om Vinteren, vare i Reglen gamle Mænd eller nylig konfirmerede Drenge med meget ringe Kundskaber, men det kan ogsaa siges, at Fordringerne med Hensyn til Lønnen vare særdeles beskedne, og der gaves indtil for omtrent 30 Aar siden ikke mere end 8 à 10 Kroner i Løn til en saadan „Skolmeister“ for de 6 Vintermaaneder, og dog havde det ikke saa lidt at sige at blive beskikket til et saadant Embede, hvilket skete derved, at en af de mest ansete af Distriktets Beboere akkorderede saa billigt som muligt, og kun for en Vinter ad Gangen, med Aspiranten, som, naar det var en yngre Rekrut eller en gammel Aftægtsmand, maatte slaa lidt af paa Lønnen. Meddeleren heraf er kommen i Besiddelse af et mærkeligt Aktstykke fra 1833, som er efterladt af en „Omgangsskolmeister“ (en gammel Aftægtsmand) i det nordlige Vendsyssel. Hele Dokumentet bestaar kun af $^1/_4$ Ark almindeligt Skrivepapir; men ligesaa lille som det er, ligesaa indholdsrigt er det ogsaa. Paa Halvdelen af

den ene Side findes nemlig en saakaldet „Forbøn" i bunden Stil, som ender med „Amen", og paa den anden Halvdel af samme Side er indrettet en „Skolelønsliste", det vil sige en Art Ligning, som viser, hvor meget hver Mand i Distriktet skulde bidrage til Lønningen, som androg 7 Kr. 8 Øre; de højeste Bidrag vare 50 Øre, rigtignok meget billigt i Sammenligning med, hvad Skolevæsenet koster nutildags. „Skolelønslisten" er undertegnet „Christen Jen Sen skolelærer". Den anden Side af Dokumentet indeholder en meget vidtløftig Journal over Børnenes Skolegang, betegnet med en Mangfoldighed af Prikker og Streger. Forældrenes Navne samt Oplysning om, i hvilken Uge „Skolmeister" har været i Kost og Logis hos den eller den af Beboerne. Underneden Journalen er indrettet en, rigtignok for mig uforstaaelig Almanak, indeholdende, foruden en Masse af Tal, endogsaa enkelte Optegnelser om Skolegangen. Uagtet den nævnte Journals ringe Omfang giver den ved Siden af hvert Barns Navn en naiv Oplysning om, til hvilket Kjøn det hører, f. Ex.: Jens Christensens Niels, en Dreng; Christen Sørensens Mette, en Pige. Endelig er underneden anført: „Til Skolen er 14 Børn, Mattis", og til Venstre herfor „Christen Jen Sen". Mattis skal være Sognepræsten Mathiassen, hvem de af Menigheden, som ikke kaldte ham „Faaer", i Reglen nævnede med hans Fornavn, Mathias.

Denne gamle, naive Skolelærer, hvis Minde jeg følte Lyst til at frede lidt om, fungerede tillige som en Art Præst, idet han hver Lørdag Aften holdt gudelig Forsamling, „Bøn", hos sin Vært, og, for at forene det nyttige med det behagelige, endte Andagten gjerne med Dans, hvortil Christen Jensen spillede Violin, hvilket Instrument han med megen Højtidelighed førte med sig i et af ham selv forfærdiget og rigt udgraveret Træfuteral, som nu ejes af Meddeleren heraf, og hvilket han altid hængte ved Siden

af sig paa Panelet ved „Govlbænken" (Højbordssædet), som naturligvis stilledes til „Skolmeister"s Raadighed. Formiddagsundervisningen i Omgangsskolerne sluttedes altid med, at Børnene læste 4 à 5 Bordbønner, under hvilken Andagt Kvindfolkene maatte lade Væverstolen eller Spinderokken, og ikke sjældent begge Dele, staa stille. Ogsaa de yngre „Omgangsskolmeistre", helst naar de kunde spille lidt Violin, holdt gudelige Forsamlinger om Lørdag Aften. I disse Forsamlinger, der altid benævnedes Bøn, oplæste „Skolmeister" med megen Salvelse en Prædiken af Brochmanns eller Müllers Huspostil, ligesom der ogsaa blev afsungen 3 à 4 Salmer.

En Søndag ved Raabjerg Kirke og Præstegaard
for omtrent 50 Aar siden.

Klokken var henved otte. Den gamle gigtsvage Præst sad i Sofaen og røg sin Pibe, og han havde allerede flere Gange spurgt, om ikke hans Æggesnaps, som han regelmæssig nød hver Søndag Morgen, var færdig. Denne Drik blev tilberedt i et Ølglas, hvori en af Jomfruerne ogsaa denne Morgen piskede nogle Æggeblommer. En saadan Morgen var Præsten i Reglen gnaven, hvilket vist kunde tilskrives saavel hans stadige Gigtsmerter som ogsaa hans kjendelige Ulyst til de kirkelige Forretninger, til hvilke han, vel som Følge af ringe Naturgaver, næppe nogensinde havde følt noget Kald. Desuagtet var han paa en Gang baade frygtet og afholdt af Menigheden, og hævdede sin præstelige Værdighed med en Art kongelig Myndighed. Almuen lod sig i hin Tid ogsaa lettere bøje under Gejstlighedens og Kirkens Magt, og Forskjellen mellem Da- og Nutidens Respekt for Kirkens Tjenere er virkelig slaaende. Det kunde vist være nødvendigt, at den unægtelig aftagende religiøse Tro af Regeringen søgtes erstattet ved Udbredelse af mere Oplysning og Dannelse hos Massen af Folket. Der var saaledes den Gang aldrig Tanke om, at nogen af Sognefolkene turde gaa ind ad „den brede Dør"

til Præsten, og det var til de fleste Tider forbunden med Vanskelighed at faae „Faahr“ i Tale, hvortil udfordredes temmelig langtrukne Underhandlinger, først med Pigerne og endelig med en af Jomfruerne, gjennem hvilke han samlede sine Oplysninger om, hvad der passerede i Sognet, og de af Sogneboerne, som kom for at tale med Præsten, bleve ogsaa omstændeligt udspurgte om, hvad de vidste af Nyheder, før der gaves nogen Besked paa, om de kunde komme ind til „Faahr“. Denne Udpumpning blev naturligvis foretaget i Folkestuen. Det havde noget sær Tillokkende, navnlig for de yngre Kirkegængere, om Søndag Morgen at samles i Præstegaardens Folkestue. Fiskerfolk ere altid tørstige, og det hed sig: „Vi faar vel ind at faae en Taar at drikke,“ og en stor Trækande med Øl stod ogsaa altid paa Bordet. De unge Karle vilde ogsaa gjerne passiare med Kokkepigen, og der lagdes megen Vægt paa at komme til at underholde sig med Præstens Piger, ligesom det havde endnu mere at betyde at se og tale med en af Jomfruerne, som om Søndag Morgen gjerne viste sig i Folkestuen, dels for at imponere de godtroende Sognefolk og dels for at erhverve en eller anden Nyhed, som villigt meddeltes som Vederlag for den Ære at blive tiltalt af Jomfru Karen eller Trine. Ogsaa kunde den trykkende, men dog tiltrækkende Præstegaardsluft, om ogsaa noget blandet, nydes i Stalden og i Karlekammeret, og det havde ikke saa lidt at sige at have røgt en Pibe Tobak inde hos Kusken.

En Del af de Ældre opholdt sig før „Tjenesten“ ved Kirken. Nogle tilsaae deres Familiegrave, paa hvilke der den Gang ikke var Tanke om at anbringe noget Mindesmærke, og det gjorde godt at se Flere sidde tavse paa de ensformige Græsbænke, som betegnede Stedet, hvor deres kjære Bortgangne hvilte, noget, hvortil vore forfinede Standsfæller nu næppe nedlade sig. Mændene røg Tobak, samtalede om Fiskeriet og udvexlede ligesom Kvindfolkene

saa mange Nyheder som muligt, og naar der saaledes var hengaaet en Timestid, begyndte man at se efter Præsten („Faahr"), som nu ogsaa havde faaet sin Æggesnaps og allerede taget den lange sorte Kjole paa, hvilket snart erfaredes i Folkestuen, hvor man saa strax brød op for at naa hen til Kirken før Præsten, der Kl. mellem 10 og 11 langsomt og med megen Værdighed begav sig til den kun nogle Hundrede Alen fra Præstegaarden liggende Kirke, hvorfra Alles Øjne nu vare rettede mod Præstegaarden, og det gjorde ligesom et Sæt i hele Forsamlingen, naar den saae „Faahr" træde udenfor denne. Degnen, som ogsaa søgte at gjøre sin Værdighed saa meget gjældende som muligt, trippede let omkring ved Kirken, iført en sort Vadmels Livkjole, og naar han begyndte at ringe med Klokken, hvilket skete, naar Præsten var kommen lidt udenfor Gaarden, lettede hver Mand paa Hatten, og mærkeligt nok blev denne Ærbødighedsytring ogsaa iagttaget af dem, der befandt sig paa den modsatte Side af Kirken. Paa den Tid gik flere ældre Mandsfolk endnu med Knæbuxer og hvide Strømper, og de fleste havde kort Trøje, Kattuns Veste og høje Filthatte; kun faa brugte Frakke. Dette Klædningsstykke, hvoraf faa lod anskaffe mere end eet Exemplar for hele sin Levetid, blev kun brugt ved højtidelige Lejligheder. Paa en almindelig Helligdag gik Kvindfolkene i Kirke med Hvergarnskjole, og der brugtes saa gjerne et Livstykke af et andet Stof; flere ældre Husmandskoner gik endnu ogsaa med strikkede, højrøde, uldne Ærmer. Faa havde et Par smaa Bomulds Tørklæder og do. Forklæde. De fleste maatte hjælpe sig med saavel Tørklæder som Forklæder af Hørlærred, der vare farvede og trykkede af den foran omtalte geniale Mekanikus Jens Smed i Lodskovad. Farverne vare i Reglen blaa med hvide Ris eller Blomster. Skjørterne brugtes meget snævre og korte. Sorte Strømper og et Par Sko, næsten brune af Transmørelse, fuldendte Paa-

klædningen forneden. Hovedpynten hos de ældre Koner bestod af en jydsk Kappe og en sort Fløjls Pandesmække, kantet med sorte Blonder. De yngre Kvindfolk bare ogsaa jydsk Kappe, men i Stedet for Pandesmække brugte disse et sort „Tvils“ eller Silketørklæde. Paa Højtidsdagene og naar de vare til Alters brugte de sorte Kjoler, enten af et Slags grovt uldent Tøj, som gik under Benævnelsen „Stof“, eller ogsaa af mørk Kattun eller Sirts. Enkelte bare ogsaa finere, sorte uldne Kjoler, sort Silketørklæde om Halsen og under Hagen en stor sort Silkesløjfe („Duhsk“). De ældre Gaardmandskoner brugte en Art kort Kaabe af sort eller blaat figureret uldent Tøj med en smal laadden Krave og kantet med Ilderskind og de ældste bare alle en Slags store Hatte eller saakaldet „Kapperøllek“ af sort Fløjl med rødt Foer. Det bør heller ikke gaa i Glemsel, at „Præstens Jomfruer“ ogsaa bare meget store Hatte af Form næsten som Kapperøllekerne, men de vare rigtignok lavede af sort Silketøj og forsynede med Gardin („Slør“), der enten var kastet op over Hatten eller slaaet ned for Ansigtet. De fleste Kvindfolk gik med Salmebogen indsvøbt i et Lommetørklæde, og i Sommertiden havde nogle i Haanden enten et Porsris eller lidt Ambra (Artemisia abrotanum), med hvis Vellugt de ogsaa opvartede deres Veninder; de bedste Veninder fik tillige meddelt lidt af Indholdet af deres Kridthuse, nemlig Sukker og Allehaande. Ogsaa Snustobaksdaasen saaes at gjøre sin Ronde saavel i Stolene i Kirken som udenfor denne. Enkelte af de mere velhavende havde et Sølv-„Hovedvandsæg“. Præstegaarden havde indtil for faa Aar siden sin særskilte indelukkede Stol i Koret, og det blev anset for en stor „Æresbevisning“, naar en af Jomfruerne bad en Bondekone tage Plads i denne.

Efter Gudstjenesten havde Degnen eller Sognefogden i Reglen en eller flere verdslige Bekjendtgjørelser at oplæse

udenfor Kirken, hvilken Uskik er en af de Levninger, man endnu har beholdt helt ned fra Hedenold, da Gudsdyrkelsen og Retsplejen foregik paa et og samme Sted og forvaltedes af en og samme Person. Saaledes havde man for omtrent 300 Aar siden endnu Sognestævnet, som efter Gudstjenesten blev holdt paa Kirkegaarden af Præsten, der fungerede som Formand og Skriver, og 2 à 3 af Sognemændene.

Med stor Opmærksomhed fulgte man og følger endnu disse Oplæsninger ved Kirken, og Indtrykket heraf opvejer vistnok fuldkomment hos de Fleste Indtrykket af, hvad man har hørt i Kirken, og saa snart man i Hjemmet har budt En „Velkommen fra Kirke", spørges ogsaa: „Naa, hvad Nyt var der ad Kjerk ida?" Ja saaledes hævder det Materielle desværre endnu sit Herredømme over det Intellektuelle, men det maa vel en Gang blive omvendt.

Forinden man forlod Kirkegaarden blev Piben stoppet, og Fyrstaalets „Klik-klik" løb nu fra flere Hænder, i hvilke „Fyrtønden" strax brændte, og snart dampede saa hver til sit.

Tørke og Smaaredsel.

I den ødelæggende Tørke i en Del af Maj og hele Juni 1887 hørte man flere gamle Folk sige, at en saa langvarig Tørke kunde endnu ingen mindes. At dette ikke forholder sig saaledes, haves der historiske Beviser for i daglige Optegnelser, som Meddeleren heraf i en længere Aarrække har ført og endnu fører i sin Almanak, over Vejrligets Beskaffenhed. I Sommeren 1868 var Tørken endnu langvarigere og stærkere, og i det nordlige Vendsyssel herskede en tropisk Varme i de sidste Dage af Juli og indtil midt i August. Temperaturens Højde varierede imellem 21 og 25 ° R., som ganske vist hører til de store Sjældenheder i denne Egn og antagelig i det hele taget i Danmark. I den nævnte Samling af Almanaker findes følgende Bemærkning: „Sommeren og Efteraaret i 1868 var saa overordentlig varm og tør, at ingen nulevende kan mindes en saa langvarig Tørke og Varme". Af tidligere ualmindelig tørre Somre i dette Aarhundrede kan nævnes den i 1826, i hvilken der saa godt som ingen Regn faldt, og Afgrøden var derfor ogsaa ualmindelig ringe. Man kalder ogsaa endnu, det vil sige gamle Folk, 1826 „de hitte Aar". Uagtet det er almindelig antaget, at Skovenes

og Søernes Forsvinden foraarsage, at der falder mindre Regn, har man dog, navnlig i Tycho de Hofmans Værk „Om Tiendens Oprindelse m. v.", historiske Efterretninger om, at der i det 14de Aarhundrede (da Landet var rigt paa Skove og Indsøer) i flere Aar har været saadan Tørke, at Kreaturerne bortdøde af Mangel paa Græs og Foder. Som Følge af flere saadanne tørre Somre blev det Brug, at Landboerne i store Skarer af og til, helt fra Foraaret af, gik hen over Byens Marker og Enge for at bede til Gud om Regn.

Præsterne og Munkene vare Anførere for disse højtidelige Optog, og der blev derfor, for hvert Kreatur, som levede, aarligt givet Præsten 3 Brød, som leveredes med 1/3 Christi Himmelfarts Dag samt vor Frue Dag og St. Hansdag. Desuden fik Præsten saa meget Smør og Ost, som der kunde laves af den Mælk, en Ko gav i en Uge, og endvidere den Mælk, som kunde samles i hele Sognet Fredagen før St. Olufs Dag, og til Paaskehøjtiden et vist Antal Æg.

Disse Ydelser blev kaldet „Smaaredsel" og som gives endnu under Navn af Paaskerente. I endnu tidligere Tider bleve saadanne Fødevarer leverede Præsterne under Navn af „Hellemesmad" (en Sammentrækning af Helgenmessemad), fordi de bleve givne ved Alle Helgens Tid, og blev, for at give Leverancen et mere højtideligt Præg, leveret i Kirken.

Iblandt de Statuter, som Biskop Henrik Stangeberg i Ribe († 1465) paabød, var ogsaa den, at Præsterne hver Søndag skulde bede for Kirkefred og Enighed, og paaminde Menigheden om, „at den trolig gav Tiende, Smaaredsel og Stolemad, som skulde bæres til Kirken og lægges paa Stolene der til Præstens Føde."

Vore hedenske Forfædres Blomsterfester (Floralia) i April fortsattes ind i Maj, og de bare da i Optog grønne

Kranse omkring i Haab om derved at bevæge Gudinden til at lade alting voxe og blomstre, og de her omhandlede Optog med Præsterne i Spidsen kunne vel nærmest antages at være en Levning af den nævnte hedenske Fest.

Ogsaa Skikken „at ride Sommer i By“ i Maj, der nu næsten er gaaet af Brug, har jo ogsaa sin Rod dybt nede i Fortidens Ceremonier.

Om Oplysning og Overtro.

Af Dokumenter fra første Halvdel af det 17de Aarhundrede ses, at meget faa Bønderfolk den Gang kunde skrive deres Navn med fulde Bogstaver, af hvilke der i Reglen til et Navn brugtes tre, f. Ex. til Christen Jensen kun C. J. S., hvortil undertiden føjedes Stedets Bomærke, som før den Tid og ogsaa meget senere blev brugt i Stedet for Navn paa Fiskeredskaber m. v., og endnu kjende flere af det nordlige Vendsyssels Kystbeboere deres Forfædres Bomærker.

I hine Tider kunde saa godt som ingen af Bønderne skrive og faa af dem læse. Ligesom endnu i de katholske Lande var Uvidenheden og med den Overtroen ogsaa stor her til Lands før Reformationen (1536), og naar man veed, at den store Hob levede i stor Armod og Undertrykkelse, først af Gejstligheden og senere af Adelen, er det forstaaeligt, at en tyk Uvidenhed og en fæl Overtro maatte ruge over et saadant Folk. Selv Præsterne og Adelen vare, som senere skal blive paavist, endnu i det syttende Aarhundrede i Almindelighed meget uvidende og overtroiske. Hundrede Aar tidligere kunde Præsternes skriftlige Arbejder undertiden være næsten meningsløse, og da det vel kunde

have Interesse at se en Prøve af saadanne, meddeles her en Begjæring, Præsten Niels Jensen i Tversted indgav til Biskoppen 1555 om at faae den søndre Halvdel af Raabjerg Sogn (i Christian III's „Klemmebrev" over Aalborg Stift benævnet „Gaardboe Fang"), henlagt til Raabjerg Kirke. „Gordeboo marck som bor ved Stranden, har to mile, en stakket halff mil till Robergh kircke att de maatte søge Robergh oc giøre presten effter Ordinantzens lydelse for dy giffue intet."

Som en Følge af den Naturlov, at Alt, og saaledes ogsaa Menneskeslægten, langsomt men sikkert skal udvikles til større og større Fuldkommenhed, vedblev den katholske Obskurantisme i lang Tid at gjøre sig gjældende ogsaa hos de lutherske Præster, og endnu i sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede maatte Landsbybørnene ikke skrive i de daværende Omgangsskoler, som flyttedes fra Sted til Sted. Meddelerens Bedstefader har fortalt, at naar man ventede Præsten i Skolebesøg, maatte Skrivebøgerne, af hvilke der jo vare meget faa, puttes i Madskuffen under Bordet.

Med den tiltagende Oplysning maa Overtroen selvfølgelig aftage, og det er naturligvis kun hos de mindre Oplyste, at Troen paa Hexeri endnu giver sig Udtryk i flere morsomme Skikkelser; men uagtet Overtroen saaledes vel endnu i vor Tid i visse isolerede Egne, hvor Oplysningen er mindre god, kan have temmelig slemme Følger, dels ved at Hexemestre, eller saakaldte kloge Folk, afbenyttes i Stedet for Lægen, og dels ved det Fjendskab, som saavel Mistanke som Beskyldning for Hexeri undertiden kan forvolde mellem Naboer, og dette er dog for intet at regne mod de rædsomme Følger af Troen paa Hexekunster hos vore uvidende Forfædre, store og smaa, og det var, for ikke at tale om de mindre og vistnok daglige Ubehageligheder af den almindelige Overtro, endnu i det 17de Aarhundrede ikke sjeldent, at uskyldige Folk (og det vare de naturligvis

alle) under de skrækkeligste Pinsler (Tortur) bleve bragte til at tilstaa sig skyldige i Hexeri, og bleve saa i Reglen dømte til „at lide Baal og Brand".

Endnu er Fortællingen om Hexen Hose Mette, som blev brændt paa en af de nu sløjfede store Gravhøje, som laa paa Vaan Mark ved Skjellet mellem Mosbjerg og Sindal Sogne, levende i Folkemunde, og det er lykkedes Meddeleren heraf at erhverve følgende historiske Oplysninger herom i Brudstykkerne af et Dokument, som indeholdt en af fornævnte Hose Mette paa selve Retterstedet aflagt Bekjendelse om forøvet Hexeri, og Dokumentet var underskrevet af 4 Gaardmænd fra Egnen, blandt hvilke var Ejeren eller vel Fæsteren af Slottved i Sindal Sogn. Hun bekjendte blandt andet, at hun havde staaet i Forbindelse med en Mand ved Navn Christen Kløver Knægt af Mejling i Aasted Sogn, hos hvem hun og Konsorter plejede at komme sammen med Fanden, der viste sig i Skikkelse af en Buk, at de havde en lille Kobbervogn, med hvilken de kunde kjøre Kræfterne af Folks Lemmer, naar de trillede den paa Bordet, og at hun havde lovet Præsten i Elling, Lauritz Mortensen, paa hvem hun var bleven vred, en vaad Kaabe, og at dette ogsaa gik i Opfyldelse, idet han Paaskelørdag 1614 druknede mellem Hirtsholmene (den Gang Annex til Elling) og Strandby.

Det forholder sig rigtigt nok, at fornævnte Lauritz Mortensen, som blev Præst i Elling 1598, omkom paa den nævnte Maade. Hose Mette blev brændt den 23de Januar 1621. Uagtet man ikke uden med en blandet Følelse af Modbydelighed og Forundring over Overtroens Magt endog efter Reformationen kan læse de mange forekommende Efterretninger om Hexeprocesser, have disse dog i kulturhistorisk Henseende deres store Betydning, og derfor meddeles ogsaa endnu efterfølgende Uddrag af et Forhør, som i 1574 blev optaget over en saakaldet Hex i Skjærum Sogn, hvilket

Dokument, skrevet paa Pergament, endnu 1808 opbevaredes i Aasted Sogns Præstearkiv. Forhøret var blevet optaget af 5 Mænd, der vare Tjenere paa Eget, som den Gang ejedes af Familien Orning. For disse 5 Mænd bekjendte dette Fruentimmer, som benævnes „en fattig Troldkvinde", ved Navn Bould (Bodil) Gregersdatter, at en anden navngiven Kvinde havde lært hende Hexekunsten paa følgende Maade: „Saa giinge wy iij thorsdags Affthener thel skierrum kirckí oc ieg bleste i Nøggelhollet oc sagde kom Nagi oc Niste oc huercken Marie eller Christi, oc fly oß thjerres Ko Nøtthe huis wy wille paaforde, oc neffnede wy hvor mange Kjør wy wille haffue Nøtthenn aff, blaa, suorte eller anderlid lødth, saa skulle thenn wnde Aandt komme oc fly oß nøtthenn huor wy wille paaforde. Men saa kom thenn wnde Aandtt som enn suort hundt oc stondom som ith føll oc stack huoll a paa mynn winster patthe, oc suede iij blods drober aff thenn, oc sagde, nu skallt thu were mynn, oc badtt mig, att ieg skulle slaa paa ham, naar hand wylle icke giøre huadt ieg wille." Efter denne Introduktion og Forskrivelse vedblev Buold Gregersdatter og bekjendte, at hun i Selskab med Andre, hvem hun ogsaa navngav, havde udøvet sine Kunster navnlig med at tage Nytten af Naboernes Køer ved at malke dem paa „Hexevis" og kjærne Smør i Bække og Badsteder med meget mere, og hvormed Djævelen, som deres underdanige Tjener, var dem behjælpelig.

Som foran bemærket vare Datidens oplyste og dannede Mænd ogsaa overtroiske, og man ser ogsaa her, at Rettens Folk, Stedets Præst og Godsejer maa have anset et saadant Forhør for et saa vigtigt Aktstykke, at det skulde opbevares i Præstearkivet. At jeg ogsaa henfører Godsejeren blandt de overtroiske, mener jeg er berettiget, da hans Tjenere næppe have behandlet en saadan Sag uden hans Samtykke eller Foranstaltning. Selv om Christian

den Fjerde, som besad en for sin Tid sjælden Oplysning og Dannelse, har en af vore Forfattere sagt, at blandt hans Svagheder var ogsaa den, at han troede lige saa fast paa Hexe som paa Evangeliet, og at han skulde have anset det for en af sine Kongepligter at forfølge dem til det yderste med Pinebænk og Baal, og, efter Bibelens Ord, ikke lade nogen Hex i Live. Christian den Femtes Lov af 1683 indeholder den Bestemmelse, at Troldmænd og Troldkvinder skulde „kastes paa Ilden og opbrændes".

Med Hensyn til det af Troldkvinden i Skjærum i foranførte Forklaring brugte Udtryk „Ragi" bemærkes, at den onde Aand fordum benævnedes saaledes, og endnu bruges i visse Egne i Vendsyssel den Ed „Ragien ta mæ". I et Brudstykke af en gammel Bønnebog har jeg læst følgende, for Fortidens mere uforstilte Religiøsitet betegnende naive Rim: „Heruth Ragi Rist! kom ind Maria med Christ! Heruth Du unde Aand! kom inn Maria med de bitte baan!"

Om Betydningen af Ordet Rist kan jeg ikke have nogen afgjørende Mening, dog maaske det kan have Hentydning til den gamle Tro paa Helvedes Ild og være kommen af at riste eller stege noget paa en Rist over Gløder. Desværre er i vor Tid den gamle Ed „F. riste mig" ikke ualmindelig; men denne saa vel som de mange andre Levninger af Fortidens Raahed maa ganske vist i Tiderne vige for den tiltagende Oplysning, Frihedens naturlige Bærer og sikkre Befordrer.

Om Ulve- og Rævejagt i Vendsyssel.

Naar der i vor Tid tales om, at der i gamle Dage har været Ulve i Vendsyssel, veed man ikke rigtig, om det er Sagn eller Virkelighed, og man ser heri, ligesom paa saa mange andre Omraader, den Kjendsgjerning stadfæstet, at Overlevering af historiske Begivenheder ved Tradition snart gaar i Glemsel.

Ved i 1868, i Anledning af et historisk-topografisk Arbejde, at gjennemgaa Reversalen over Aalborg Bispearkiv (fra 1546 til 1806) fandt jeg der følgende Reskript af Christian den Femte om Ulvejagten:

„Vor Bevaagenhed tilforn. Efter som for Os allerunderdanigst er bleven andraget, hvorledes Tid efter anden adskillige Klagemaal fra de paa Landet boende i Vort Land Nørrejylland skal være indkommen over den store Skade, som dennem paa deres Kvæg og Bæster af Ulven skal være tilføjet, til hvilket at hindre Vi allernaadigst have anbefalet Vores Jægermester Zeplin at føre Ulvejagten efter Vores den 8de December 1688 allernaadigst udgangne Jagtforordning, da paa det alle og enhver af Vore Undersaatter kunne desbedre vide sig efter samme Vores Jagtforordning saa vel ved Ulvejagtens Beforbring som ellers i andre

Maader allerunderdanigst at rette, er Vores allernaadigste Villje og Befaling, at Du strax dertil Anordning gjør, at bemeldte Vores Jagtforordning vorder herefter en Gang hvert Aar af alle Prædikestole i Kirkerne udi det Dig (Bi-skoppen) allernaadigst betroede Stift, naar Prædiken er tilende, tydeligen oplæst og forkyndt. Dermed skeer vor Villje. Befalende Dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn, den 19. December 1693. Under Vor kongelige Haand og Segl. Christian."

Heraf fremgaar, at Ulvene for omtrent 200 Aar siden maa have været meget talrige i Jylland, og følgende Brudstykker af Forordningen af 18de April 1732 (som gjentager og til Dels forandrer Forordn. af 8de Decbr. 1688) vise, at der endnu af Regeringen maatte tages kraftige Forholdsregler mod dette skadelige Rovdyr:

„§ 31. Paa det Ulvene i Jylland kan ødelægges, maa dertil efter Overjægermesterens skriftlige Ordre egne Jagter, saa tit behøves, paa de til Ulvejagt tjenligste Steder anrettes. Dog skal det ej ske paa de Tider, naar Bonden har at bestille med sin Sæd eller Høst. § 36. Med alt foreskrevne Ulvejagten angaaende skal Amtmændene have godt Tilsyn og ej uden lovligt Forfald være fraværende, medens Jagten holdes. § 37. Her foruden skal hvert Steds Øvrighed efter Anordning befale Natmændene under Straf at føre alle Ludere og Aadseler til de anviste Steder, og ej tage deres Hunde med sig paa saadanne Steder, eller begaa nogen Hinder eller Listighed ved Luderen, saa at Ulven ej deraf skal faa Vinden og sky for at komme. § 38. Hvo som nogen Ulv kan fange eller døde paa Proprietærs Grund og Ejendom, enten i Enemærket eller paa Fællet, skal den næste Tingdag bringe det til det Herreds- eller Birketing, hvor han den har fanget, hvor Ulven skal aftages og Raden ved Tinget ophænges, og skal Herreds-skriveren det i Tingbogen indføre og give den, som har

bragt Ulven, skriftlig Attest uden Betaling, hvorefter samme Herreds eller Birks Bønder skal give ham 4 Rdlr. for hver gammel Ulv og 1 Rdlr. for hver ung, hvilke Penge Herreds- eller Birkefogden tilligemed Skriveren i Tingmændenes Overværelse strax skal ligne og paalægge Bønderne i Forhold til Hartkorn til ham at betale, og skal den, som Ulven bragte, selv beholde Bælgen; det samme skal Skovriderne og andre kongelige Betjente og nyde, som dem i Kongens Vildtbane skyde, hvor Ingen uden dem maa skyde, men alle maa uden Bøsse Ungerne opsøge og fange og da nyde, som før meldt, for hver ung Ulv 1 Rdlr. § 35. Af hvert Amt skal 12 Personer forordnes, som af Jægermesteren underviises i at omgaas med Jagttøjet, og staa for Lapperne[1], hvilke skal følge Jagten, saa længe den i det Amt varer, paa det de desbedre kan iagttage, hvis Ulve, som i Driften ere, og ikke lade de fleste undslippe og nyder hver af disse Personer, saa længe de bruges, maanedlig 2 Rdlr. til deres Underholdning af Amtsstuen."

Naar man nu af det Foranførte med Sikkerhed kan slutte, at Ulvene endnu 1732 have været talrige i Jylland, og man ved Vished veed, at de vare udryddede omtrent i Midten af samme Aarhundrede, maa man vel forundre sig over, at dette skete i et saa kort Tidsrum, men dette maa vel tilskrives dels en kraftig Vilje hos Befolkningen, dels bedre Skydevaaben og Skovenes Forsvinden. Den sidste Ulv, som med historisk Vished vides at være bleven skudt i Jylland, blev nedlagt af en Justitsraad de Lichtenberg i

[1]) Lapper ere større Stykker Lærred, bemalede med allehaande Karrikaturer i afstikkende Farver, som ved Klapjagter efter Ulve udspændes for at skræmme Ulvene fra at gjennembryde Linien. I Tyskland bruges Indkredsning („Kreisen") alene med Lapper, efter at den inderste Plads en Tid i Forvejen har været belagt med Ludere (Lokkemad).

en af Frijsenborg Skove den 12te Januar 1769. En Mand fra Jerup i Elling Sogn ved Frederikshavn skød 1730 en Ulv i daværende Kragskov Skov, og den skulde være den sidste, der blev set i dette Sogn. Ogsaa veed man med Vished, at der i Raabjerg Sogn var Ulve for omtrent 140 Aar siden. Af Matrikulen fra 1662 over Uggerby Sogn i Vennebjerg Herred ses af Navnet paa en Mark („Ulvegravsagre") i den sydøstlige Del af Sognet, at Faldgruber ogsaa have været afbenyttede til Ulvefangst i det nordlige Vendsyssel.

For at vise, hvilken Plage Ulvene i hin Tid maa have foraarsaget Landboerne, anføres efter Biskop Birche-rods Dagbøger, at Ulvene en Nat i Juni 1695 havde ihjelbidt 5 Heste for en Bonde i Vendsyssel, og at „de arme Bønder" lede stor Skade ved dette farlige Rovdyr, som da ogsaa havde ødelagt næsten alle Hjorte og Raadyr i samme Provins.

Af de samme Dagbøger ses, at der i Vinteren 1705 blev holdt „en lystig Ulvejagt" i Vendsyssel. Om Ulvenes Udryddelse i Vendsyssel fortælles endnu følgende ældgamle Sagn: Efter en flersidig Opfordring paatog en klog Kone (en saakaldet „Pulverher") sig at samle og uddrive Ulvene af Vendsyssel. Et Sted inde i Midtvendsyssel havde hun dem allerede samlede i en Flok og gjorde derpaa Holdt ved en Bondegaard, hvis Ejer skulde have spurgt hende, om hun nu ogsaa mente at have dem alle samlede, hvortil hun svarede: „Ja vis haar a de, saa nær som jei (en), dæ kommer hæ bagætter, aa som er haalt, men hai komme nok, Stakli!", og lidt efter at hun var draget mod Syd med Ulveflokken, skulde man have set den halte Ulv komme humpende af alle Kræfter bagefter.

Det samme Sagn kan muligvis haves i andre Egne, da det er bekjendt nok, at man i hin Tid, og længe efter, let kunde falde paa at beskylde en Mand eller rødøjet Kone

for de utroligste Ting paa Troldkunstens Omraade. I søndre Side af Klitten norden for Starholm (pr. Skagen) findes en Bakke, kaldet Ulvebakken, i Nærheden af hvilken der i gamle Dage stod et Hus, kaldet Ulvehuset, som var beboet af en Kone, som gik under Benævnelsen Ulvekonen, hvilket Navn hun skulde have erhvervet ved at udføre det ommeldte Mesterstykke i den sorte Kunst.

Om Jagt efter Ulvens mindre Frænde, Ræven, ville formentlig følgende Oplysninger ogsaa kunne have Interesse, navnlig for den yngre Slægt. Af ældre Folk ville en Del endnu kunne mindes, at der, indtil omtrent i Midten af dette Aarhundrede, fandtes grove Mynder paa de fleste Herregaarde i Vendsyssel. Disse Hunde, som ogsaa holdtes paa flere Bøndergaarde, bleve saavel af Herremændene som Bønderne brugte til Rævejagt. De førstnævnte dreve denne Parforcejagt som en fornøjelig Sport, ligesom endnu de større Godsejere i England, hvorimod den af flere Bønder, navnlig Husmænd, blev dreven som en Art Forretning i Vintertiden paa en temmelig primitiv Maade, nemlig med Hunde og en vældig Knortekjæp i Stedet for Bøsse. De uoverskuelige og den Gang endnu for største Delen ubeboede Moser i Elling, Tversted og Raabjærg Sogne og det sidstnævnte Sogns samt Skagens omfangsrige Klitter vare i denne Egn særlig Skueplads for denne Jagt. Den sidste af disse gammeldags Jægere i det nordlige Vendsyssel var en Husmand fra Lakhjem i Mosbjærg Sogn ved Navn Knur-Kren, som undertiden i flere Uger ad Gangen i Dianas Tjeneste strejfede omkring i Raabjerg og Skagens Sogne, hos hvis Beboere han var en velkommen Gjæst med sine 3 à 4 store Mynder, som i Reglen vare i Stand til at kunne fange „Mikkel“, der ofte snappede en Gaas og ogsaa til visse Tider anrettede megen Ødelæggelse blandt de store Faareflokke, som græssede i Klitterne og, som Følge af, at de aldrig kom i Hus, undtagen naar de skulde

klippes eller slagtes, vare halvvilde. Knur-Kren, som jeg godt mindes, var næsten ligesaa gammeldags som den Jagt, han udøvede. Han bar Knæbuxer, en bredstribet Vest og en kort Vadmels Kofte („Gump", af det oldn. Gumpr), af Kulør omtrent som Peber og Salt. Et Hatslag og derover en stor Fedtlæders Kabuds med Ræveskinds Besætning fuldendte denne ihærdige Nimrods Paaklædning foroven. Over de vældige Træsko med Jernbeslag bar han i Snevintre store uldne Sokker for, som han sagde, at Sneen ikke skulde „klaamp" (hænge ved). I Stedet for Jagttaske bar han en stor Pose eller Sæk, hvori han, i et og samme Rum, gjemte Udbyttet af Jagten („Ræybælle") og Provianten, ristet Fisk og Brød, hvilket sidste han velvillig delte med sine kjære firbenede Jagtkammerater. Et uundværligt Rekvisit paa den Slags Jagt var en saakaldet Fyrtønde, i hvis Indhold (fintrevent raadent Træ) der kunde slaas Ild med et Fyrstaal og et Stykke Flint. Det var nemlig ikke saa sjeldent, at Ræven, naar den blev rejst af Hundene i Nærheden af dens Bopæl, søgte Tilflugt i denne, men Knur-Kren respekterede ikke Husfreden, naar det gjaldt en Rævepæls, men gik strax i Værk med, ved Hjælp af sit Fyrtøj og noget gammelt Klittag, at kvæle Mikkel, som i Reglen efter denne barbariske Operation laa død umiddelbart indenfor det i Mundingen af Rævehulen anbragte Baal.

Saae Mikkel under Forfølgelse af Hundene ikke anden Udvej til at redde Pelsen, gik han gjerne ind i et Hus, hvis en Dør der var aaben, eller ogsaa søgte han op paa Husene, som den Gang havde meget lave Vægge og havde Lyre paa Stuehusene i Stedet for Skorsten. Lyret bestod af en næppe $1/4$ Alen høj, firkantet Træramme, anbragt i Mønningen. En af Knur-Krens mærkværdigste Hændelser, og maaske enestaaende i Jagthistorien, var, at han en Gang fangede en Ræv i et Køkken. Hans Hunde rejste

nemlig en Dag Mikkel i Klitten i Nærheden af Stedet Gaihede, hvis Stuehus var meget lavt, og Mikkel søgte derfor strax op paa samme, men Hundene, som var ham nær paa Livet, fulgte ham i Hælene op paa Taget, hvor Staklen ikke saae anden Udvej til, om muligt, at frelse Livet end at gaa ned i Lyret. Konen i Gaihede, som stod ved „Aanstered" (Arnestedet), i Færd med at lave Middagsmad, blev, som ikke var sært, meget forsippet, da den langhalede Krabat styrtede paa Hovedet ned i eller ved „Uiengryen"; efterfulgt af tvende af Knur-Krens Mynder, som uden Lov og Dom strax skilte deres røde Frænde ved Livet, hvormed de netop vare færdige, da deres Herre kom til Stede paa den ejendommelige Valplads for at afklæde den Faldne, hvilket foregik inde i Stuen, da Soden dryppede stærkt denne Dag i det skorstensløse „Steges". Denne sjældne Jagt fandt Sted om Efteraaret, paa hvilken Tid Ræven er ved godt Huld, og Konen i Gaihede har fortalt, at Knur-Kren ogsaa tog Fedtet af Ræven, hvilket han omhyggeligt indsvøbte i Bælgen. Paa Konens Spørgsmaal om, hvad dette blev anvendt til, svarede han, at det var et godt Middel til Indgnidning mod Hold og Sting i Lemmerne, ligesom det ogsaa blev brugt til „Lysing" ved paa en meget primitiv Maade, nemlig ved Hjælp af en Sivpraas, at brændes i en af Pottemagerler lavet Lampe. Ogsaa hans omtalte Fedtlæders Kabuds blev mindst en Gang aarlig smurt med Rævefedt for at bevare sin Blødhed. I Mangel af Rævefedt blev den Slags Hovedtøj, som endnu var meget almindeligt i Begyndelsen af dette Aarhundrede, smurt med Tran.

Knur-Kren var naturligvis meget overtroisk. Som Præservativ mod, at „Skarnsfolk" ikke skulde kunne „forhexe" hans Jagtlykke, gjorde han med Pegefingeren et Kors i Panden af hver Ræv, han fangede. Ogsaa han, ligesom alle Datidens Jægere, troede fast paa, at det var

et slemt Varsel at møde en gammel Kjærling, naar man gik ud paa Jagt. Vel mente man at have opfundet et Middel derimod, som rigtignok ikke smagte godt, nemlig at kysse Kjærlingen, men Mange foretrak dog denne bitre Kur i Stedet for at gaa en hel Dag uden at fange noget. Knur-Kren var dog vantro med Hensyn til dette Middels Ufejlbarlighed. „A prøve e nok," sagde han leende, „de føst a begyndt a gaa med Huien (Hundene), men de slov F..... far ætte me fejl di flest Gaang, aa saa bestemt a mæ opaa aa vend aa gaa hjem ajen (igjen), nær a mødt saant i Fovl, især næ de va jen aa di rødyve (rødøjede)."

Af Knur-Krens mange mærkelige Hændelser turde følgende i kulturhistorisk Henseende maaske ikke være uden Interesse. Paa hans Tid var den Skik meget almindelig at bringe Madgryden ind i Stuen, før der skulde spises. En Gang kom han i Aftenskumringen med 3 Mynder ind paa et Sted i Raabjerg Sogn for at erholde Logis. Konen, som var lidt arrig, havde allerede baaret „Nattergryden" ind i Stuen, og de fultne Hunde gjorde strax et vældigt Angreb paa dens Indhold. „No æ di S..... Hui i Gryen!" udbrød Konen. — „Halloi!" raabte Knur-Kren med barsk Stemme: „Haalind, Lysti, Svindt!" (Hundenes Navne). — „A tykkes F..... ta mæ", sagde Konen, „di taar godt nok paa et, Do behøver int aa sej haalind, lysti, svindt."

Knur-Kren, hvis Navn endnu i denne Egn er levende i Folkemunde, var, saavidt vides, den sidste, som drev Rævejagt paa den omtalte primitive Maade. Han døde for omtrent 50 Aar siden.

Indtil i Slutningen af første Halvdel af dette Aarhundrede blev der endnu fra enkelte Herregaarde i det nordlige Vendsyssel udøvet Rævejagt med Bøsse og den omtalte Slags Mynder. Ogsaa jeg, som i mine unge

Dage var en ivrig Jæger, har ofte deltaget i denne Sport, som var meget yndet, og det var ikke sjeldent, at Jagtelskere langvejs fra droge herop for at deltage i denne Jagt og se, hvorledes Hundene kunde tumle Mikkel, og man kunde naturligvis ogsaa undertiden faae Lejlighed til at skyde ham paa Pelsen.

I Efteraarstiden traf man i Reglen Ræven liggende paa de store Lyng- og Sivsletter mellem Klitterne. Opholdt Mikkel sig hjemme, d. v. s. i Graven, og ikke var jaget ind af Hundene, lykkedes det ofte, ved Hjælp af en Gravhund, at „faae ham i Tale", da han i Reglen, efter at den førstnævnte havde været inde og skældt ham Huden fuld, efter faa Minuters Forløb i stærk Fart forlod sin Bopæl, for strax efter at falde i Tænderne paa sine der udenfor ventende ubarmhjertige Frænder.

Fra en Rejse til Skagen.

Da jeg en Aften i Slutningen af Oktober 1867 rejste fra Skagen, kom jeg til at kjøre over Stranden med Sognefoged Christian Krøg i Skagens Landsogn. Det regnede og blæste af SV., og Regnen piskede os lige i Ansigtet. Chr. Krøg, som er en firskaaren og kraftig Mand af en ærlig og aaben Karakter, er en Levning af Fortidens mere hærdede og djærve Befolkning. Fjernt og nær er hans Hus bekjendt for Gjæstfrihed, og i Vintertiden er det ofte et behageligt Tilflugtssted for Rejsende i denne øde og uvenlige Klitegn med sine umaadelig tunge Sandveje, som gjør Rejsetiden mere end dobbelt saa lang som paa almindelige Landeveje. Det var, som det hedder, „Højvande" som Følge af, at det de foregaaende Dage havde blæst af SV., og Søen gik flere Steder mod de umiddelbart til Havet grænsende Sandmiler.

Da jeg fortalte Chr. Krøg, hvorledes jeg for nogle Aar siden paa en Rejse til Skagen under Højvande havde maattet kjøre over en af disse Miler, fordi min ene Hest blev sky og ikke vilde gaa i Bølgeslaget, svarede min med slige Vanskeligheder fortrolige Rejsefælle: „Aah, her opaa Sønderstraj (ved Kattegat) rænner a et aldri for noen

Ting, hæh skul hun rigtignok væ stram, om a et skul kud kjør baade te aa fraa Skavi, nej for om Havet ogsaa gaar helt op opaa Vommen aa Krikkeren (Hestene), saa haar et ilyval it Majt (Magt) te aa ka træk dem i Havet." Han fortalte derpaa, hvor vanskeligt det derimod var at passere Nordstranden (ved Vesterhavet) i Stormvejr formedelst de mange smalle Steder, hvor Søen med Højvande saa voldsomt bryder mod de høje Strandbakker. Paa sine mange Rejser til Hjørring havde han ofte været i Fare paa Nordstranden, og, bemærkede han ganske naivt: „men to Gud ske Lov, hidtil er a kommen godt fraa et; de hjælper jo aasaa i Fanens Hob de a æ vaant te saant aa lig aa prakker, aa to saa tesidst rænner (regner) man et int saa Nothing."

Efter at jeg hertil havde bemærket, at det maatte være meget vanskeligt for Folk, der var lidt eller intet kjendte med Forholdene, at kjøre over Nordstranden i Stomvejr med Højvande, sagde min rolige Rejsekammerat, idet han lo hjerteligt: „Ja de haa Do sku Ret i; ja a lier hva Gaang a tinker apaa saant som Pji Puhlsen (Povlsen) i Nørtversted kom aasted apaa Nørstrand de aant Aar hai kjør te Skavi"; og da jeg ytrede Lyst til at vide nærmere Besked om denne Begivenhed, fortalte han, at da han, C. Krøg, som er Strandfoged, for nogle Aar siden i en svær Storm af NV. kjørte ilanddrevet Skibsvrag hjem fra Stranden, traf han benævnte Peder Poulsen, som var paa Rejsen til Skagen med et Læs Rug.

Tversted-Manden mødte Chr. Krøg i Nærheden af et af de ommeldte smalle og under saadanne Omstændigheder meget farlige Steder paa Stranden, og da den Sidstnævnte nøje kjendte den Fare, som, især for mindre erfarne Folk, er forbunden med at passere slige Steder i Stormvejr, opfordrede han først P. Povlsen til at forlade Stranden og følge med sig over Klitten til Skagens Sogn, men da

denne ikke vilde gaa ind herpaa, instruerede C. Krøg ham saaledes: „Ja, ja, vel Do int lyd mit Raad, ka Do sku læ væhr, men saa vil a da sie Dæ saamøh, te Do skal int bryd Dæ om, at Havet røger over Krikkeren, næ Søi bryer imod Bakkeren; dæ komme gjan 3 eller 6 Søer saant ætter hveraier, men si næ di løber tebag, saa ma Do pas apaa aa væj Krikkeren imod Lai med Njesen; gjø Do int de, er et vaanskeli de Do slipper godt fraa et."

Som C. Krøg havde sagt, gik det ogsaa Peder Povlsen galt med at passere det snævre Sted paa Stranden, og paa et hængende Haar havde der nær hændet ham en stor Ulykke. Søen brød voldsomt mod Havbakkerne, og efter at have udholdt flere Overhalinger, blev Vognen paa en Gang kastet over af en frygtelig Braadsø, og i faa Øjeblikke vare Vognsættet, de deri værende Sække med Rug tilligemed Baghjulene bortrevne af Bølgerne. Instinktsmæssig havde den „Vognbrudne", som næsten havde tabt Fatningen, holdt fast ved Tømmen, og heldigvis formaaede Hestene, som vare meget kraftige, at trække ham et godt Stykke i denne, og det lykkedes ham saaledes at blive slæbt forbi det farlige Sted af Hestene.

En halv Time efter at Chr. Krøg var kommen hjem, kom P. Povlsen, saa vaad og slukøret, som han efter det lidte Uheld maatte være, ridende til Skagens Sogn, hvor han som sædvanligt søgte til Chr. Krøg, der leende modtog ham med følgende djærve Tiltale: „A saah Dæ et F..... pine mæ nok, men to mæ sejer aasaa for et gammelt Ordsprog, dæi som int vil lyd, maa lid. No ka a da tink Do haa saalist baade di Vuen (Vogn) og dit Rug." Manden rystede paa Hovedet og nikkede bejaende. Vognen, med Undtagelse af Forhjulene, der stod i Strandklitten, drev i Land ved Gammel-Skagen. Rugen, mente Chr. Krøg, var ogsaa nok dreven op paa Stranden, men da den var en brugbar Vare, antog han, at den var bleven annammet

af Beboerne i „Rævhvol". Da jeg gjerne vilde vide, hvilket Begreb der forbandtes med „Rævehulen", forklarede min aabenhjertige Rejsefælle, at saaledes kaldte man en i Klitterne ikke langt fra Stranden den Gang værende Hytte, som var beboet af flere Familier, hvis Næring man, og det vist ikke uden Grund, mente maatte staa i nøje Forbindelse med Frugterne af Storme paa Vesterhavets vidt naaende Strande.

Det var allerede sent paa Aftenen da vi naaede til Chr. Krøgs Bopæl, hvor jeg forblev om Natten. Saasnart vi vare komne indenfor, bad han Konen „tage Flasken", og jeg maatte nolens volens drikke to Snapse i et Væk, og paa min Vægring ved at drikke mere end een, svarede den gjæstfri Vært med uimodstaaelig Bestemthed: „Jo, vi skal ha to, hvad æ val jen Dram, næ mæ haa vat ud i saant e Vær?"

Vi sad i Sovekammeret, hvor man saa behageligt følte Virkningen af de fortræffelige Martørv i Kakkelovnen, og jeg befandt mig overmaade vel hos disse brave Folk. Konen drejede flittigt sin Rok og Chr. Krøg opvartede blandt andet med flere interessante Strandingshistorier. Han er, som maaske ingen Anden i hele Danmark, Strandfoged baade paa Øst- og Vestkysten, og hans mandige Egenskaber harmonerede godt med denne Bestilling. Han gik denne Aften, saaledes som det er almindeligt hos Kystbeboerne i denne Egn, naar de have været ude i Regnvejr, med de bare Underbenklæder, som vare spændte fast med en Læderrem om Livet, og bar en tyk islandsk Trøje. Et Par Gange aabnede han Døren til Sideværelset og spurgte Karlen: „Mon Do hovver (husker) a gie Krikkerne, Volle? Di skal ha Vaai Kl. 7."

Ligesom de fleste „Havgasser" skraar Chr. Krøg helst den saakaldte „Udkradsning", og han præsenterede for mig to Æsker, en med „Udkradsning" og en med ren Tobak,

og en Kridtpibe med det Spørgsmaal: „A væd int, hvad Do vil helst hae, enten en Skraa eller en Pib Tobak? A vil no saa gjan (gjerne) ha saant „en Skarp" (Udkradsningsskraa), nær a ka faa noh, der æ en Smol Saft ved." Da jeg ikke fandt Behag i den sidstnævnte Nydelse, valgte jeg Piben.

Efter at vi til Aften havde spist stegte Rødspætter med tilhørende Snapse, drukket en Kop velsmagende The og senere en god Toddy, blev jeg vist ind i et net Gjæsteværelse med en god Seng og en varm Kakkelovn. Under saadanne Forhold gjør det næsten godt, saaledes som Tilfældet var denne Aften, at høre Regnen og Stormen mod Vinduerne, og jeg kom uvilkaarlig til at tænke paa saadanne Folks Vilkaar for hundrede Aar siden og forundrede mig over Velstandens ikke ubetydelige Tiltagen ogsaa i disse fjerne og golde Egne. En Strandfoged har vel ogsaa lidt Indtægt af sin Bestilling, men de fleste af dette Sogns faa Beboere (15) ere velhavende.

Næste Morgen vækkedes jeg ved Musik fra et Sideværelse. Chr. Krøgs Forældre ere paa Aftægt og bo i den ene Ende af „Rollingen", og hans Fader, som er omtrent 80 Aar, spiller Violin. Det var mest gamle Dansestykker, han spillede denne Morgen, og i denne i kulturhistorisk Henseende ganske mærkværdige Musik, som tiltalte mig saa underligt, laa et naturtro Udtryk af Aanden i vore Forfædres naive og ukunstlede Forlystelser, og navnlig fik jeg deraf, og ved Hjælp af den Gamles Forklaring, et levende Billede af deres Selskabsdanse for henved 50 Aar siden, som vare karakteristiske ved den større Alvor og Langsomhed, hvormed de bleve udførte. Efter at jeg en halv Timestid i Sengen havde lyttet til den Gamles for mig saa tiltalende Musik, stod jeg op og gik ind til den gamle Spillemand. Det er, som man siger, „en pæn gammel Mand", hvis hele Væsen og Maade at være paa er et

Billede af hans Musik i materiel Skikkelse. Han ler næsten aldrig, og mærkeligt nok spiller han dog hver Morgen og Aften. Peder Krøg, saa hedder den Gamle, fortalte mig, at han i mange Aar havde spillet til Dans ved Gilder („Baller"), som tidligere holdtes i Skagen af dem af Byens velhavende Beboere, som holdt Fiskeriselskaber. Disse „Selskabsballer" afholdtes bestandig anden Juledags Aften, og næsten alle Spillemænd i Skagens og Raabjerg Sogne vare fast engagerede ved disse ældgamle Gilder. Man maatte derfor i de nævnte Sogne være belavet paa at danse første Juledags Aften; thi blive hjemme fra Skagen anden Juledags Aften gjorde ingen Spillemand uden den mest bydende Nødvendighed. Det blev nemlig anset for en stor Ære at spille i Skagen, for ikke at tale om den dermed forbundne „gode Fortjeneste". Da jeg nærmere omtalte denne, ytrede P. Krøg med opklaret Ansigt: „Ja, a kud da for de mest ha henved tre Daaler ved saant en Bal, aa saa en Løvemaad (Traktement) som te de sværest Bryllup i Raabjerg Sogn."

Nu bor Chr. Krøg ikke mere i Skagens Sogn, og den gamle, alvorlige Spillemand er død og med ham denne ejendommelige Egns gamle Danse, af hvilke jeg har set flere udførte for omtrent 50 Aar siden. Ja, det Gamle maa, efterhaanden som det modnes, vige Pladsen for det Nye, og saaledes ogsaa Musik og Dans.

En Stranding paa Vestkysten.

Paa Jyllands Vestkyst, hvor saa mangen brav Sømand for sidste Gang har maattet lukke sine Øjne og mangen en stolt Skude er bleven et Rov for det voldsomme Hav, foregaar som bekjendt Scener, hvis Lige forgjæves søges paa Kattegattets eller Østersøens Strande, og Meddeleren heraf har derfor troet, at en kort Fremstilling af et Strandingstilfælde paa den nævnte Kyst kunde have Interesse for Folk, som sjeldent eller aldrig have set et saadant, og Meddelelsen turde være saa meget interessantere, som Strandingen indtraf midt om Sommeren, paa hvilken Aarstid en Storm ved Vesterhavet langtfra i Styrke eller Varighed har den Betydning som i Vintertiden.

Den 18de Juli 1872 blæste det en orkanagtig Storm af NV. Klokken omtrent 7 Formiddag modtog jeg Expres med Melding om, at et større Skib — Brig „William Penn" af Sunderland — samme Dags Morgen var strandet ved Skiveren, og et Kvarter senere var jeg paa Vejen til Strandingsstedet. Sandet føg lig Snefog næsten overalt i dette Danmarks største Klitsogn (Raabjerg). Allerede før jeg naaede Strandklitten, som ved Skiveren ikke er meget

bred, hørte jeg af og til Nogen raabe ved Havet, som jeg endnu ikke kunde se for Klitten, og jeg troede i Førstningen det var Mandskabet ved Redningsbaaden fra Tversted, som jeg antog maatte være kommen tilstede, der manøvrerede med Baaden; men endnu før jeg var kommen helt over Strandklitten, kunde jeg høre det var Nødskrig fra det skibbrudne Mandskab, hvis Raab om Hjælp overdøvede de saa voldsomt oprørte Elementers Drøn. Da jeg var naaet op paa de yderste Bakker af Strandklitten, saae jeg det strandede Skib, der, med Forstævnen vendt mod Land, stod paa et meget farligt Sted, nemlig paa yderste Side af mellemste Revle, hvor de voldsomme Braadsøer uafladelig væltede sig hen over det og truede med at slaa det i Stykker, og Ingen tvivlede om, at dette jo ogsaa vilde ske; men paa Bougsprydet sad eller rettere hang 7 Mand, stadig vinkende og raabende om Hjælp, et Syn, som maatte røre endog den koldeste Jagttager, thi uagtet to Redningsbaade vare i Virksomhed, blev det mere og mere tydeligt, at de kraftigste Anstrængelser for at redde de Ulykkelige paa det til Undergang viede Skib vare afmægtige ligeoverfor de vældige Naturkræfter. Redningsbaaden fra Kandestederne, som den Gang havde et dygtigt og veløvet Mandskab, gik netop, som jeg var kommen til Stranden, i Land efter et forgjæves Forsøg paa at komme til Skibet, og Haabet om at kunne redde de ulykkelige Skibbrudne var nu saa godt som opgivet, da Skibet, som uheldigvis havde nogle Raasejl staaende, nu kæntrede eller gik over paa bagbords Side, hvorved Sprydet, Mandskabets nævnte Tilflugtssted, nu kom i umiddelbar Berøring med Havet, hvis skummende Bølger uafbrudt væltede sig over det.

Endnu en halv Time holdt Mandskabet sig fast paa Sprydet, og Redningsbaaden fra Tversted gjorde et sidste og kraftigt, men desværre forgjæves Forsøg paa at naa Skibet, hvis Mandskab nu var skyllet bort fra det.

Den travle og rosværdige Virksomhed, som, medens der endnu var Haab om at redde de Ulykkelige, udfoldedes af saavel de respektive Redningsmandskaber som ogsaa af de tilstedeværende Kystbeboere, afløstes nu pludselig af en alvorlig og næsten højtidelig Stilhed. Alles Blikke vare heftede paa det af de rasende Bølger allerede svært lemlæstede Skib, og der saaes Taarer i flere af de mere Medfølendes Øjne, ligesom man ogsaa fra Enkelte, idet man sukkende vendte sig bort fra det sørgelige Skuespil, hørte Ordene: „Ja, Vorherre forlad dem deres Synder.“

Landestedernes Redningsbaad var imidlertid gaaet ud i Læ af Skibet, for om muligt at bjerge nogle af det bortskyllede Mandskab, der nu førtes bort af den stærke Strøm, og det lykkedes at fiske 2 Mand levende op, hvorimod de øvrige 5 Mand fandt deres Død i det vaade Element. En Time senere var Skibet aldeles sønderslaaet, og Stranden var ligesom oversaaet med Inventariegjenstande, Proviant og Vragstykker, hvis Antal var saa meget større, som det var et gammelt Fartøj, hvis Forlis vedkommende Ejer vel nok kunde have ønsket, naar det var sket under mere heldige Omstændigheder. Strandingen skulde, saavidt vides, være foraarsaget ved, at man, som oftere er sket, havde taget fejl af Fyrene, nemlig forvexlet Hirtshals med Skagen.

Da jeg ved Aftenstid vendte hjem, havde Stormen lagt sig, men Søen gik endnu højt som Følge af den voldsomme Strømsætning, og Havets vældige monotone Drønen lød langt ind i Landet over Klitterne og Heden, og forekom mig som en dæmpet Gravsang over de forulykkede Skibbrudne.

En Stranding i Aalbæksbugten.

Skjøndt denne Skildring danner en mærkelig Kontrast til min Fremstilling af en Stranding paa Vestkysten, turde den maaske dog, men Hensyn til nogle Smaatræk af Egnens Natur og Folkeliv, have sin Interesse, hvorhos jeg ikke vil lade ubemærket, at flere farlige og med Tab af Menneskeliv forbundne Strandingstilfælde ere indtrufne i Aalbæksbugten, hvorfor der ogsaa sammesteds i 1861 blev oprettet en fuldstændig Redningsstation.

En Dag sidst i Maj 1872, omtrent Kl. 8 Formiddag, modtog jeg fra Strandfogden i Jerup Efterretning om, at en norsk Jagt var strandet ved Napstjert. Som Befuldmægtiget for vedkommende Assuranceagent begav jeg mig ufortøvet paa Vejen til Strandingsstedet, for i fornødent Fald at assistere den strandede Mand. Vejret var smukt og stille, og uagtet en tyk Taage endnu hindrede Solen i at skinne igjennem, var Luften lummervarm og Vegetationen meget yppig som Følge af det ualmindelig fugtige Foraar og den nu indtrufne Varme. Min Vej faldt først igjennem Jennets Klit, hvis nøjsomme Planter ogsaa vare i den frodigste Vært. En Ræv strejfede endnu omkring paa en Lyngslette. I den korte Nat var den ikke bleven færdig

med Indsamling af Føde for sig og Unger. De stakkels Fugle, som vare i den største Angst for saavel deres Æg som Unger, forfulgte med Heftighed denne deres Dødsfjende. Paa Heden øst for Klitten mødte jeg to Fiskere, som vilde hen at skære Tørv, og det er ganske interessant at se en Fisker om ikke i Færd med, saa dog paa Vej til Arbejde paa Landjorden, thi ikke alene Dragten, men hele hans Maade at være paa synes ligesom at protestere mod den uvante Haandtering. De vare nylig komne fra deres Gjerning paa Havet, hvor de havde set det strandede Skib, og fortalte mig, at det efter deres Overbevisning allerede var flot igjen. „Hun (Skuden) ligger", bemærkede den ene, „rigtignok ind for her Varp, men de æ val for at gjø Klaariring med di to Baad, som haa hjaalpen ham ud, heller om hai haar hat noh aa Dækslasten kaast overbord, som hai ta'r ind ajen", og den Sagkundskab, hvormed disse solbrændte og velbyggede Mænd gave denne Forklaring, dannede en besynderlig Modsætning til deres medhavende Redskaber — Tørvespader —, som de ogsaa bare paa en egen Maade. Jeg red videre og vendte mig endnu en Gang om for at se den Langsomhed, hvormed Fiskerne daskede længere ind paa Heden, og som tydeligt viste, med hvilken Ulyst de gik til det uvante Arbejde. Jeg var snart inde paa Knasborg Mark, hvor jeg traf en Fisker, som havde en Plovmand, og saavel Fiskeren som dennes næsten voxne Søn fulgte med barnlig Nysgjerrighed stadig Ageren rundt med Ploven. For Fiskerfolk, som have lidt Jord, er det en Art Festdag at have en „Arbejdsmand", og Konens hele Kogekunst maa opbydes for af det bedste, Huset formaar, at lave en saa god Middagsmad som muligt.

Fiskeren standsede ved den ene Ende af Ageren, og det gjorde godt at se det glade Ansigt, hvormed han hilste mig. Jeg gjorde en Bemærkning om det heldige Sædvejr,

men Strandingen laa ham mere paa Sinde end Bygsæden, og han udbrød snart, henvendende sit Kjenderblik mod Havet: „Ja, Normai kom da flot ajen“, og da jeg ytrede min Forundring over dette Strandingstilfælde i saa godt Vejr, vedblev han videre: „Ja saaent gaar et, a tinkt paa et ijas (i Aftes) a saae hai gik Lai saa nær, de hai kud gjan blyv narre, saa de æ jo Stræmmi (Strømmen), der haa sat ham ind der opaa nohre Sid aa Kragskov Rev.“

Jeg travede mod Syd og red snart i Kanten af Strandklitten, hvor alt i det smukke Vejr var saa skjønt. Solskinnet laa saa yndigt paa Sletterne i Klitterne, hvor Bierne summede deres honningsøde Passiar i Graarisenes gule Blomster. Paa en Gang hørte jeg Fløjtetoner, og jeg holdt uvilkaarlig stille for at høre den skjønne Musik, som paa dette Sted saa underlig henrev mig, og jeg var ligesom fortryllet af denne skjønne Nydelse. I Førstningen var jeg uvis om, hvor Musiken kom fra, men omsider mærkede jeg, at den kom fra Søen, og efter at være kommen denne nærmere, opdagede jeg, at de bløde Toner kom fra en paa Stranden gaaende Hyrdedreng, som vogtede nogle Køer i Strandklitten. Jeg red strax hen til den lille Spillemand, som til min Forundring udførte sin Musik paa en lille, kun 6 à 7 Tommer lang Skalmeje af en egen Konstruktion. Drengen, som havde sit Blik henvendt mod den strandede Skude, som jeg halvvejs glemte mellem de simple og dog saa tiltalende Naturomgivelser, gjorde et godt Indtryk paa mig, hilste mig venligt og saae sjæleglad ud. Efter min Opfordring vedblev han at spille, idet han stadig betragtede det strandede Fartøj, som saas at være flot. De to Fiskerbaade, som havde assisteret det, vendte med langsomme Aareslag tilbage mod Land, ligesom ærgerlige over den havte Fortjeneste, som jo var bleven større, naar Skuden var bleven staaende. Drengen holdt op med at spille og sagde med Livlighed: „Si no resse Normai“, og

da jeg ytrede, at dette var heldigt, vedblev Drengen, idet han betragtede mig med en vis Alvor: „Da saah Niels Piesen de va Skaad, om hun skul kom ud“ (af Grunden), hvorpaa han atter vendte sig mod Havet, for endnu en Gang at se den stolte Skude, hvis Sejl nu fyldtes med en let Brise. Jeg samtalede endnu lidt med den lille glade Musikant, som fortalte mig, at han ogsaa spillede Violin, og at hans Fader havde kjøbt „en stuhr Fløjt“ til ham, som havde kostet 3 Rdl., men at han bedst kunde bruge den lille Fløjte, paa hvilken han ogsaa med en forunderlig Færdighed kunde udføre flere nette Dansestykker og Sangmelodier.

Det var tydeligt, at Drengen forundrede sig over min Interesse for hans ubevidste Talent, og efter at jeg havde givet ham et Par Smaamønter og opfordret ham til at fortsætte sin Uddannelse i Musik, hørte jeg endnu længe, idet jeg langsomt red bort, hans sønne Toner, som i den stille Luft saa rent smeltede sammen med og endelig afløstes af Hjejlens (Brokfuglens) dæmpede Fløjten og Hedelærkens Triller.

Et gammelt Sagn.

Lidt i NV. for Hjørring ligger den saakaldte Klohnhøj, om hvilken man har følgende Sagn.

I gamle Dage skulde den ofte ved Nattetid være bleven set i lys Lue, og Sagnet gik, at en Skat laa gjemt deri under Bevogtning af en Drage. Endelig besluttede nogle af Byens mest modige Mænd at udgrave den store Skat og, om fornødent, vove en Kamp med Dragen. Saadanne Arbejder skulde altid udføres stiltiende, hvilket ogsaa blev iagttaget her, indtil man var naaet til en Dybde af omtrent Midten af Højen. Her viste sig nu en Kiste, i hvilken var befæstet en tyk Jærnring, hvori der strax toges godt fat; men da nu en af Skattegraverne, i sin Iver for at bjerge den forventede Skat, raabte „ta' fat", slap Ringen af Kisten, som saa pludselig forsvandt.

Til Bod for denne, som man troede, ugudelige Handling, skulde Ringen være bleven anbragt som Haandtag paa Døren i St. Katrine Kirke i Hjørring, hvor den skulde have siddet i mange Aar.

Til Sagnet om Dragen, Pengekisten o. s. v. kan føjes følgende interessante Slutning, som er bleven Meddeleren heraf fortalt af en gammel Mand i Nærheden af

Hjørring. Da Ringen var sprungen af Kisten, sagde Dragen med hul Røst: „Ja, maa a int i Klonhøv blyv, saa vil a med mi Skat te (til) Gaardbo Sø flyv, og deraa (deraf) skal I mæ aaller (aldrig) faadryv (fordrive)."

Uagtet Traditionen ikke melder noget om, at Dragen siden fløj i Gaardbo Sø med sin Skat, kan det, figurlig talt, gjerne siges at være sket, og paa samme Maade kan det siges, at Hr. Jørgen Larsen magtede at fordrive Dragen (Vandet) af Søen og hæve dens Skat op i Form af den lige saa værdifulde som prægtige Gaardbogaard, hvis Hovedbygnings stolte Taarn og Spir paa en værdig Maade betegner Kulturens Avantgarde, og hvorfra haves en vid og romantisk Udsigt over denne ejendommelige Egn, omgivet af tvende nærliggende Have, af hvilke „Vester Vovvovs" indtryksfulde, hule Drønen næsten stadig kan høres.

Om de første regulære Krigsskibe.

Saavidt jeg efter ringe Evne og Lejlighed har kunnet faae oplyst, var Landet meget langt tilbage i Tiden med Hensyn til Søværnet inddelt i visse Distrikter ved Kysterne, af hvilke ethvert maatte udrede og vedligeholde sit Skib med Vaaben, Proviant og Mandskab. Et saadant Distrikt, som benævnedes Styrishavn eller Havnelægd, og omfattede saa megen rebdragen Jord, som havde 8 Marker Guld eller 24 Marker Sølv Skyld, maatte, som bemærket, præstere et Krigsskib, selv drage det op og sætte det i Søen i Krigstid. Den almindelige Armatur til et saadant Skib bestod i Spyd, Jernhatte og 3 Tylter Pile. Skibet havde 12 Aarer og en lige saa stor Besætning foruden en Skytte. At der nævnes en Skytte, synes at antyde, at kun En var ansat til at bruge Flitsbue, hvilket ogsaa synes at have kunnet være nok i Forhold til det nævnte Antal Pile. Om Skydevaaben med Krudt som bevægende Kraft kan der paa den Tid ikke være Tale, da Krudt som saadant først forekommer i Evropa i første Halvdel af det fjortende Aarhundrede, og i Danmark vides Krudt ikke med Bestemthed at have været kjendt før 1372. Den Mand, som kommanderede Skibet og dets Mandskab, benævnedes Styrismand,

og denne Høvedsmand, som ogsaa førte Tilsyn med Skibet i Fredstid, blev udnævnt af Kongen eller Biskoppen og havde et libet Lehn, hvilket tilligemed Bestillingen efter jydske Lov 3, 20 var arveligt paa Sværdsiden. I Ledingsfærd (Krig) maatte et saadant Skib forsynes med Proviant for 3 Maaneder.

Saaledes var Danmarks Orlogsflaade beskaffen paa Valdemar Sejrs Tid, og man veed, at denne Konge paa et Søtogt 1219 drog til Lifland med 1400 saadanne Skibe, af hvilke hvert havde en Besætning af 12 Mand, en Kyradser, en let Rytter og en Skytte. Af det nedenanførte kongelige Brev af 1561 (som forefindes i Gehejmearkivets „Tegnelser o. a. Lande" VI., 472) synes at fremgaa, at paa den Tid den omhandlede Inddeling af Landet i Styrishavne var ophævet.

„Til Borgemestere, raadmend oc menige Borgere vdi Skaffuen oc Hiøring. Wider at wore vndersotte borgemestre Raamend oc menige Borgere vdi Vor kjøpsted Randers nu haffue vndt Oss thett Orlogschiib som the haffue ladet bygge Oss oc riiget til thieneste Tha effthertbij athij ere tillagde att schulle bekoste ethers Anpart i same Schiib meth schiøtte oc anden Tilbehøring oc J endnu hertil ingthet vdlagt haffuer bede Wij ether oc wille athij strax met thet alderførste vdgiører aff Ethers bye saamange guode bodtzmend som J fore taxeret er, da thennom mett Kost oc fetalie forschicher till Wor kjøpsted Randers att the ther kunde anamme forne. Schiiff oc thet føre ind for Wort slott Kjøpennehaffn. Wi haffuer wdi liige Maade tillschreffuet wore Vndersotte wdi Wor kjøpsteder N. og N. at the ocsaa schulle wdgiøre saa mange Bodtzmend som the fore taxeret er mett Kost oc fetalie som mett Ether schulle fremføre forne. schiiff. Thy thager her ingen Forsømmelse fore saafrempt J icke wille siiden stande Oss till rette. Kolding anno 1561."

Der synes saaledes endnu ikke 1561 at have været offentlige Skibsværfter, men at Orlogsskibene, der nu ganske sikkert have været større end paa Valdemar Sejrs Tid, efter Bestilling af Regeringen ere blevne byggede af Private, ligesom den anførte kongelige Skrivelses Indhold tyder paa, at Udgifterne ved Krigsskibenes Anskaffelse med bestemte Bidrag ere blevne afholdte af Søstæderne, som ogsaa endnu præsterede og underholdt Mandskab til deres Besætning, hvilket kan antages at være vedblevet, indtil der paalagdes staaende Skatter, hvilket først skete under Frederik den Tredie.

Med Hensyn til at Hjørring for omtrent 3 Aarhundreder siden er bleven betragtet som Søstad, turde følgende Oplysning have Interesse. I A. Berntzens fortræffelige Værk „Danmarks frugtbare Herlighed" findes anført: „Hiøring er liggende sudvest fra Skagen ungefær 6 Mile og hvortil en Vig fra Vestersøen paa 1/2 Mil nær giør Indseigling, saa Borgerskabet derved hafver Leilighed deris Handel til Søes saavelsom til Lands at fortsætte."

Denne Sejlads i en Vig fra Vesterhavet paa 1/2 Mil nær til Hjørring maa utvivlsomt have fundet Sted der, hvor den lave Engstrækning nu er fra Kjærsgaard mod VSV. imellem Kjærsgaard Ladegaard og Ejstrupgaard og videre mod SV. til Skibsby, som rimeligvis har faaet Navn af denne Ladeplads; men at man paa den Tid (1656), A. Berntzen skrev den nævnte Bog, endnu har kunnet sejle ind til Skibsby, som ligger 1/2 Mil fra Hjørring, med større Fartøjer, maa betvivles; men han har naturligvis denne Oplysning efter ældre Kilder.

Om foregaaede Forandringer i vore Forfædres Næringsveje.

At Jagt og Fiskeri, medens Urskovene dækkede Højderne og de dybe Dalstrøg vare opfyldte med Vand, vare og maatte være Befolkningens væsentligste Næringsveje, er en afgjort Sag. Saaledes læser man om en tidlig Folkestamme (Svartalferne) i Norden, hvis Sprog var meget fattigt og havde f. Ex. intet Ord for Korn; de dyrkede saaledes ikke noget saadant. De omtales som levende i Huler, tildels under Jorden. En senere eller i alt Fald mere kultiveret Folkestamme var Kvenerne, som kjendte Agerdyrkning og i hvis Sprog Korn kaldes Æde, oldn. æti. (Alvismál S. 33.) Af Ordene æti og barr kan man slutte, hvilke der vare de første Kornsorter, der dyrkedes i Norden. Æti betyder Havre og er det angels. ate, eng. oaten, Havre. Ordet barr betyder Byg, angels. bere, eng. barley, jfr. kymr. bara, Brød. Byg omtales allerede af Ulfilas, Gothernes Apostel (født 318), og denne Kornsort maa saaledes af de gothiske Stammer være indført i Norden, medens Havre sammesteds synes at have været oprindeligt, hvisaarsag de nordiske Sprog ogsaa af Havre (æti) har Verbet at æde, hvorimod man af Byg (barr)

ikke har noget Gjerningsord. At Rugen er yngre i Norden end Havre og Byg, er, med Hensyn paa de i Tidernes Løb saa betydeligt forandrede lokale Forhold, ganske naturligt og ses ogsaa deraf, at ingen Benævnelse paa denne Kornsort forekommer i de gamle Sange. Agerbruget har, navnlig før Jernalderen, udviklet sig meget langsomt som Følge af de meget simple Redskaber, der ogsaa besværliggjorde Afdrivningen af Skovene, som maatte give Plads for Markjorderne, paa hvilke der, formedelst Datidens meget fugtige Jordbund, som foran bemærket, til langt op i Tiden kun kunde dyrkes Havre og Byg. Naar Rug først er bleven dyrket her i Landet, kan jeg ikke oplyse, men saa meget er vist, at vore agerdyrkende Forfædre i lange Tider have maattet lade sig nøje med Brød, hvortil man først (og det i mange Aarhundreder) anvendte Havre og senere, efter Gothernes Indvandring, Byg. For omtrent 50 Aar siden var Dyrkning af Rug endnu betydelig mindre end i Nutiden og gav af flere Aarsager ogsaa et meget mindre Udbytte, og der blev da ogsaa brugt meget Havrebrød, som Faa eller Ingen nu kjender.

At Agerdyrkningen for 2 à 300 Aar siden som Næringsvej endnu maa have været meget utilfredsstillende, navnlig i Vendsyssel, fremgaar blandt andet af, at Beboerne i nogle Egne vedbleve at drive Fiskeri, uagtet de boede over 2 Mil fra Havet. Saaledes viser en i Gehejmearkivet værende Jordebog over Ellinggaards tilliggende Gods i 1662, at flere større Gaarde i Aasted Sogn den Gang endnu havde Fiskeriskyld, og at denne ikke hidrørte fra Ferskvandsfiskeri, er tydeligt af, at der i Jordebogen udtrykkelig nævnes Torsk, Kuller og Flyndere. Af et Tingsvidne fra Horns Herreds Ting af 18de April 1580 (K. Rosenvinges gamle Herredagsdomme IV 67) ses, at 4 Lodsejere af Jerup i Elling Sogn paa deres Husbonds (Mouritz Podebusk til Lerbæk) Vegne „havde udi Rette

ladet dele (sagsøge) Raabjerg Sognemænd, Tversted Sognemænd og Uggerby Sognemænd, for de drage ind udi Elling Sogn for Jerup Mark og grave Voldgrøft ved Havet efter Orme, og derfor begjært Høring over dem." De nævnte Sognemænd bleve senere ved Viborg Landstingsdom af 25de Septbr. 1585 tilkjendte Ret til at grave Orme paa Jerup Strand, hvilken Ret endnu afbenyttes af Fiskerne paa Raabjerg Sogns Østkyst. Naar Beboerne i Uggerby Sogn, med sine meget frugtbare Jorder, for omtrent 300 Aar siden havde maattet rejse over 3 Mil fra Vesterhavet til Jerup ved Kattegat for at hente Strandorm (arenicola piscatorum) til Agn paa deres Fiskekroge, kan man næppe tvivle om, at Fiskeri den Gang maa have været disse Folks Hovednæringsvej, hvilket noksom viser, at Agerbruget, som bemærket, har udviklet sig meget langsomt, og med Hensyn til Fremgang med Forbedring af Markredskaber fortjener det f. Ex. at anføres, at i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev der ved Opbrækning af et Stykke Mosejord ved Raabjerg Præstegaard brugt 12 Heste for en stor Hjulplov, som ogsaa, vel at mærke, næsten bestod af ene Træ. For omtrent 60—70 Aar siden benyttedes paa mange Steder i det nordlige Vendsyssel ved Pløjning af stærk Jord 6—8 Heste for en Plov, og senere, for henved 40 Aar siden, var det meget almindeligt med 4 Heste for en Plov, især ved Pløjning af Grønjord. I hine Tider brugtes ogsaa Grebe af Træ med lidt Jern paa Spidsen af hver Gren. Vognaxlerne vare udelukkende af Træ og Hjulene uden Beslag.

Ved i Ministeriernes Arkiv at gjøre Uddrag af Taxationsforretningerne fra 1683, som danne Grundlaget for Matrikulen af 1690, fandt jeg tilfældigvis i en af disse Protokoller følgende Oplysning om Fiskerierne i det nordlige Vendsyssel: „Specifikation over indmeldte Fiskeri i Horns Herred: udi Horne Sogn findes undertiden 2

För og nu i det nordlige Vendsyssel.

I Slutningen af August 1878 havde jeg i nogle Dage Besøg af Sognefoged, Dbm. Niels Weien i Mygdal. Da jeg, ifølge modtagen Skrivelse fra Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring, paa samme Tid skulde tilse de af Staten fredede Oldtidsmindesmærker i Vennebjærg og Horns Herreder, besluttede jeg at følge med N. Weien til Mygdal, i hvilket Sogn jeg for nogle Aar siden for offentlig Regning kjøbte et Offersted fra Stenalderen.

Vi kjørte fra Søndergaardbo den 31te August, omtrent Kl. 10 Formiddag, og naaede snart ind i Nabosognet Tversted. Der faldt enkelte Regnbyger, imellem hvilke Solskinnet laa saa saa skjønt og venligt paa Engene ved den nærliggende Gaardbo Sø, hvis gamle, endnu tydelige Bredder vi passerede gjennem Gaarden Slynges Marker, af hvilke de frugtbareste for omtrent 400 Aar siden have været Søbund. Endnu var man ikke færdig med Høsten, af hvis ualmindelig rige Udbytte en Del henstod paa Slynges og Horsnabs Marker, hvor der for 200 Aar siden ikke var Spor af Bebyggelse. De nævnte Steder laa den Gang der, hvor de nærliggende vældige

Man veed, at der meget tidlig er bleven svaret Afgift af Fiskeri. I Skagen maatte Fiskerne saaledes i det 13de og 14de Aarhundrede betale en vis Afgift af de Fiskerboder, som i Fisketiden bleve opslaaede paa Stranden, nemlig 2 Fisk af hver Bod (Hytte af Fjæl) til Torkel Skarpæs Efterkommere, som vare forlenede med Skagen, som den Gang laa ved den gamle Kirke. (Suhms D. Hist. XIII 828—29.) Det kan antages, at efterhaanden som Fiskeri tabte sin Betydning som Næringsvej for de Kystbeboere, som havde Jordejendomme, er den særlige Afgift af Fiskeri ophørt saavel for disse som ogsaa for jordløse Fiskere.

Før og nu i det nordlige Vendsyssel.

I Slutningen af August 1878 havde jeg i nogle Dage Besøg af Sognefoged, Dbm. Niels Weien i Mygdal. Da jeg, ifølge modtagen Skrivelse fra Direktionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring, paa samme Tid skulde tilse de af Staten fredede Oldtidsmindesmærker i Vennebjærg og Horns Herreder, besluttede jeg at følge med N. Weien til Mygdal, i hvilket Sogn jeg for nogle Aar siden for offentlig Regning kjøbte et Offersted fra Stenalderen.

Vi kjørte fra Søndergaardbo den 31te August, omtrent Kl. 10 Formiddag, og naaede snart ind i Nabosognet Tversted. Der faldt enkelte Regnbyger, imellem hvilke Solskinnet laa saa saa skjønt og venligt paa Engene ved den nærliggende Gaardbo Sø, hvis gamle, endnu tydelige Bredder vi passerede gjennem Gaarden Slynges Marker, af hvilke de frugtbareste for omtrent 400 Aar siden have været Søbund. Endnu var man ikke færdig med Høsten, af hvis ualmindelig rige Udbytte en Del henstod paa Slynges og Horsnabs Marker, hvor der for 200 Aar siden ikke var Spor af Bebyggelse. De nævnte Steder laa den Gang der, hvor de nærliggende vældige

Klitter, som paa deres Vandring fra Havet have overføjet deres oprindelige Marker, have lejret sig, og af et Tingsvidne fra Horns Herredsting af 11te Juni 1683 ses, at en Del Beboere af Horsnab Fang, hvortil ogsaa Slynge og Gjøgsig hørte, da vare flyttede ned paa deres „Engrimmer" ved Gaardbo Sø, hvilket senere er sket med dem alle som Følge af Sandflugten, som ogsaa i Tversted Sogn har anrettet store Ødelæggelser og overføjet Marker, Enge og Skove. I et i N. Elkjærs Arkiv værende Sandemændsbrev af 21de Januar 1479 nævnes saaledes Horsnab Skov i Tversted Sogn og Kjøllesłund og Vesterlundet i Raabjerg Sogn. Samtalen drejede sig væsentlig om disse og flere gamle Sager paa Vejen til Tversted Kro, hvor vi indtraf ved Middagstid.

Naar man sammenligner de økonomiske Forhold her nu med Tilstanden for omtrent hundrede Aar siden, maa man forbavses over den i denne Tid skete Tilvæxt i Befolkningens pekuniære Kræfter og Midler til Velvære. Her findes nu mange velbyggede Huse og flere nye grundmurede Gaarde, og af de usle Rønner, hvori den fattige og nedtrykte Befolkning boede til langt ind i første Halvdel af dette Aarhundrede, er næppe nogen tilbage. I Slutningen af forrige Aarhundrede var der, ligesom overalt, stor Armod og Elendighed hos Fæstebønderne paa N. Elkjærs Gods, hvortil Tversted hørte, og af Horns-Vennebjerg Herredstingdom af 10de Januar 1780 ses, at næsten alle Godsets Bønder for „Gaards Forsiddelse" ikke alene bleve dømte til at betale deres Restancer af kgl. Skatter, Landgilde og „Laanekorn", men ogsaa fradømtes deres Steder, ja Husbonden (L. B. Schmidt) paastod endogsaa, idet han indlod Sagen til Dom, at Bønderne i Mangel af Betaling maatte, ifølge Tugthusfundats og Forordning af 6te December 1743, blive dømte til Tugthusarbejde. De fleste af Beboerne i Tversted ere nu velhavende, og ikke saa faa af

dem forsmaa at sidde i den saakaldte Skjænkestue i Kroen, som er godt og bekvemt bygget og har en mindre Keglebane i et større Værelse. Ejeren og Forpagteren af Kroen kom hjem fra en Jagttur ved Stranden, hvor de havde skudt en Del Smaafugle. I gamle Dage var der ikke Tanke om Jagt for Bønderfolk, som ikke en Gang maatte skyde en Hare i deres Kaalhaver. Nu drives der Jagt af mange Bønder, og Herremanden maa spørge om „Forlov", om han maa gaa paa den Førstnævntes Jagt. Efter i Selskab med et Par Bekjendte at have nydt en Forfriskning kjørte vi fra Tversted over den saakaldte Uggerby Hede, hvor der ogsaa ses et skjønt Billede af den utrættelige Virksomhed, Mennesket i vor Tid udfolder ved at omdanne Jordens forskjelligartede Overflade, for at fremtvinge nye Bidrag til Forøgelse af den almindelige Velstand, som i Tiderne skal blive en Moder til den sande, paa en mere almindelig Oplysning og Dannelse grundede Frihed. Kultiveringen af denne Hede har været saa meget mere kostbar og besværlig, som den har været og tildels endnu er ligesom oversaaet med større og mindre Rullestene, men ved Siden af denne Ulempe frembyder Heden ogsaa en Fordel, som ligeledes er en Følge af Rulleformationen under Isperioden, nemlig mægtige Lag af Mergel, hvoraf vældige Dynger henlaa opkastede for at anvendes paa de ryddede og tildels pløjede Jordstykker.

Henved Kl. 2 passerede vi Uggerby Kro, i hvilken der, ligesom i Tversted, drives Kjøbmandshandel. En Fjerdingvej længere mod Syd kom vi atter forbi en Kjøbmandsgaard. Disse mange landlige Handelsforretninger turde i kulturhistorisk Henseende være mærkværdige Vidnesbyrd om den kolossale Forøgelse af den almindelige Velstand, som er foregaaet navnlig i sidste Halvdel af dette Aarhundrede, og det deraf følgende større Forbrug af Kolonialvarer ogsaa hos Landbefolkningen.

Klokken mellem 3 og 4 naaede vi til Herregaarden Odden i Mygdal Sogn, hvor min Rejsefælle i Egenskab af Sognefoged havde et Ærinde. Borggaarden paa dette gamle Herresæde er bygget i stor Stil, 2 Etager i Vinkelfløje. De tykke Mure ere meget medtagne af Tidens Paavirkning, begunstiget af en tilsyneladende mangelfuld Vedligeholdelse.

Bisskop Bircherod skriver i sine Dagbøger S. 447: „Odden er en med de alderældste Sædegaarde i ganske Jylland, som i Hedenskabets Tid skal først være bygget, saa at man for mange hundrede Aar siden haver vidst at sige: Odden hin olde og Asdal hin bolde."

Da det truede med Regnvejr, som heller ikke udeblev, opholdt vi os kun i Gaarden en kort Tid, i hvilken jeg, saa godt det i det dunkle Vejr lod sig gjøre, ogsaa saae det mærkværdige Kors paa den østlige Halvdel af den søndre Mur i Hovedbygningen af Borggaarden. Det er en paa en sælsom, men net Maade ordnet Gruppe af 8 mindre Kors, sammenstillede saaledes, at de til Hobe danne et helt stort Kors, altsaa 9 i Tallet. Hvorvidt Odden, som Bircherod siger, er bygget i Hedenskabets Tid, kan vel ikke med Visshed afgjøres, dog kan det i al Fald ikke være de nuværende Bygninger, da man først begyndte at forarbejde Mursten i Danmark i sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede men der er megen Sandsynlighed for, at den oprindelige Bebyggelse af Odden, det vil sige med Bulhuse (som ved en kgl. Forordn. bleve forbudne 1554), er foregaaet i Hedenold, da det ikke er rimeligt, at man paa et øde Sted har opført en saa herskabelig Bopæl som den nuværende Borggaard, der har været omgivet med Grave, som nu ere tilgroede eller maaske opfyldte. Da Odden, saavidt jeg under mit korte Ophold der kunde skjønne, tilhører Rundbuestilen, kan den, som ovenfor bemærket, ikke være bygget før i sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede, og da Rundbue-

stilen herskede fra 1030 til 1300, maa Borggaarden være mindst 600 Aar gl. Det ommeldte nidobbelte Kors vidner ogsaa om denne Gaards høje Ælde, og ligesom i Hedenold Thorshamren anbragtes dels som helligt Symbol og dels som Værn for Liv og Arne, saaledes og i samme Betydning anvendtes ogsaa Korset i de første Aarhundreder efter Kristendommens Indførelse og endnu i vor Tid anbringes Korset paa flere huslige Gjenstande og i denne Egn hos Kystbeboerne ogsaa paa Fiskeriredskaber. Blandt de hellige Tal har Nitallet altid været mest udbredt og afbenyttet saavel i Hedenold som i den kristelige Tid. Der var 9 Gange 60 Døre paa Valhal, 9 Gange 60 Sale i Bilskilnir og 9 Skridt gik Thor fra Midgaardsormen og døde. Det var ogsaa Pythagoræernes hellige Tal og Dante anbragte Nitallet overalt hvor han kunde. Naar i vor Tid Heremestrene paa Landet udføre Kure, hvortil skriftlige Optegnelser anvendes, sluttes disse i Reglen med 9 Kors.

Efter Skatteoppebørselsprotokollen for Aastrup, Børglum og Sejlstrup Amter havde Odden 1684 31 Tdr. 5 Skpr. 3 Fdkr. Hartkorn, og Skoven, som nu næppe er 20 Tdr. Land, var da taxeret til 80 Svins Olden = 3 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn.

Klokken 6 naaede vi til Mygdal, der hører til de Partier af jydske Aas, som meget tidlig har været oven Vande. Niels Weien har bortforpagtet sin Gaard, og raader saaledes over den Tid, han har tilovers fra sine mange offentlige Forretninger. Aftenen tilbragtes med at se nogle af de Antikviteter, navnlig Mønter, hvormed han har forøget sin Samling, siden jeg sidst var der, hvilket interessante Arbejde fortsattes næste Dags Formiddag. Som sædvanlig modtog jeg nogle Foræringer af N. Weien, nemlig en skytteformig Hvæssesten, en ualmindelig lille Pilespids af Flint og en omtrent 900 Aar gl. Sølvmønt, præget i London af Kong Æthelred II.

Fra N. Weiens Gaard haves en skjøn Udsigt over Vesterhavet og en Del af Vendsyssels mærkværdige Lavland mod Øst, hvor man i klart Vejr kan se Morgensolen spejle sig i Gaardbo Sø.

Klokken 4 Eftermiddag tog jeg Afsked med Niels Weien, som kjørte mig et godt Stykke ind i Nabosognet Astrup, hvor jeg vilde besøge en Broder og min gamle Ven, den kundskabsrige Lærer Møller i Astrup.

Paa Hjemvejen den 3die September var jeg i Sindal Fattiggaard. Skønt man faar et uhyggeligt Indtryk af at se en saadan Anstalt med sin Samling af besiddelsesløse Medskabninger, der tillige ogsaa have mistet et af Livets største Goder, Friheden, maa det vistnok indrømmes, at denne Forsørgelsesmaade er et betydeligt Skridt fremad med Hensyn til en bedre Ordning af det offentlige Fattigvæsen. Anstalten, i hvilken jeg med velvillig Forekommenhed blev vist omkring af Bestyreren, syntes at være godt og bekvemt indrettet, ligesom ogsaa alt tydede paa, at Lemmerne bleve godt og humant behandlede, men desuagtet saas dog i den lange Række af Smaaværelser kun sorgfulde og lidende Ansigter. Livet har jo ingen Betydning mere for disse Stakler, der ere ligesom levende begravne. Enkelte af Kvindfolkene vare beskjæftigede med lidt Haandarbejde og i Tømmerstuen var en gammel Mand i Færd med at istandsætte nogle Høriver. Ude i Gaarden legede en Flok velklædte, til Fatiggaarden hørende Børn, som dannede en velgjørende Modsætning til det mørke Billede af Livet, jeg havde set indenfor, og det tør vistnok siges at være et af de større Goder ved Nutidens Fattiggaarde, at Børnene her faa en hel anden og bedre Opdragelse end i de Kommuner, hvor de Fattige med en meget mangelfuld Forplejning ere anbragte i et eller flere simple Huse. Da det for den yngre Slægt kan have Interesse at vide noget om Fattigvæsenets Tilstand i den første Fjerdedel af dette Aar-

hundrede, vil jeg meddele Lidt om disse Forhold paa den Tid, i hvilken store Hobe af Fattige endnu strejfede omkring for at tigge. Der gaves vel nok i de fleste Kommuner, efter Reglement af 1803, Understøttelse til saadanne Fattige, som formedelst Alderdom og Svaghed ikke kunde vandre omkring.

„Tiggerne", som de kaldtes, og af hvilke mange vare unge og kraftige, drog vidt omkring, og vare ofte borte fra deres Hjemstavn i flere Maaneder. De af dem, som vare virksomme, kunde tigge mere af Fødevarer og Klæder end de kunde bruge eller fortære, Overskudet blev saa solgt og Pengene anvendt til Indkjøb af Brændevin; men der gaves ogsaa sparsommelige Tiggere, som ved Salg af Fødevarer kunde samle og sammenspare flere Rigsdaler aarlig. En Rigsdaler ɔ: 2 Kroner havde da mere at betyde end i vor Tid. Meddeleren kjendte en ung, kraftig Tigger fra det nordlige Vendsyssel, som for Størstedelen drev sin Haandtering i Thyland, og var saa godt som aldrig hjemme. Han var et uægte Barn af et fattigt Kvindfolk, som boede i en lille Hytte og ernærede sig af Haandarbejde. Denne Tigger, som hverken kunde læse eller skrive eller nogensinde var bleven konfirmeret, medbragte altid en Del Penge hver Gang han kom hjem til Moderen, som fortalte, at han døde i Thy.

Paa samme Tid og endnu senere forekom i Vendsyssel endnu Levninger af de saakaldte Natmænd, og Meddeleren har flere Gange set to saadanne omstrejfende Familier. Konerne, som vare Søstre, kjendte ikke deres Fødested, og vidste kun, at deres Moder selv havde døbt dem, den ene i en Dam og den anden i en Bæk. Den ene af Mændene, som var Skorstensfejer, kunde læse, og var en meget skikkelig Mand, og lignede meget Taterracen, af hvilken begge Familier sikkert nok vare Levninger, og naar de skjændtes, som ikke var sjældent, skete det i et uforstaaeligt Sprog

(Rotvelsk?), i hvilket der forekom meget sælsomme Udtryk. Uagtet de godt forstod og kunde tale Jydsk, kunde man dog ikke godt forstaa dem, naar de talte sammen. De udførte de almindelige Natmandsforretninger og „flaaede" Hunde og Katte, hvilke Dyr de ogsaa kastrerede. For Resten levede de af Tiggeri, hvortil de vare særdeles vel „oplagte". Naar der var „Smaa" i Familien, førte denne en Vugge med, som skiftevis bares paa Ryggen af Manden og Konen. Tilbøjeligheden til at vandre omkring synes ligesom at være medfødt hos disse hjemløse Mennesker, der sjældent opholde sig mere end en Nat paa samme Sted. Naar de, som Følge af Uvejr eller Sygdom, vare nødsagede til „at ligge over", bleve de gnavne og pirrelige, og de mørke Ansigter ligesom straalede af Glæde, naar de efter et saadant Ophold igjen kunde bryde op. I Reglen bleve de, hvor de „fik Hus", anviste Plads i en Lade eller Kostald, hvor de ogsaa spiste deres Mad, som de „fik Lov" til at tillave i Kjøkkenet, og de Redskaber og Kar, de afbenyttede, bleve meget omhyggeligt rengjorte af Husmoderen. De vare meget hengivne til stærk Drik, og Mændene forsikrede, at de ikke kunde bære saa mange „Dramme" som deres Ægtehalvdele, der ogsaa ganske ugenert skraaede Tobak, hvilken Artikel de tiggede under Foregivende af, det var til deres Mænd. Naar et Par af disse i ethnografisk Henseende mærkværdige Folk vilde gifte sig, om man saa kan kalde det, blev deres fremtidige Samliv viet ved en særegen Handling, som fortjener at omtales, da den utvivlsomt er en ægte Levning eller Overlevering af en Ceremoni fra Hedenold.

I min Ungdom blev det af gamle Folk ofte sagt om hvem der levede sammen uden at være gifte, „at de havde kastet Kjæp", hvilken Vielsesmaade af Natmandsfolket blev udført saaledes, at det paagjældende Par stillede sig ved den ene Side af en Vei, over hvilken de saa kastede hver sin Kjæp, saaledes at disse kom til at ligge i Form af en

Hammer. Professor N. M. Petersen taler ogsaa i „Islændernes Færd“ III 197 om Nordboernes Skik at „kasta hamri“ for at vie sig noget.

Den forunderlige Stræben i Naturen efter at udjævne Alt gjør sig ogsaa gjældende med Hensyn til Forskjellen paa Menneskenes økonomiske Forhold, og den indre Historie viser, at der paa dette Omraade i det sidste Aarhundrede er sket en særdeles betydelig Udjævning, hvis fremtidige og sikre Fortsættelse vil blive til stor Velsignelse for de kommende Slægter.

Jeg forlod Sindal Fattiggaard Kl. 3 Eftermiddag og stilede min Gang mod Øst gjennem Slotved Skov, under hvis skyggefulde Træer jeg befandt mig saa vel i denne Dags stærke Varme. En Time senere passerede jeg Jernvejsstationen Sindal, som allerede er en Kjøbstad en miniature med en proper Gjæstgivergaard, Kjøbmandshandel og Bageri, ligesom her ogsaa have etableret sig Skomagere, Bødkere m. Fl., der alle bo i hyggelige, grundmurede Huse, af hvilke det ene rejser sig efter det andet, og man var netop beskjæftiget med at tømme en Jernvejsvogn, som var læsset med Mursten.

I Gjæstgivergaarden samles Omegnens Landboere for ved en Toddy (nu Vendelboens Yndlingsdrik) at diskutere fælles Interesser, saavel politiske som landøkonomiske. For omtrent 50 Aar siden samledes man skiftevis hos hverandre i Hjemmet, hvor man gottede sig ved en ikke sjælden altfor rigelig Nydelse af den daarlige hjemmelavede Brændevin, og den Gang samtalede man kun om Familieforhold, Heste, Køer og Svin. Paa samme Tid var Samfærdslen mellem Frederikshavn og Hjørring højst besværlig paa en meget daarlig Jordvej, paa hvilken man ikke sjældent kjørte fast i bundløse Søer (vandfulde Steder). Gaar man omtrent 200 Aar tilbage i Tiden, bliver Forskjellen paa saavel den almindelige Velstand som Samfærdselsmidlerne næsten for-

havsende. I Vendsyssel havde man ingen Post før den 21. Juli 1698, paa hvilken Dag den første kongel. Post gik fra Hjørring til Aalborg, og Bircherod beretter i sine Dagbøger, at en Kjøbmand i Aalborg i December 1705 havde maattet lade hente en Ladning Byg fra Sjælland som Følge af, at den fornødne Tilførsel fra Landet til Byen ikke kunde ske paa „de meget onde Veje", og naar samme Forfatter skriver, at Vejen mellem Flade og Aasted i Juli 1694 var den slemmeste i hele Landet, kan man danne sig en Ide om Vejens Tilstand i Efteraarstiden i de mere lavtliggende og fugtige Egne.

Klokken omtrent 6 kom jeg til Gaarden Korsholt, hvor et Damptærskeværk var i fuld Gang. Saa længe man anvendte Tærskemaskiner med Hestekraft, var det kun Menneskets legemlige Arbejde, som var bleven mindre nødvendigt; nu ere Frugterne af den menneskelige Tænkning og Opfindsomhed paa dette Omraade komne Dyrene til Gode. Tærskemaskinerne ere blevne en Nødvendighed, da de fleste Husmænd i vor Tid hverken ville eller behøve at tærske for Fremmede.

For henved 40 Aar siden vilde mange Husmænd gjerne tærske om Vinteren for den bare Føde og kunde dog ikke altid faa Arbejde. I hin Tid holdtes der kun 12 Køer ved Korsholt; nu er Besætningen 5 Gange større og i Aar avles der omtr. 400 Tdr. Rug. Mon den arme Fæster af Korsholt, som 1684 var Tjener til Herregaarden Eskjær, havde kunnet drømme om en saadan Forandring?

Ejeren af Korsholt viste mig i et Dalstrøg i Nærheden af Gaarden en Samling af almindelige Granitstene, der saa ud som en Brolægning, i hvis Nærhed der saas Levninger af flere større Træstammer, der vidner om fordums Skove, hvorpaa Gaardens Navn ogsaa tyder.

Ved Solnedgang kom jeg til den gamle Skørbækhede i Tolne Sogn, som 1684 kun var en Gaard, og var da

fæstet af 2de Mænd, som vare Tjenere til Eskjær. Paa den vestre Gaards Mark findes 6 store Kredsstene af et Thingsted fra Hedenold. Næste Formiddag tilsaa jeg dette af Staten fredede Oltidsmindesmærke samt en stor Langdysse lidt Nord for Kirken i samme Sogn. Det sidstnævnte Mindesmærke havde jeg den Fornøjelse at kjøbe til Fredning af Staten i Foraaret 1869, paa hvilken Tid jeg ogsaa optog et antikvarisk Kort over Tolne Sogn med sine mange Oldtidsmindesmærker, navnlig Stensætninger og Gravhøje, som vidne om en stærk Bebyggelse i Stenalderen, i hvilken Kulturperiode denne nu saa magre Egn, med sine daværende mægtige Skove, og medens Tolne Sogn begrænsedes af Havet, fortrinsvis har kunnet afgive Betingelserne for et jagende og fiskende Folks Næring.

Er Hartkornsskatten forældet?

Da man i denne Gjæringens og Reformernes Tid blandt Andet ogsaa hører megen Tale om at faa Hartkornsskatten afløst af en permanent Indkomstskat, kunde det maaske have Interesse, i alt Fald for Folk, som have liden Kjenskab til Landets indre Historie, at erholde lidt Oplysning om de stedfundne Matrikuleringer og navnlig om Grundlaget for vor nuværende Hartkornsskat. Ordet Hartkorn har sin Oprindelse af, at de forskjellige Landegildespecies, f. Ex. Korn, Smør, Gæs, Høns m. m., som Bønderne i ældre Tider maatte svare til Kronen, Adelen eller Gejstligheden, vare efter en anordnet Taxt ansatte til Værdi i Rug og Byg, hvilke Kornsorter kaldtes haardt Korn i Modsætning til Havre. Ordet Hartkorn betegnede saaledes Indtægten af Jordgodset, og det hed, at den eller den Gaard stod for saa og saa mange Tønder Hartkorn, endogsaa før nogen Matrikul var indført. Allerede i Midten af det 16de Aarhundrede var man begyndt med at benytte den under Navn af Hartkorn udfundne Enhed for Landegildeafgiften ved Beregning af Jordejendommes Værdi, og kan om disse Landgildetaxter iøvrigt efterses Arent Berntsens med Hensyn til Landboforholdenes Udvikling

meget interessante Værk „Danmarks frugtbare Herlighed“, II. 168. Efter den ulykkelige Krig med Sverrig 1657—59 blev det nødvendigt at paalægge adskillige hidtil ukjendte Skatter, og for at tilvejebringe en Maalestok for disse samledes over hele Landet Extrakter af Herregaardenes Jordebøger — i hvilke Bøndergodset med dets Landgilde-afgifter var indført —, og paa disse grundlagdes den i 1664 fortsatte Matrikul, den saakaldte Landgildematrikul men efter kun henved 20 Aars Forløb var man kommen til den Erkjendelse, at Skyldsætningen efter bemeldte Matrikul i høj Grad var usikker, der blev derfor 1681 truffen Foranstaltning til Opmaaling og Taxation af al Agermark, som efter sin Godhed henførtes: i Jylland til 6 og paa Øerne til 5 Klasser. Af bedste Jorder regnedes 2 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn, og af sletteste: i Jylland 16 og paa Øerne 9 Tdr. Hartkornet paa Engene, som ikke opmaaltes eller taxeredes, ansattes efter det Kvantum af Hø, der antoges aarlig at kunne avles. Skovskylden bestemtes efter den faldende Oldens Mængde, saaledes at 24 treaarige Svins Føde ansattes til 1 Td. Hartkorn. Paa disse Opmaalinger og Taxationer, som tilendebragtes i 1687, grundlagdes Matrikulen af 1690, den saakaldte Landmaalingsmatrikul (som var den gjældende indtil 1844) og efter hvilken, vel at mærke, en af de største Stats-skatter, nemlig Gammelskatten, endnu beregnes. Af flere Grunde turde det vist nok siges, at denne Beskatningsbasis forlængst er forældet. For det første er det vitterligt, at Ejendommenes Beskaffenhed i Løbet af de sidste to Aar-hundreder have forandret sig betydeligt, navnlig ved den stedfundne betydelige Udtørring, hvorved mange Ejen-domme, som den Gang (1687) taxeredes højt, have tabt ganske betydeligt, om ikke ere blevne uskikkede til at dyrkes. Vel har man i Stedet for disse flere Steder kunnet opdyrke andre Jorder, som maaske ikke 1687 bleve taxerede, men

mangfoldige Landeiendomme, i Særdeleshed sandede og højtliggende Jorder, ere unægtelige alt for højtbeskattede, og foruden den her paaviste væsentlige Mangel ved Hartkornsskatten, at den ikke længer svarer til Jordernes virkelige Beskaffenhed, ligger det nær at antage, at de omhandlede Opmaalinger og Taxationer, med Hensyn paa Datidens Ukyndighed og raa Sæder, er blevne meget slet udførte, og det mangler heller ikke paa historiske Vidnesbyrd om, at dette virkelig var Tilfældet, og det turde vist fortjene at komme til Almenhedens Kundskab, hvad den af vor indre Historie saa højt fortjene C. S. Thestrup har ytret herom i sin „Rinds Herreds Historie" — meddelt af Dr. fil. O. Nielsen i „Samlinger til jydsk Historie og Topografi" —, hvori han anfører: „1683 har været mærkeligt i Danmark for Landmaalingen, da alle Agre al Danmark over er bleven opmaalt med sær dertil af Staal beredte Lænker, mellem hvert Kvarter sad en Ring af Messing; Agrene blev maalte i Længden og Breden. Dertil lod sig bruge adskillige Standspersoner, nogle, som maalte, og nogle, som beskrev Maalingen. Siden blev Jorden taxeret af visse dertil udnævnte Bønder, hvor megen Sæd hver Ager kunne taale og hvor god Jorden kunde agtes, dog var de tagne i Ed, at Ingen skulde faa noget at vide derom. Desligeste blev alle Heder, Skove, Moser og Enge taxerede og beskrevne. Her i Vester- og Østerbølle Sogn var de i Høstens Tid. Men ellers, som Ordet gik, var der over alt dette hele Landet over 400 Personer, som brugtes dertil. Siden laa de længe i Viborg ligesom i Kvarter, maaske fordi de skulde deres Forretning der sammesteds skriftlig forfatte. Disse 400 Personer var delte i forskjellige Komplotter over Landet, og omenskjøndt deriblandt kan have været nogle som forstod Geometrien, saa var dog de fleste deraf nogle liderlige Idioter, som ej alene ikke forstod det, som de foretog sig, men endog ej havde andet

Astrolabium end af Træ med en Pind til Viser paa, og satte de nogle Stager paa Marken og havde en Snor med en Kugle i Enden, som de tog i Munden og da saae ud ad Snoren efter Stagerne, tog og Observationer efter derers Hatteskygge; om det var geometriske Operationer, giver jeg hver Fornuftig at betænke, som forstaar Geometrien. Jeg har i min Tid allevegne omkring i Landet, hvor jeg har gjort Aftegninger i Ejendomstrætter og haft Udtog af Landmaalingsforretning, eftermaalt dem, men endnu aldrig derudi fundet ringeste Akkuratesse eller Rigtighed, men skulde tænke, at de Ting, de havde maalt eller beskrevet, fandtes ikke paa Jorden, men i Maanen. Ellers er noksom bekjendt, at deres Idræt eller summum bonum mest bestod udi at lade sig traktere i Byerne, og det er noksom bekjendt, at hvilken By, som ej trakterede og fyldte dem med stærk Drik efter Ønske, den blev højt ansat, som endnu svier til mange denne Dag og saalænge denne Landmaaling staar. Det er derfor paa visse Steder i Landet, at en Mand kan have lige saa mange Kreaturer og lige saa megen Ejendom paa 4 Skpr. Hartkorn, som en anden kan have andetsteds paa 4 Tdr. For at faa alle Jorderne henførte til en vis Klasse, blev dertil udsendt visse Kommissærer, hvoriblandt Tøger Hofmand paa Gunderupgaard var en; disse skulde prøve Jorden med Følen, Lugten og Smagen hvad Klasse den skulde henregnes til. Denne Landmaalingsforretning fik ej Ende før 1687."

Om det nu end med Hensyn til, hvad herved efter ringe Evne er oplyst, i moralsk Forstand kunde synes tidssvarende, at Hartkornsskatten enten forandredes ved en ny Matrikulering eller blev afløst af en Indkomstskat med stigende Skala, mangler jeg, ligesom de Fleste af mine Standsfæller, den fornødne Sagkundskab til at kunne afgjøre, hvorvidt en saa betydningsfuld Reform i juridisk Forstand kunde forenes med Ejendomsrettens Ukrænkelighed, og det

var derfor ønskeligt, om en mere Sagkyndig vilde udtale sig paa en upartisk og besindig Maade, saaledes som i mange Tilfælde kunde være ønskeligt for at klare Begreberne om mange af Nutidens Spørgsmaal, hvis Drøftelse og Behandling i Pressen undertiden fremkalde Splid og Tvedragt i Stedet for Enighed eller rigtig Forstaaelse af de virkelige Forhold, og det kan vist ikke nægtes, at der af og til fremkommer Forslag til Reformer i Lovgivningen, som endnu ikke ere tidssvarende som Følge af, at Vedkommende ikke fyldestgjørende tager Hensyn til det Kulturtrin, hvorpaa Folket befinder sig, og efter hvilke Lovene burde være afpassede med stadigt Hensyn til Oplysningens og Frihedens Udvikling.

Fra gamle Dage.

Efterfølgende Notitser belyse en Del huslige og kirkelige Forhold for omtrent 200 Aar siden.

Uddrag af Gaardbo Birks Tingbog den 7de Novbr. 1739:

„Hvornæst allerunderdanigst blev læst Copi af Een Dens Kongl. Maj. til Stiftamtmanden i Aalborg, høj- og velbaarne Hr. Baron Ivar Holck allernaadigst ergangne Rescript, der 1) forbyder at Ei fleere som vidner ved børnedaab maa være af bege kjøn, end i alt Fem faddere; 2) befaler at nogen bønder sig derimod forseer, da skal barnets Fader for efter Prædiken hver gang staa Een half time i gabestochen, men er det borgerfolch, skal de mulkteres af vedkommende Magistrat efter Stiftamtmandens approbation og efter deres formue for Eenhver fadder, der haver været meere end loven foreskriver; 3) tillader især paa landet maa offres af een og eenhver, eller saa mange, som dertil kand være buden, og 4) ligeledes tillader, at alle Bønderne og deslige paa landet boende folch maa bære hvad de nu har af guld og Sølv, dog intet nytt; men med borgerfolch skal der forholdes efter loven og forordningen. Samme allernaadigste Copi Rescript er

batteret Frederichsberg Slot dend 24de October 1739 og vidimeret af højbemeldte Stiftsbefalingsmands fuldmægtig hr. Peder Tødsleuf."

1683 den 13de Marts udkom en Forordning om Klædedragt, Bryllupper, Barsler og Gjæstebude for, som det hedder, „at forekomme den overhaandtagende Overdaadighed". Ved det ovennævnte Reskript bleve denne Forordnings Bestemmelser om Barselgilder skærpede, og navnlig bestemtes, som anført, Straf med Gabestok. Endnu 1739 gjordes der med Hensyn til Straffebestemmelser stor Forskjel paa Bønder og Borgerfolk; nu er dette jo for længe siden bleven helt anderledes. Nu til Dags maatte man, hvis man ønskede det, bruge saa mange det skulde være til at rede Brudeseng, hvilket endda ogsaa var Tilfældet før Forordningen af 13de Marts 1683 udkom, men efter denne Tid maatte der dertil ikke indbydes flere end et Par af de nærmeste Venner under Straf af 100 Rdl., og ingen Brud maatte paa sin Bryllupsdag bære andet, end hvad hun selv ejede, under Straf af 30 Rdl. Ifølge den nævnte Forordning maatte de fornemste af den gejstlige Stand og fornemme Borgere bruge Taft eller Atlask til deres Brudeseng, men Haandværks- og Tjenestefolk skulde lade sig nøje med hjemmegjort „Rask" eller andet uldent Tøj, dog uden Fryndser, Dusker eller Snore under 50 Rdl. Straf. De Sidstnævnte maatte heller ikke have flere end 6 Par Folk til deres Bryllup og kun opvarte med et tarveligt Maaltid af 4 Retter Mad under 40 Rdl.s Straf, dog maatte der møde, hvormange det skulde være for at høre Brudevielsen og ofre med Brudefolkene.

Min Moders Biografi.

Karen Margrethe Gaardboe, som døde i Søndergaardboe den 6te September 1873, var en særdeles dygtig, godgjørende og ædelsindet Kone, som var afholdt af Alle, der lærte hende at kjende. Hun var født 1793 paa Bøgsted, hvor hendes Fader, Christen Jacobsen, efter at han sammesteds havde været Hyrdedreng og Arbejdskarl, i en længere Aarrække i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede var Godsforvalter og havde, med Hensyn paa Datidens Forhold, erhvervet sig en rosværdig Oplysning og Dannelse. Bemeldte hans Datter var saaledes en af de faa endnu tilværende Kvinder af den gamle Skole, og skjøndt hun var af en livlig Karakter og indtil sin sidste Tid kunde og gjerne vilde more sig blandt de Unge ved Musik og Dans, og iøvrigt gjerne fandt sig i det Nye med et fornuftigt Maadehold, var der dog visse Ting, hun holdt paa med Jernhaand. Saaledes var hun med Hensyn til Husflid ualmindelig arbejdsom, og man saae hende saagodtsom aldrig ledig; selv naar hun læste eller sang var hun beskjæftiget med at strikke. I hendes Ungdomstid brugte Kvindfolkene faa eller ingen Manufakturvarer, men tillavede saavel deres Hverdags- som Helligdagsklæder. Hun var

omtrent 10 Aar, da hendes Fader flyttede fra Bøgsted og kjøbte Gaarden Slynge, og det var interessant at høre hende fortælle om den Pragt, som udfoldedes af den rige Familie Bolvig paa Bøgsted, og hun fortalte ogsaa, at hendes Fader ofte havde sagt, at naar hans Principal, Ritmester Bolvig, blev fornærmet paa en Bondekarl, truede han strax med at ville sælge ham til gevorben Soldat, hvilket ogsaa ofte skete.

De gevorbne Regimenter udførte i hin Tid Garnisonstjenesten, hvorimod Landmilitsen i Fredstid kun deltog i Vaabenøvelser, der foretoges i Hjemmet (sædvanlig ved Kirken) hver eller hveranden Søndag og varede hver Gang en eller to Timer.

Foruden hvervet Mandskab blev der fra Christian den Femtes Tid af og til udskrevet Mandskab til de gevorbne Regimenter, men en aarlig Udskrivning blev først paabudt ved Forordning af 21de August 1767, i Følge hvilken der af hver 500 Tdr. Hartkorn aarlig skulde leveres een Soldat og derfor betales vedkommende Godsejer 20 Rdl. Dette Pengevederlag var i og for sig en uhyggelig Bekræftelse paa, at Regeringen anerkjendte, at Godsejerne havde Ejendomsret over Befolkningen, men værre var det, at der, som bemærket, udenfor Udskrivningen for Betaling kunde leveres Mandskab til hine Regimenter, og at dette skete, kan historisk bevises. Ja, hvilken Forandring paa Forholdene da og nu!

Træplantagen i Tversted Sogn og Horsnab forsvundne Skov.

Kammerherre Riegels, som gjorde saa overmaade meget for at befordre Træplantning i Jylland, slog endelig Hovedet paa Sømmet af denne sin fortjenstfulde Virksomhed ved at arbejde for, at Loven af 29de December 1857 om Træplantning i Klitterne blev vedtaget.

Ifølge denne Lov skulde der for Statens Regning anlægges en Træplantage i hvert af Amterne Hjørring, Thisted, Ringkjøbing og Ribe. I Hjørring Amt exproprieredes i dette Øjemed et til N. Elkjær hørende Klitareal paa 600 Tdr. Land, beliggende i Omfanget af Stederne Østerklit i Tversted Sogn.

Det var saa naturligt, at vedkommende Ministerium overdrog Overtilsynet med Træplantningen i Klitterne til Kammerherre Riegels, under hvis sagkyndige Ledelse og energiske Virksomhed de nævnte Plantager bleve anlagte i 1859, men desværre oplevede han ikke at se, hvorledes det gustne Klittag har maattet vige Pladsen for de dejlige Naaletræer. Kammerherre Riegels døde i Efteraaret 1860, men heldigvis gik hans levende Interesse for Træplantningen i Arv til flere af hans Elever og navnlig ogsaa

til Hr. Plantør Weirum, hvis Duelighed og endnu usvækkede Iherdighed det væsentlig skyldes, at Plantagen ved Østerklit er i en saa fortrinlig Tilstand trods de Vanskeligheder, navnlig Sandflugt, de lokale Forhold her have frembudt.

Hele Arealet er for 2 Aar siden beplantet, og af de først plantede Naaletræer, pinus alba, ere mange over 20 Fod høje, og større Partier ere tæt bevoxede med 6 a 8 Fod høje Træer, saa Plantagen allerede er en sjælden Pryd for denne golde og skovløse Egn, hvor man i milevide Afstande ser de høje, nu skovklædte Bakker i „Ravklitten" — en Del af Plantagen — som for omtrent 20 Aar siden var en hvid og temmelig levende Klit, der lig en Bølge har væltet sig ind over Landet fra det nærliggende Vesterhav. Foruden de mange aabne Steder i denne Klit maatte flere Tdr. Land paa forskjellige andre Steder i Plantagen først planeres og tildækkes dels med Lyng og dels med Fladtørv før Træplantningen kunde iværksættes.

Da nu hele Arealet, som bemærket, er beplantet og for Størstedelen saa bevoxet, at Jorden er godt dækket af Planterne, som saaledes ere beskyttede mod den ødelæggende Indvirkning, tørre Somre kunne medføre for nye Beplantninger, synes de største Vanskeligheder at være overvundne og Udsigterne til at faa en Naaletræskov der, hvor der i en fjern Fortid har været Egeskov, at være meget lovende. Den sydvestlige Del af Plantagen er nemlig anlagt paa en Del af det Terræn, hvor Horsnab Skov endnu stod 1479, og da der nu i en nær Fremtid for Statens Regning endvidere vil blive exproprieret omtr. 100 Tdr. Land af den tilgrænsende Mose, „Østerskov" kaldet, vil denne ældgamle, af Sand overfløjne Skovbund atter blive kultiveret. Ifølge et i N. Elkjærs Arkiv værende Sandemændsbrev af 20de Januar 1479 stod Gaarden Horsnab den Gang der, hvor Stederne Vesterklit nu ligge, og hvis Marker maa være Levninger af det oprindelige Horsnabs sandfugne Jorder.

I det nævnte Sandemandsbrev omtales Horsnab Skov, hvis vestlige Del, Vesterskov, jo maa have strakt sig i V. S. V. for „Østerskov“.

Efter et Sagn fra Svenskekrigen 1657—58 kan det antages, at Horsnab Skov endnu den Gang ikke har været saa ubetydelig. Det fortælles nemlig, at en Pige fra Tversted, af Frygt for de yderst raa og ryggesløse Fjender, flygtede ned i Skoven, hvor hun opholdt sig i længere Tid, og Sagnet fortæller videre, at en human svensk Officer bragte Mad ud til hende.

Der haves historiske Oplysninger om, at Sandflugten havde begyndt sine Ødelæggelser i Tversted Sogn i det 15de Aarhundrede, og i et Thingsvidne af Horns Herreds Thing, dat. 11te Juni 1683, ses, at nogle Beboere af Horsnab Fang, som Følge af Sandflugten, da vare flyttede ned paa deres „Engrimmer ved Gaardbo Sø“.

I et Dokument i Gehejmearkivet af 2den Juli 1419 omtales et Skifte om Asdal og blandt derunder hørende Gods nævnes en Gaard i „Horsnab i Tversted Sogn“. Rimeligvis har Sandflugten ødelagt Horsnab Skov, hvilket kan antages at være sket senest i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede, paa samme Tid som de ovennævnte Beboere i Horsnab Fang flyttede ned paa deres Engrimmer. Ja hvilke Omvæltninger har Sandflugten ikke anrettet i denne fordums skjønne Egn, hvis Marker og Skove forsvandt, men stege op igjen, de første i en meget ufrugtbar Tilstand, ved en naturlig Udvikling af Forholdene, og de sidste, Skovene, ved at Mennesket, ved Hjælp dels af den i dette Aarhundrede saa betydeligt forøgede nationale Velstand og dels ved videnskabelige Erfaringer, er kommen Naturen til Hjælp, og det var tilvisse ønskeligt, om Interessen for Træplantning var mere almindelig, saameget mere som Fortidens Urskove, navnlig i Vendsyssel, ere svundne ind til en Ubetydelighed, men i Bevidstheden om den store Nytte,

en ny Skovvært vilde kunne yde ikke alene med Hensyn til en Forbedring af de klimatiske Forhold, men ogsaa i landøkonomisk Henseende, synes der ogsaa at ligge en kraftig Opfordring til efter bedste Evne at fremme Træplantning saavel for Statens som den private Mands Regning, og det er bekjendt nok, at der foruden Vestkystens betydelige Klitstrækninger henligger mange større og mindre bakkede Hedestrækninger, som ere uskikkede til Agerbrug, men derimod egne sig godt til Skovkultur. Men da ikke enhver Mand, som ejer et saadant Areal, formaar at bære de Omkostninger, dets Beplantning vilde medføre, turde det vistnok siges at være i Statens velforstaaede Interesse, om den, indtil saavel den almindelige Velstand som Sansen for Træplantning bliver større, kom saadanne Folk, der have Lyst, men ikke Evne dertil, til Hjælp, i det mindste med Gaver af Planter.

Skovkulturen medfører ikke alene økonomiske Fordele, men ogsaa Behageligheder. Saaledes kommer i de senere Aar Mange lang Vejs fra for at se den her omhandlede Træplantage, fra hvis højeste Partier haves den skjønneste Udsigt over Vesterhavet og Gaardbo Sø samt det i geognostisk Henseende mærkværdige Lavland mod Syd, som saa skarpt begrænses af det vældige Højland med sine mange og store Gravhøje fra den første Kulturperiode, Stenalderen. Plantagen har ogsaa et Kildevæld, som i den nordvestlige og mest romantiske Del af samme danner en dejlig, rislende Bæk, der flyder ud i Vesterhavet, og i hvilken der i Vintertiden er god Andejagt.

Gaardbo Birk og dets Tingbakke.

Den 4de November 1891 blev der af Hr. Jørgen Larsen til Gaardbogaard rejst et Mindesmærke, nemlig en, efter Tegning af Hr. Professor H. J. Holm ved Kunstakademiet, net forarbejdet Stenstøtte, omtrent 10 Fod høj, med Inskription, paa „Gaardbo Birks Tingbakke", der ved en tinglæst Deklaration er erhvervet til Fredning i Anledning af det nævnte Monument, hvis Tilblivelse særlig har glædet mig, da det er og vil længe blive en varig Frugt af min Syslen med det nordlige Vendsyssels Historie.

Støtten, der kan ses i vid Afstand, gjør, i Forening med den af Hr. J. Larsen opførte prægtige Gaardbogaard med dens omfangsrige, frugtbare Enge og store Plantager, en behagelig Virkning i denne paa Seværdigheder ellers saa fattige Egn.

At der havde været Birkerettighed til den af Sandflugt for længe siden ødelagte, gamle Gaardbogaard, var nemlig aldeles gaaet i Glemsel paa Egnen, og kun alene Mindet om fornævnte Tingbakke var bleven tilbage. De Oplysninger, jeg har samlet om Gaardbogaard og Gaardbo Birk, findes i min Beskrivelse af Raabjerg Sogn i III. B. af „Samlinger til jydsk Historie og Topografi."

Den nævnte, vel at mærke private, Foranstaltning, der maaske er enestaaende i hele Danmark, geraader Hr. J. Larsen til Ære og Paaskjønnelse, og vidner om en sjælden Interesse for vore Fortidsminder, og fortjener at efterlignes af enhver, der i pekuniær Henseende formaar det. Der er Lejlighed nok dertil alene ved de mange Tinghøje og Offersteder, som findes rundt omkring i Landet, og det kunde unægtelig have stor Interesse i kulturhistorisk Henseende at bringe Mindet om vore Forfædres Retspleje, denne betydningsfulde Bærer af Civilisationens Udvikling, til vore Efterkommere, som ganske vist i en ikke fjærn Tid vil opleve, at Retsplejen igjen bliver offentlig, om ogsaa i indskrænket Betydning, nemlig ved Indførelse af den ved Grundloven af 1849 bebudede Nævningsinstitution, i Lighed med Fortidens Sandemænd, der efter jydske Lov (1241) skulde være 8 ved hvert Herredsting, og som blev beskikket „ved Kongens Brev" og taget i Ed af hans Ombudsmand. Siden 1683 (Kristian den 5tes Lov) blev de udnævnt af Fogden. — Mærkværdig nok synes der, med Hensyn paa denne Naturlov, at alt udvikles og gaar fremad til større og større Fuldkommenhed, at være sket en Tilbagegang i vor Retspleje, der indtil 1688 var offentlig, og blev holdt under aaben Himmel paa de endnu forefindende Tinghøje, undertiden ogsaa i en mindre Skov eller Lund, hvor saavel Mænd som Kvinder mødte paa Tingdagene i deres bedste Skrud.

Birk i det gamle nordiske Sprog betyder en med Mur eller Værn omhegnet By, ligesom det angelſ. bury, ɔ: byrig, siden overførte paa Landdistrikter, navnlig de adelige Godser, af hvilke mange var priviligerede med Birkerettighed, hvorved de unddroges fra Herredstinget og Landets almindelige Rettergang. Kongens Birk nævnes i det 11te Aarhundrede (Suhms Danmarshistorie VI T. S.

460), og gejstlige Birker fandtes ogsaa allerede under Kong Erik Glipping (1259—86).

Naar man veed, at de adelige Godsejere havde „Hals og Haand" over deres Tjenere (Bønderne), og i Kraft deraf kunde dømme dem fra Liv og Frihed, og tillige havde Sagefaldsret, i Følge hvilken der tilfaldt dem idømte Bøder for begaaede Forbrydelser, kan man forestille sig, hvorledes Retsplejen for Bøndernes Vedkommende har været ved de adelige Birker, hvis Dommere vedkommende Godsejer selv beskikkede.

Af de mange Midler, Gejstligheden og Adelen i Middelalderen og længe derefter betjente sig til at slaa Mønt af den store Hobs tykke Uvidenhed og holde denne under Trældomsaaget, maa Birkerettigheden have været et af de kraftigste. (Frederik den 1stes adelige Privilegier 1525, Kristian den 3djes Reces 2-Art. og Frederik den 2dens Haandfæstning 6-Art.)

Den første Birkeret (Anordning om Retsplejen ved Birkerne), tilskrives Kong Erik Glipping.

Kristian den 4des bekjendte Birkeret af 1623 vidner om de paa Birketingene i Svang gaaende Misbrug. Jørgen Bilde til Ellinggaard, Stiftsbefalingsmand i Aalborg Stift, taler ogsaa i sit „Projekt til en Del Forandringer i næsten alle Stænder i Nørrejylland" om de usle Retsbetjente ved Birkerne og disses slette Renomme („Donationvarium" paa Universitetsbiblioteket).

I de ældste danske Arkivregistraturer III 42 er anført: „1546. Eht Kong Christjerns birche breff paa Garbo." — Gaardbo Birk, kan antages at have været et adeligt Birk, oprettet for Gaardbogaards underliggende Gods. — Den gamle, af Sandflugt ødelagte, Gaardbogaard nævnes første Gang 1335 i Anledning af et Mageskifte mellem „ædle og hæderlige Ridder Herre Henrik Niclæssøn (Gylden-

stjerne?) og Vrejlev Kloster, som fik hans Gods i garth-buth" (Gaardboe).

I Skagens Tingbog for 1652 nævnedes, i Anledning af en Sag angaaende Strandtyveri paa Skagens Strand, en Christen Mortensen i Sovkrog som daværende Dommer ved Gaardbo Birk, hvor den samme Sag ogsaa havde været behandlet, og hvoraf ses, at en Thor Jensen af Høgenhav (Raabjerg Sogn) havde været „støffnet till Gaardbuebirketing" uagtet mærkeligt nok, Høgenhav laa omtrent 1 Mil udenfor „Gaardbo Fang".

Billeder af Folkelivet.

Da Billeder af Folkelivet efter min Opfattelse ikke kan siges at have nogen Værdi, naar de ikke ere baserede paa virkelige Begivenheder, vil jeg ikke undlade at bemærke, at af de efterfølgende tvende Skildringer har jeg personlig hørt den første (Samtalen) i Marts 1854, og Efterretningen om Berettelsen af den syge Kone er meddelt af en troværdig Mand, som havde hentet Præsten til hende.

I. Samtale mellem et Par Fiskere i Aalbæk.

Peder: „Gudda i Stouen."

Ole: „Gud mæd Dæ, Pier; gaa fraa Døn, Faalil, aa sæt Dæ opaa Faasætte (en lang Bænk) ved Skyven (Bordet)."

Peder: „Ja Tak, to a kud slæhng mæ hæ ved dæ opaa dæi Stuel."

Ole: „Nej, de maa Do F . . . . . ta mæ int, saa splitte Do mit Bast ad." (Ole spandt Bastreb paa en Haandten.)

Peder (idet han daskede hen til „Faasætte"): „Ja, om Faalaels, mi sølle Faaer."

Ole (kløende sig paa venstre Arm): „Naa, hvad Nyt fører Do i dit Skjold i Da, Pje Lavsen?"

Peder: „Aah, to a ved int nothing saadahnt, aahnti hai saah i Da Fejter Hans, de Skavboen æ rest ad Tjenesten i Da."

Ole: „Neih Gud, va de de føhst."

Maren (Oles nysgjerrige Ægtehalvdel, iført en rød Trøje, et utilbørlig kort og snævert, bredstribet Skjørt): „Hvad faa Skavboer seje Do?"

Ole (bidsk og med et skjævt Blik paa Maren): „Hvad faa Skavboer, var et ik dem dæ bløv taah (udkommanderet til Orlogs) tillig med voh Nis (deres Søn)."

Peder: „Ja vis ja."

Maren: „Oh Herregud, saah a int nok Volle imaarens de vi spuhr jenting en ui Tii (ond Tidende), a hah jo saahnt i lie Dræm i Næt."

Ole: „Aah sk... faa dit Sluer, de ka F..... ta mæ int hjælp noh a flæhb for de, a haa saa tit rejst dæi Vej (i Orlogstjeneste) mens a var ung (nu rejste han sig op og vedblev med forøget Heftighed), aa dæigang ha et no aahnt a betyd med aa kom i Tjenesten, Engelsmai laa her aa gjur Spetakels med hans Flaah; a ved skud a va med te aa ta opaa ham i syv Aar, si de hovver a."

Maren (grædende): „Ja de ka nok væhr, men næ Nis no reser ad Tjenesten, hvem skal saa bjerre noh te Føhn te os?"

Ole (efter at have rettet lidt paa sin store laadne Hue og taget en vældig, frisk Skraa): „Ja, ja, vi haa skud da int ræist (manglet) noh ino, min sølle Muer."

Peder: „Men kun Do faastaae de, Volle, hvodant de kud vær di (Sessionen) to int flier Søfolk i Skavi ijaar? Di saah di to int uen (uden) 10 der."

Ole (spyttende meget bredt og med Opmærksomhed kløende sig ved det ene Øre): „Ja, de va no aasaa en undelig Haiel (Begivenhed), aa dæ bløv taah 15 her aa

Sovnt (Sognet), aa to mæ vild da meen, de Skavboen va bier Søfolk end som dem her op fraa."

Peder: „Ja, to di saah skud endda de aahnt Aar, dei Tid Do hoved val, di gjik te Helgolai med „Havfrovn" (Fregatten „Havfruen"), de Skavboen var int bier end Aalbækkeren, sien di kam i Nordsøj."

Ole: „Ja, to de tøkkes a skud ino aasaa a ka mejes (mindes); men hvad mon aasaa de skuld betyd de di gjik hæ faabi (d. v. s. passerede Skagen) dæigaang de gjik te Helgolai med „Havfrovn"."

Peder: „Ja, a maa seih, a troed int di kud kom aje Vej."

Ole (leende af Peters geografiske Uvidenhed): „De ka do la mæ sej, for a haa skud vaht der."

Peder: „Kud di da ha kommen aje Vej fraa Østersøj aa te Helgolai end som faabi Skavgræhn?"

Ole: „Om di kud ha kommen aje Vej, ja, si mæ ka nok høhr, Do væd int, hvorhen de (Helgoland) ligger."

Peder: „Nej segud væd a int, men a troed jo, di kud int kom aje Vej."

Ole: „Ha! ha! Nej, de ka nok væhr, jo, de ha di godt ved."

Peder: „Hvorhen ligger da Helgolai?"

Ole: „Hvorhen de ligger — de skal a skud seih Dæ, saa de ligger ved Femern, om Do vil væed; jo, a ha nok vaht der saa møh, de a ved, hvorhen de ligger. A ka saa godt hov som hvad a haa gjur ida, jejgaand vi gjik fraa Fyjen aa dæte mæ i Kanonbaad, dæ kam Bud ætter os i saahnt en Hast, de vi fæk int Tid te aa faa Proviant nok med os, aa saa laah vi der i æ Guds forrøven Væhrli i æ bitte smal Løb, der er imel Femern aa Helgolai, en hiel laang Næt, aa ha hottæ int aahnt end 10 Potte Bræivin opaa æ bitte Træi (Anker) te femten aa tyv Mai (35 Mand), si de va skud en smal Traktement."

Peder (trækkende haardt paa sin korte Kridtpibe): „Ja, de haa do Ret i."

Ole (halende op i sine korte Vidbuxer): „Ja, si saahnt haar a vat med deigaang a var ung — no snakke di nok om a kom ad Tjenesten (til Orlogs); men a rænner et (med Heftighed) F..... stødse mæ int faa Nothing som imod dæigaang, vi skul lig aa slaas med Engelskmai te enhvar Tid."

Peder (seende med en vis Respekt paa Ole): „Ja, de vil a skud hold mæ Dæ i."

II. Berettelsen.

Præsten (efter at have talt nogle trøstende Ord til den syge Kone): „Har De saa ellers ikke Noget, De kunde ønske at tale med mig om?"

Konen (en aldrende, arrig Fiskerkjærling, liggende i en smudsig Alkovesseng): „Nej semej haar a int, faa di æ saa møh guhd (gode) ved mæ baade Pier aa Trine (de unge Folk)."

Præsten: „Ja, jeg mente egentlig, om De ikke har Noget paa Samvittigheden."

Konen: „Neih, oha nej, a haa jo djelt Arren (Arven) ud til dem, aa di haa faat de, di skal ha, baade Pigeren aa Drengen; Nis skal ha Baadsløj (en Part i en Baad) aa saa dæi rød Kvih, som er laa te opaa (født af) dæi suht hjelme Ko, aa Ahn skal ha mi Kapperøllik aa saa mi Bruiekjovl, men de flier a int fraa mæ førri ætter min Død, aa de haahr a saah her (hende)."

Præsten: Naa, ja, jeg mente det ikke saadan, gamle Moer, jeg tænkte, om De mulig kunde have noget Samvittighedsnag."

Konen: „Neih semæi haar a int, aahnt i a haah saa møh ondt i mit Hued."

Præsten, som længtes efter frisk Luft, indsaae nu, at

han ikke kunde gjøre sig forstaaelig for den enfoldige Kone, tog derfor fat paa at berette hende.

Brødet fik han endelig rakt hende uden at komme i Berørelse med Sengen, hvilket ikke kunde ungaaes, naar han paa sædvanlig Maade skulde give hende Vinen, da hun laa temmelig langt inde i Sengen, og bad derfor den unge Kone (en Datter af den Syge) om at hjælpe sig, hvorpaa denne i en bidsk Tone sagde til Moderen: „Hvad for F..... taaer J int i Palk (Sengebaandet), Muer, aa hykker ud i Sengen, Præisti ka kom te Jer.“ Moderen (i samme Tone): „To a ka skud nok naae aa ta Glast (Kalken), nær hai (Præsten) vil sli mæ et.“

Præsten, som krympede sig ved at blive længere i den sure Fiskerluft, maatte, nolens volens, lade den Syge tage Glasset (Kalken) i Haanden, hvorover hun blev meget fornøjet, takkede ham og tilføjede: „Hai (til Præsten) skal semæi int væ baang for a skal drek faa møh aa de Slav, for a veed nok de æ stærker end Ramløses (Kromanden) Bræivin.“

